

III

1944. — 1945.

„Ноге су наше кржаве подбијене,
ноге пзрањене лемећи беспућа:
Стопе смо Домовином посијали,
крравим трагом обиљежили,
роћеним ~~срцем~~ покопали.“

Бранко Нопић: Звијезде

БОРБЕНИ УСПЈЕСИ И ПРЕОКРЕТИ

Последњег дана 1943. године јединице Шесте крајишке НОУ бригаде биле су размјештене у селу Славићка, на средокраћу између Санског Моста и Бање Луке. Вријеме је било лијепо и сунчано. Рано смо се пробудили. Командири и политички комесари чета ужурбано су одлазили у штабове батаљона и Бригаде. Борци су нагађали због чега је толика трка. Они „најобавјештенији“ су нас већ информисали о могућим правцима покрета. Иако су им подаци били противрјечни и несигурни, најчешће се у њихова казивања вјеровало.

Све је било разјашњено наређењем за покрет. Издужене колоне партизана су се свијале у једну и усмјеравале око 10 часова ка Бањој Луци. Дилеме више није било. Пред стројем Трећег вода Друге чете Другог батаљона Шесте бригаде појавио се командир Вода, Чуковић Илија, увијек спреман и утегнут војничким каишевима, чист и обријан, са урођеним смијешком на лицу и рекао нам:

— Момци, богара вам вашег, пред нама је важан задатак. Не смијемо се обрукати. Нападаћемо Бању Луку скупа са Личанима, па к'о велам, не смијемо дозволити да они буду бољи од нас. Показавши прстом на мене настави: То ће вам боље објаснити делегат Вода, а објасниће вам и како се морате понашати у Бањој Луци.

Борци су, као и увијек пред велику борбу, били весели и раздрагани. Пјевали су борбене пјесме и маршевали. Почело је натпјевање између нас и бораца Треће личке бригаде, који су се кретали у истом правцу — паралелно са нашом колоном. Било је извјесног међусобног задиркивања и опклада ко ће први иродријети у Бању Луку. Уз пјесме и међусобно задиркивање вријеме је брзо пролазило. Кад смо стигли надомак Јашикових вода надлијетали су нас непријатељски авиони. Бацили су неколико бомби и нестали у правцу Бање Луке. Било је очигледно да су покрети наших јединица према Бањалуци откривени и да од изненађења неће бити ништа. Касније смо дознали да су четници, који су били размјештени у селима око Бањалуге, непрестано јављали Нијемцима и усташама у граду о покрету наших јединица.

Борбе су почеле на периферији града. Шеста крајишка бригада напала је из правца Петрићевца и у снажном налету пробила се до главне цесте (Краљев друм), гдје је заустављена снажном ватром из утврђених објеката: Фабрике дувана, Учитељске школе, Војне болнице и Позоришта. Ту се, између Позоришта и Врбас-логора, налазила тенковска јединица, која је имала задатак да интервенише у свим правцима ради одбране центра града. Сви наши покушаји да потиснемо непријатеља са ове линије остали су безуспјешни.

На главном правцу напада Бригаде, налазио се Други батаљон, који је чинио све да на свом правцу пробаци предњу линију непријатељске одбране. Кад би борци кренули на јуриш да пређу преко цесте, на њих би се сручила „киша“ метака и ручних бомби са прозора зграда. Тада би борбени поредак поново устукнуо и вратио се на првобитне положаје. Тако је Друга чета овог Батаљона чинила више покушаја и увјек је била „прикивана“ за земљу убитачном ватром непријатеља. Посматрајући све то, командант Батаљона, Милан Миљаш, који се кретао непосредно у борбеном поретку наше Чете, просиктао је:

— Гдје је противколац? Брже га довуците овамо!

Цијев противколског топа 37 мм убрзо је била уперена у правцу зграде одакле су бацане бомбе. Иза топа је стао командант Миљуш и послушнвао одакле се јављају најгрлатији непријатељски војници који су са прозора бацали ручне гранате.

— Дај гранату! Нећеш дуго бандо, сунце ти жарено!

Миљуш је усмјерио топ у правцу одакле је летјело највише граната. Грунула је прва граната. Праћена снажном експлозијом, у згради је настала ломљава прозора и стакала. Чули су се и јауци рањених. Онда је настао тајац. Мислили смо да је готово, да нам је отворен пут за јуриш преко цесте. Група добровгљца који су сачињавали Раде Петровић, пушкомитраљезац, Милан Раћеновић и ја потрчали смо преко цесте. Међутим, поново су на нас полетјеле ручне бомбе. Морали смо устукнути. Командант Батаљона је био љут. У цијев топа је убацио другу гранату и нанишанио. Сада су се јауци помјешали са крицима непријатељских војника. Био је пун погодак. То је јуришна група искористила и нашла се у неколико скокова испред зграде. Пушкомитраљезац је остао испред зграде као обезбјеђење, док смо Раде Петровић и ја упали унутра у зграду. У приземљу зграде нашли смо уиалеу петролејку лампу. Врата, која су дијелила приземље и спрат зграде, била су закључана. Нисмо их могли отворити. Раде је испалио метак у браву и врата су се отворила. Пуцањ из пушке је угасио и петролејку лампу. Остали смо у потпуном мраку. Почели смо се кретати насумце уз степенице. Кад смо били на средини степеништа, пушкомитраљезац је повикао:

— Брже напоље, непријатељ врши противнапад!

Брзо смо истрчали напоље. Непријатељ је из сусједних зграда и других објеката усмјерио напад на нашу групу, јер је осјетио да би се продор на овом мјесту могао даље ширити и угрозити његову одбрану. Притисак је био тако јак да смо се морали, под великом ватром, повући назад преко цесте. Али, нападач се није с тим задовољио. У таласима су нас жестоко нападали. Ово њихово надирање проширило се на све јединице ЈЛесте бригаде.

Све је било добро док се нису појавили тенкови из Врбас-логора и усмјерили се на наше положаје и положаје Тринаесте крајишке НОУ бригаде. Нашем Другом батаљону приближавао се тенк са упаљеним свјетлима. Поново је прорадио наш противколац. Испалеу гранатом фарови на тенку су се угасили. Помислили смо да је тенк уништен. Али, тако није било. Који минут касније, тенк се поново огласио. Клопарање његових гусјеница давало је до знања да се тенк приближава нашим положајима. Забрињавало нас је и то што противколац „ћути“. Најзад се и то разјаснило. Наш топ није имао више муниције. Пошго нисмо имали никаквог противколског средсва за борбу против тенкова, код нас се створило извјесно неспокојство и комешање. Од бораца се неко досјетио да за извјесно вријеме доскочи непријатељском тенку. Набацао је на цесту бусење земље и камења. То нас је добрим дијелом спасило. Непријатељ није даље ишао тенковима. Ово заустављање тенкова касније смо протумачили да су тенкисти наше „препреке“ протумачили као прогив-окопне мине. А како је ноћ измицала, са првим јутарњим зрацима сунца, ситуација се разјаснила око партизанских „минских“ поља. Непријатељ је извршио снажан противнапад на положаје Шесте и Тринаесте

БОРБЕНИ УСПЈЕСИ И ПРЕОКРЕТИ

бригаде и ириморао нас да се повучемо у село Мотике. Овдје се наша Бригада одмарала цијели дан и припремала за нове задатке сљедеће ноћи.

Истог дана, у сумрак, уследио је поновни покрет и напад на Баља Луку. Наша Шеста бригада нападала је истим правцем као и претходне ноћи. Савлађујући једну по једну отпорну тачку, поново смо избили на линију Краљевог друма (сада улица Маршала Тита). Сви покушаји да се пробијемо даље били су безуспјешни. Само се јуришна група истог састава као претходне ноћи успјела пробити преко цесте и стићи у Војну болницу. Кад смо упали у једну повећу собу, у којој је било смјештено око 20 рањеника и болесника, дочекали су нас повицима:

— Живјели партизани!

Пушкомитраљезац Рађеновић их је испитивачки одмјерио. Пошао је са пушкомитраљезом, којег је носио на готовс, у њихову собу. Сви су од страха заћутали и очекивали најгоре. Да би прекинуо неизвјесност, рекао сам:

— Не бојте се! Нисмо ми никакве убице и разбојници као усташе.

Сви су опет почели уптас клицати:

— Живјели партизани!

Ни у Болници се нисмо дуго задржавали, јер је уследио снажан непријатељски противнапад. На достигнутој линији водила се читаве ноћи борба. Непријатељ је чинио све да нас иотисне са достигнуте линије, али у томе није успио све док сјутрадан није добио тенковско појачање из правца Босанске Градишке. Главнина снага непријатеља је била усмјерена на спој Шесте и Тринаесте бригаде, које су се биле дубоко уклиниле у његов систем одбране. Ту им се иружила најбоља ирилика да постигну успјех ширећи иродор у бокове ових јединица. Наше јединице су одговорице новим контранападом. Међутим, кад је непријатељу од Босанске Градишке притекао у помоћ њемачки Деветсто први моторизовани пјешадијски пук и батаљон тенкова, који су с лећа напали нашу и Тринаесту бригаду, у нашим борбеним редовима дошло је до велике пометње и гужве. Овоме је највише допринијело то што јединице Бригаде нису биле благовремено обавијештене о пристизању непријатељског појачања. Тек кад се на бањалучким улицама разлегла хука тенковских мотора и шкрипа гусјеница, почели су се проносити гласови да је непријатељу стигло појачање и да продире у наше положаје тенковима. Изненађење је било потпуно. У насталој пометњи дошло је на неким мјестима и до неорганизованог повлачења. Тенкови су за нас још увијек представљали велику препреку, којој се у том часу нисмо имали чим супротставити.

Послије првог шока, команде јединица су успјеле да овладају ситуацијом и предузму одговарајуће мјере ради организованог иовлачења јединица из града, и иоред покиданих веза са многим борцима не само на иоложајима, већ и по кућама и на другим мјестима. Уз сву бригу и настојања да нико не остане у граду, неки борци су заостали, иошто је борбени поредак јединица био испресијецац непријатељским уклињавањем у наше редове. У тако испресијецацом борбеном строју тешко је било овладати потпуно ситуацијом и усиоставити везу са сваком мањом јединицом и појединцима.

Једну од тих изолованих група сачињавали су Душан Мухић, помоћник комесара Друге чете Другог баталона и ја, делегат Трећег вода исте Чете. Били смо дуго у недоумици куда да кренемо, јер се борба водила

на свим странама и тешко се могао одредити правац којим се крећу наше јединице. Најироничније нам је било да одступамо истим правцем као и претходне ноћи, од куће до куће, у правцу села Мотика. Кад смо стигли близу Цркве у Петрићевцу, примијетили смо кретање неке војске. Застали смо и са раздаљине од 200 метара јавио се Душан питањем:

— Ко је тамо?

— Партизани! — добио је одговор.

— Која бригада?

— Шеста крајишка!

— Који батаљон?

— Четврти!

Ми се згледасмо.

— Бјежимо комесаре, сунце му богово. Четврти батаљон је па другом крају и није се могао никако наћи овдје.

Да су усташе изговориле било који други батаљон наше Бригаде, отишли бисмо им право у руке.

Знајући са каквом су се окрутношћу Нијемци и усташе обрачунавали са политичким руководиоцима, понекад ме и сада подиће језа од помисли како смо могли завршити живот.

Свјесни велике животне опасности даљи пут смо наставили у супротном правцу. Кад смо стигли на нола пута између Бањалучке и Мотика, пристигли смо зачеље Бригаде, која је била у повлачењу. Непријатељ нас је стално пратио артиљеријском паљбом, док су тенкови и пјешадија почели да пристижу. У том часу на једном узвишењу изашао је командант Бригаде, Роца Богуновић, и наредио:

— Брже овамо нека дође шест пушкомитраљезаца, да заштитимо повлачење јединица!

Те ријечи команданта Роце изгубиле су се у снажној експлозији хаубичке гранате, која је недалеко од њега треснула. Сви смо помислили да је с командантом свршено, али се из облака дима, ирашине и комада земље појавио командант и наставио повлачење на зачељу Бригаде.

Према званичним подацима Шеста крајишка НОУ бригада у борби за Бању Луку ликвидирала је око 160 непријатељских војника, 141 заробила и више ранила.

Наши губици су износили: погинулих 21, рањених 48 и несталих 9 бораца и руководиоца.

Лука Јандрић

МОЈА ДЕСЕТИНА У ПРВОМ НАПАДУ НА БАЊУ ЛУКУ

Приликом напада на Бању Луку, на споју између Првог и Трећег батаљона била је Прва десетина Првог вода Прве чете Првог батаљона, у којој сам се као борац налазио. Десетар Десетине, Петар Богуновић, добио је задатак да са Десетином ступи у везу са Трећим батаљоном. Од укупно 11 бораца до Трећег батаљона пребацило се 9, а 2 борца су остала у саставу Друге десетине. Десетина је запосјела једну кућу, одакле је пружала отпор непријатељу све до повлачења Трећег батаљона. У току повлачења Трећег батаљона неко од старјешина је дошао и наре-

дио десетару Петру да се са Десетином иовлачи у правцу Петрићевца. Већ у почетку повлачења остао нам је борац Симетовић Бранко, који се одвојио од Десетине. Када смо дошли на индустријско-рударску пругу, десетар је наредио да кренемо према нашем Батаљону. У том покрету сусрели смо се са једном групом војника. Пошто је била ноћ нисмо могли да видимо чија је то војска. На наше питање ко су, одговорили су да су из Првог батаљона и да су рањеници. Скрнули су уз Петрићевац поред једне живице. Десетина је кренула за њима. Када смо били на једном узвишењу ови су „рањеници Првог батаљона“ већ били у засједи, на коју је наишла наша Десетина. Опсовали су нам партизанску мајку и позвали нас на предају. У истом тренутку десетар је командовао: „Нож на пушку!“ Настао је прави пакао, борба прса у прса са ножевима на пушкама. Рањен је десетар Богуновић Петар у првом налету, али је успио да напусти бојиште. Остало је 7 бораца који су наставили борбу без десетара. Овај сукоб није трајао дуго. Завршио се брзо, али је на мјесту догађаја остало 7 погинулих и рањених непријатељских војника. У овој борби се догодило да је наш помоћник пушкомитраљесца, Ступар Алекса, умјесто да послужује свој митраљез, послуживао непријатељски. При том је, мислећи да је уз нашег митраљесца Божу Веселиновића, довикивао: „Удри Боже, побјегоше!“ Када је схватио да то није његов митраљезац Боже, Алекса је ножем брзо ликвидирао непријатељског митраљесца. Затим је наишао на рањеног непријатељског војника, са њега скинуо једну чизму, обуо је и покушао да скине и другу. А4ећутим, други непријатељски војник се у том моменту устремио на Алексу. Када сам видио шта се догађа, брзо сам прискочио у помоћ Алекси и убио непријатељског војника. Алекса је дошао и до друге чизме. Није имао времена да је обује, већ ју је носио у руци и тако се иовлачио. Заостао сам иза осталих који су задњи напустили бојиште. Када сам видио да нема никога од наших, и ја сам се повукао. Након двадесетак метара застао сам да још једном провјерим има ли позади можда неко од наших. У том тренутку непријатељски војник је сасуо рафал из митраљеза на мене, што ме је натјерало да наставим повлачење. Када сам прескочио једну живицу, упao сам међу непријатељске војнике. Брзо сам то схватио и одмах отргао петокразу звијезду са капе. Кагха је била поријеклом из бивше југословенске војске. Осјетио сам да сам рањен у главу. Непријатељски војници су ме примјетили и разоружали. Сјетио сам се да имам на себи униформу бивше југословенске војске и рекао им да сам четник. Повјеровали су ми и повели ме у град наводно у болницу. Довели су ме на мјесто догађаја гдје смо се тукли. Ту сам видио гдје лежи неколико убијених непријатељских војника, а да од наших нема никога. Водили су ме у правцу Петрићевачког манастира. Када смо били на прелому, била је већ зора, нама у сусрет је ишла група наоружаних људи. Нисмо знали ко је. Када је дошло до препознавања, отворена је ватра са обе стране. Искористио сам ову прилику и успио да побјегнем.

За овакав исход треба да будем захвалан мом десетару Петру. Он је успио да се споји са Трећим батаљоном, рекао им шта се са Десетином десило, на што је Штаб Батаљона упутио једну групу бораца у помоћ Десетини. Тако сам се ријешо једне невоље. Али слиједила је друга која ми је изгледала драматичнија. Бјежећи од непријатеља и рањен у главу, дошао сам близу неке живице. Још није било свануло. У тој жи-

вици сам примијетио стражара. Легао сам на земљу и посматрао у жељи да распознам да ли је то заиста војник или неки пањ. Пузио сам око 30 метара и онако пузећи примијетио да се не миче. Ишао сам све ближе и тек из близине видио да је то пањ а не стражар. Загрлио сам га и настављао да осматрам испред и око себе. На удаљењу од око 300 метара, примијетио сам једну групу војника. Ризиковао сам и позвао их. Они су попадали на земљу. Међутим, доста брзо смо се споразумјели и препознали. Била је то група бораца са тешким митраљезом из Тринаесте бригаде. Дошао сам код њих и они су ме упутили у превијалиште. Али никога нисам нашао. Све је било у покрету према Мотикама. Наишао сам на 3 борца који су носили рањеног десетара. Нешто касније нашао сам мог командира Чете, Шушњицу Лазу. Питао ме је о судбини Десетине и ја сам му рекао све што сам знао. У покрету према Мотикама мене је превила и пружица ми прву помоћ болничарка Трећег батаљона, другарица Бањац Јелисавка.

Наша јединица се негдје у Мотикама зауставила послје повлачења из Бање Луке. У Мотикама је дошло до прикупљања рањеника, одакле су упућивани у Болницу у Бошњаке.

Осјећам за потребу да напишем имена бораца храбре Десетине, која је била у пуном саставу и учествовала у борби за ослобођење Бање Луке на дан 31. децембра 1943. године, уочи Нови године.

Прва десетина Првог вода Прве чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде:

1. Богуновић Петар, десетар, иогиноу 14. марга 1945. године у Пст-иаестој бригади.
2. Веселиновић Божо, пушкомитраљезац, погинуо на Оштрељу 1944. године.
3. Ступар Алекса, помоћник пушкомитраљесца, умро код куће.
4. Богуновић Ранко, борац, живи у Бачу.
5. Гронилић Ислам, борац, умро код куће у Красулама код Кључа.
6. Симетовић Бранко, борац, нестао у Бањој Луци 31. децембра 1943. године.
7. Вукић Милан, борац, живи у Подлугу код Санског Моста.
8. Илић Буро, борац, погинуо на Развановићима код Приједора 1944. године.
9. Суртов Мићо, борац, живи у Бусновима код Приједора.
10. Суртов Ратко, борац, умро код куће, и
11. Кличковић Марко (Кличка), борац, живи у Санском Мосту.

Милан Д. Вукић

СЈЕНАЊА ИЗ БОРБИ У БАЊОЈ ЛУЦИ НА НОВУ 1944. ГОДИНУ

Уочи нове 1944. године послје 22 сата, Шеста крајишка НОУ бригада учествовала је у нападу на непријатеља у Бањој Луци заједно са осталим бригадама Четврте дивизије и Петог корпуса. У овом нападу учествовао сам као борац Прве чете Другог батаљона. Мој Батаљон нападао је правцем Петријевац — Народно позориште на домобранску јединицу која се налазила у Команди Дивизије бивше Југословенске војске. Лијево су напали Трећи и Први батаљон.

Наша Прва чета била је на лијевом крилу Другог батаљона. Њен задатак је био да напада у правцу касарни код Позоришта. Послије избијања на главну улицу требало је добити наредни задатак. Када смо избили у овај рејон борба још нигдје није била отпочела, а у хотелима, кафанама и кућама се славио дочек Нове године. Ту застајемо и према пуцњави коју смо чули откривамо да је Пета козарачка бригада отпочела борбу са непријатељем у Трапистима. Ускоро је ова Бригада у Трапистима оштетила електричну централу, па је у цијелом граду нестало свјетла. Тада и код непријатеља настаје узбуна и општи метеж. Непријатељски војници и старјешине напуштају хотеле, кафане, приватне куће, а неки трче и у раније предвиђене рејоне за одбрану. Код Позоришта борци Прве чете без борбе заробљавају неколико група непријатељских војника и старјешина — неке са оружјем, а неке без оружја. Не знајући да су партизани у то вријеме већ у граду, заробљеници су се чудили откуд ми у центру града. Чак су нам завиривали у ознаке на капама да би се увјерили да смо партизани. Неки наши борци су се шалили говорећи им да смо дошли у Бању Луку да би увеличали дочек Нови године и да је другарски да подијелимо новогодишњу трпезу.

Послије тога Прва чета прешла је главну улицу и ушла у прве куће. Из једне повеће и дугачке зграде непријатељски стражар је опалио два метка и побјегао у помрчину. Чета је брзо јурила напред и упала у једну стражару из које је непријатељска стража побјегла. Овдје смо заробили неколико пушака, један пушкомитраљез, нешто муниције, ручних бомби и друге опреме. Потом смо опколили зграду и са водом Душана Радића упали у зграду ради њеног претреса. У једној великој просторији нашли смо доста људа који су лежали на болесничким креветима и ћебадима покрили се по глави. Батеријском лампом освијетлили смо просторију и на креветима видјели болесничке листе. Болесници су се ушутјели и правили се као да спавају. Са једног болесника Осман Османчевић је свукао ћебе са главе и подвикнуо му: „Дужи се!“ Болесник је устао и сјео на кревет. На питање ко су ови што овдје леже, одговорио је: „Ово је војна болница и ово су болесници.“ Показао нам је собу дежурног љекара и рекао да се љекару обратимо за све што нас интересује. Остали болесници на својим креветима су се мигољили и посматрали нас.

Врата собе дежурног љекара била су закључана и љекар их није хтио отворити. Зато су их Осман Османчевић и Драго Ковачевић „Црвени“ насилно отворили. У соби је дежурни љекар, домобрански натпоручник, био уплашен и дрхтао је од страха. Затим је дигао руке у вис и предао се. Осман га је разоружао и рекао му да ћемо га као заробљеника спровести у нашу команду. Он се тада почео кочоперити, љутити и дрско је одговорио да је он дежурни љекар и да одговара за болеснике.

На крају нас је упозорио да се презива Рибар, да познаје Рибаре који се налазе у партизанима и да ће се њима жалити. Ииак се све завршило његовим спровођењем у Штаб Другог батаљона.

Прва чета је послје тога продужила покрет кроз парк према једној повећој згради, упућујући два вода у правцу војног логора на ријеци Врбасу. Са Штабом Батаљона одржавали смо повремено курирску везу. Десетина Драге Ковачевића ушла је у зграду у парку ради претреса. Ова зграда је у ствари била официрска менза са већ сервираним столо-

вима разиоврсим јелима и пићем за новогодишње весеље. Борци по смјенама добро су се послужили храном и пићем. Послије су током борби једап другом у шали добавивали да их је непријатељ лијепо дочекао и угостио, и да „домаћиима" треба послати преко пушкомитраљеза захвалницу.

И све остале јединице Шесте бригаде су већ увелико водиле борбу. Непријатељ их је задржавао јаком ватром из утврђених зграда на главној улици. Чула се борба и од Горњег Шехера, од Залужана и из других крајева града и око њега. У цијелом граду одјекивале су детонације и експлозије артиљеријских граната и минобацачких мина. Од ових експлозија и митраљеске ватре све је врло као у котлу.

Прва чета је имала 2 мртва борца и неколико рањених. Сви покушаји Шесте бригаде да овлада центром града, били су безуспјешни. Велике зграде, добро утврђене и организоване за одбрану, нису јединице Шесте бригаде могле заузети без артиљеријских оруђа великог калибра. А таквих оруђа нисмо имали. Видјевши то, непријатељ је из својих упоришта 1. јануара рано ујутро прешао у противнапад на сектору Шесте бригаде. Борбе су се водиле за сваку кућу, блокове зграда, улице, али и поред упорне одбране непријатељ је успио одбацили Шесту бригаду до западне ивице града.

Шеста бригада је обновила напад 1. јануара увече и у свануће је поново избила на главну улицу, гдје је настављена борба. Борбе су настављене ове ноћи и на секторима свих осталих снага наших јединица. У току 1. јануара 1944. Шеста бригада у центру града је и даље на достигнутој линији држала освојене зграде и водила борбу са непријатељем.

Непријатељ је из рејона Каштела главном улицом према сјеверном дијелу града повремено крстарио са неколико тенкова и ометао покушаје наших јединица да се јуришима преко главне улице уклоне у његову одбрану. Сви покушаји Прве и осталих чета Другог батаљона да униште непријателске тенкове, или их бар спријече у крстарењу, нису успјели.

Око 12 сати 2. јануара изненада смо чули некакву јаку буку мотора. Помишљали смо да су то непријатељски авиони, па смо бацали погледе у небо да бисмо открили авионе. Али, умјесто авиона, на главној улици испред нас појавила се непријатељска моторизована и тенковска колона која је његовом нападнутом гарнизону од Клашница пристигла у помоћ. Непријатељ је отворио снажну ватру из тенкова и цјелокупног наоружања по зградама и положајима које је држала Прва чета. Затим је услиједио покрет и јуриш непријатељске пјешадије, која нас је засипала ватром из аутоматског оружја и бомбама званим „репатице". Захваљујући борбеној групи руководиоца и пушкомитраљезаца Чете, која је штитила наше повлачење, њиховој хладнокрвности, борбености и упорности, Нијемци су били присиљени да успоре јурише и наступање. То је створило повољније услове да се успјешно одвојимо од непријатеља, и такорећи без жртава повучемо према рејону Петрићевца.

Штаб Другог батаљона, са Другом и Трећом четом, при повлачењу је наилазио на непријатељске војнике који су им се нашли иза леђа. Све старјешине Батаљона са борцима, уз употребу ручних бомби и другог расположљивог наоружања, пробали су се кроз непријатељске редове и,

уз осјетне губитке, иовукли нрема Петрићевцу. Приликом повлачења, на једном сеоском блатњавом иуту у рејону Петрићевца, командир и комесар, Јапунца и Адамовић, са групом пушкомитраљезаца који су штитили одступање Прве чете из града, наишли су на тешко рањеног замјеника комесара, Буљ Душана. Тешко рањен од експлозије гранате имао је кољено десне ноге смрскано и лијеву руку иребијену. Није могао сам да се креће, већ се кобељао ио блату. Командир Чете, видјећи то, са три пушкомитраљесца посјео је положај према непријатељској пјешадији која се од западне ивице града кретала ирема нама. Затим су рањеног Буља склонили у један заклон и упутили пушкомитраљесца Јову Крчмара да врати једну десетину са носилима ради изношења Буља. Рејон гдје смо се налазили и остале терене Петрићевца непријатељ је обасипао концентричном артиљеријском и минобаљачком ватром, а његова пјешадија јурила је према нама. Наша два пушкомитраљесца успјела су да успоре покрет непријатеља, али десетина са носилима никако да стигне. Друг Буљ, видјевши опасност за све нас који смо око њега, рекао је командиру и комесару Чете: „Другови, ви се повлачите да не би изгинули због мене. Мене оставите, јер је боље да ја сам погинем.” На ово су му командир и комесар Чете, по мом сјећању, одговорили, ово: „Друже Буљ, код тебе је командир, комесар и два добра пушкомитраљесца, Бурић Рајко и Штрбац Петар. Док видиш нас живе око себе, остати сам нећеш.” Након десетак минута стигао је десетар Ковачевић Драго са неколико бораца с носилима. Изнијели смо тешко рањеног замјеника комесара Чете, Буљ Душана, коме су ране залијечене, а он је наставио да се бори и жив и здрав дочекао је ослобођење наше земље.

За вријеме борби у Бањој Луци погинуо је и економ Прве чете Другог батаљона, Калуђеровић Марко. Када је Чета одступила из града, установљено је гдје је економ остао мртав. Команда Прве чете одредила је групу бораца из Чете, међу којима је био и брат погинулог економа, Калуђеровић Јанко. Они су се ноћу привукли на удаљеност око 50 метара од непријатеља, изнијели погинулог економа Чете и сахранили га у рејону Петрићевца. Тако исто изнесен је и сахрањен делегат Радног вода Другог батаљона, Бокан Душан.

Рајко Бурић

ПОСЛЕДЊА БОРБА ПЕРЕ НУРГУЗА

ПЕРО (Микана) НУРГУЗ из села Бошњака имао је устаничке 1941. године око 26—27 година. Служио је кадровски рок у бившој југословенској војсци и био добар војник. У народноослободилачку борбу кренуо је са пуно вјере и оптимизма. Истакао се брзо као храбар и одлучан борац. Иначе је по природи био веселе нарави и врло дружељубив. У чети је брзо постао десетар, а затим командир вода. О борцима је водио посебну бригу на само њему својствен начин. Волио је људе, а посебно своје борце и онда када гријеше и када их је морао критиковати. Некако се очински односио према борцима, а они су у њему гледали блиског, искуснијег друга, кога као оца или старијег брата по природи ствари треба слушати. Перу су борци не само слушали и поштовали, него и истински вољели. Били су спремни да све учине, чак и да погину ако би требало за њега.

У свакој борби је брижљиво водио рачуна о распореду својих бораца, сваком од њих давао упутства како да заузме добар заклон, како да се понаша у току напада и одбране, подстицао је и храбрио своје борце. Био је Перо искусан и вјешт борац и старјешина. Често би говорио борцима: „Не иогини улудо!“ — што му је постала и узречица. Он је и физичким изгледом улијевао повјерење. Био је висок и корпулентан — прави горштак, што је борцима импоновало.

Са својом Трећом десетином и Трећим водом у Трећој чети Првог батаљона прошао је кроз многе борбе на Санском Мосту, Брајића Тавану, Приједору, Бравску, у Подгрмечу за вријеме четврте непријатељске офанзиве, на Гламочу, Кључу, Динари, Мркоњић Граду и т.д.

Задња Перина борба била је у бањалучкој операцији уочи нове 1944. године. И у ову борбу пошао је са пуно храбрости и оптимизма. Борце свога Трећег вода је веома добро припремио за ову борбу. Провјеравао је исправност и чистоћу оружја, снабдјевеност муницијом и ручним бомбама, стање одјеће и обуће, здравствено стање бораца и друго. Тако је чинио и раније пред сваку борбену акцију.

Чета је брзо овладава предњом линијом одбране непријатеља. Заносили смо и ирве улице и зграде бањалучког предграђа. Још у току ноћи, на углу једне нове зграде, сусрете се Перо са непријатељским официром. Перо је био бржи и први опалио метак. Била је то ноћ, па то не видјесмо. Мало затим, притрчао је иза зграде гдје је била команда чете. Показа нам нови официрски опасач са пиштољем „Валтер“ 7,65. Био је веома задовољан. Рече нам: „Укока ја једног официрчину!“ На пиштољу је ћирилицом утиснуто: „Управа полиције Бања Лука“. То смо тек сјутрадан видјели.

Кратко вријеме послје тога, у окршају до кога је дошло око неких кућа, Перо је тешко рањен у стомак. Док смо дотрчали до њега, борци су га већ ставили на носила. Јависмо му се. И тада, као врло тешки рањеник, био је потпуно присебан и храбар. Давао је својим борцима упутства како треба да се понашају, а посебно је истицао да воде рачуна о рањеницима. Нас двојицу је посебно молио да поћемо са њим. Неколико пута је то поновио. Мени (Светку) рече: „Узми опасач и пиштољ и чувај их.“ Сачувао сам их све до краја рата, а онда сам пиштољ предао команди јединице као трофејно оружје.

Четири борца понијела су Перу до превијалишта. Пратила га је његова једна десетина. На путу до превијалишта били су изложени сталној хминобацачкој и артиљеријског ватри. Погинуо је Перо и сва четири борца која су га носила.

Друге ноћи у поновљеном јуришу на Бању Луку, Пере није било у његовом Трећем воду. Неуобичајено дуго борци су жалили свога водника Перу.

Милан и Светко Родић

НЕЗАБОРАВЉЕНИ КОМЕСАР КОКАН

Душан Кокановић-Кокан је био мој комшија и друг, старији од мене пет година. Физички је био доста слабуњав. Међутим, овај слабу-

њави младић иостао је неустрашив борац, а доцније и одважан војни руководилац.

Крајем 1941. године Душан је са пушком у руци дошао у партизане и брзо се истакао храброшћу и сналажљивошћу. Када сам дошао у партизане, концем 1942. године, Душан је већ био замјеник командира Прве чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде. Звали су га од миља „Кокан“. Већ у 1943. години Кокан је био политкомесар Треће чете. Имао је јак продоран глас. Једне ноћи августа 1943. године наш Батаљон, прогонећи четнике Уроша Дреновића на Мањачи, приближио се Хан Колима на домак Бање Луке. Овдје су четници кренули у противнапад на наш Батаљон. Изненада су отворили јаку ватру по положајима Батаљона и кренули према нама уз галаму, псовке и пријетње. Ми нисмо одговарали на ватру четника, него смо чекали да се што више приближе. И кад су се четници приближили, одјекнуо је продоран Коканов глас: „Пали! Трећа чета опколи!“ Уз отварање ватре кренули смо на јуриш. Четници су се дали у паничан бијег.

Кокан је погинуо 2. јануара 1944. године при одступању из Бање Луке. Ситуација је била веома тешка и одступало се доста неуредио. Посада противтенковског топа напустила је оруђе под запрегом. Кокан је иаишао и кад је видио остављен топ са запрегом, зграбио је кајасе и потјерао је коње који су вукли топ поред цркве на Петрићевцу. Запрега и топ могли су проћи само путем који је водио преко бријега и брисаног простора. Непријатељ је осуо брзу минобацачку ватру на топ. Једна граната је ударила у оруђе између коња, од које је погинуо друг Кокан, понос нашег Батаљона.

Триво Јокић.

ОСАМНАЕСТ РАНА И МОЈИ ДРУГОВИ

Као осамнаестогодишњак дочекао сам рат. У Шесту крајишку бригаду ступио сам 2. августа 1943. године. Био сам у Другом воду Треће чете Другог батаљона. Први мој командант и комесар Батаљона били су Милан Миљуш из Великог Радића код Бихаћа и Вељко Богуновић, а први командир чете Милош Трнинић, Петровчанин, и командир вода Буро Кљујић из Санског Моста, који заувјек оста на стражи револуције код Великог Радића.

Ватрено крштење имао сам као помоћник пушкомитраљесца мог омиљеног друга Стојана Марушкића, Грмечлије, јединца у мајке. Први пут сусрео сам се са оружјем, пушком крагујевком и бомбом. Био је то уједно и први сусрет са мирисом барута, мртвим друговима, топлином проливане људске крви. Био је то, искрено да кажем, сусрет са страхом којег ћу из борбе у борбу побјеђивати. Ја као сељачко дијете, у борбу сам дошао „иза плуга“. До тада пушку нисам ни видио. Ето одатле отишли смо према Приједору гонећи пред собом „крваве усташе“ из Сасине II из Санског Моста.

Наш Батаљон уочи Нове 1944. године кренуо је из Буснова и Криваје према Бањој Луци. Дошли смо на друм Сански Мост — Бања Лука код Јошавачке школе у касну ноћ и овдје застали на мали предах. ЗА то

вријеме иоред наших колона прошле су јединице личких бораца које су нападале заједно са нама на Бању Луку. Кад су лички борци прошли испред нас, из Бање Луке наишао је непријатељски авион. Сњијег је падао и није нам дао ока да отворимо. Непријатељски авион прелетио нас је па се поново вратио. Гледамо у њега, а он на нас испусти четири бомбе. Скочио сам у неку рјечицу. Гелери од бомби, сњијег и земља литјели су свуда наоколо. Осјетио сам снажан бол у глави, а по лицу обли ме крв. Мој митраљезац, Стојан Марушкић, ми рече: „Рањен си, Милутине, у граву.“ Одговорих му: „Не осјећам ништа, мој Стојане.“ У том часу ми приђе болничарка, лијепа другарица Драгица, чијег се презимена више не сјећам. Лијепо она мени преви ране. А мени некако би лакше да бол трпим, јер је то било моје прво рањавање.

Одмах послје тога стигло је још више непријатељских авиона који се, бацајући бомбе, до земље спусташе. Отворили смо паљбу по авионима и држали их под ватром више од пола сата, све док нас нису напустили. Потом смо продужили покрет према Бањој Луци, гдје ће нас дочекати непријатељски новогодишњи „дарови“. На километар испред Бање Луке у Лаушу, у један сат по поноћи, добили смо и борбене задатке за напад на Бању Луку.

Шеста бригада је нападала са Петрићевца на непријатељске војне болнице смјештене на краљевском друму, а десно од наше Бригаде напад су изводили борци Тринаесте бригаде на Лауш и Црну кућу. Прве ноћи дошли смо до самих непријатељских болница и ушли у њих. Било нам је наређено да никога од рањених непријатељских војника не дирамо, „Не бојте се, другови, ништа вам нећемо учинити. Лезите мирно, ми смо партизани“, — рекао је митраљезац Стојан Марушкић болесним и рањеним непријатељским војницима. Сјећам се да су готово сви ови непријатељски војници били пијани од прославе — дочека Нове године.

Другу ноћ стигло нам је ново наређење за напад на хотел „Босну“, који смо са околним кућама релативно брзо заузели. Потом смо, чекајући свађивање, водили жестоке уличне борбе. Њемачке оклопне јединице су стигле својим јединицама у помоћ 2. јануара 1944. године. Послије жестоких борби које смо од тада водили са непријатељским јединицама, морали смо се повлачити према Петрићевцу. У овим борбама током повлачења погинуо је мој друг митраљезац, Стојан Марушкић, и први мој комшија, Милан Кеџман из Ракелића. Узео сам пушкомитраљез и бомбе Стојанове и кренуо даље, повлачећи се према Петрићевцу.

Наша Шеста бригада, послје завршеног напада на Бању Луку, учествовала је у борбама на сектору Приједора, Босанског Новог, Босанске Крупе и Бихаћа, гдје смо водили такоређи даноноћне борбе. За вријеме десанта на Дрвар бранили смо положај на правцу Бихаћ — Босански Петровац. Ту смо заустављали напад њемачких оклопних и пјешадијских јединица. Након повлачења Врховног штаба НОВ и ПОЈ из Дрвара, наставили смо борбу према Мркоњићу, Кључу и Босанском Петровцу.

Почетком августа 1944. године напали смо непријатељске снаге у Босанском Петровцу. Са заробљеним њемачким митраљезом „шарцем“ у овом нападу борио сам се као нишанџија и задобио 18 рана. Од Босанског Петровца до Лушци Паланке другови су ме носили на носилима, а одатле на запрежним колима превезен сам у Болницу у Козин. Ту сам остао око осам дана и потом транспортован у Сански Мост. Како је у ово вријеме

у Санском Мосту већ постојао наш аеродром којег су изградили омладина, народ и наше јединице, ја сам одатле савезничким авионом превезен са осталим нашим рањеницима у Бари у Италији ради лијечења. На лијечењу сам остао до 5. фебруара 1945. године, да би потом бродом стигао до Сплита. У строј Шесте крајишке бригаде поново сам дошао фебруара у Травнику, гдје сам се јавио мом омиљеном команданту Бригаде, Миланчићу Миљевићу. У тешким борбама које смо око Травника водили пало је много, и те каквих наших бораца. Ту је погинуо и мој комшија Јован Гвозден из Саничана.

Посљедњих мјесеци рата учествовали смо у борбама за ослобођење Фојнице и Какањ. Дан и ноћ водили смо борбу за Какањ, да би га заузели и прешли на лијеву страну Босне. У овим борбама, јуришајући, јуначки је пао и Сретко Драгић из Ракелића. Учествовао сам и у борбама за коначно ослобођење Сарајева, гдје смо остали неколико дана, да би се потом упутили возом према Високом. Из Високог смо продужили покрет према Бусовачи, Травнику, Јајцу, Бањој Луци. Ту су ми се позледили ране, па сам упућен у Команду мјеста у Сански Мост и касније у Приједор.

У незаборавном сјећању су ми пали борци: Душан Радаковић из Подгрмеча, који погину на Петровом Гају у борбама вођеним са непријатељским блиндираним возом. Његово име уклесано је на Споменплочи и Споменици Ракеличког партизанског гробља. У тренуцима одмора сјетим се и ратног друга побратима Але Османчевића из Санског Моста, који заувјек оста на стражи револуције. Сахранисмо га уз почасне плотуне у његовом родном мјесту у присуству његовог оца, мајке и жене која је у наручју држала једногодишњег сина. Сјећам се и Лазе Пањка, кухара наше Чете, који није стигао ни до фамилије ни до јединице. Погинуо је од гранате испаљене из тешке хаубице на путу када је пошао да обиђе — посјети породицу. На прагу слободе у борбама за Приједор погинуо је и Миле Тадић из Ракелића, борац Првог батаљона Шесте бригаде. Исте ноћи погинуше и Чедо Медар и Остоја Батиница из Саничана. Сјећам се и Рајка Тадића, нашег водича за вријеме напада на непријатељске бункере на Козари. Погинуо је Рајко водећи нас на бункере чији је распоред тако добро познавао.

Данас кад сједнем и сит и напит, рањена срца сјећам се и другова и бораца који умријеше на путу до болнице и у болницама у Италији. Никад се не могу заборавити више од 80 бораца из Ракелића, који за увјек осташе на стражи револуције.

Милутин Павић

НА ПОЛОЖАЈУ У БИШНАНИМА

Послије бањалучке операције главнина ИГесте бригаде враћа се поново на раније положаје према Приједору. Наша Прва чета Првог батаљона добија задатак да посједне положаје за одбрану на источним падинама села Бишћана према Приједору. До града и предњих утврђења непријатеља раздвајало нас је 3—4 км Приједорског поља.

Батаљон је имао задатак да не дозволи продор непријатеља из Приједора у села Бишћани, Ризвановићи и даље у дубину наше слободне те-

риторије у иравцу Југоваца, Цикота и Волара, те у садејству осталих снага Бригаде да организује акције на непријатељска утврђења испред одбрамбених положаја.

Прије доласка Првог батаљона на ове положаје, јединице Шесте и Осме крајишке НОУ бригаде повремено су држале ове положаје и водиле борбе са непријатељским снагама које су покушавале продор преко с. Хамбарина ка Љубији. У тим борбама непријатељ је имао веће губитке у људству и борбеној техници. Иначе, села: Бишћани, Ризвановићи и Чаракново непријатељ је тежио имати под својом доминацијом, које би му послужиле као предстажа и истурени одбрамбени положаји за одбрану града Приједора. У овим селима била је организована и сеоска милиција, наоружана и извршавала је војне задатке за непријатеља.

Непријатељ је у овим селима спроводио најцрњу проаганду против НОВ и НОП-а. Резултат такве пропаганде имао је свог одраза на становништво наведених села, тако да је исто под страхом побјегло у град прије доласка наших снага. Када смо дошли у ова села, куће су биле празне без својих становника. Из кућа је на брзину узето најнеопходније, док је сва остала имовина остала. У селима се могао запазити само покоји старији становник.

Нисмо се радовали оваквом дочеку, напротив, пред партијско-политичке органе јединица и команди поставио се нов задатак обезбјеђења имовине у напуштеним домовима. Требало је доказати да наша војска није плачкашка, да немамо ништа против недужних становника, већ напротив, да смо ми њихова војска и једини ослободиоци.

Наша истурена борбена обезбјеђења свакодневно су се сусретала са сумњивим лицима која су илегално из града упадала у села. Намјере ових лица биле су различите. Појединци су покушавали да из својих напуштених домова узму што им је најпотребније, док је циљ других био да из туђих напуштених домова опљачкају преостала добра. Међутим, било је и шверцера с дефицитарном робом — кафом, шећером, дуваном и слично, до оних чији је искључиви задатак био шпијунског карактера — прикупљање обавјештајних података о нашим снагама. У Приједору се, поред јаког непријатељског гарнизона, нашао велики број избјеглица из сусједних села и општина: Кључа, Санице и Санског Моста. Но, како је Приједор био опкољен нашим снагама, то је и онако тешку ситуацију у граду чинило још тежом и несношљивом. Непријатељске власти нису имале никаквих обавеза у погледу снабдијевања становништва, па је оно било препуштено да се сналази како ко зна. Организоване су честе војне акције, упади у сусједна села под контролом наших снага. Непријатељска војска је том приликом од становништва тих села отимала и опљачкала све до чега би дошла. Отимано је жито, стока, мрс, живина, роба и све остало. Над становништвом је спровођен терор, масовна убиства и одвођење у логоре и затворе.

По свему судећи, са честим посјетиоцима из града, с којима су се сусретале наше патроле, имало је свог одраза.

У раним јутарњим часовима 15. фебруара 1944. године непријатељ, јачине једне бојне легионара, потпомогнут Нијемцима, усташама, домобранима и четницима, креће из Приједора у три колоне у правцу с. Бишћана. Под заштитом мрака непријатељ обилази наша истурена борбена обезбјеђења и заобилазно долази на домак Основне школе у с. Бишћани,

у којој се главнина снага Првог батаљона налазила на одмору. Изненадно, непријатељ отвара јаку ватру из свог наоружања и засипа прозоре и врата Основне школе у којој борци на подовима просторија, на разасутој слами, обучени и обувени са оружјем, спавају. У том моменту нашли смо се у врло критичној ситуацији. Разбијена парчад стакла са прозора падала су по тијелу бораца, а просторије се зачас напунише кречном прашином од малтера са зидова у које су ударили куршуми.

Очигледно, непријатељ је био добро обавијештен о нашим снагама и имао је добре водиче, а у приличној мјери искористио је и нашу небудност. Истина, до тада непријатељ није користио ноћне акције и у овој постиже свој циљ — изненађење.

У том моменту ваљало је очувати присебност, дисциплину и не допустити панику међу борцима. Захваљујући досадашњем борбеном искуству јединица, командног кадра у Батаљону и четама, дисциплини, храбрости и пожртвовању бораца, успјели смо се снаћи у првим критичним тренуцима, а што је било судбоносно за даљи исход ове акције. Као прво, морали смо у највећој дисциплини и реду напустити просторије Школе које нису биле подешене за одбрану. Требало је што прије развити јединицу у борбени поредак за одбрану и ширити сопствени простор. Излазак из просторија Школе био је врло отежан, јер су врата и прозоре засипали јаком ватром из митраљеза и осталих оружја. Избора није било. Први дио задатка је извршен, али су пале и прве жртве.

Након напуштања просторија Основне школе штаб Батаљона донио је одлуку о извлачењу Батаљона западним падинама с. Бишћана према Југовцима и Д. Волару. Иначе, другачија одлука у овом тренутку није ни могла бити донешена, јер нам је тај једини правац био слободан. Ја овом правцу чекала нас је равница поред Љубијске рјечице, са већим брисаним простором, преко ког смо морали прећи. Непријатељ нас је пратио јаком ватром.

Земљиште је било прекривено снијегом и падала је киша са сусњежицом, па је поред непримљеног obroка за доручак и ручак било отежано кретање и маневар бораца. Прелаз преко Љубијске рјечице и равнице са брисаним простором узео је своје жртве. У поподневним часовима успјели смо се домоћи повољнијих положаја на источним падинама села Југоваца, имајући пред собом брисани простор на који непријатељ није имао смјелости да наиђе.

Приликом извлачења нисмо успјели изнијети све своје рањене другове, који су остали на брисаном простору у дубоком снијегу. Изнијели смо их тек навече кад је пао мрак. Њима је тек тада пружена прва помоћ и отпремљени су у наше болнице на лијечење.

У овој борби имали смо више погинулих другова, међу којима су били Кукољ Цвијо, Инђић Митар, Шушница Јово, Попадић Јово и још неки другови чијих се имена, на жалост, више не сјећам. Исто тако имали смо и више рањених другова, од којих се сјећам Кечан Ратка, који је био рањен у обе ноге, па смо га тек навече Топић Ратко и ја изнијели испред непријатељских положаја. Том приликом био је рањен и Торбица М. Сретко, коме је касније ампутирана потколеница. Не сјећам се имена осталих рањених другова, који су рањени и непревијени без прве помоћи остали цијели дан лежећи у дубоком снијегу на брисаном простору, а преко којих се укрштала убитачна ватра с једне и друге стране.

У тој борби непријатељ је заробио тројицу наших другова који су се налазили у патроли и то: Бокан Вукашина и Мацура Милутина, док се имена трећег друга више не сјећам.

Приликом напуштања Основне школе у Бишћанима остао нам је противтенковски топ, који је пао непријатељу у руке. Исти топ смо наредног дана поново отели од непријатеља.

Наредног дана, вјештим маневром наших снага, успјели смо збацити непријатеља са ових положаја и уз губитке протјерати у Приједор.

Ранко Пузигаћа

ЧЕТА ЈЕ ОПКОЉЕНА — ИЗДАЈА

Негдје половином 1943. године, Штабу Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде јавио се нови борац са жељом да буде партизан. Дошао је са њемачком униформом и пушком. Налазио се на кратком одсуству и „ријешио“ да се не враћа, него да оде у партизане. Био је родом из околине Приједора, обућар. Штаб Батаљона га је задржао и дао му задатак да оправља и крпи обућу борцима Батаљона. Нашло се нешто алата и материјала. Убрзо се показало да је тај борац, мислим да се звао Шериф, постао недисциплинован, јер се често удаљавао од Штаба Батаљона, а да се не зна гдје је. Донијета је одлука да се упути у чету код Вељкине, да га увојничи и дотјера као борца — војника. То је била Трећа чета. Дошао је Шериф у Чету и одмах изненадио све борце и старјешине правилним војничким држањем и дисциплином какву ми нисмо имали. Знао је стати мирно, поздравити и рапортирати да смо му се и дивили и завидјели.

Јануара или фебруара 1944. године, Чета је логоровала у селу Ризвановићи у згради Основне школе и држала положаје према Приједору. Једне вечери упаде Шериф у собицу гдје је била смјештена Команда Чете. Стаде мирно, оштро поздрави и затражи од командира Вељкине Врућинића дозволу да иде дјевојци у село у близини четног логора. Командир погледа нас остале упитно. Слегосмо раменима чекајући да он одлучи. Одобри му да иде, али да се врати до пола ноћи. Ја предложих да не носи оружје и опасач. Оде Шериф пун радости и задовољства. Борци су већ полегали и спавали. Убрзо смо и ми из Команде Чете легли спаваати. Била је зима, хладно, снијег и мраз.

Негдје послје пола ноћи, на сат-два прије сванућа, разбуди нас жестока паљба по Школи. Поскакасмо буновни. Борци се снахоше и без команде, пушкомитраљези и аутомати осуше паљбу са свих прозора дугим рафалима. Командир Вељкина кратко саопшти: „Први и Други вод на главна врата уз претходну паљбу из аутоматског оружја и уз употребу ручних бомби, Трећи вод и Топовско одјељење на споредна врата и да евакуише противколски топ и кухињу!“ Кренусмо истог тренутка. Први и Други вод уз жестоку пољбу викнуше свом снагом: „Јуриш!“ Трећи вод се брзо дочепа топа и кухињских казана. Кренусмо према ували испод Школе. Снијег је био доста висок и залећен. Топ се врло тешко кретао. Вучемо један на други точак у цик-цак, врло тешко и преспоро. Тог тренутка према нама засвијетли бомба уз шиштање. Водник вода командује:

„Лези — бомба!“ Јекну ексилозија, а из зграде Школе чусмо повике: „Ево их — удри!“ Удаљени смо око 30—40 метара од Школе. Водник и командир Топовског одјељења процијенише да је топ немогуће извући. Наредише повлачење, а топ оста. Повукосмо се на око 1 километар, гдје нађосмо Први и Други вод који су већ заузели положај. Састадосмо се сви из Команде Чете и водници водова. Немамо погинулих. Командир Вељкина је лакше рањен. Нема новајлије — борца Шерифа и нема двојице бораца који су били у патроли. Договорисмо се да одмах кренемо према Школи трком, са јединим циљем да ослободимо топ. Крећемо по водовима трком. Већ свањива. Отворисмо ватру по Школи. Непријатељ не одговара. Пуцају и они, али иза Школе према Приједору. Трком, опрезно јуримо са њима. Непријатељ је брзо покренуо топ и евакуисао га за Приједор. За брежуљка испод села Ризвановићи у Приједорском пољу видимо велику колону непријатеља која се повукла. Били смо немоћни.

Остадосмо и даље логоровати у Школи. Борци су утучени и постиђени. Врло лоше расположење. Поведена је и истрага о овом случају. Један борац који је био у патроли, мислим да је то био Милан Савановић из Босанског Милановца, је тешко рањен и убрзо је умро од повреда. Борца Шерифа није било данима. Рачунали смо — заробљен је.

Послије неколико дана наврати у Чету обавјештајни официр нашег Баталјона, Миле Драгишић. Пита ме познајем ли Стојана Веселиновића, нашег вршњака. Рекох му да се знамо толико колико смо заједно ишли у основну школу. Стојан се налазио у четницима и тих дана је био са неком групом или „тројком“ у Приједору. Договорисмо се да му напишемо писмо да нам пошаље нешто мало цигарета, петролеја за освјетљење и слично и, као узгред, да га питамо шта усташе причају о нападу на Школу у Ризвановићима. Миле је одмах послао то писмо у Приједор. Већ навечер добисмо тражени материјал и кратко писмо. Јавља нам: „Шаљем вам ово мало робе што сте тражили, више не могу. Усташе су вам заробиле један топ и возили га по улицама Приједора да народ види. Једног су вашег заробили и тукли га јавно по граду, али се он боговски држао. Стално је викао: „Живио Тито, Стаљин, Црвена армија!“ Прочитасмо и згледасмо се ја и Миле. Је ли могуће да се тај новајлија, борац Шериф тако јуначки држао?

Прође од тог догађаја мјесец-два дана. Једног јутра долази нам Шериф у Чету. На петокраки му срп и чекић. Вели: „Мени су у Бригади рекли да сам од сада пролетер.“ Исприча како је заробљен, тучен, да је одведен у затвор у Босански Нови и да је одатле побјегао кроз жицу и да је на више мјеста повријеђен од жице. Заиста је био на више мјеста по телу с огреботинама. Били смо поносни на Шерифа.

Који дан по Шерифовом доласку, рано у зору зачу се палба на положају нашег Вода, гдје је био и један члан Команде Чете. Командир Чете, Вељко-Вељкина Врућинић, скочи и рече да иде видјети шта је, а да Чета буде спремна. Чекали смо дуго. Кренем и ја према положају. Палба се не чује. Прије него стигох на положај, на неком путељку угледах усамљена борца са неким цивилОхМ. Обгрлио га борац и показује му руком према Приједору. Би ми то врло сумњиво. Прићем ближе. Угледаше ме и не збунеше се. Видим — Шериф са цивилом! Све ми је било јасно. Поведем их према положају. Нађох Вељкину и саопштим му. Он се рабјесни да га никад таквог нисам видео. Маши се за пиштољ, а ја

њему за руку: „Не, лудаче“, — вичем иа сав глас. „Не, треба их саслушати“. Скочише и узбунеше се борци. Хоће пресуду и освету одмах. Уз доста муке и напора смирисмо се. Спроведемо ову двојицу до Штаба Батаљона, ови у Бригаду, па у Дивизију.

Тамо је Шериф признао. Био је њемачки војник, завршио обавјештајно-диверзантски курс и убачен код нас. Радио је оно што је урадио, издао је Чету. Умјесто дјевојци, отишао је у њемачко-усташки гарнизон и довео их на Чету. Симулирао је „непоколебљивог борца“ док су га „тукли“, трпио да му полиција наноси огреботине па да нас увјери како је то добио бјежећи кроз жицу и слично. Учинио је једну издају — злочин и више није стигао.

Светко Родић

НАШОМ ТАКТНОМ НЕПРИЈАТЕЉ НАС ЈЕ ИЗЕНАДИО

Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се почетком априла 1944. године у с. Радићу. У ширем рејону овог села Батаљон је држао положаје према непријатељским упориштима у долини р. Уне, Босанској Крупи, Гудавцу и с. Грмуши.

Испред својих положаја Батаљон је истурио борбена обезбјеђења јачине од одјељења до вода, а ноћу су на више праваца упућиване и патроле. Чете су биле распоређене у засецима села.

Увече 5. априла, непријатељ је са релативно јаким снагама кренуо од Острошца и Србљана са циљем да, са сјеверозападних и јужних пади-на Грмеча, одсјече Батаљон од грмечке шуме, сатјера га у Радићко поље и ту окружи и уништи. Ово је била сасвим нова тактика непријатеља — напад ноћу и кроз шуму. Прва и Друга чета увечер 5. априла тријебиле су ваши „парењем“ одјеће у „партизанској буради“. Док су одређени борци обављали овај посао, остали борци су у засеку Орашље, са омладином, играли Козарачко коло и пјевали. Комесар Батаљона и његов замјеник довршавали су припреме за заказани састанак Батаљонског бироа, а ја, као замјеник команданта Батаљона, обишао сам касно увече борбена обезбјеђења, дежурне и стражс. Командант Батаљона био ЈС са командач-том Бригаде у Штабу. Све је изгледало нормално и нисмо могли ни помислити да непријатељ припрема да нас опколи и уништи. Прије него смо пошли на спавање, командант Батаљона је дежурном у Штабу наредио да њега и мене прије зоре пробуди, како би проконтролисали стање у четама и око Штаба.

Када смо командант и ја ујутро рано изишли испред куће у којој се налазио Штаб Батаљона, угледали смо курира Треће чете који је трчао од Радићког гробља према нама. Било нам је јасно да нешто није у реду. Курир нам је саопштио да се непријатељске снаге крећу преко падне ко-се Дреновца према Батаљону. Командант Батаљона је одмах вратио курира са наређењем да се Трећа чета хитно повуче преко Тавана према Грмечу. Послије тога командант је позвао командире Прве и Друге чете и приштапских јединица и у присуству команданта Бригаде издао им наређење:

— да Прва чета одмах крене између Беглука и засеока Брда и кроз шуму избије јужно од Тавана, зађе непријатељу за леђа и тако помогне извлачење Треће чете према Грмечу;

— да Друга чета хитно посједне положаје на Обљају и Бадњевића брду и спријечи евентуални продор непријатеља из правца Босанске Крупе и Гудавца преко Вучијака и с. Врањске;

— да Пратећи вод посједне положаје поред пута између с. Малог Радића и засеока Каменице и да минобацачима дејствује према развоју ситуације;

— санитет Батаљона да се размјести у зеселак Каменица;

— Радни вод да се повуче из Тука у шуму Беглук.

Са Првом четом кренули су командант и комесар Батаљона, а командант Бригаде, на приједлог команданта Батаљона, и ја смо кренули са Другом четом.

Већ се било добро разданило. Прва чета је залазила у шуму, крећући се у правцу Тавана према Трећој чети, док се Трећа чета повлачила из засеока Орашље према рејону Тавани. Друга чета је са једним водом посјела Обљај, а са два вода Бадњевића брдо.

Нешто мало касније, Трећа чета је у мањим колонама почела да избија у рејон Тавана и у том моменту непријатељ је са ивице шуме Грмеч по њој отворио јаку ватру. Изненађени ватром непријатеља са блиског одстојања, борци Треће чете били су принуђени да се под борбом повлаче назад. Уочивши кризу Треће чете, непријатељ је кренуо на јуриш и одбацио Трећу чету назад према Радићком пољу и нанио јој осјетне губитке. У борби „прса у прса“ тешко су рањени командир Треће чете и један командир вода. Рањеног командира, борци су успјели извући, док се рањени командир вода сам затрпао у једно буњиште и тако се спасао.

У моменту када је стање Треће чете постало крајње критично, стигао је командант Батаљона са Првом четом на десни бок непријатељског распореда. Снажним јуришем у десни бок и позадину непријатеља, Прва чета је натјерала дио непријатељских снага на повлачење. Међутим, непријатељ се одржао на коси Царевица и Дреновац као и на Радићком гробљу, и на тај начин одржао Трећу чету у окружењу, онемогућујући јој да се извлачи према Туковима и Бадњевића брду. Јуриш Прве чете непријатељ је зауставио. У новонасталој ситуацији, по одобрењу команданта Бригаде, са једним водом Друге чете, сишао сам у трку низ јужне падине Бадњевића брда. У снажном јуришу вод је, уз бацање ручних бомби, избацио непријатеља из Радићког гробља и на тај начин створио простор за извлачење Треће чете из окружења.

Послије тога, развила се жестока борба. Прва и Трећа чета прешле су у одлучан напад. Непријатељ је био принуђен да се повлачи према Радићкој школи и цркви и на косе сјеверозападно од цесте Радић — Босанска Крупа.

На Радићком гробљу састао сам се са командантом батаљона Миљуш Миланом. Одлучили смо да Батаљон одмах извучемо на ивицу Грмечке шуме, јужно од села. У том моменту је Ступар Слободан, командир вода из Треће чете био прикупио око 20 бораца и спремао се да крене поново на јуриш против непријатеља који се извлачио према цести, Радићкој школи и цркви. Командант Батаљона га је у томе спријечио и оштро му наредио да извлачи Чету на ивицу шуме. Одлука команданта Батаљона

је била и правилна јер је убрзо из правца Вучјака избило пред Радићку школу и цркву неколико непријатељских моторних возила, међу којима су била и двоја санитетска кола, а преко јужних падина Бадњевића брда спустило се према Радићком гробљу и засеоку Орашје 5 — 6 непријатељских лаких тенкова.

У овој борби непријатељ је претрепео осјетне губитке. И наши губици били су велики: 4 погинула и 16 рањених, од којих 5—6 теже. Били смо изненађени овим нападом непријатеља због тога што је напад извршен из шуме са ивице Грмеча, практично у бок, а дијелом и у позадину Батаљона, тј. из правца одакле смо га најмање могли очекивати.

Никола Јапунца

НЕПРИЈАТЕЉСКИ ДИВЕРЗАНТ НИЈЕ УСПИО

Послије напада на Приједор април 1944. године, Трећи батаљон Шесте бригаде упућен је по наређењу Штаба Бригаде на сектор Босанска Крупа — Бихаћ, односно на положаје у с. Радић — с. Хргар. На тај сектор смо стигли између 15. и 18. априла. Распоред чета на положају мислим да је био: једна чета у с. Радић — зеселак Дукићи, са Штабом Батаљона, а друге двије западно до с, Хргар.

Основни задатак чета био је извиђање, као и одбрана од евентуалног продора непријатеља на слободну територију. Чета из с. Радића била је усмјерена према Босанској Кругш и Жељезничкој станици Грмуша. Након два-три дана боравка на овом терену патрола је једно јутро довела из правца Грмуше једног домобрана „бјегунца“ у Штаб Батаљона. У Штабу смо се тог момента налазили командант Батаљона, Бранко Вигњевих, п ја. Ја сам иисао извјештај о рг^ду Батаљонског партијског бироа, док је Бранко срећивао неке војне секције или нешто слично.

Доведени „бјегунац“ је изгледао биједно. Слабо је био обучен, а иначе, био је омален, слабо ухрањен и, рекло би се, дуго злопаћен. Патрола је обавијестила да га је нашла изнад Жељезничке станице Грмуша кад се кретао у правцу наше слободне територије, те га је као сумњивог привела у Штаб. Командант га је саслушао. Ијавио је да је родом од Бјеловара, презимена се не сјећам, да је неколико пута као домобран предавао партизанима оружје, да је због тога ухапшен и био у затвору (кули) у Бихаћу, те да су га повели у логор Јасеновац, али је искористио прилику на Жељезничкој станици Грмуша и побјегао наишавши на нашу патролу, своје спаситеље, како је тада рекао. При себи је имао само један стари жути ранац и у њему машину за шишање, бритву, оштрач, четкицу и нешто сапуна. На питање откуд му то, изјавио је да је по занимању бербер, да је у затвору у Бихаћу шишао и бријао затворенике, па жму је због тога и било дозвољено да то понесе. Тиме је била завршена прича доведеног бјегунца, па смо га послали у кухињу да га нахране.

У Батаљону тада нисмо имали бербера, а у гоку је била акција шишања бораца због тифуса. У Штабу смо се договорили да га оставимо у Батаљону, с тим да га распоредимо у групу курира, са упозорењем да га добро припазе, јер је командант сумњао у његову причу. О овом смо извјестили детаљно Штаб Бригаде који се налазио у селу Суваја, с молбом да нам га оставе као бербера.

Пошто се наш „берберин“ добро најео и мало одморио, ангажовали смо га на шишању и бријању. Први сам био кога је „на нулу“ ошишао. То сам учинио да бих дао примјер осталима у Батаљону, јер је био отпор шишању „на нулу“. Кад ме је бријао и бритвом стругао око грла, командант Бранко Вигњевић ми је у шали добацио: „Скојевац“ (тако ме он као младог звао) и дао ми руком знак да ће ме „бербер“ заклати. Гледао сам „бербера“ онако наслоњен на столици и помислио да би он и могао у погодном тренутку тако нешто учинити.

Након 3—4 дана боравка „берберина“ код нас у Батаљону, добили смо наређење Штаба Бригаде да га у пратњи курира упутимо у Штаб Бригаде. Упутили смо га и замолили Штаб Бригаде да нам га послѣ саслушања и провјере врате у Батаљон за бербера. Послѣ пар дана стигао је курир из Штаба Бригаде са пропратним писмом у којем је стајало да нам враћају „бербера“ са упозорењем да будемо будни према њему, јер све ипак није јасно у његовој причи. На питање гдје је „бербер“, курир нам је одговорио да се приликом проласка кроз шуму изгубио. У једном моменту рекао је куриру да ће застати ради личних потреба, и курир се мало удаљио рачунајући да ће га стићи. Кад је видио да га нема, повратио се, звао га, али га није било.

А шта је било? Наш „бербер“ се намјерно изгубио куриру и вратио у Штаб Бригаде рекавши да је изостао ради личних потреба, да није стигао курира, па како није знао пут, истим се путем вратио у Штаб Бригаде. Знао је да је ово виши штаб, што му је било важно за шпијунско-диверзантски задатак.

У Штабу Бригаде су оцијенили да је „берберова“ прича сумњива, тј. да „бербер“ лаже, јер су знали да га курир не би тако лако изгубио, с обзиром да су наши курири били не само храбри, него и врло одговорни. Командант Бригаде, Мићо Колунџија, је одмах наредио да се „бербер“ притвори и да га обавјештајни официр детаљно саслуша и утврди ко је заправо овај човјек који се представио „бјегунцем“ и „бербером“.

Још прије ове истраге Штаб Бригаде је располагао подацима да негтријатељ убацује шпијуне и диверзанте и да ради на прикупљању података о распореду, снази и наоружању партизанских јединица. Брзо је установљено да је и наш „бербер“ убачени шпијун и диверзант. Имао је задатак да сними распоред Шесте бригаде пред десант на Дрвар (Седму непријатељску офанзиву), да изврши диверзију у једном вишем партизанском штабу и да се врати у своју базу, у овом случају у Бихаћ. Ономогућен је на вријеме, захваљујући нашој будности.

Драгомир Радишић

НЕДОВРШЕНА ПРИЧА

Једне кобне, хладне, априлске ноћи 1944. године прекинута је прича Јове Курице. Прича пуна љубави, заноса, туге и вјере у будућност. Прекинута је рафалима и минобацачким минама.

Било је то почетком априла 1944. године. Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде логоровао је у селима Велики и Мали Радић, на обронцима планине Грмеч. Батаљон је често изводио акције према селу

Грмуши, а и посебно на прузи између Бихаћа и Босанске Крупе. Пруга је тако стално била угрожена и непријатељ није никад био сигуран да ће му транспорт опреме, наоружања и трупа мирно проћи на том дијелу пруге, иако је имао свугдје око пруге утврђења и сталне постаје. Због тога је врло често покушавао да фронталним нападом одбаци наш Батаљон од села Грмуше, железничке пруге и Радића и тако отклони опасност. Како му то никако није полазило за руком, одлучио је да промијени тактику, да се прихвати нашег партизанског начина ратовања и да напада ноћу и покуша да нас опколи и тако уништи.

Та ноћ је почела мирно. Страже и патроле, као и увијек, биле су на својим мјестима. Остали борци били су размјештени по сеоским кућама. Обично је спавала по једна десетина бораца у једној соби, и то на распростртој слами по патосу. Јово и ја смо стално спавали један поред другог. Те ноћи, уморни од акције, одмах смо тврдо заспали. Негдје пред зору осјетио сам како ме неко гура лактом. Онако бунован нисам могао одмах да се снаћем.

— Лука, пробуди се, — чуо сам Јовин глас.

— Пусти ме да спавам, — љутито сам одговорио.

— Молим те пробуди се да ти испричам шта сам сањао.

Морао сам попустити.

— Ти знаш добро, — почео је Јово, — да ја волим Смиљу Дашић. То је дјечачка љубав, али она је велика. Ја њу носим увијек у срцу и не могу то да заборавим. Ноћас сам сањао да се женим с њом и да си нам ти био вјенчани кум. Сватова је било много, окићени пешкирима, кошуљама и цвијећем. Сватови су кренули од Смиљине куће, кроз воћњак покојног Тривуна Дашића, према нашој кући, а мој отац Тоде чека са литром ракије испред куће и части сватове. Кад смо Смиљу превели преко прага моје куће био сам најсретнији човјек на свијету... Када сам се пробудио и видео да је то био само сан, ухватила ме је туга и нисам могао одољети да ти ово не испричам. Ако останемо живи, ти ћеш ми заиста бити . . .

Није ни завршио мисао, када се сасу са свих страна ватра. Трештало је из пушака, митраљеза и минобацача, као гром из ведрога неба. Били смо опкољени. Непријатељ је у току ноћи једним дијелом снага кренуо из Бихаћа, а другим из Босанске Крупе. Намјера му је била да потпуно затвори обруч око Батаљона и да га уништи. Брзо смо поскакали и истрчали напоље. Према јачини ватре и правцу одакле долази, примјетили смо да непријатељ није успио затворити једну увалу која се протезала по дужини изнад наше Чете. То смо искористили и врло брзо били ван директне опасности. Прва и Трећа чета су остале у обручу. Већ је било свануло и априлско сунце је обасјавало падинз Грмеча. Командир наше Чете, Милан Трнинић, повео је Чету у противнапад да из обруча ослободимо наше двије чете. У том противнападу командир Чете је рањен. Погодио га је пушкомитраљезац који нас је гађао бочно. Беспомоћно је лежао на потпуно брисаном простору, тако да је било врло тешко и ризично прићи му. Ипак сам ријешио да му помогнем. Опрезно сам допузао на лактовима до њега и дограбио га за ногу коју сам прву дохватио. Командир је зајечао: „Та ми је нога рањена.“ Нисам на то обраћао пажњу, јер нас је непријатељски митраљез непрестано засипао ватром. Командира смо, напоскон, ставили на носила, и према Чети су га пренијели

носилац рањеника Перо и болничарка Љубица. Док смо се нас троје бавили око рањеника, нисмо ни примјетили да је од Босанске Крупе стигла још једна непријатељска колона и бочно ударила на нашу Чету. Чета се повукла, а ја сам штитио Перу и Љубишу док не стигну Чету, па сам и ја кренуо за њима. Успут сам наишао на митраљез „шарац“ у којем је био реденик са 50 метака. Иако оптерећен ранцем и пушком, наговарио сам „шарац“ на леђа. У том тренутку на ђувику, на којем је рањен командир, појавио се њемачки тенк. Био сам од њега удаљен око 300 метара, а исто толико је било брисаног простора испред мене до најближег ђувика иза којег би био безбједан. Страх ме је обузео до те мјере да су ми колена почела да клецају, а срце да снажно удара. Мислио сам да ће ми искочити из груди. Није ми било друге, пошто се радило о животу или смрти, брзо сам прибрао снагу и почео да правим „зечје“ скокове. Тенк ме је почео гађати из топа! Трчао сам и падао. Обарале су ме експлозије граната које су експлодирале час испред мене, чак иза, час са стране. На срећу, ниједна од 12 граната, колико су испалили на мене, није ме закахила. Чак ни један гелер није ми закачило одјећу. Није ми ни до данас јасно због чега су ме гађали из топа. Да су то чинили из митраљеза сигурно не бих извукао живу главу.

Тек када сам се домогао ђувика схватио сам да сам остао жив. Изашао сам на врх ђувика и залегао за „шарац“. Примјетио сам групу непријатељских војника и официра како разгледају вјероватно топографску карту. Помислио сам: освета је ту! Поново ми је почело срце убрзано да куца, али сада од радости. Нишан сам ставио на 300 метара и потегла обарач. Али, митраљез није „проговорио“. Био је у квару. Тај тренутак никада не могу заборавити, нити прежалити.

Онако усамљен кренуо сам према Чети која се повлачила уз падине Грмеча. Кад сам стигао летимично сам погледао борце и у глави ми се све зачас смути. Међу њима није било Јове Курице. Комесар Чете ми рече да је Јово, послѣје извлачења из обруча, одвео једног рањеног борца у Централну болницу у Грмечу. Било ми је лакше. Помислио сам да је све у реду.

Али, није било тако. Убрзо угледасмо једну жену како трчи из шуме без опанака, само у вуненим чарапама из којих су вириле црвене пете од снијега и леда који се још није био отопио. Задихана и уплахирана, са сузама у очима, рече:

— Другови, два су вам борца погинула горе у шуми!

Одмах ме обузеше црне слутње. Кад смо је запитали какво одијело имају на себи, она одговори:

— Један има црно одијело као што има усташка црна легија, а други има зелено одијело, чини ми се да је талијанско, и око врата има црвени шал.

Било ми је јасно да је гај други Јово Курица. Никада се није одвајао од свог црвеног шала, којег му је исплела сестра Анђа и у пакету послала на положај.

Поћосмо до мјеста погибије. И иза стабла једне огромне столетне букве лежала су два, хаубичком гранатом што је долетјела из Босанске Крупе, разнешена људска тијела. Јовине су усне и цијела глава преполовљене и заувјек престале да мисле и говоре о љубави седамнаестогодиш-

њака, којем је вихор рата одузео иајдрагоцјеније — младост, љубав и го-
ли живот.

Лука Јандрић

ТРЕНИ БАТАЉОН У НАПАДУ НА ПРИЈЕДОР

Ноћу 19/20. априла 1944. године јединице Шесте крајишке НОУ бригаде су, са осталим јединицама Четврте крајишке НОУ дивизије, вршиле напад на непријатељски гарнизон у Приједору. Према заповијести Штаба Бригаде, нападала су два батаљона на простору: десна обала ријеке Сане — железничка пруга Босански Нови — Приједор, један батаљон с правца Тукова на мост на ријеци Сани, док је један батаљон као заштитница затварао правац Босански Нови — Приједор.

Трећи батаљон добио је задатак да напада уз десну обалу ријеке Сане на дио града звани Берек. Берек представља један оток опасан рукавцем Сане, који се такођер зове Берек, на којем се налазе два моста. Један мост се налази на периферији града, а други повезује Берек са центром града. Штаб Батаљона је за напад распоредио своје чете на следећи начин:

— Прва чета (командир: Бокан Триво) напада уз десну обалу ријеке Сане;

— Друга чета (командир: Атлагић Лука) напада на правцу моста на рукавцу Берек;

— Трећа чета (командир: Пуцар Свето) напада на лијевом крилу Батаљона;

— Штаб Батаљона налазио се с Другом четом. Лијево од Трећег батаљона, на простору Берек — железничка пруга, напада Први батаљон, с којим је требало одржавати везу и координирати дејства при продору у град.

По паду мрака кренули смо на полазне положаје за напад. Користећи ноћ, успјели смо неопажено се привући до полазних положаја. Чете су заузеле свој борбени положај (распоред) и чекали смо одређено вријеме за напад. Извиђачи, које смо иослали на извиђање, обавијестили су нас да се непријатељске предстраже налазе испред рукавца Берек и да је испред ровова постављена бодљикава жица. Упознали смо командире чета с овим и упозорили их на могућност постојања минских поља.

Тачно у одређено вријеме отпочео је напад. За кратко вријеме били смо испред жичане оgrade. Јаком ватром и бомбама осули смо по непријатељским рововима. Потпуно смо изненадили непријатељску предстражу, која је панично почела бјежати преко моста. Преко цесте којом се кретао Штаб Батаљона и Друга чета била је постављена жичана рампа, која је с унутрашње стране била везана ланцима и закључана катанцима. Видјевши то, друг Кошутић се залетио и прескочио рампу. С неколико рафала из аутомата покидао је катанце, те смо огворили рампу. Продужили смо напад према мосту. С ону страну моста налазила се друга линија ровова, који су у међувремену били запосједнути. Сконцентрисали смо пушкомитраљеску ватру на ровове око моста, а у акцију су ступили и бомбаши. Под таквом заштитом извршен је јуриш на мост. За кратко

вријеме, Друга чета и Штаб Батаљона били су на другој страни. Отпочела је борба за сам Берек.

По преласку Друге чете и Штаба Батаљона, установили смо да Прва чета није прешла канал. Вратили смо се назад Радишић и ја да установимо шта је с њом. Крећући се дуж рукавца, наишли смо на борце Прве чете, а убрзо смо пронашли и командира Бокана. Од њега смо дознали да су покушали прећи рукавац на неколико мјеста, али да нису успјели јер је вода предубока, а већина бораца не зна пливати. Тек тада нам је било јасно да при процјени нисмо узели у обзир да је у то вријеме ниво ријеке Сане велики, а самим тим и у рукавцу. Наредили смо командиру да најхитније пребаци Чету преко моста и да настави напад на свом правцу. За кратко вријеме то је и учињено, а нас двојица смо се вратили у Штаб Багаљона и извјестили што се десило с Првом четом. Командант нам саопшти да је ухваћена веза с Првим батаљоном, који је такођер разбио спољно обезбјеђење и води борбу на спољној ивици града.

Непријатељска ватра је постајала све жешћа. Били смо засипани јаком митраљеском и минобацачком ватром. Изгледа да се непријатељ средио и извршио појачање на нашем правцу напада. Нарочито јаком ватром тучени смо бочно с главног моста на ријеци Сани. Постало нам је јасно да батаљон који је нападао из правца Тукова није успио заузети мост. Но, без обзира на све, Батаљон је за кратко вријеме успио заузети цијели простор Берека и уклонити се у сам град до католичке цркве. Ту смо установили да немамо везе с нашим Првим батаљоном. Командир Треће чете извјештава нас да непријатељ на њих врши јак притисак и да више немају везе с Првим батаљоном. Брзо је пала одлука да опет Радишић и ја идемо до Треће чете и да покушамо успоставити везу с Првим батаљоном. Стигавши до командира Чете, установили смо да је на правцу напада Првог батаљона ватра знатно ослабила и да се врши јак притисак на бок Треће чете. За кратко смо вријеме примијетили да се непријатељ по групама пребације с ону страну рукавца у правцу моста и да нам долази с лећа. Наредисмо командиру Чете да најхитније повуче Чету преко моста и да по сваку цијену спријечи непријатеља да поново заузме мост до повлачења Прве и Друге чете и Штаба Батаљона. Најхитније се вратисмо у Штаб и извјестисмо шта се догађа. Пала је одлука да се што хитније извучемо да не бисмо били окружени. Другој чети дат је задатак да се хитно пребаци преко моста и да замијени Трећу чету, која је скоро остала без муниције. Првој чети дато је наређење да се и она, уз јаку заштиту, повлачи у правцу моста. Брзина је одиграла главну улогу. Друга чета са Штабом Батаљона је у задњи час стигла до моста, када Трећа чета већ није имала снаге да задржи непријатеља, који је био пришао мосту на око 50 метара. Избацили смо све пушкомитраљезе Прве и Друге чете напријед. А и ми из Штаба, као стари пушкомитраљези, прихватили смо пушкомитраљезе. Заслоном ватре крчили смо пут и отворили простор за извлачење чета. Настао је прави кркљанац. Од експлозија бомби и минобацачких граната ништа се није чуло. Чете су се брзо пребацивале преко моста. Штаб Батаљона с митраљеском групом задњи је прешао мост. Успјели смо се одлијепити од непријатеља и под заштитом ноћи извући се до мјеста с кога смо кренули у напад. Били смо у Штабу Батаљона љути на Штаб Бригаде зашто нас није обавијестио о повлачењу, јер смо могли бити окружени од непријатеља. По доласку у

Штаб Бригаде устаиовили смо да нам је, у исто вријеме када и Првом батаљону, послао наређење за повлачење по куриру. Курир, нажалост, није стигао до Батаљона, нити се икад више вратио. Вјероватно је у оној гужви негдје погинуо.

У овој акцији имали смо тројицу погинулих и десетак рањених. Погинуо нам је и оперативни официр Реуф (презимена се не сјећам), који је у партизанае дошао 1942. године из домобрана с цијелим својим водом. Погинуо је на чудан начин. Прије нашег повлачења, Штаб Батаљона налазио се у заклону иза једне куће. Реуф се дигао и изишао на улицу. Дошао је до једне трговине, попео се на степеницу и запалио шибицом цигарету. У том моменту био је погођен непријатељским метком и на мјесту остао мртав. Није нас хтио послушати када смо га упозоравали да не напушта заклон. Плакали смо сви за њим, јер смо га стварно сви вољели. Заплијенили смо 12 пушака, 1 пиштољ и око 3.000 метака.

Командире чета сам навео у почетку, а сматрам да треба споменути и чланове Штаба Батаљона који су у овој акцији одиграли пресудну улогу:

- командант Вигњевих Бранко
- комесар Дрљача Бошко
- замјеник команданта Кошутих Душан
- замјеник комесара Радишић Драгомир
- обавјештајни официр Црномарковић Милан
- омладински руководиоца Змијањац Срђан и
- референт санитета Недимових Љубица.

Милан В. Црномарковић

КАКО СМО ОБОРИЛИ АВИОН

Непријатељски авиони стално су нам досађивали. Тек се раздани, а већ се изнад нас појави непријатељски извиђач. Лети сасвим ниско, само што земљу не додирује и завирује свуда. Надлијеће села, провлачи се котлинама и долинама рјечица, осматра друмове и брдске стазе. Ми већ знамо шта ће бити. Ако нас опази направиће изнад нас неколико кругова да нас боље разгледа, па ће отићи. Не проће дуго времена па се појави незграпни двокрилац — „рода“ и почиње да нас обасија ситним бомбама и да нас митраљира. Но, ми смо знали ову тактику, па смо гледали да се уклонимо и тако подаци извиђача нису могли „бомбардеру“ да послуже. Дешавало се, додуше, да је авион у исто вријеме био и извиђач и „бомбардер“. Чим нас опази, окупи се на нас и изручи бомбе.

Али једном смо прославили обарање усташког авиона и без авијације и без противавионске артиљерије. Ево како се то догодило:

Наша чета кренула је на задатак. Ишли смо да нападнемо једно усташко гнездо у близини Љубије. Налазили смо се на једном ћувику. Испод нас је село Липник са раштрканим кућицама. Сунце се спремало на починак, па смо журили да што више пута прећемо за дана. Били смо врло уморни, али смо ишли напријед. Одједном један друг узвикну:

— Другови, непријатељски авион!

Погледасмо тамо куд је прстом показао и угледасмо једну малу тачку. Зујање се једва чуло. Авион се иолако кретао и летио је врло ниско тако да је наш командир пао у искушење.

— Можда би тога вечерњег госта могли натјерати и на земљу да се спусти! Да га мало изближе погледамо, — мислио је командир.

Послије кратке неодлучности командир се ријеши:

— Пазите другови! Изгледа да ће проћи тачно изнад нас. Лети ниско и сигурно ће нас опазити. Изручиће нам можда бомбе на главу. Али можемо и ми њега изненадити.

Одмах смо схватили шта командир намјерава и радо смо извршили његово наређење.

— Напуните оружје! Узмите авион на нишан. Пажња! Испалићемо само један плотун. Митраљесци по један рафал. Ако га из прве не погодимо, брзо се растурајте!

Зашкракале су пушке које смо пунили, па је настао nelaгодни тајац. Авион нам се мирно приближавао, и кад нам је био скоро изнад глава, командир нареди:

— Пазите! Висина 200 метара. Пуцајте на моју команду!

А кроз тренутак-два:

— Пали!

Било нас је више од тридесет. Плотун грмну изненада и разби тишину, као гром и грмљавина се проваља брдима.

Авион се затетура, наирави мали заокрет и стрмоглави се. Удари о земљу на око 100 метара од нас.

— Охо! — завикасмо радосни и потрчасмо према авиону. Авион се био насадио на мотор, реп му је штрчао косо у вис. Био је то двокрилац са усташким знацима.

Водник Милутин најпрви је стигао до авиона. Боље би било да је био обазривији. Чусмо кратак рафал стројнице и Милутин паде погођен у ногу. Командир, који је такође трчао, продера се:

— У заклоне! Сви лезите!

Полегасмо на земљу, а затим се обрати према авиону:

— Предајте се ви тамо, узалуд се копрцате! Избаците оружје!

Из предњег сједишта, последије кратке тишине, избачена је најприје стројница, а затим и пиштољ.

— А други? — питао је командир мислећи на човјека заваљеног у другом сједишту.

— Изгледа да је мртав, — јави се глас из авиона.

Командир приђе полако са још двојицом другова авиону. И ми се примакосмо. Помогосмо ономе из првог сједишта да се извуче напоље. Био је усташки официр. Погођен је у лијеву руку, али не кроз кост. Гледао нас је заплашено. Из другог сједишта извукли смо пилота — подофицира. Установили смо да је на неколико мјеста погођен нашим мецима. Можда је од њих и умро.

Разгледали смо авион. Школски двокрилац. Да ли су из њега бацали бомбе на нас? Сада је свршио. Крила су му поломљена, мотор згњечен, труп разваљен. Интересовали смо се гдје смо га погодили. Крила су му била изрешетана, мотор је био погођен на два мјеста, а по трупу је било доста рупа.

Заробљеника смо послали заједно са документима које је носио у штаб, а ми смо продужили оставивши авион сељацима ЈТипника који су се ту брзо нашли.

Послије неколико дана Прва чета Трећег ударног батаљона је похваљена што је оборила непријатељски авион.

Било је то август 1943. године.

Божо Ступар

ЗАРОБЉЕНИ ЊЕМАЦ У ШТАБУ БАТАЉОНА

У другој половини марта мјесеца 1944. године, Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се на положајима у с. Радићу. Био сам замјеник команданта Батаљона и једног дана добио сам задатак да се са двојицом командира чета и неколико курира приближим непријатељском упоришту у с. Грмуша и да упориште добро извидим и прикупим податке од значаја за процјену могућности да га нападнемо. Кренули смо и путовали ноћу, и у свитање стигли на око 500 м од упоришта. Прикрили смо се у добар заклон и отпочели извићање. Дан је био лијеп и сунчан.

У једном моменту угледасмо како је из бункера изашао један непријатељски војник и кренуо у правцу оближњих сеоских кућа, најближих нашој осматрачници. Непријатељски војник није био наоружан. Распасан и гологлав, са завежљајем у руци полако се кретао. Ушао је у једну кућу, прву до нас. Ријешили смо да га заробимо, пошто смо кући могли прићи, а да нас непријатељ из бункера не примјети. Брзо смо се нас тројица сјурили за Нијемцем у кућу, заробили га и одмах се вратили натраг. Нијемац је био подофицир. У завежљају који је имао била су 4 кокошија јаја и нешто масти. Нијемац је то донио у кућу да би му једна старија жена, која је у кући живјела, спремила доручак.

Са Швабом и његовим завежљајем вратили смо се послије извршеног извићања у с. Радић.

У Штабу Батаљона заробљеног њемачког подофицира саслушавао је оперативац у Батаљону, Дујмић Драго, који је у партизане дошао из домобрана, гдје је био официр, а добро је познавао њемачки језик. Нијемац је на питања одговарао тачно и истинито о свему што је знао. Кувар му је за вечеру спремио кајгану од јаја из његовог завежљаја. Узбуђен и тужан Нијемац је једва вечерао. Један од курира, који га је посматрао док је вечерао, добаци му: „И ова твоја вечера доће му као светом Петру кајгана.“ Смијали смо се овој упалици курира, док нас је Нијемац уплахилено посматрао. Умирили смо га и обећали му да неће лоше проћи код партизана ако буде послушан и не буде покушавао да бјежи.

Нијемац је остао у Штабу Батаљона 5 дана, до доласка команданта Бригаде, друга Роце, који је желио да га лично саслуша. За то вријеме он је спавао и хранио се заједно са осталим члановима Штаба. Пошто је знао да добро црта, комесар и омладински руководицац су га задужили да на корицама батаљонског билтена црта петокраке звијезде. Поводом тога правили смо вицеве као да комесари припремају заробљеног Швабу за пријем у СКОЈ и Партију и слично. Послије детаљног саслушавања од

стране команданта Бригаде, заробљени њемачки подофицир послат је у Штаб Четврте дивизије.

Никола Јапунца

СЈЕБАЊА НА ПОГИНУЛЕ ДРУГОВЕ

Погибија Лазе Миљевића

Јула мјесеца 1943. године Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се на Тичеву. Кренули смо пред ноћ кроз шуму према Ливањском пољу, гдје смо стигли пред саму зору. Наишли смо на четничке патроле које су на нас отвориле ватру. Брзо смо се развили у стријелце и Јурнули свом жестином. Заузели смо четнички логор. Ту смо нашли доста хране коју су четници добили од Италијана. То смо видјели по конзервама на којима су биле италијанске етикете. Храну смо евакуисали и раздијелили народу који је у овим веома пасивним крајевима оскудијевао у храни и у мирно доба, а сада у овом ратном пустошењу, глад је харала и пријетила скоро свакој породици. Италијани су знали за ово, па су четницима по па Бујића понудили редовно следовање у храни за цијелу породицу, а четничким официрима и редовну плату. Поп је злоупотребио и свој положај и вјеру, те је људе заводио лажном пропагандом да комунисти не вјерују у Бога, укидају славе и много тога. Наш Батаљон имао је задатак да том заведеном народу и примјером докаже да је четничка пропаганда лажна, да су они сарадници окупатора и издајници свога народа. Зато смо заплаћењену храну дијелили народу да види од кога је добијена и зашто.

Када је наш Батаљон кренуо у правцу Пеуља, четници су то осјетили и почели да нас нападају. Отворили су жестоку ватру и почели јуришати уз урнебесну вику и псовке. Имали смо неповољан положај и били смо присиљени на повлачење. Четници су то процијенили као бјежање и настојали да нас опколе. Било их је око 2.000, док је нас било око 300. Били смо приморани на повлачење. У овом повлачењу погинуо је Лазо Миљевић, курир наше Чете, преносећи наређење командира Чете, Цвије Кукоља. Друга Лазу смо сви у Батаљону познавали, вољели и због његове неочекиване погибије дубоко жалили. Ја сам га посебно жалио јер га познајем из дјетињства када смо као чобани чували стоку. Његов отац Димитрије пожurio је да га ожени још прије рата, као да је предосјећао зло. Лазо је иза себе оставио сина Раду, који је сада одрастао човјек и са породицом живи у селу Житишту код Зрењанина. Кад се год састанемо, он тражи да му причам о оцу Лази, и ја то чиним, говорећи му о храбрости и снажљивости његовог оца, који је због тога и одабран за курира.

Погибија Лазара Илића

Лазар Илић рођен је у селу Кљевцима 1920. године. Био је пушкомитраљезац у Првом воду Друге чете ГХрвог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде. Био је веома снажан и лијепо развијен човјек. Носио је

свој пушкомитраљез као од шале. Сви смо га позивали као храброг, хладнокрвног и сналажљивог бориа. Баш због тога је дуго био пушкомитраљезац. Истакао се у многим борбама. Рањен је у главу у борбама на Бањој Луци 2. јануара 1944. године. Пренијет је у Болницу у Горњу Саницу, гдје је умро послје десет дана, а да није излазио из коме. Када је погинуо већ је имао двоје мале дјеце и жену пред порођајем. Жена му је родила сина и надјела му очево име, нека га носи и поноси се на свог доброг и храброг оца којег никад није ни видео. Посмртни остаци друга Лазара пренијети су и сахрањени у његовом родном мјесту.

Погибија Пере Кукоља

Перо Кукољ је рођен у селу Тук Бобија, заселак Отиш, од оца Николе и мајке Тонке. Познајем га од дјетињства. Заједно смо чували стоку и ишли у школу. Погинуо је као пушкомитраљезац Првог вода Друге чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде 2. јануара 1944. године. Када је опкољеним усташама у неколико објеката у центру Бање Луке стигла помоћ у тенковима и пјешадији, Пера је својим митраљезом штитио повлачење својих другова. Тенкови су надирали, а он је из свог митраљеза тукао по њима све док није сасјечен митраљезом из тенка, што сам видео својим очима.

Био је то неустрашив борац, што је показао у свакој борби, а њих је било много. Но, овдје у Бањој Луци то посебно заслужује да се истакне. Ситуација је била веома тешка. Наше снаге се налазе у центру града, а непријатељски тенкови и камиони пуни усташа стижу иза леђа. Овај продор усташа нико није очекивао. Одступање је било веома тешко по расквашеној равници између града и Петрићевца, а тенкови надиру у намјери да пресијеку одступницу. Пера је, жртвујући свој живот, својим митраљезом помогао многим да се пребаце до заклона који је пружао јарак и шума поред цркве на Петрићевцу.

Погибија Стеве Кукоља

Стево Кукољ био је водник Другог вода Друге чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде. Родом је из села Јелашиноваца. Рањен је у стомак у борбама које је водио наш Први батаљон на простору између села Врбљани и Млиништа. То је било у седмој непријатељској офанзиви. Њемачка „Принц Еуген“ дивизија надирала је од Мркоњић Града према Црквеном. Повлачили смо се до Црквеног, већ се ноћ почела спуштати, а непријатељ нас гони у стопу. Извршили смо противјуриш. Због шуме и мрака нисмо могли видјети непријатељске губитке, али када смо касније дошли на тај терен видјели смо на превлаки између Врбљани и Црквеног право гробље гдје је непријатељ сахранио погинуле. У овим борбама друг Стево је рањен у стомак, од чега је касније умро.

Богдан Аничкић

ЧЕТВОРИЦА ИЗ ШЕСТЕ БРИГАДЕ НА ПУТУ ЗА СССР

Двадесет другог марта 1944. године отишао сам са положаја у селу Југовци код Приједора у Штаб Четвртог батаљона и, како ми је наређено, јавио се политкомесару Душку Вујатовићу. У присуству команданта Милана Дамјановића и замјеника политичког комесара Боже Ступара, Вујатовић ми је саопштио да сам одређен да идем на школовање у СССР и упитао ме да ли се с тим слажем. Без дискусије сам дао потврдан одговор. Ипак ми је политкомесар Батаљона рекао да још о томе размислим и да му сјутрадан дам коначан одговор. Био сам веома узбуђен и ноћу између 22. и 23. марта нисам могао уопште да спавам. Размишљао сам о мајци, брату и сестрама које нисам видио више од годину дана. Помишљао сам: — „Одлазим тако далеко, па их можда више никада нећу видјети!“ Али, колебања није било.

Ујутро 23. марта јавио сам се политичком комесару Батаљона и саопштио му да сам спреман да кренем на пут. Послије поздрава са друговима у Штабу Батаљона кренуо сам у Штаб Шесте бригаде, гдје сам стигао истога дана прије подне. У Штабу Бригаде затекао сам Мајкић Бранка, Црномарковић Свету и Змијањац Срђу ^оји су из осталих батаљона такођер одређени за школовање у СССР. Послије подне заједно смо кренули у Сански Мост, у Штаб Четврте крајишке НОУ дивизије. Ту смо се прикључили друговима из осталих бригада Четврте дивизије који су на пут кренули по истом задатку. Међу њима су, поред осталих, били Куленовић Исмет, Ступар Душан, Мандић Драго, Марјановић Драго, Баленовић Звонко и други. Преко Кључа стигли смо у Рибник, у Штаб Петог корпуса, гдје се већ био прикупио већи број бораца одређених за школовање у СССР из осталих крајишких бригада и дивизија, као: Врачар Симо, Дакић Дамјан, Прејић Вид, Пилић Милорад, Царић Душан, Кнежевић Рајко, Дроњак Душан, Мујановић Асим, Тривић Коста, Павић Буро, Кецман Влада, Бурђевић Никола, ЈТатковић Вујо, Лончар Божо, Димитрић Симица, Миљевић Чедо, Марјановић Гојко и други.

Послије краћег задржавања у Рибнику, командант Корпуса, Родић Славко, извршио је смотру будућих слушалаца војних школа у СССР из Босанске Крајине. Том приликом одржао нам је краћи говор и пожелио сретан пут и успјех на школовању. Кренули смо затим преко Бравског Ваганца и Босанског Петровца и 30. марта стигли на Медено поље, гдје су се управо прикупљали и будући слушаоци војних школа у СССР из личких, кордунашких, банијских и далматинских бригада. Овдје сам био посебно обрадован сусретом са школским другом, Растовац Миланом, који је дошао из једне кордунашке бригаде. Цијела ова доста бројна група бораца и старјешина из јединица НОВ Босанске Крајине, Лике, Кордуна, Баније и Далмације била је заправо одређена да се школује за руководеће стручне кадрове нашег будућег ратног ваздухопловства.

На Меденом пољу смо остали преко 20 дана очекујући совјетске авионе којим је требало да се превеземо у СССР. Совјетских авиона, међутим, није било. Узалуд смо их на аеродрому очекивали, постављали сигнале, палили ноћу ватре и сл. За вријеме боравка на Меденом пољу учествовали смо у истовару војне опреме коју су довозили савезнички: енглески и амерички авиони као и у утовару наших рањеника које су ови авиони превозили у болнице на југу Италије.

Крајем априла кренули смо пјешке преко Дрвара у село Тичево, гдје се налазио Штаб Осмог корпуса. Ту смо се одморили, а затим се са водичем и пратњом коју нам је дао Штаб Осмог корпуса пребацили преко пута Книн — Грачац и 27. априла стигли у Мокро поље.

Послије одмора у Мокром пољу наставили смо покрет преко далматинског крша, пута Бенковац — Кистање и после дугог и врло напорног марша 29. априла ујутро стигли у село Бањевци. Дио пута од Штаба Осмог корпуса до Бањевца био је не само напоран, него и доста опасан. На том путу вршљале су групе четника, а пут Бенковац — Кистање су повремено контролисали Нијемци. Међутим, народ нас је у свим селима кроз која смо пролазили врло пријатељски дочекивао и испраћао, па поменутој опасности нисмо толико ни осјећали. У селу Бањевци смо остали цијели дан, да би се затим под окриљем ноћи пребацили преко комуникације Шибеник — Задар, којом су се кретале и коју су контролисале непријатељске снаге. Пребацивање преко ове комуникације није било лако. Наиме, када смо увече дошли близу одабраног мјеста за пребацивање, сазнали смо да су Нијемци те вечери из засједе убили једног нашег курира и да прелаз није сигуран. Због тога смо се после краћег задржавања вратили назад у Бањевце. Сачекали смо следећу ноћ, када смо се неопажено пребацили преко комуникације. После неколико часова марша са честим застојима, стигли смо на обалу Јадрана негдје у близини Пировца недалеко од Шибеника. Ту су нас сачекали рибари са чамцима на весла у које смо се одмах укрцали. Далматински рибари су нас лагано и у тишини возили. Ништа нисмо око себе видјели, јер је ноћ била јако тамна. Само смо у даљини на далматинским брдима видјели ватре запаљене у част Првог маја. Тамна дубока вода мора којој нисмо ни назирали крај, изазивала је код нас нелагодност па и страх, јер огромна већина нас Крајишника никад није море ни видјела. Многи су тек сада повјеровали, пошто су пробали, да је та огромна вода, заиста, слана и преслана. Доживљавали смо ту прву пловидбу по мору као неки сан. Ноћну тишину по којој смо у чамцима пловили нарушавали су само шумови завеслаја и у даљини рафали непријатељских митраљеза према ватрама које су свјетлиле на далматинским брдима.

Послије извјесног времена пристали смо у увалу једног Корнатског отока. Мислим да је то био оток Жирије. Ту смо остали неколико дана да чекамо брод који ће нас превести на оток Вис. За вријеме боравка на Корнатима највећи проблем за нас је била пијаћа вода. Ипак, некако смо се навикли да пијемо далматинско вино мијешано са кишницом (беванду). Другог дана боравка на Корнатском отоку открио нас је непријатељски авион „Рода“. Митраљирао нас је, али нико није био рањен. Ноћу 3. маја укрцали смо се у нешто веће моторне рибарске бродиче, који су нас превезли на оток Вис, на који смо стигли 5. маја ујутро. Пловидба до Виса прошла је без већих тешкоћа, иако је море овога пута било знатно немирније него за вријеме пловидбе до Корната.

На Вису нам је први пут од покрета са Меденог поља омогућено да се добро одморимо и нахранимо. Чим смо стигли окупали смо се и добили нове енглеске униформе, веш и средства за одржавање хигијене. На отоку је владала сигурност иако су га њемачки авиони повремено надлијетали. Међутим, летјели су на великој висини, пошто је оток био брањен јаком противавионском артиљеријом. У то вријеме је на Вису

изграђен аеродром, са којег је ускоро полетјела и наша прва ваздухопловна ескадрила на борбене задатке у циљу подршке снага НОВ у операцијама за ослобођење земље.

Лука Комижа на Вису је била врло жива. Ту су пристизали наши и савезнички бродови који су превозили ратни материјал и храну. Преко Виса је одржавана интензивна саобраћајна веза са Баријем у Италији, у чијој су непосредној близини, у градовима Гравини, Алтамури и Груми биле смјештене болнице у којима су лежали наши тешки рањеници. Излијечени рањеници су се на Вису припремали за повратак у своје јединице. Многи од њих су одлазили на дужности у новоформиране бригаде и дивизије. На Вису смо такође умјесто питке воде пили беванду.

Послије тродневног боравка на Вису, 8. маја укрцали смо се у луци Комижа на повећи наоружани брод, мислим да се звао „Макарска“, и кренули према Италији. На путу нас је ухватило врло лоше вријеме. Море је било јако немирно, са огромним таласима, који су понекад, чини се, били виши од нашег брода. Ударали су у бокове брода и прелијевали се преко палубе. Брод се љуљао и повремено је изгледао као да ће се ирвртнути. Нашим друговима Далматинцима то није било ништа страшно, али ми Крајишници, Кордунаши, Јличани и Банијци махом смо добили морску болест и попадали од повраћања и муке. Сјећам се Кордунаша Николе Мазина (погинуо као пилот ЈРВ). Био је ван себе. Лежао је на палуби скоро без свијести. Ни остали нису много боље изгледали. Послије тринаесточасовне изузетно напорне пловидбе 9. маја негдје после подне стигли смо у луку Бари.

По искрцавању скоро се међусобно нисмо препознавали. Били смо сасвим исцрпљени морском болешћу. Међутим, тешкоће су брзо преброђене, чим смо се добро одморили.

У Барију смо били смјештени у енглески гарнизон, гдје смо остали неколико дана. Боравили смо у касарни заједно са Енглезима. У њиховој мензи смо се и хранили, а користили смо и друге њихове просторије.

Доживјели смо врло непријатно изненађење кад смо видјели да су у непосредној близини наше касарне били смјештени четници Драже Михајловића. На наш протест, Енглези су се чудили, јер су четнике још увијек сматрали савезницима, тј. војском краљевске југословенске владе коју су признавали.

У Барију нам се прикључило неколико авијатичара бивше Југословенске војске који су прешли на страну НОВ, као и извјестан број бораца из других наших јединица.

Дванаестог маја напустили смо Бари и у возу кренули на југ Италије. Послије вишечасовне вожње преко веома сиромашних крајева јужне Италије, са бројним маслињацима и виноградима као и насељима веома лошег изгледа, 13. маја стигли смо у мало приморско мјесто Кастро.

По доласку у Кастро били смо смјештени такођер у енглеске касарне. Хранили смо се у енглеским мензама, при чему смо били разврстани по чиновима заједно са Енглезима. Храна је била квалитетна, али је у почетку било мало. Нарочито хљеба. Истина, нико нам није спречавао да тражимо више, али нам је то било непријатно. Осим тога није нам се свиђало ни разврставање по чиновима, па смо по одобрењу Енглеза организовали своју кухињу. За нашу кухињу Енглези су давали сасвим задо-

вољавајуће слєдовање прехранбених артикала. Храна из наше кухиње била је јако добра. Примали смо и слєдовање у другим потребштинама као и Енглези: цигарете, чоколаду, сапун и т.д. Добра храна, а такоћер топло јужно сунце и море, допринијели су да смо се брзо опоравили и физички ојачали. Свакодневно смо се купали и сунчали. Било је при томе и мањих проблема, највише са нама Крајишницима, од којих су већина били непливачи. Овдје је дошла до изражаја наша одважност и храброст, па су многи веома брзо научили пливати. У Кастру нас се прикупило преко 300. Организовали смо се у батаљон са четири чете, у којима је редовно извоћена војна и политичка настава по утврћеном плану и програму. За команданта батаљона одрећен је Стево Роглић, а за политкомесара Гудимир Бранко. Наставу из предмета ваздухопловства изводили су авијатичира бивше Југословенске војске. Учили смо и руски језик. Редовно смо држали и партијске и скојевске састанке. Такоћер смо свакодневно били обавјештавани о актуелној војно-политичкој ситуацији у земљи и свијету.

У Кастру смо имали и малих сукоба са мјештанима Италијанима. Било је неколико случајева туче, због чега су неки наши другови били оштро критиковани. Једномјесечни боравак на југу Италије учинио је да смо скоро заборавили на ратне тешкоће, напоре и оскудице.

Средином јупа кренули смо из Касгра назад истим возом у рејон Барија — у мало мјесто Гравину, гдје се такоћер налазио енглески гарнизон. Ту су се налазили и наши тенкисти, који су очекивали да буду превезени на Вис и даље у Југославију.

У малом мјесту Гравина било је много наших бораца. Поред тенкиста, ту су се прикупљали и наши борци послеје љијечења у оближњим болницама — у Груми, Алтамури и Барију. И наши пилоти који су се налазили у Барију у савезничкој авијацији, повремено су долазили у Гравину. Овдје смо такоћер често сретали и наше офицере који су долазили у Италију по специјалним задацима или на дужности у новоформиране истарске бригаде. Ове бригаде формиране су од Истрана који су се налазили у италијанској војсци и послеје капитулације Италије били су у савезничким заробљеничким логорима или у италијанским партизанима.

У Гравини сам изненада срео мог команданта Четвртог батаљона, Милана Дамјановића, и Славка Гака, политкомесара Батаљона, кога сам такоћер добро познавао. Веома сам се обрадовао овом сусрету. Са њима сам провео један незабораван дан у Гравини. И данас чувам, као изузетно драгу успомену, фотографију са тог сусрета. Дамјановића сам сретао послеје ослобођења, а Гака, нажалост, више никад, јер је на завршетку рата погинуо.

Једног дана у Гравину је дошао и генерал Коча Поповић. Извршио је смотру свих југословенских бораца и јединица у Гравини и говорио нам о војно-политичкој ситуацији у Југославији и о нашим задацима.

Не знам због чега смо се тако дуго (око 2 мјесеца) задржали у Гравини. Вјероватно нас Руси из неких разлога нису још могли или жељели да приме у своје школе. У очекивању совјетских авиона и одласка у СССР, у Гравини смо наставили војни и политички рад слично као у Кастру. Како ту није било мора и пливања, више смо се бавили другим спортовима. Имали смо организоване фудбалске тимове и често играли утакмице. Организовали смо и друга спортска такмичења, као у: бацању ка-

мена с рамена, трчању, рвању и сл. У овим такмичењима најактивнији су били Крајишници, Кордунаши и Личани. Чести рвачки дуели Кордунаша Гојка Грубора и Крајишника Вује Латковића изазивали су велико интересовање код свих присутних. У вријеме нашег боравка у Гравини одиграна је у Барију позната утакмица између нашег „Хајдука“ и фудбалског тима енглеске Осме армије. Био је то за нас велики доживљај. У Гравини смо чули да је и друг Тито долазио у Бари и водио разговоре са Черчиллом, што нас је такође обрадовало.

Крајем августа Енглези су нас камионима превезли у луку Таранто, гдје смо се 24. августа укрцали на велики енглески транспортни брод и испловили према Порт-Саиду. Овај брод имао је неколико спратова. Мислим да се звао „Лондон“. Са нама су се у исти брод укрцали и војници из енглеских колонијалних јединица: Индијци, Арапи и др. На броду смо смјештени у велике просторије које су биле опремљене висећим лежајевима од мреже. Хранили смо се у бродској мензи. Сјећам се да неки енглески војници — Индијци нису хтјели да се хране у бродској мензи, већ су сами за себе припремали храну, најчешће неку врсту масница коју су из посуда узимали и јели прстима. Енглески војници: Индијци и Арапи, са којима смо се на броду често сусретали, изражавали су отворене симпатије према нашој НОБ, са чијим успјесима су били доста добро упознати. У току ове пловидбе доживео сам и једну малу личну непријатност. Једног дана устао сам нешто раније и изашао на палубу, а пошто је дан био лијен, шетао сам и посматрао отоке у Средоземном мору. Међутим, заборавио сам број улаза у наше просторије. Кад сам рјешио да се вратим, никако нисам могао погодити прави излаз. То је примијетио један војник — Индијац и одвео ме гдје треба. Стекао сам још једно искуство и сазнање да се и на броду може залутати.

Цијелим путем од Таранта до Порт-Саида брод је био праћен конвојем разарача и крстарица, а повремено и авионима ловцима, пошто је постојала опасност да нас нападну њемачки авиони са територије Грчке и Крима. Неколико смо пута за вријеме пловидбе имали ваздушну узбуну и излазили на палубе са појасевима за спасавање. На срећу, до напада њемачких авиона није дошло. Иначе, нас су за вријеме ових узбуна обузимали доста велики страх и нелагодности, поготову непливаче. Море је било мирно и пловидба у сваком другом погледу пријатна и интересантна. Дању смо могли да посматрамо обале Сицилије и Малте, а затим и Африке. Послије петодневне пловидбе, 30. августа упловили смо у луку Порт-Саид. Ту смо извјесно вријеме чекали у броду, а затим се искрцали и пресјели на један мањи брод који нас је превезао до обале. У луци и испред луке Порт-Саид налазио се велики број ратних и транспортних бродова. Нисмо се задржавали у луци, већ смо отишли на Жељезничку станицу, гдје смо се укрцали у теретне вагоне воза и кренули поред Суецког канала преко Исмаилије према Суецу. Успут смо посматрали сиромашна афричка насеља са кућицама направљеним од земље и са шаторима. Испред кућа и шатора се видјела покоја камила, кравица или коза. Народ је, очито, био веома сиромашан.

Мушкарци и жене су били обучени у дуге бијеле одоре, при чему су жене имале ферецу, а мушкарци мараме на главама. Сви су махом били боси. Дјеца су била скоро потпуно гола. На свакој жељезничкој станици дјеца су трчала око вагона показујући знак побједе (викторију) и

тражила бакшиш. Неиосредио пред покрет воза, користили би нашу непажњу и крали нам разне ствари: сатове, пера и слично, а затим би бјежали у насеље. Послије неколико часова вожње стигли смо у близину града Суеца, гдје смо се смјестили у један камп под шаторе. Ту смо остали десетак дана. У близини нашег кампа налазио се збјег нашег народа у Ел-Шату. Ту је било неколико хиљада избјеглица, које су овдје пребачене углавном из Далмације послје капитулације Италије и доласка Нијемца у Далмацију.

У нашем кампу досађивала нам је маса комараца и разних мушица, на смо за заштиту од њих добили мреже. У кампу смо организовали кухињу, наставили са наставом и другим активностима. Припремали смо културне и спортске приредбе за наше избјеглице у Ел-Шату. Били су то сусрети који су и нас и народ у избјегличкон логору испуњавали изузетно великим задовољством.

При крају боравка у кампу код Суеца, сазнали смо за велике успјехе јединица НОВ у Југославији. Посебно нас је обрадовала вијест о сусрету наших јединица са јединицама Црвене армије у источној Србији. Осјетили смо да је близу потпуна пobjеда и ослобођење наше земље. Око 20. септембра камионима смо кренули према Каиру. Успут смо погледали пирамиде, које су изазивале наше дивљење и одушевљење према овим чудесним дјелима човјека од прије неколико хиљада година. Послије краћег задржања код пирамида прошли смо кроз град Каиро. У Каиру смо видјели зграду на којој је висила југословенска застава са краљевим грбом. На зграду и заставу скренуо нам је пажњу енглески официр, а кад је видио да смо остали индиферентни, био је изненађен. Изгледа да је очекивао да ће нас сусрет са том заставом обрадовати.

Каиро је оставио на већину нас снажан утисак. Изгледао нам је врло лијеп, а истовремено за већину нас био је то први велики град кога смо уопште видјели. Послије неколико часова вожње камионима стигли смо у луку Александрију на Средоземном мору. Истога дана смо се укрцали на енглески транспортни брод и опловили у Палестину. Искрцали смо се у луци Хаифа. Ту су нас сачекали камиони, који су нас одвезли у један енглески логор у близини Назарета. У Палестини смо остали 7 дана. За то вријеме неколико пута смо посјећивали кибуце (земљорадничке задруге) у којима су живјели Јевреји. Било их је доста поријеклом из Југославије. У току рата као избјеглице дошли су и настанили се овдје. Били смо пријатно изненађени пријемом у кибуцима, а посебно тиме што смо срели више људи који су недавно дошли из Југославије. Са пуно воље и залагања ови људи су нас учињали са начином рада и живота у њиховим кибуцима. Видјели смо најсавременији начин обраде земље и гајења воћа на великим плантажама. Сјећам се да смо једном приликом са једног узвишења посматрали огромне плантаже зрелог воћа: јабука, поморанџи, лимуна и т.д. Изгледало је као да су поља покривена црвеним и наранџастим плаштом. Видјели смо такођер и велике хладњаче — магацине, гдје се убрано воће чувало на температури око 0°C.

За вријеме боравка у Палестини посјетили смо и нека историјска мјеста: Назарет, Јерусалим и друга гдје су се, по причи, родили и живили Исус Христос и други хришћански пророци.

Поласком из Палестине понијели смо врло снажне и лијепе утиске о овој лијепој земљи. Боравак овдје био је испуњен најљепшим доживљајима које смо имали на нашем дугом путу у СССР.

Даље путовање наставили смо преко ријеке и државе Јордан, а затим преко Сирије, Ирака и Ирана. Пут нас је водио кроз непрегледне пешчаре и пустињу. Сатима смо путовали, а да нисмо видјели насеља ни људе. Тек понегдје би сусрели караване камила. Због високе температуре доживљавали смо фатаморгану. Наиме, у току пролаза кроз пустињу, причињавало нам се као да прилазимо некој воденој површини, али која је стално остајала на истој раздаљини. Док смо дању пролазили кроз пустињу, температуре су заиста биле врло високе, око 40°C, што је било несношљиво. Ноћу је било сјеже и температура је падала и испод 20°C. Воду за пиће, која је свуда била топла као чај, хладили смо у чутурама на тај начин што смо чутуре наквасили а затим обесили на арњеве камиона. Од удара ваздуха чутуре са водом су се колико-толико хладиле. Међутим, да би се утолила жеђ, много је успјешнији био топли енглески чај, кога смо на сваком застанку добијали колико смо желели. На путу кроз Ирак према Багдаду наишли смо и на једно право језеро које се зове Хабанија. У језеру смо се окупали и освјежили, а затим наставили пут. У једном енглеском војном логору, у коме смо се уз пут нешто дуже задржали, Енглези су нам приказали неке филмове. Између осталих, приказали су и документарни филм о женидби краља Петра. Негодовали смо и демонстративно напустили представу. Енглески официри су били изненађени нашим држањем, или су се само „правили Енглези“. Могуће је да им наш однос према краљу није био познат. На путу кроз Ирак пролазили смо и преко зелених предјела у долини ријеке Еуфрат прекривених са безброј великих палми и датула. Најзад, 3. октобра стигли смо у Багдад, главни град Ирака. Овдје нам је један енглески официр говорио о војно-политичкој ситуацији у свијету.

За вријеме боравка у Багдаду разгледали смо град. Најснажнији утисак на мене оставила је посјета једној од најљепших и најстаријих џамија у Ираку, а можда и у свијету. Изванредно је грађена, а још богатије украшена златом, драгим камењем и слоновачом, декорисана источњачким орнаментима и подовима застртим дебелим персијским тепицима. У непосредној близини ове раскошне џамије налазиле су се мале куће ириземљуше, наирављене од набоја и ћерпића. На сваком кораку око џамије сусретали смо необично много ћоравих и потпуно слијепих људи и дјеце, што је остављало веома мучан утисак. О овим слијепцима око џамије слушали смо просто невјероватне приче. Према тим причама људи су, да би доказали оданост краљу, вадиле очи свом дјетету. Истовремено су вјеровали да ће им таква жртва послуже смрти обезбиједити живот у рају. У другој џамији коју смо посјетили сахрањени су ирачки краљеви. Ту је и гроб младог ирачког краља који је на престо дошао 1936. године као деветогодишњи дјечак.

У току боравка у Багдаду ишли смо једанпут на ријеку Тигрис да се купамо. Тада смо видјели необичан догађај. Група људи донијела је напуњен џак и недалеко од нас бацила га у воду. Енглески војник нам је објаснио да су ти Јевуди у ријеку бацили мртваца, што је код нас изазвало непријатно осјећање, па смо се одмах вратили у логор.

Послије дводиевиог боравка у Багдаду наставили смо пут долином ријеке Тигрис и Еуфрат у правцу Басре и Персијског заллјева. Овај дио пута је био нешто пријатнији, јер смо се кретали углавном кроз шумовите предјеле богате банама, датулама и другим јужним воћем. Истина, и даље је била велика врућина иако је био почетак октобра. У Басру смо стигли 7. октобра. Ту смо остали два дана. У Басри је дневна температура прелазила и 42°C, због чега смо највећи дио времена проводили по базенима или под тушевима. Неколико другова је доживјело топлотни удар и падали су у несвјест. Ноћу су, међутим, биле врло пријатне. Енглези су нам увече приказивали неке ратне филмове.

Из Басре смо кренули возом преко Иранске висоравни и пробијајући се кроз иранске планине и многобројне тунеле, 10. октобра увече стигли у Техеран. Ту су нас сачекали совјетски официри и преузели од Еинглеза. Без задржавања, исте ноћи смо возом наставили пут преко планине Елбрус према Каспијском мору. Овај дио пута нам је сигурно остао у сјећању по великом броју тунела. Да би савладао Елбрус, воз је такорећи сваки минут улазио у сљедећи тунел. Сјећам се да смо на прузи од око 200 км дужине избројали око 360 тунела. На овој прузи смо се сусрели и са радницима, поријеклом из Македоније, који су ту дошли још за вријеме Првог свјетског рата и ту остали да раде и живе.

У луку и градић Бандар Шахт на обали Каспијског мора стигли смо 11. октобра увече. Ту смо вечерали и ноћили, а сјутрадан се укрцали на совјетски брод којим смо путовали преко Каспијског мора и искрцали се у луци Баку. Изласком из брода ирви пут смо стали на совјетску земљу. Свечано нас је дочекала војна музика, а затим смо се камионима одвезли у касарну Црвене армије, гдје смо се окупали и вечерали. Послије краћег задржавања исте вечери смо возом кренули према војним училиштима. Композиција воза била је састављена од болничких вагона који су са фронта превозили рањенике, па смо ту ноћ преспавали у возу. У станици Грозни, искрцали су се другови одређени за обуку на совјетским војним авионима ИЛТ—2. Остали су наставили пут за Краснодар, гдје су се обучавали пилоти за ловце, и за Енгелс, гдје су се обучавали пилоти за бомбардере. У Грозном, гдје сам и ја остао, врло је брзо организован преглед, извршено разврставање по наставним групама, а 19. октобра почела је врло интензивна настава.

Већ наредног дана били смо јако обрадовани вијешћу о ослобођењу Београда, главног града наше домовине.

Душан Миљковић

РАЗБИЛИ СМО МИЛИЦИЈУ ЈАГЕ ЧАВЛОВИЕА

Половином јула 1944. године стигло је наређење да се ја, као вршилац дужности команданга Другог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде, јавим у Штаб Бригаде ради одласка на нову дужност. Брзо сам се спремин, поздравио са друговима у Штабу Батаљона и кренуо у Штаб Шесте КНОУ бригаде, чије је сједиште било тада у селу Брдарима (јужно од Старог Мајдана). Жао ми је било што се растајем од старјешина и бораца Др\, гог батал\она, са којима сам провео и дијелио сва добра и недаће у току

минуле двије године. Али наређење је наређење. Извршити се морало. А с друге стране, морам признати, било ми је и драго што ми је указано повјерење да идем на вишу, одговорнију дужност.

У Штабу Бригаде, командант Колунџија Мићо и комесар Новаковић Ратко, саопштише ми да сам постављен за команданта Четвртог батаљона, а да се Батаљон налази размјештен у насељу Стари Мајдан. Упознаше ме са важношћу праваца који од рудника Љубије воде преко Старе Ријеке и Бришева према Старом Мајдану, а које је затварао Четврти батаљон. Том приликом су командант и политкомесар Бригаде истакли да се по селима око Љубије налази повећа skupина локалне усташке милиције под командом Јаге Чавловића, познатог усташког злочинца из Љубије. Они су ме информисали подробније о тој милицији, њеном саставу, њеним дејствима и т.д. Поред осталог рекли су ми да наоружане групе ове милиције упадају ноћу у оближња села слободне територије, да пале, убијају и пљачкају становништво, те да је нужна висока будност Батаљона.

Задатак сам схватио озбиљно и кренуо на нову дужност. У Штабу Батаљона, комесар Алексић Стево, замјеник политкомесара Давидовић Бранко и замјеник команданта Шушњица Лазар врло су ме лијепо и срдечно примили.

Првих пар дана обишао сам чете и друге јединице Батаљона и упознао се са борцима и старјешинама. Другови из Штаба Батаљона упознали су ме и са стањем код непријатеља, тј. са Јагином милицијом, њеним бројним стањем, распоредом и начином њеног дејства.

Усташка милиција под командом Јаге Чавловића бројала је 250—300 наоружаних људи. Поред пушака, ова милиција је имала аутомате, пушкомитраље и лаке минобацаче. Контролисала је села око Љубије као и села између Љубовије и Приједора. У овим селима је била и размјештена, а снабдијевање су јој обезбјеђивали усташе и Нијемци из љубијског и приједорског гарнизона. Наоружане групе ове милиције упадале су и у сусједна села слободне територије, углавном због пљачке.

Четврти батаљон се налазио у стању сталне борбене готовости, а повремено је падао и прогонио дијелове усташке милиције из оближњих села. Батаљон је имао и истурена борбена обезбјеђења на најважнијим правцима према усташкој милицији. Тако се један вод Друге чете налазио на положају у рејону засеока Матаници (к. 430) са истуреним одјељењем на Бегиној глави (т.т. 473). Вод је имао задатак да осматра правце од рудника Љубије и с. Бишево према Старом Мајдану. Један вод из Треће чете налазио се на положају више Старе Ријеке са задатком да контролише правац: Љубија — Стара Ријека — Стари Мајдан.

Батаљон је бројао око 300—350 бораца, а у наоружању је поред пушака имао око 20 пушкомитраље, 2 тешка митраље, 2 лака минобацача и 2 противтенковске пушке. Био је снабђевен и довољним количинама муниције.

У току 16. јула у Батаљону је припремана партијска конференције, која је требало да се одржи 17. јула. Због тога је у Батаљон стигао комесар Бригаде. Међутим, рано ујутро 17. јула Јагина усташка милиција, ојачана са око 50 усгаша из љубијског гарнизона, кренула је у напад против Четвртог батаљона правцем с. Бишево — Стари Мајдан. Позади борбеног поретка усташке милиције, кретао се велики број осамарених коња и запрежних возила са натовареним корпама, врећама и разним по-

судама, што је јасно говорило да је Јагина милиција рачунала на већу иљачку у селима на ослобођеној територији.

Борба је најприје отпочела на Бегиној глави (т.т. 473) гдје се налазио вод Друге чете. Испред надмоћнијих снага, вод Друге чете се под борбом повлачио гребеном према Алијином гају. У насталој ситуацији, Штаб Батаљона је брзо донио одлуку:

— да Друга чета са замјеником команданта Батаљона, Лазаром Шушницом, одмах крене у правцу вода који се повлачио са Бегине главе, да прихвати овај вод, а затим да се под борбом повлачи како би навукла непријатеља у котлину код Старог Мајдана и тако створила повољне услове осталим снагама Батаљона да непријатеља разбију и униште;

— да Прва и Трећа чета, под мојом командом, крену за Другом четом и, бацајући се сјеверозападно у бок и позадину непријатеља, нападну милицију у моменту избијања у Старомајданску котлину и у садејству са Другом четом разбију и униште.

У току борбе дошло је, међутим, до промјене у илану дејства Батаљона. Друга чета се неопажено кроз жбуње провукла и приближила непријатељу, а затим на основу увида у распоред непријатеља и процјене командира Чете и замјеника команданта Батаљона, бацила се на десни бок непријатељске колоне и уз снажну ватру и употребу ручних бомби извршила јуриш, потпуно разбила главну непријатељску колону и натјерале је у панични бијег. Истовремено су се Прва и Трећа чета успјеле да бацају дубље непријатељу у позадину са циљем да разбију или унуште његове преостале снаге. Јагина милиција је била потпуно разбијена, а Јаго теже рањен. Успио је ипак да се склони и сакрије у дубокој јарузи једног потока. У паничном бјежању Јагини милиционери бацали су оружје и опрему. Његов караван припремљен за пренос пљачке, разбјежао се на све стране.

У овој борби у руке наших бораца пао је знатан илијен. Заплијењено је око 40 пушака, неколико аутомата и извјесне количине војне опреме и муниције. Тачне податке о губицима непријатеља у живој сили нисмо установили. Будући да је терен на коме се водила борба пошумљен густом шумом и испресијецан дубоким увалама и јаругама, знатан број рањених и убијених усташа није ни пронађен. Идућег дана, непријатељ је јачим снагама из Приједора и Љубије продро на терен бојишта, претрживао и купио рањене и погинуле.

Четврти батаљон је 17. јула постигао, заиста, вриједан успјех. Без већих губитака, разбио је Јагину усташку милицију, тако да се она више никада није опоравила. Батаљон је имао неколико рањених бораца. Теже је рањена већ у почетку борбе болничарка Друге чете, Невенка, која се налазила са водом за обезбјеђење на Бегиној главици. Рањену болничарку борци вода на обезбјеђењу нису успјели извући. Она је успјела да се некако спусти у једну јаругу, гдје се маскирала и сакрила тако да је ни ми нисмо могли пронаћи и поред вишечасовног настојања. Тек 19. јула пронашла ју је патрола Четвртог батаљона, већ сасвим изнемоглу и са загађеном раном. Остала је жива. Пребачена је на лијечење у Италију и преживјела рат као ратни војни инвалид.

Никола Јапунца

ЖИВ САМ И ЗДРАВ, А ВИ ПОГЛЕДАЈТЕ КОГА НОСИТЕ!

(анegdота)

Чета се налазила на Риичком кланцу на положају и бранила продор непријатеља према Босанском Петровцу. Морално-политичко стање у Чети било је на висини. Једино нам је недостајало муниције. Једног дана наиђе командант Бригаде, Урош Богуновић — Роца, са командантом Првог батаљона, Стеваном Ковачевићем. Питали су командира Чете, Лазара Шушњицу, каква је ситуација и како је у Чети. Командир Шушњица одговори: „Све је у реду и добро, само немамо довољно муниције!" На то је Роца одговорио: „Имаш тамо муниције. Иди па обезбиједи!" показујући руком у правцу села Орљана у непосредној близини Бихаћа.

Друге вечери смо већ кренули према селу Орљани, јер командантова се мора извршити. Пошто смо неопажено провели Чету иза лећа непријатеља, командир Шушњица је распоредио водове овако: Први вод, са замјеником командира, Вујом Црномарковићем, да заузме бункер сјеверно од села Орљани, Други и Трећи вод да нападну и разбију главно непријатељско обезбјеђење.

Прије сигнала за напад, Вујо је с Првим водом пришао сасвим близу бункеру, а да их непријатељ није примијетио. У једном тренутку Нијемац је опазио нашег борца, а и овај њега. У истом тренутку су пуцала обојица и у исти мах погинули. Вујо је искористио тренутак и убацио бомбаше у борбу, који су на јуриш заузели бункер. Заробили су једног њемачког подофицира, командира бункера.

Други и Трећи вод су успјели да разбију главно непријатељско обезбјеђење и да покупе оружје и муницију. Заплијенили смо неколико сандука муниције, што је и био главни задатак. Командир Чете дао је знак да се повлачимо у правцу села Прашчијака. Кад смо били близу Прашчијака, већ је зора рудила и примијетисмо да имамо двоја носила. Знајући да је само Вучковић погинуо, командир Шушњица упита:

— Ко је још погинуо од другова?

Неко одговори:

— Авдо Авдиловић!

На то се чуо глас из колоне:

— Јебите се ви, ево мене живог, а ви видите кога носите!

Двојица бораца који су носили непознатог, спустише носила и погледаше. Имали су шта да виде. Изнијели су мртвог Нијемца!

Заробљени њемачки подофицир одведен је код команданта Бригаде, друга Роце. Роца је знао нешто њемачки, па је подофициру рекао да пође с нама у партизане и да се бори против Хитлера, јер је већ изгубио рат. Шваба је подигао руку у знак поздрава и рекао:

— Ге шицн, них партизанен!

По причању Лазара Шушњице,

написао

Петар Гујановић

ОСВОЈИЛИ СМО БРИГАДНУ ПРЕЛАЗНУ ЗАСТАВУ

У првим мјесецима (јануар—април) 1944. године Штаб Шесте бригаде је организовао међубатаљнско такмичење за бригадну прелазну заставу. Пропозиције такмичења су биле доста широке и строге, а одређена је и комисија која ће пратити такмичење, провјеравати резултате и сл. Колико се сјећам, у пропозицијама је, поред осталог, стајало ко ће више уништити непријатељских војника, заплијенити оружја, опреме и т.д. уз што мање сопствених губитака, ко ће боље војнички и политички оспособити јединице у Батаљону, постићи већу дисциплину, умјешност руковања оружјем, ко ће више описменити бораца, одржати културних приредби за борце и народ, конференција са народом, имати бољи однос према позадини и т.д.

За освајање прелазне заставе су највише претендовали Први и Трећи батаљон, нарочито Први као најстарији батаљон у Бригади. Очекивала се између ова два батаљона оштра такмичарска борба. Наравно, ни остала два батаљона, Други и Четврти, нису се „предавали“, али су они по времену формирања били млађи и нису имали такве шансе на успјех као Први и Трећи батаљон.

Такмичење је завршено првих дана априла исте године. Тада је Шеста бригада била на сектору Сански Мост — Приједор — Босански Нови. Наш Трећи батаљон се налазио у селу Радомировци са задатком да затвара правац Благај — Мијска Глава и у садејству са Једанаестом (козарачком) бригадом да напада непријатеља на комуникацији Босански Нови — Приједор, на десној обали ријеке Сане.

Са нестрпљењем је очекиван извјештај о такмичењу и наредба Штаба Бригаде, о додјели бригадне прелазне заставе, утолико више што је ово било, колико се сјећам, прво такмичење у Бригади ове врсте. Добити бригадну прелазну заставу није била мала ствар, јер је то истовремено значило проглашење једног од батаљона за најбољи батаљон. У Штабу Трећег батаљона тада смо били: Вигњевић Бранко, командант, Дрљача Бошко, комесар, Кошутећ Душан, замјеник команданта, Радишић Драгомир, помоћник комесара Батаљона, Црномарковић Милан, обавјештајац, Змијанац Срђан, омладински руководилац и Недимовић Љубица, референт санитета.

Стигла је најзад наредба Штаба Бригаде. Окупили смо се око Бошка Дрљаче, комесара Батаљона, који је полако отворио коверат. Сви смо били нестрпљиви у очекивању да прочита одлуку Штаба Бригаде о додјели прелазне заставе за такмичење. Кад је комесар прочитао дио реченице „... застава се додјељује... а затим застао, Душан Кошутећ је узвикнуо: „Па читај бог те твој, ево сам сав мокар од нестрпљења!“ Кад је комесар узвикнуо: „Трећем батаљону“, — нашем одушевљењу није било краја. Најбољи смо Батаљон у Бригади. Душан Кошутећ и Милан Црномарковић су своје одушевљење попутрили са по неколико рафала из машинки.

Незадовољан овом одлуком и љут, командант Првог батаљона, Стево Ковачевић, како смо касније сазнали од помоћника комесара Бригаде, Радомана Јакића, узвикнуо је: „Ја ћу отети њемачку заставу!“

Ускоро се Шеста бригада, послје неуспјелог напада на Приједор, пребацила на сектор Босанска Крупа — Бихаћ, да би ту дочекала и по-

четак седме непријатељске офанзиве — десант на Дрвар 25. маја 1944. године. Трећи батаљон је био на Хргару, а Први батаљон на Рипачком кланцу, гдје је био и главни удар непријатеља у нападу правцем Бихаћ — Рипач — Врточе. Крварио је Први батаљон одбијајући непријатељско надирање од јутра до послје подне. Међутим, надмоћнији непријатељ је, уз подршку артиљерије и тенкова, одбацио наше јединице и продро 25. маја у Врточе. Увече истог дана, окупљени на Јадовику у шуми уз ватре, очекивали смо долазак Првог батаљона. Са Штабом Трећег батаљона био је и Штаб Бригаде. Коментарисали смо протеклу, доста успјешну борбу Првог батаљона. Радоман Јакић је у једном моменту добацио: „Да ли је Стево отео њемачку заставу?" Непосредно послје примјетили смо долазак Првог батаљона са Стевом на челу. Јакић, смијући се, рече: „Сад ћу га питати да ли је заробио њемачку заставу." Међутим, Мићо Колунџија, командант Бригаде, је интервенисао говорећи Јакићу: „Остави га, љут је као рис. Једна чета му је одсјечена и повукла се према Уни са помоћником комесара Батаљона, Савом Поповићем, и нема са њом везу."

Иако није отео њемачку заставу, Стевин Први батаљон се храбро тукао на Рипачком кланцу и више часова успјешно одолијевао нападу бројно и технички вишеструко надмоћнијем непријатељу.

Драгомир Радишић

НЕВЕНКА

У мислима оживљавам успомену на тај дан. У раћању сунца устајемо свјежи и одморни. Сунчани зраци црвено-наранџасте боје једва се пробијају кроз шумарке оближњих брегова у настојању да обаспу својим топлим благим зрацима старомјданску котлину. Све то утиче на изванредно расположење бораца. Вриједнији (који су раније устали) већ су посједали око кухињске ватре у шљивику и ћаскају, док „лјењи" иду тек на умивање.

Нарочито је био говорљив кухар Перо:

— Богами, Јово, ти нећеш погинути ни од пушке ни од ножа, већ ћеш се „спалити" прећући ноге у лугу — под казаном. — А затим дода још озбиљније:

— Е, овако си на Шатору остао без новог новцатог шињела. Кажемо ти ми, Јово, измакни се изгорјећеш, а ти и „нехајеш". Кад ти наједном поче шињел горити! Мислиш ли ти да су то Антине и Хитлерове фабрике израћивале зато да их ти изгориш код казана! Не може то тако, мој друшкане!"

На то се умјеша друг Којо и добаци:

— Имаш ти, Јово, право. Чувај ти ту „мајкешу" (казан) јер ће вам Перо при првом пуцњу да „проспе" то супе. Не дај ти да нам се понови оно из Љесковице. Са Луњеваче опали једна пушка — једва си јој чуо звук, а мој ти Перо брже-боље изррну казан. Тако смо због једног пуцња остали читав дан без хране. Чувај ти казан!

— Предосјећам да ће данас бити: „Роди годино", — увјерљиво и озбиљно добаци друг Мазалица, који је таман дошао са потока.

— Може свашта бити, — одговори Перо — јер сам ноћас сањао неке црне мачке. Све хоће да ми очи изгребу — једва сам их се курта-лисао.

— Готово ти је то кад си тако сањао, — одговорише остали уз гротан смијех.

И ко зна докле би овај разговор и ћаскање текло, да не заштекташе митраљеви и бомбе на положајима десно од нас код Другог батаљона. Због тога је одмах послат један вод на наш положај, а остали се припремали за предстојећу борбу — чекајући даљња наређења командира.

Убрзо се јасно разабирала ватра код нашег Првог вода. Спремни на акцију и противнапад процјењивали смо снагу непријатеља. Слагали смо се сви у том да су му снаге далеко веће, јер се то видјело по ватреној надмоћности.

Куир Вода нас извјештава да је у првом сукобу рањена другарица Невенка, да ју је дуго времена носио водник, али да ЈС морао сакрити у грмље и оставити, јер је пријетила опасност од заробљавања. На лицу му се читавала БОЈазан да би је могао открити непријатељ, злостављати и мучити. При помисли на такву могућност, лице му се грчило. Све нас је онерасположила та вијест. Мисли су нам биле упућене ка другарици Невенки. Излаз је могућ у јаким противнападом и одбацивањем непријатеља са тог положаја. Ако го не успије, са Невенком је готово.

Осим тога није само у питању Невенка, већ уколико се не би онемогућио продор непријатеља, десетине, стотине људи, жена и дјеце из села слободне територије били би препуштени на милост и немилост. Због тога је ваљао спријечити ову банду убојица, предвођене усташким кољачем Јагом, а потпомогнуте неким њемачким јединицама.

На лицима бораца јасно се читавала брига за Невенку, али у исто вријеме и одлучност да се подзму све мјере спасавања. Та одлучност особито је изражена последице командантовог наређења да се снажним и силовитим бочним противнападом отјера непријатељ са косе и тако раздвоје предњи од позадинских дијелова, што ће му унијети забуну и дезоријентацију.

Силовитим бочним налетом наше и Друге чете отпор непријатеља био је за непуна два сата смрвљен. Ивицом косе и њеним обронцима лежале су љешине кољача и убојица.

— Је ли нађена Невенка? Шта би са њом могло бити? — итали су се између себе борци. Остатак дана проводимо у трагању и прикупљању података, али никаквог гласа не добивамо. Неизвјесност.

У таквом расположењу затиче нас и ноћ. Због тога ову успјешну побједу и не слаavimo као досад.

Сјутрадан добивамо обавјештење да није заробљена, јер су јучер бандити у Љубију безглаво и панично допрашили. Ни говора о том да су заробили неког партизана.

Настављају се сваковрсна нагађања. Једни тврде да је ухваћена и стријељана на лицу мјеста, други, да је подлегла од рана, трећи, да се побојала заробљавања, па извршила самоубиство. Све то може бити, али гдје су докази! Неки и даље тврде да није ни једно ни друго, већ да се завукла у шипражје и тамо се рањена пати, јер од исцрпљености и болова не може, или можда не смије, да дозива у помоћ.

Претраживање терена настављамо цијелом Четом, а помажу нам каткад и дијелови Батаљона. Већ пети дан трагамо, али без успјеха. И данас ми одзвања у ушима: „Оооо ... Невенка! Драга Невенка, јави се! ... Своји смо — партизани! Овдје Којо! ... Овдје Јово! ... Оооо Невенка!" Али, она се не јавља.

Увече и изјутра би се умјесто уобичајеног добацивања, задиркивања, најчешће говорило: „Ма шта је то са Невенком?! Није у земљу проиала! Јадница јадна — цијелог живота се патила!"

— Воднице, је си ли ти добро видио да јој је пребијена нога? Ово је срамота за нашу Чету!

— Ма јесам, другови! Шаку би могао ставити на рану! Велика, брате, рана! — одговара водник збуњен и нерасположен, јер осјећа да га другови сматрају дјелимичним кривцем.

— Да није још гдје рањена?

— Није сигурно!

— Ако је нису нашли и убили, она је с оваквом раном већ досад умрла. То злосутно увјерење хвата већину бораца.

Шеснаести јули. По обичају послје ручка одмарамо у шљивику. Једни спавају, други полугласно и тихо разговарају у хладовини. Спаран дан. Подалеко чује се пјесма „Болна лежи омладинка Мара", што је пјева вод Друге чете који иде на положај. Зорић, зачетник пјесме у нашој Чети, је неки дан рањен, а осим тога нема неког већег расположења, па је у шљивику тихо као у сну. Ту тишину прекину Јтазино радосно и громогласно:

— Ура, другови, дошла је Невенка!

— Ма јеси ли паметан? Како дошла? — упита Којо.

— Овај, није дошла, него је донијела патрола и ено је доље у Батаљону. Да видите, другови, како је поцијепана и слаба! Испарала сву кошуљу превијајући ногу. Шест дана није ништа јела! Свих шест дана нузала је од потока до врх косе. Ослабила другови до зла бога! Да није оног младежа на лијевом образу не би је човјек познао!

Сви до једног смо отрчали у Батаљон да је видимо и поздравимо.

— А јест то врсна и 'рабра омладинка! Јеси ли видио оне црве у рани — к'о од по (пола) прста! А има их хиљаде — к'о у мравињаку, — објашњава Перо једној групици који су то све видјели.

— Опет онај наш „референт" — месар — реже рану к'о да није на живом чељадету, а она ни да јаукне, — рече Јово.

— Свака јој част! И не стење, — потврди Перо.

— Бом'е је она 'ерој! Ти би се дерао к'о јарац, — добаци Јово Пери.

— Би, вала, и ти! Ти се дереш у сну кад ружно сањаш, — одговори Перо.

До касно у ноћ одјекивала је из шљивика пјесма, чији су се одјечи разлијегали старомајданском долином.

Другарица Невенка, четна болничарка, пребачена је у болницу у Италију ради лијечења. Послије ослобођења сам чуо да јој је нога ампутирана, да је дуго лијечена у Италији и да се сретно вратила у ослобођену домовину.

Бранко Агбаба

ПРВИ ИЗВИБАЧКИ ЗАДАТАК

Крајем јуна 1944. године, а на основу Наређења Штаба Петог корпуса НОВ Југославије, формирана је Извиђачка чета Шесте крајишке НОУ бригаде. Сакупљање људства је било у селу Брдарима. За првог командира ове Чете постављен је Перо Вучковић, по чину капетан. Чета је имала четири групе са по 20—25 младих бораца између 17 и 22 године старости, који су били добро наоружани аутоматским наоружањем. Међу вођама група било је старијих водника, заставника и потпоручника. Вођа четврте групе био сам ја. Десетак дана од дефинитивног формирања Извиђачке чете добио сам задатак да са својом групом извиђача одем до села Волара, однесем поруку нашим сарадницима и да преузмем од њих извјештаје које су до тада прикупили за нашу обавјештајну службу. При кретању ка том правцу да прикупим што више података о непријатељским јединицама које се налазе на истуреним положајима западно од рудника Љубије. Имао сам задатак да у непријатељској позадини останем неоткривен и да борбу не смијем прихватити сем у случају да нам се она наметне и да строго илегално контактирам са сарадницима.

На задатак смо кренули из села Брдари 10. јула 1944. године. Маршрута кретања била нам је правцем Миканово брдо, затим западно од Рушковца, гдје се налазило непријатељско утврђење, поред засеока села Плавшићи и Вуковићи на Подвидачи, села Горење и планине Гаравице до засеока Вукићи и потом преко Мијске Главе западно од Шурковца, гдје се такођер налазило непријатељско упориште.

Док смо 11. јула боравили у околини Волара, примијетили смо да у правцу нашег боравка креће група нама непознате војске. Знали смо да ту наших нема, а знали смо да се по тим селима врзма злогласна усташка милиција којом је командовао ратни злочинац Јаго, по коме је и добила име — „Јагина милиција“. Како смо били смјештени у шуми на брду званом Метла изнад к. 231, са тог мјеста имали смо добар преглед простора око нас. Претпостављали смо да су нас открили и да им је циљ да нас нападну. Зато смо се са овог мјеста пребацили према селу Љескарима, иако тамо нисмо имали намјеру да идемо. Неке податке сам већ прикупио, али сам још неке очекивао, као и један извјештај од једног способног сарадника воденичара. У селу Матановићима, од нашег симпатизера прикупио сам податке о непријатељским снагама на овом терену и информисао се о могућности нашег кретања према селу Расавцима, јер сам одлучио да се са групом вратим преко овог села. На овом правцу имали смо неколико препрека које је требало савладати: цесту и жељезничку пругу Приједор — Љубија са јачим обезбјеђењем на тунелу и у селу Зецовима усташку милицију. Овај наш симпатизер прихватио је да нам буде водич до села Расаваца, те је повратак овим правцем био добро припремљен. Тога дана послје подне падала је јака киша, која нам је ометала кретање и били смо присиљени да се склонимо у једну сеоску кошару у засеоку Крнета. Ту смо се мало одморили и обједовали, а потом кренули око 20 часова. Киша је већ била престала. Кретали смо се уском козјом стазом кроз шумицу обраслу шипражјем, чије су нас грање квасиле и гребле по лицу. Захваљујући сталном кретању загријевали смо се, те се и влажна одјећа постепено сушила. Најзад смо стигли и до

цесте Приједор — Љубија. Ту смо застали и осмотрили цесту. Између цесте и жељезничке пруге протиче ријека Љубија, која је послје обилне кише јако нашла и носила грање и друге предмете својим коритом. Одавде се видјело свјетло у кући чувара пруге и тунела, према којем сам лако могао утврдити мјесто на којем се налази непријатељско обезбјеђење пруге. Ноћ је измицала и требало је што прије пребацити се преко пруге. Крећући се у колони по један, брзо смо прегазили набујалу рјечицу Љубију, а потом изашли на жељезничку пругу двадесетак метара испод чуварове куће. Кретали смо се опрезно стално мотрећи на чувареву кућу и непријатељско обезбјеђење. Потом смо продужили покрет стазом узбрдо. Настављајући кретање лагано смо савлађивали велики успон прекривен густом папрати. Знали смо да се пред нама у селима Зецови и Расавци налази непријатељска војска, одакле је било испаљено и неколико метака у правцу нашег наилазак. Ускоро је зора свитала, те смо морали да журимо и што прије стигнемо до села Расаваца, гдје смо се могли осјећати безбједније. Наредне ноћи смо коначили у овом селу код гостопримљивог домаћина, каквих је овдје било много. Убрзо, дотрчао је један од истурених осматрача и обавијестио ме да су запазили једну колону непознате војске која се креће из правца села Зецови према засеоку гдје се ми налазимо. Домаћин нам је рекао да је то вјероватно милиција из Зецова, која неки пут дође и до њихових кућа. Брзо сам подигао моје већ заспале извиђаче и кренуо према гробљу и Расавачкој цркви. Домаћину сам рекао, уколико та војска стигне до њега па га питају за партизана, да им каже да смо прошли овим путем прије пола сата. Жељели смо да их навучемо у замку, јер смо били на мјесту гдје смо могли да се са њима сукобимо.

Ми смо се распоредили по гробљу и око цркве, посматрајући наилазак тих непријатељских војника. Послје двадесет минута, из правца Антонића кућа према гробљу и цркви кренула је једна сељанка вабећи свиње. Ми смо јој дали знак да продужи без застајкивања, и да при сусрету са непријатељским војницима, уколико је питају, каже да у гробљу нема никога. Ова жена је била носећа и сва преблиједила од страха када је наишла на нас. Непријатељски војници су мало постајали са нашим домаћином и вратили се натраг. Послје тога и ми смо се повукли на коначиште код нашег домаћина. Сјутрадан смо кренули ка нашој Команди у селу Брдарима преко пошумљених висова у селима Оштрој Луци, Копривној и Халиловића брду. У Штабу Бригаде поднио сам извјештај о свему што смо видјели и доживјели на првом извиђачком задатку.

Перо Вукић

НЕОЧЕКИВАНИ СУСРЕТ ДРУГОГ БАТАЉОНА СА ДЕЛЕГАЦИЈОМ КОМСОМОЛА СССР-а

У другој половини априла и првој половини маја мјесеца 1944. године, Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се у међупростору с. Цикоте, Благаја, рудник Љубија, с. Сухача са задатком: да брани и контролише слободну територију Мијске главе, Волара, Соколи-

шта, Радиминоваца, Трговишта, као и да извиђа комуницирање непријатеља долином р. Сане од Босанског Новог према Приједору и обратно. С обзиром да је непријатељ увијек имао јаче снаге у Босанском Новом, Љубији са рудником, а јаче посаде у Благају, Петковцу, Мартин брду, Сводној и Драготињи, то је пријетила опасност да непријатељ из ових мјеста у свако доба — нарочито ноћу — у овом троуглу и на овој територији изненади јединице Батаљона и нанесе им озбиљне губитке. Шестог априла 1944. године, Други батаљон је у с. Великом Радићу био ноћу изненађен, полуопкољен од стране непријатеља и претрпио осјетне губитке. Да му се не би ситуација поновила, Штаб Батаљона са командама чета и свим другим старјешинама заострили су и појачали будност до највећег степена. С обзиром на величину територије, (око 225 км²) њену испресијечаност, покривеност шумом и остале рељефне услове, то је и њена контрола била отежана.

Чете су биле размјештене по рејонима: једна чета у рејону Клупе (к. 447), с. Калајево, Шурковац; једна чета у рејону Благај, с. Челопек, и једна чета на лијевој обали р. Сане. Да би своје рејоне могле осматрати, контролисати и обезбиједити, на највеће висове и друга узвишења, чете су поставиле осматраче, а по ноћи: у увале, јаруге и потоке мртве страже, патроле, а понегдје и мање засјезде.

Штаб Батаљона био је смјештен у с. Радиминовац (заселак Мршићи), а непосредно око Штаба у другим засецима били су смјештени Минобацачки вод и Вод за снабдијевање. У рејону Црквине (т. т. 277) имали смо један пјешадијски вод из Треће чете са командиром Вода Ковачевић Драгом — „Црвеним“, иначе познатим као храбрим борцем и старјешиним. Будност код Штаба Батаљона, курира, санитета, Радног и Минобацачког вода била је добра и на завидној висини.

Пошто је нешто раније командант Батаљона, Миљуш Милан, отишао у Официрску школу у Дрвар, то су са Другим батаљоном командовали замјеник команданта, Јапунца Никола, комесар, Богуновић Слободан и замјеник комесара, Ступар Борћо.

У јутро 1. маја 1944. године изненада у Штаб Батаљона дође курир из Друге чете, која је контролисала положаје према Благају и Сухачи, и уплахирен и задихан извести нас следеће: да се један непријатељски авион спустио на њиву близу Адамовића и Обрадовића кућа између села Радомировци и Соколишта, да посаду или неке непријатељске војнике нису примјетили и да других података и новости о непријатељу на сектору Друге чете нема. Комесар Батаљона и ја припитасмо курира је ли он лично видео тај авион, на што је потврдно одговорио, објашњавајући нам и још неке његове утиске о авиону. Наредили смо Минобацачком воду и Воду за снабдијевање да се припреме за покрет и борбу, али да до даљег наређења остану у својим рејонима размјештаја. Обавијестили смо Прву и Трећу чету о спуштеном авиону и наредили им да појачају будност на свим иоложајима. Командиру Трећег вода Треће чете, Ковачевић Драги, наредили смо да хитно са Водом крене у заселак Злојутро (к. 249) и да ту сачека даља усмена наређења од комесара Батаљона и мене. Команди Друге чете — по истом куриру — наредили смо да њен један вод од Сухаче крене преко Кременца, к. 281 и да посједне к. 257 (рејон кућа Адамовићи — Дукићи) са задатком да у случају потребе садејствује у уништавању непријатељског авиона, посаде, или непријатељске спуштене диВерзантскр групе. г \: •• .

Комесар Богуновић и ја, са куририма, хитно крену смо од Штаба Батаљона према засеоку Злојутро и к. 249, гдје нас је очекивао командир Трећег вода Треће чете са својим Водом. Замјеник комесара, Ступар Боко, остао је у Штабу Батаљона ради командовања са Водом минобачача, Водом за снабдијевање и батаљонским санитетом.

Са групом курира, убрзано смо кренули сеоским путем у правцу засеока Злојутро и к. 249. Успут разговарамо и међусобно размјењујемо мишљења о чему би се то могло радити. Да ли је непријатељски авион спустио у центар распореда Батаљона близу Штаба свој диверзантски десант, групу командоса, са каквом намјером? Да ли је тај авион можда залутао па се ту присилно спустио, или се покварио мотор, или му је нестало горива! Размишљали смо о томе због чега се и ко се ту спустио. Брзо смо стигли и састали се са командиром Вода, Ковачевић Драгом. Ковачевића, црвеног лица, затекосмо с њемачким „шарцем“ на рамену, и његовог помоћника са сандучетом муниције, а близу њега залегли су борци његовог Вода маскирани у зеленом жбуњу. Када смо командира Вода упознали о чему се ради и да ћемо сви заједно кренути према мјесту гдје се авион спустио и заједнички покушати да заробимо авион, командир Вода нам одговори само ово: „Платиће нам због тога што нам не дају ни на наш празник, 1. мај, мира.“ Крену смо заједнички и брзо стигосмо до близу Свињушког потока. Залегосмо за једну брину на путу и почесмо двогледима претраживати сваки дио терена испред нас. Угледасмо авион како стоји на једној равној њиви поред врзине. Даљим брижљивим осматрањем уочили смо да позади врзине лежи неколико војника који су своје оружје усмјерили према нама. Угледасмо да се на крилима и репу авиона налазе ознаке са црвеним звијездама. Откривене ознаке са петокракама, довеле су нас у недоумицу о чијем се авиону ради. Размишљамо да се Нијемци нису намјерно камуфлирали у циљу лакше обмане. Опет цијенимо и мислимо да то може бити наш, партизански авион, па се због квара ту морао спустити. Пошто је између нас и авиона растојање износило око 400—500 метара, то смо одлучили да их питањем: „Ко је тамо?“ зовемо. Командир Вода, Ковачевић, стави оба длана са стране уста и из све снаге поче дозивати: „Ко је то доле код авиона?“ Послије неколико дозивки један из групе код авиона устаде и на српскохрватском језику одговори: „Овдје су црвеноармејци!“ Ковачевић поново преузе иницијативу и наређивачким гласом позва их: „Одмах да један од ваших крене према нама, а један ће наш кренути према вама ради споразумијевања.“ Тако је и било.

Ковачевић, комесару и мени, предложи да он крене, са чиме смо се сложили. Са „шарцом“ на готовс, командир Вода крену. Кренуо је и један са њихове стране, али у цивилном одијелу и без оружја. Ми остали смо пратили шта се дешава. Када су се приближили један другом на неколико метара, Ковачевић је командовао цивилу да стане, да подигне руке у вис, затим му пришао, претресао му џепове, након чега отпочеше међусобни разговори. Када се увјерио чија је посада авиона, Ковачевић махну руком да сви дођемо код њих, а он се већ први створио код посаде, рукује се и разговара са посадом. Комесар Батаљона и ја са групом курира и борцима Трећег вода Треће чете брзо смо се спустили низ падину и нашли се заједно са групом совјетских официра, међу којима је био и један постарији цивил југословенског поријекла, који им је слу-

жио као преводаца. Настало је међусобно руковање, љубљење и посебна обострана раздраганост. Сви смо били срећни што није дошло до међусобног сукоба и пролијевања крви и што се све добро и срећно завршило. У групи је било 5 руских млађих и виших официра обучених у свечане официрске униформе са одликовањима и један шездесетогодишњак цивил, Југословен, Банаћанин, који је стари члан Партије и годинама се налазио у СССР-у. Ево како су нам објаснили спуштање авиона на терен у рејону Другог батаљона:

— Од 2—4. маја 1944. године у Дрвару се одржавао Конгрес УСАОЈ-а. Они су као Совјетска делегација пошли да присуствују томе Конгресу;

— Ноћу 1/2. маја облијетали су наш аеродром на Меденом Пољу код Босанског Петровца. Наши дежурни нису им ватром дали сигнал да би се могли спустити (вјероватно су дежурни спавали). Мислећи да су погријешили мјесто, цијелу ноћ су авионом лутали и тражили око Санског Моста и Приједора, да би се ујутро 2. маја морали спустити било гдје да би напунили резервоаре горивом којег су у бурадима имали. Срећа их је послужила да су се спустили на партизанску слободну територију.

По војној секцији 1 : 100.000 коју су имали, заједнички смо се оријентисали, показали им мјесто гдје се налазимо, показали им планину Грмеч, а преко Грмеча и правац у којем се налази Босански Петровац и Медено поље, као и оријентисали их о другим објектима и непријатељским гарнизонима у ближој и даљој околини.

Молили су нас да им дамо једног нашег партизана или старјешину који је родом из околине Босанског Петровца који би авионом пошао са њима и конкретно их оријентисао према аеродрому на Меденом Пољу како не би лутали и губили у времену. Приједлог смо усвојили и одредили смо једног водног делегата који је пошао са њима.

Кроз међусобни разговор интересовали су се о нашој борби, снабдијевању, о органима власти на ослобођеној територији и о другим стварима. Ми смо им дали нешто цигарета које смо у резерви имали. Када су натачили бензин и добили од нас водног делегата за водича, срдечно смо се поздравили, а они су нам се много захвалили на помоћи, сјели у авион, упалили моторе, винули се у вис, направили један круг изнад нас машући нам рукама, а затим узели курс према Босанском Петровцу и за неколико минута замакли иза планине Грмеч. Спустили су се на Медено Поље, а затим продужили за Дрвар и стигли на Конгрес УСАОЈ-а.

Након свега борци и старјешине Другог батаљона међусобно су причавали овај догађај и сусрет са официрима Црвене армије. У вези с тим било је и извјесних шала, анегдота па и вицева, на примјер: „Други батаљон је заслужио да га првог посјете официри Црвене армије.“ Да је Ковачевић Драго у лицу црвен и да је најправилније рјешење што се он први руковао са Црвеноармејцима. „Комесари су нам раније говорили да су у Црвеној армији сва одјећа и наоружање црвени и да се због тога зове Црвена армија, а сада смо се освједочили да то није истина.“ Било је и других шала и препричавања око тога сусрета.

Никола Јапунца

БОРБЕ ПРВОГ БАТАЉОНА ШЕСТЕ КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ У ТОКУ СЕДМЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ

Првом половином маја мјесеца 1944. године наша Шеста крајишка бригада повратила се са простора Босанског Грахова, Гламоча и Мркоњић града, гдје се налазила у борбама са четницима, на простор Подгрмеча и распоређена према непријатељским гарнизонима у долини р. Сане и р. Уне, према Босанској Крупи, Босанском Новом и Приједору.

Први батаљон Шесте крајишке бригаде, који је био распоређен на положајима испред Љубије на простору између р. Сане и р. Уне, око 20. маја 1944. године, хитно је пребачен на положаје испред Бихаћа на Рипачки кланац са задатком да затвара правац Бихаћ — Босански Петровац. Тек што је Батаљон избио на ове положаје и чете посјеле положаје на Рипачком кланцу, други или трећи дан иза тога дошло је до снажних напада непријатеља од Бихаћа у правцу Босанског Петровца. О десанту на Дрвар, или пак о почетку седме непријатељске офанзиве, ништа се није знало, нити је било ма каквих индиција да ће до тога доћи.

Сви дотадањи напади непријатеља од Бихаћа на положаје наших чета на Рипачком кланцу су успјешно одбијени. Доласком наших чета на овај положај, одмах су подузете мјере на утврђивању положаја, зарушавању комуникације и подузимању других мјера које су допринијеле да су наше чете могле успјешно да одолијевају снажним нападима непријатеља и да му сваки напад осујете да избије на Рипачки кланац и тако створи услове за брз продор према Босанском Петровцу.

Но, како на овим положајима није било јачих јединица, вјероватно се није ни очекивао неки одлучујући напад непријатеља од правца Бихаћа у правцу Босанског Петровца. Да се пак то очекивало, сигурно је да би се ту морале наћи јаче јединице него што је само један батаљон, које би успјешније могле да се супротставе непријатељским јаким снагама. Међутим, сви дотадањи напади непријатеља, за та два-три дана, на наше положаје, изгледа да су имали извиђачки карактер, и да су тиме прикривале не само довођење јачих снага од правца Бихаћа у рејон Рипча, већ и сам десант на Дрвар.

Двадесет петог маја, већ у јутарњим часовима, ситуација је почела нагло да се мијења. Почеле су пристизати јаке снаге непријатеља од правца Бихаћа у рејон Рипча, непријатељска артиљерија је жестоко тукла наше положаје, у ваздуху је дошло до знатне активности непријатељске авијације, која је летјела у правцу Дрвара.

Како су пристизале непријатељске пјешадијске и моторизоване снаге од Бихаћа, тако су одмах гхрелазиле у напад на наше положаје и борба је попримала све жешћи замах. Но, како је Рипачки кланац био солидно зарушен, а наши положаји добро утврђени, непријатељске тенковске јединице нису могле да се приближе нашим положајима, те је и њихова пјешадија трпила осјетне губитке и није могла, и поред снажне артиљеријске ватре, да овлада нашим положајима. Неколико њених напада и покушаја да избије на Рипачки кланац су одбијени и она је одбачена назад у Рипач. Тако се борба на овим положајима продужила све до 18 часова по подне. Пошто се непријатељ није могао пробити уз Рипачки кланац и преко Прашчијака ка Дубовском, усмјерио је тежиште својих поподневних напада од села В. Рачића на десно крило Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког одреда и у лијеви бок наше прве чете.

Након краће борбе непријатељ је успио да одбаци Прву чету и дијелове Бихаћког батаљона, овлада кланцем и сјеверном висоравни с. Горјевца и тако дође иза лећа главних снага Првог батаљона. Тај пробој Нијемаца је успиједио око 16 часова.

Да би обезбиједио лећа Батаљона од напада непријатеља, прикупљена је заштитница Штаба Батаљона и Пратећи вод Батаљона под руководством командира Пратећег вода, Раде Орловића, и скојевског руководиоца Батаљона, Бране Дамјановића, и упућена у правцу непријатеља с циљем да га нападне на тим положајима и обезбиједи услове да се Друга и Трећа чета Батаљона извуку са положаја на Рипчу, јер више није постојала могућност да се ти положаји даље држе. Пошто се у датом моменту Батаљон нашао у тешком положају, приступило се његовом извлачењу у правцу планине Јадовик источно од комуникације Бихаћ — Босански Петровац.

Но, и послје напуштања положаја на Рипачком кланцу, непријатељска моторизована колона није могла да се одмах пробије преко Рипачког кланца све до навечер, јер је кланац био непроходан за моторна возила и тенкове. Снаге непријатеља које су избиле у рејон Горјевца, дијелом су се задржале на тим положајима, а јачим снагама су продужиле у правцу Врточа.

Прва чета Првог батаљона, под командом Вује Црномарковића, која се налазила на лијевом крилу Батаљона на Рипачком кланцу, кад је непријатељ послје посиједања Кланца, отпочео да продире преко Горјевца, довлачила се заједно са дијеловима Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког одреда западном страном комуникације према Дубовску и Липи, непрекидно нападајући десни бок непријатељских колона које су се дуж комуникације кретале у истом правцу. Прва чета је све до ноћи водила борбе против непријатеља и заједно са снагама Бихаћког батаљона и Четвртим батаљоном Шесте бригаде учествовала у потискивању непријатеља од Тарковца и Дубовска преко Горјевца према Рипачком кланцу. Послје продора непријатељских тенкова у правцу Липе и Врточа, прва чета се повукла у правцу Орашког Брда и тек наредног дана дошла у састав батаљона.

У исто вријеме, непријатељске снаге које су надирале од правца Босанске Крупе, преко Српске Јасенице у правцу Врточа, који правац је затварала Осма бригада, успјеле су да се тек другог дана пробију до Врточа и споје са снагама које су наступале од Бихаћа и одатле продуже наступање у правцу Босанског Петровца.

Дакле, седма непријатељска офанзива је имала широк обухват, Продор са више праваца, како од Бихаћа, Босанске Крупе, Санског Моста, тако и од Бања Луке преко Кључа као и од Книна према Дрвару са циљем спајања са већ баченим десантом и представља једну снажну, широко обухватну операцију у којој је непријатељ очекивао изванредан успјех стратегијског значаја — уништење Врховног штаба НОВ и ПОЈ.

Иако наше снаге нису успјеле на правцу Бихаћа да сасвим задрже непријатеља да се не пробије у правцу Босанског Петровца, успјеле су га задржати читав један дан, тако да су планови непријатеља, који су имали за циљ истог дана пробити се и спојити се десантом у Дрвару — пропали. Стога су непријатељске снаге, како у самом Дрвару, тако и оне које су надирале од Бихаћа, претрпиле тешке губитке, Тек други дан

непријатељ је успио, и то од Книна, да се пробије до Дрвара, али је тада непријатељски десант већ био скоро уништен. Што је најважније, извучен је Врховни штаб, велики број јединица и народа, и тако омогућено да се борбе пренесу на шири простор.

Нови задатак Батаљона и марш до Срнетице

Завршетком борби на Рипачком кланцу и извлачење Првог батаљона на планину Јадовик, Батаљон је са осталим јединицама Шесте бригаде пребачен на простор Подгрмеч, са намјером да се одмори који дан послје вишедневних борби и да се људство Батаљона нахрани, јер није готово пет дана ништа имао да једе. Међутим, тек што је Батаљон стигао у Српску Јасеницу у село Дрљаче, послје три-четири сата одмора, Батаљон је добио наређење да хитно крене у Лушци Паланку, гдје ће од Штаба Дивизије добити нови задатак. Одмах по пријему наређења Батаљон је, иако веома уморан и исцрпљен, послје три-четири сата марша стигао у Лушци Паланку. Одмах по доласку у Паланку ја сам се јавио Штабу Дивизије у кући Праштала, гдје је Штаб Дивизије био смјештен. Пред самом кућом гдје се налазио Штаб, нашао сам политкомесара Дивизије, друга Дмитра Бајалицу, који је нервозно шетао испред куће, и чим ме је угледао одмах ми је наредио да са Батаљоном креном у правцу Бравска, са задатком да у току сјутрашњег дана нападнемо непријатеља у рејону Срнетице и да омогућим извлачење из окружења Штаба Петог босанског корпуса који се налази негдје у Срнетици.

Кад сам покушао да објасним комесару да је Батаљон преморен и да неће издржати толики пут, Баја ми је повишеним гласом ставио до знања да се задатак мора извршити без обзира на стање у Батаљону и расположење бораца. Ништа ми није преостајало него да дођем пред борце, да их упознам са ванредно важним задатком и да их позовем да се, без обзира на напоре, заложе да се задатак изврши, јер је у питању Штаб Корпуса који је опкољен у Срнетици.

Послије тога мога саопштења, Батаљон је кренуо преко Јелашиновачког поља у правцу Бравска и даље ка Срнетици. То није био обичан марш, то је било трчање свих бораца и старјешина. Сви су схватили сву озбиљност задатка, па стога нису жалили труда и напора. Сјутрадан, већ око 5 часова, више од половине Батаљона успјело је да се пребаци преко друма Кључ — Босански Петровац у рејону Бравска којим су стално крстариле непријатељске моторизоване колоне. Већ око 8 часова више од половине бораца Батаљона прикупило се у рејону села Бунара под Срнетицом, а око 11 часова пристигли су и остали борци по већим и мањим групама, тако да је већ око 11 часова Батаљон био цио прикупљен и спреман на даљи задатак.

Одмах пошто се Батаљон прикупио, одморио једно пола сата, кренуо је преко шуме у правцу Врањевца и даље у правцу Срнетице. Обзиром да нисмо знали, нити имали ма какве податке гдје се налазе непријатељске снаге, и уопште шта је са Штабом Петог корпуса, ишли смо веома опрезно, прислушкујући сваки пуцањ гдје се он чује, и тако цијенили ситуацију. Кад смо дошли до Врањевца нигдје нисмо наишли на непријатеља. Већ кад смо се примицали Срнетици, осјетили смо његово

присуство по повременој пуцњави по околним висовима, али на правцу нашег кретања није га било. Кад смо дошли у непосредну близину Српнице, примијетило се кретање непријатељских војника ио насељу, али борбе нигдје није било, што је говорило да је овдје борба завршена и да ту Штаба Петог корпуса нема.

Крећући се кроз шуму нашли смо тројицу наших бораца из Инжињеријске бригаде Врховног штаба који су ту рањени, и пошто нису могли да се извуку, сакрили су се и чекали могућност да се касније извлаче и спасавају. Од њих смо сазнали да се Штаб Петог корпуса прошле ноћи са неким јединицама пробио у правцу Црквеног и да од јутрос на овом простору нема борби, иако се непријатељ још налази по околним висовима и у самој Српници.

Ми смо одмах преузели те рањенике, указали им потребну помоћ и ионијели их са собом, а нотом кренули у правцу Црквеног. Тек касно увече Батаљон је стигао у рејон Црквеног и ту ступио у контакт са Штабом Петог корпуса. Кад сам дошао у Штаб Корпуса и јавио се команданту Корпуса, Славку Родићу, упознао сам га са добијеним задатком а и стањем у Батаљону. Командант Корпуса је наредио да Батаљон остане при Штабу Корпуса неколико дана док се ситуација не разбистри и да се Батаљон одмори и нахрани.

Ту при Штабу Корпуса, Батаљон је остао око 3 дана, одморио се и нахранио и већ био спреман за нове задатке. У том времену је стигао и Четврти батаљон наше Бригаде, те су потом оба батаљона добила задатак да се пребаци у рејон Врбљана и нападну непријатељске снаге које саобраћају комуникацијом Мркоњић Град у правцу Млиништа. Наша оба батаљона су у току ноћи преко Врбљани избили на ову комуникацију и већ наредног дана дошло је до судара са снагама „Принц Еуген“ дивизије. Непријатељ је био веома јак и послје вишечасовне борбе наши батаљони су морали да отпочну повлачење преко Врбљана у правцу Црквеног. Непријатељ је био веома јак и у стопу нас је гонио све до Бусија Но, како је избила ноћ, ми смо се повукли на погодне положаје изнад Врбљани и спрехмали се за сјутрашњу одбрану. Међутим, непријатељ сјутрашњег дана није предузимао напад према нашим положајима, већ се повукао и продужио покрет у правцу Млиништа и даље ка Гламочу.

Борбе Првог батаљона на Оштрељу

Послије завршетка ових борби у рејону Врбљани, Шеста крајишка бригада пребацила је своје батаљоне на простор Босанског Петровца, са задатком напада на непријатељске снаге на комуникацијама Босански Петровац — Бихаћ и Босански Петровац — Дрвар.

Први батаљон се из рејона Црквеног пребацио у рејон Бравског Ваганца и добио задатак да постави засједу на комуникацији Босански Петровац — Дрвар ради напада на непријатељске колоне које од Петровца саобраћају у правцу Дрвара. Чим је Батаљон стигао у рејон Бравског Ваганца, одморио се једну ноћ и један дан. Наредне ноћи Батаљон се преко Дринића пребацио на комуникацију Босански Петровац — Оштрељ и током ноћи поставио засједу. Засједа је постављена свега два километра од Оштреља према Босанском Петровцу, иако се у самом

Оштрељу налазила чета Нијемаца која је преко цијелог дана контролисала ову комуникацију и обезбјеђивала саобраћај.

Засједа је постављена током ноћи, али су подузете све мјере и обезбјеђење од њемачке посаде која би могла да се појави из Оштреља и да се Батаљон прије сукоби са њом него избије каква колона од Босанског Петровца. Негдје око 10 часова прије подне наишла је једна њемачка моторизована колона од 12 камиона из Босанског Петровца, која је возила муницију и храну у правцу Дрвара. Поред камиона у колони су се налазила и 2 оклопна возила која су се кретала испред колоне камиона. Кад је непријатељска колона наишла испред засједе, отворена је ватра из свих расположивих оружја по непријатељским камионима, што је одмах довело до скретања двају оклопних возила са друма у стрмину, гдје су се стумбала низ низбрдицу. У исто вријеме док је наша веома снажна пушчана и митраљеска ватра тукла по непријатељским камионима и војницима који су се у њима налазили, једног момента је дошло до ланчане експлозије артиљеријских граната у камионима. За непуних десетак минута колона неиријатељских камиона била је сва у пламену и потпуно уништена. Ни један непријатељски војник није остао жив. Док су наши борци послје те паклене експлозије почели прикупљати нешто оружја, пристигао је и непријатељ из рејона Оштреља, па је сад настављена борба са овим непријатељем. Обзиром да су наше снаге биле у неповољном положају, јер је земљиште било пошумљено, приступило се брзом повлачењу Батаљона да би се што прије избјегле борбе са непријатељем у шуми, јер нам то и није био циљ, што је успјешно извршено.

У тој борби смо имали 3 рањена борца, међу којима сам и ја био рањен од експлозије артиљеријске гранате. Теже је био рањен замјеник командира Друге чете, Гојко Чамбер, који је касније умро од задобијених рана.

Послије те акције ја сам отишао у Бригадно превијалиште, гдје ми је извршена операција рамена и поваћени гелери, а потом отишао на лијечење у Корпусну болницу у Саници. Након 15 дана лијечења позван сам у Штаб Корпуса и ту ми је саопштена нова дужност. Постављен сам за замјеника команданта Осме крајишке бригаде. У исто вријеме саопштена ми је и наредба о похвали мене и мога Батаљона за успјешно вођење борби у току трајања седме непријатељске офанзиве, што ме је особито обрадовало.

Кад сам дошао у мој Батаљон да предам дужност и опростим се од мојих бораца, било ми је врло тешко. У овом Батаљону сам као борац, замјеник политичког комесара чете, командир чете, те замјеник и командант Батаљона, провео пуне четири године. Као командант Батаљона Батаљоном сам руководио пуну годину дана. Од настанка овог Батаљона, који је у почетку носио назив Сански батаљон „Петар Шкундрић“, те Први батаљон Првог крајишког партизанског одреда, те Први батаљон Шесте крајишке бригаде, са њим су командовали још тројица команданата прије мене: Михајло Шкундрић, Миланчић Миљевић и Раде Бркић, и сви су са ове дужности одлазили на више положаје. Послије њих тројице, ја сам најдуже командовао овим Батаљоном. Познавао сам готово све људе у Батаљону, сав командни кадар, волио сам их, а вољели су и они мене и поштовали ме.

То је била моја најдража дужност коју сам вршио у току НОР-а. Била је то борбена јединица којој није било равне у читавој Босанској Крајини.

Њега непријатељ никад није могао изненадити, није га могао надиграти у борби. Он је у свакој борби однио побједу. Ако није потпуно потукао непријатеља, он му је нанио тешке губитке и вјешто се извукао. Никад у борби није претрпио губитке који не би оправдали општи успјех који је у тој борби постигао. То је била заслуга свих бораца, а нарочито командира чета, командира водова, политичких комесара чета и политичких делегата, који су стицали борбено искуство и вјештину ратовања са сваким непријатељем против кога су се борили.

Санско и саничко подручје може се поносити овим Батаљоном, јер су борци овог, Првог Батаљона Шесте крајишке бригаде, били углавном са овог подручја од првог дана устанка 1941. године.

Стево Ковачевић

ШЕСТА КРАЈИШКА БРИГАДА У ДРВАРСКОЈ ОПЕРАЦИЈИ^{*}

*Шеста бригада на обезбјеђењу правца од Бихаћа према
Босанском Петровцу у дрварској операцији*

Почетком друге трећине маја 1944. године у Обавјештајни центар Штаба Петог корпуса НОВЈ све чешће су стизали извјештаји о офанзивним намјерама непријатеља, и Штаб Корпуса је на основу њих закључио

*) Приликом обраде Шесте крајишке бригаде у дрварској операцији користио сам документа наших јединица која се налазе у Архиву Војноисторијског института у Београду и сву сачувану њемачку архиву Друге оклопне армије, Петог СС-брдског и Петнаестог брдског корпуса, као и архиву дивизија и сахмосталних јединица у саставу ових корпуса које су учествовале у овој операцији. Осим тога, да бих попунио празнине настале услед недостатка наших и непријатељских докумената, прикупио сам и сјећања следећих учесника у овој операцији:

Из Шесте крајишке бригаде: Штаб Бригаде: Мићо Колунџија — командант, Стево Црномарковић — обавјештајни официр, Бранко Дамјановић — омладински руководиоцац; *Први батаљон:* Стево Ковачевић — командант Батаљона, Саво Поповић — помоћник комесара, Буро Старчевић — курир; Милан Инђић — комесар Друге чете, Триво Јокић — водни делегат Друге чете; Милан Родић, Перо Вукић и Мирко Ступар — десетари Треће чете; Богдан Милинковић — борац Треће чете; *Трећи батаљон:* Драган Радишић — помоћник комесара; Богдан Вигњевић — десетар Прве чете, Драган Старчевић — борац Друге чете; Васо Дошеновић — нишанџија на минобацачу у Четвртој чети; *Четврти батаљон:* Бранко Агбаба — комесар Друге чете, Славко Миљевић — десетар Друге чете.

Из Дрварско-петровачког НОП одреда: Вељко Кнежевић — интендант, Милан Зорић — борац у заштитници Одреда; *Бихаћки батаљон:* Буро Бубуљ — интендант, Лазо Пјевић — помоћник интенданта, Буро Трнинић — курир; Коста Вујиновић и Буро Чанак — водници Друге чете, Гојко Ковачевић — десетар Друге чете; *Дрварски батаљон:* Милорад Медић — замјеник команданта, Сава Љиљак — водни делегат Прве чете, Душан Трикић — курир Прве чете, Нећо Балабан — борац; *Петрованки батаљон:* Владо Кеџман — помоћник комесара Батаљона.

да Нијемци „имају намјеру извршити продор са правца Бихаћа и Крупе према Босанском Петровцу", с циљем да „овладају комуникацијама које воде преко Босанског Петровца и запосједну аеродром, са кога се врши евакуација наших рањеника и дотур материјала". Да би осујетио наведени план непријатеља, генералмајор Славко Родић, командант Петог корпуса, наредио је 17. маја 1944. године Штабу Четврте дивизије НОВЈ да главнину својих снага постави на правце Бихаћ, Босански Петровац и Босанска Крупа, Босански Петровац, тако да:

„Шеста крајишка бригада са Дрварско-петровачким НОП одредом" затвори „правац Бихаћ — Врточе — Петровац" и све помоћне правце што изводе од Бихаћа према Босанском Петровцу десно и лијево од ове комуникације, с тим да два батаљона Бригаде задржи „на простору Липа — Орашко Брдо као резерву на овом правцу", а с једном ојачаном четом, „под пуном контролом Штаба Дивизије" да обезбиједи аеродром на Меном пољу код Босанског Петровца;

— Осма крајишка бригада да с два батаљона затвори правац Босанска Крупа, Врточе, Босански Петровац, а друга два да задржи у Горњој Суваји као резерву, која ће се, зависно од ситуације, употребити на крупском или бихаћком правцу;

— Обје бригаде да темељито заруше, запријече и минирају све комуникације што изводе према слободној територији и појачају активност на рушењу комуникација којима се непријатељ служи, да постављају засједне, нападају и уништавају непријатељеве транспорте, транспортна средства и живу силу.

С обзиром на упозорење Штаба Корпуса да води рачуна „о помоћним правцима, који воде лијево и десно од комуникације и којима ће се непријатељ служити ради бочног дејства на снаге које се налазе на непосредном затварању цесте", а претпостављајући и сам да би непријатељ могао, као и у четвртој офанзиви, прећи у наступање помоћним правцем преко с. Грабежа на Горјевац, да би, избегавајући у овај рејон, ком-

Из *Команде мјеста у Липи*: Јусуф Липовача — замјеник команданта мјеста, Буро Милисављевић — интендант; *Чета Команде мјеста*: Гавро Поповић — водник, Ариф Мујановић — десетар, Душан Пашић и Драган Крљић — борци.

Из *позадине*: Јово Кеџман Шуцо — члан ОК КПЈ и Општинског НОО Дрвар, Миле Бурсаћ и Иванка Перковић — чланови Среског комитета КПЈ Бихаћ, Атиф Заметица — потпредсједник Среског НОО Бихаћ, Стојан Кнежевић — члан Среског НОО Бихаћ, Божо Пилиповић — предсједник НОО Липа, Јовиша Бреслаћ — предсједник НОО Дољани, Буро и Сока Стојић из Притоке, Дара Мандић и Станко Кењало из Рачића.

Из *Команде мјеста Босански Петровац*: Јово Кеџман — командант, Пана Бањац — замјеник команданта мјеста, Миланко Крчмар — десетар у заштитници Команде мјеста; из *Чете за заштиту аеродрома* у Бјелају: Милорад Делић; из редова људства затеченог у Меденом пољу, које је чекало да оде на авијатичку обуку: Франц Кисел, Стеван Пухало, Гојко Ковач, Радосав Грозданић.

Из *Четврте дивизије*: Петар Војиновић — командант Дивизије, Урош Богуновић Роца — замјеник команданта Дивизије, Анђелко Вељић — члан Политодјела Четврте дивизије, Мориц Леви — секретар Штаба Дивизије, Гојко Вуњак, борац, Иван Томазовић — интендантура Дивизије, Вељко Богуновић — комесар дивизијске болнице.

Из *Другог дивизиона Петог корпуса*: Мехмед Јашаревић — командир Друге батерије.

промитовао одбраиу тешко пролазног а лако брањивог Рипачког кланца, Штаб Четврте дивизије, непоередно по примитку корпусног наређења, предузео је одговарајући мјере тако да су бригадне и одредске јединице 25. маја 1944. године освануле у слиједећим рејонима:

— Штаб Шесте бригаде с приштапским дијеловима у школи у с. Хргар;

— Први батаљон на линији с. Прашчијак — Рипачи кланац (к. 488) са задатком да затвара правац Бихаћ, Липа. Његова Прва чета је држала положај на комуникацији, у рејону к. 488 и лијево од ње до цесте; Друга чета је била постављена на падине поврх с. Прашчијак, затварајући увалу којом се излази из Прашчијака према с. Горјевцу; Трећа чета је држала положај на десном крилу Друге чете и затварала правац Рипач, Подастрани, Хргар; а био је позади положаја Друге чете, у којем се рејону налазио и Штаб Првог батаљона.

Батаљон је имао задатак да с ових положаја, у садејству с Бихаћким батаљоном Дрварско-петровачког одреда, који се налазио на његовом лијевој крилу, најупорније затвара комуникацију Бихаћ — Босански Петровац.

На правцу одбране овог Батаљона била је и протуколска батерија Другог дивизиона корпусне артиљерије и један брдски топ, додијељен Штабу Шесте крајишке бригаде. Команда батерије се налазила на раскрсници путева у с. Врточу, а протуколски топ је био постављен поврх Рипачког кланца, гдје цеста излази на зараван, у шуми, десетак метара од цесте. Брдски топ 75 мм налазио се сјевероисточно од Кулен-Вакуфа, на десној страни комуникације Кулен-Вакуф — Врточе, на Човки (к. 973), са задатком затварања тог правца. Бригадни протуколски топ је био постављен у близини корпусног, на западној ивици Крушковаче, испод к. 600.

Комуникација у Рипачком кланцу је била темељито зарушена и прекопана, а испод и иза прекопа су биле постављене нагазне мине.

— Трећи батаљон Бригаде био је постављен на простору Грабеж, Турски Козјан (к. 920), к. 754, Краљуша са задатком да контролише и у садејству с Другим батаљоном најупорније затвара све правце што од Бихаћа изводе преко Грабежа, Воларице и Тихотине према Хргару и даље преко Јадовика према комуникацији Бихаћ — Босански Петровац. Прва чета Батаљона је била у рејону с. Подастрана, Запољак (к. 610), Врановина, ослањајући се лијевим крилом на деено крило Првог батаљона. Друга чета се налазила на линији Врановина — Краљушка (к. 754), Трећа на линији с. Воларица — Турски Козјан (к. 920), обје оријентисане према с. Грабежу и правцима што преко Великог и Малог Радића изводе према Хргару. Штаб Батаљона је био уз Прву чету у рејону Запољак, Подастрана;

— Други батаљон се налазио у с. Велики Радић са задатком да контролише цесту што од Бихаћа изводи преко Грабежа према Великом Радићу. У случају да непријатељ пређе из Бихаћа у наступање према Босанском Петровцу и помоћним правцем Бихаћ, Грабеж, Тихотина, Ба-

а Ради се о минобацачком одељењу Пратећег вода, а не Четврте чете. Аутор тврди да у Бригадном дневнику Шесте бригаде стоји Четврта чета и то без термина „пратећа“ и инсистирао је да остане тако. (примједба Главног уредника).

таљон је гребало да га нападне бочно и заједно с Трећим батаљоном одбаци.

Батаљон је имао задатак и да одржава сталну и чврсту везу с јединицама Осме крајишке бригаде и у случају да непријатељ нападне положаје ове Бригаде и продре према Рисовцу, да дијелом снага нападне десни бок непријатеља правцем Велики Радић, Мали Радић, Доња Суваја;

— Четврти батаљон (без ојачане Друге чете) налазио се јужније од комуникације Бихаћ — Босански Петровац, у рејону с. Липа, с. Орашко Брдо, с. Пркоси, као дивизијска резерва за правац Бихаћ, Босански Петровац. Имао је задатак да контролише правац Кулен-Вакуф, Врточе, одржавајући везу с јединицама Прве личке пролетерске бригаде у рејону с. Рајновци.

Друга чета овог Батаљона налазила се с Петровачким батаљоном Дрварско-петровачког одреда на обезбјеђењу аеродрома на Меденом пољу и била под непосредном командом Прве ваздухопловне базе НОВЈ.

Дрварско-петровачки НОП одред је 25. маја освануо на сљедећим положајима и у сљедећим рејонима:

— Штаб Одреда је био у с. Теочак, а одредска интендантура у Хргару;

— Дрварски батаљон се налазио на платоу изнад десне обале ријеке Уне, на линији с. Дољани — с. Лоскун. На лијевој крилу је одржавао везу с јединицама Прве личке пролетерске бригаде, чија се једна чета налазила у с. Рајновци, сјеверно од Кулен-Вакуфа, а на десној крилу с дијеловима Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког партизанског одреда. Батаљон је имао задатак да контролише овај терен и да, у случају да непријатељ пређе у напад правцем Бихаћ, Босански Петровац, појача одбрамбене положаје Бихаћког батаљона;

— Бихаћки батаљон се налазио на десној страни комуникације Бихаћ — Босански Петровац, на линији Рипачки кланац (к. 488 — искључиво) — Литица — Љескови кланац и даље гредом поврх Малог Рачића и то с Првом четом на Литици, а Другом и Трећом четом на Љесковом кланцу и јужније према Склопу. Предстраже батаљона су се налазиле испод Кланца, између Великог Рачића и Рипча, на Горици (к. 365). Батаљон је имао задатак да у садејству с Првим батаљоном Шесте крајишке бригаде најупорније затвара све правце што од Рипча и Рачића изводе десном страном комуникације према рејону села Горјевца и Бараћуше и даље према Босанском Петровцу;

— Петровачки батаљон се налазио на обезбјеђењу аеродрома Прве ваздухопловне базе НОВЈ на Меденом пољу. Штаб Батаљона с једном четом је био на сјевероисточном дијелу Меденог поља, у рејону с. Суваја, док су преостале двије чете биле у селу Медено Поље.

Ако би под притиском надмоћнијих непријатељских снага били присиљени на одступање, Шеста крајишка бригада и Дрварско-петровачки одред је требало да с главнином снага под борбом одступају према Босанском Петровцу, односно да се крећу испред непријатеља који продире и да га заједно нападају и туку у покрету, прихватајући борбу на свим повољним мјестима дуж комуникација. Након дејствовања на релацији између Рипачког кланца и Босанског Петровца, Бригада и Одред је требало да запосједи положаје дуж комуникације Босански Петровац — Оштрељ и Босански Петровац — Бравско и најупорније спречавају даље надирање непријатеља.

Њемачки оперативни план на правцу Бихаћ, Босански Петровац

У оквиру дрварске операције, чији је циљ био разбијање јединица НОВЈ на подручју Босанске Крајине и уништење Врховног штаба у Дрвару, на правцу Бихаћ, Босански Петровац прешла је у наступање борбена група Деведесет другог моторизованог гренадирског пука, у чијем су саставу осим Деведесет другог пука биле још и следеће јединице: Четиристо шездесет осма оклопна извиђачка чета за специјалну употребу, Педесет пети пионирски батаљон (без једне чете) Прве козачке коњичке дивизије, радиотелеграфско одјељење Четиристо петнаестог брдског корпусног батаљона за везу, радиотелеграфско одјељење ваздухопловства за везу с командантом Њемачког ваздухопловства у Хрватској, одјељење Шездесет трећег моторизованог радиотелеграфског батаљона ваздухопловства за везу с извиђачким и борбеним саставима ваздухопловства и група четника. Под командом Штаба Деведесет другог моторизованог гренадирског пука налазила се и борбена група која је наступала правцем Босанска Крупа, Рисовац, Крњеуша, Босански Петровац.

Задатак Деведесет другог гренадирског пука је био да пређе у наступање правцем Бихаћ, Босански Петровац, најбрже што је могуће одбаци дијелове Шесте крајишке бригаде, пробије се преко Врточа и успостави везу с борбеном групом која наступа од Босанске Крупе према Босанском Петровцу. По избијању у Босански Петровац да разбије и уништи јединице НОВЈ које се налазе у граду, обезбједи магацине и складишта НОВЈ и затим запосједне аеродром на Меденом пољу. Након тога дијелом снага да чисти и запосједне подручје Босанског Петровца, а јединим батаљоном, без задржавања, да надире даље према Дрвару, са задатком да спријечи одступање јединица и штабова НОВЈ из Дрвара у овом правцу и успостави везу с Петстотим СС-падобранско-ловачким батаљоном и борбеном групом „Вилам“ из Тристо седамдесет треће пјешадијске дивизије, која ће наступати правцем Срб, Трубар, Дрвар.

Пионирски батаљон Прве козачке коњичке дивизије (без једне чете) стигао је у Бихаћ 25. маја са задатком да брзом оправком цесте омогући наступање моторизованих дијелова Деведесет другог пука, а затим да успособи и обезбјеђује комуникацију Бихаћ—Босански Петровац. Батаљон је био непосредно потчињен Штабу Петнаестог брдског корпуса и Штаб Деведесет другог моторизованог пука га није могао ангажовати за извршење властитих задатака.

Однос снага

Њемачки Деведесет други моторизовани гренадирски пук је бројао 2.750 официра, подофицира и војника и у свом саставу је имао Штабну чету, два батаљона са по четири чете, пионирску чету, батерију топова калибра 8,76 цм и 3 моторизоване батерије пољских хаубица. Штабна чета је имала 2 тешка протутенковска топа и 3 протуавионска митраљеза, а свака чета батаљона по 4 тешка и 18 лаких митраљеза, по 2 минобацача калибра 81 мм, 2 тешке протуколске пушке и 2 тешка протуколска топа. Пионирска чета је имала 18 лаких митраљеза, 9 бацача пламена и 3 тешке протуколске пушке; батерија топова кал. 8,76 цм имала је 6 оруђа, а три моторизоване батерије укупно 8 лаких пољских хаубица. Према томе Деведесет други моторизовани пук је имао укупно: 162 лака митра-

љеза, 32 тешка митраљеза, 3 протуавионска митраљеза, 19 тешких протуколских пушака, 16 минобацача кал. 81 мм, 9 бацача пламена, 18 тешких протутенковских топова, 18 тешких протутенковских топова, 6 топова кал. 8,76 цм и 8 лаких пољских хаубица.

Четиристо шездесет осма оклопна извиђачка чета за специјалну намену, којом је Деведесет други пук био ојачан, у свом саставу имала је тенкове »и оклопне транспортере, а Педесет пети пионирски батаљон био је намијењен за оправку и одржавање комуникације.

Према овим непријатељским снагама налазили су се дијелови Шесте крајишке бригаде и Дрварско-петровачког одреда. Шеста бригада је укупно имала 1.106 људи, а Дрварско-петровачки одред 410 људи, али су у борбама на правцу Бихаћ, Босански Петровац учествовали само Први батаљон (270 људи) и Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде (219 људи) и Бихаћки батаљон Дрварско-петровачког одреда (130 људи) — укупно 619 људи. Бригадни батаљони су просјечно имали по 14 пушкомитраљеза, а Бригада укупно 6 тешких митраљеза, 4 протуколске пушке, 1 протуколски топ и 3 минобацача кал. 81 мм. Бихаћки батаљон је имао 5 пушкомитраљеза, 1 тешки митраљез и 1 протуколску пушку. Бригади је био придат брдски топ кал. 72 мм.

*Пребацивање њемачких снага на
полазне положаје*

Да би прикрио припреме дрварске операције и извођањем десантне операције на Дрвар, уз истовремени концентрични напад пјешадијских и моторизованих снага из Книна, Срба Бихаћа, Босанске Крупе, Бањалуке, Мркоњић-Града, Јајца и Лтивна према Дрвару и постигао пуно изненађење снага НОВЈ, Штаб њемачке Друге оклопне армије у том циљу предузимао је низ мјера. Тако је наредио Штабу Петнаестог брдског корпуса да извуче Деведесет други моторизовани гренадирски пук с правца Јапац, Брувно, Удбина и приведе га у рејон Бихаћа најкасније до 22. маја да би с њим, Педесет четвртим брдским извиђачким батаљоном и Првом ловачком пуковнијом, под непосредном командом Деведесет другог моторизованог пука учествовао у кордунско-банијској операцији, коју је планирао Штаб Шездесет деветог резервног корпуса, што је у ствари представљало прве мјере за формирање ојачаних пуковских група које ће 25. маја у дрварској операцији прећи у наступање из Бихаћа и Босанске Крупе. У току 20. маја, пук је извучен из личко-крбавске операције и пребачен у простор Бихаћ, Личко Петрово Село, одакле је прешао у наступање у сјеверозападном правцу, вративши се 23. маја опет у Личко Петрово Село. Наиме, истога дана навече Штаб Петнаестог корпуса је наредио Штабу Триста седамдесет треће пјешадијске дивизије да повуче све своје јединице, ангажоване у кордунско-банијској операцији и да их маршем ноћу између 23. и 24. маја пребаци на простор Бихаћ, Босанска Крупа; по наређењу Штаба Друге оклопне армије стигао је 24. маја у Босански Нови, с подручја Папук планине, и други батаљон Деведесет другог моторизованог пука. У току поподневних сати Други батаљон је кренуо из Босанског Новог, а остали дијелови пука из Личког Петровог Села, тако да се читав пук предвече искупио на својим полазним положајима јужније од Бихаћа; Други батаљон је заноћио сјеверозападно од Заваља, а вјероватно

су у његовој близини били и остали дијелови пука; Штаб Друге оклопне армије обавијестио је 17. маја Штаб Петнаестог брдског корпуса да ће му на дан отпочињања операције стајати на располагању у Бихаћу Педесет пети козачки пионирски батаљон (без једне чете), а Штаб овог Батаљона је 24. маја примио наређење под шифром „Типов цвијет“; по којем се у току 25. маја укрцао у Босанском Новом у воз и истог дана до подне стигао у Бихаћ.

*Борбе на правцу Бихаћ, Босански
Петровац 25. маја*

Прије сванућа ојачани Деведесет други гренадирски моторизовани пук је пребацио неке своје дијелове у с. Притоку, 5 км југоисточно од Бихаћа и у 05,00 сати прешао из Притоке у наступање према Рипчу. Колонна се кретала споро и опрезно због претпоставке да је комуникација минирана. Код колоне се налазио гтачелник Штаба Петнаестог брдског армијског корпуса.

Пошто су већ у раним јутарњим сатима стигли извјештаји о пристизању непријатељских снага у Притоку, а по свитању се могло посматрати и њихова концентрација и покрет према Рипчу, чете Првог батаљона Шесте крајишке бригаде су запосјеле раније предвиђене положаје за одбрану, а Штаб Батаљона је позади њих поставио своја тешка оруђа: једно митраљеско одјељење Четврте чете између положаја Прве и Друге чете, поред стазе што изводи од с. Прашчијака на Кланац, а нешто више од њега минобацач и протуколску пушку; један тешки митраљез је постављен на Кланац, изнад окука, западно од комуникације и коте 488; оруђа корпусне и бригадне артиљерије остала су у ранијем распореду.

По избијању у Рипач, непријатељ је задржао у селу два топа ради ватрене подршке наступајућим дијеловима, а затим кренуо комуникацијом према Рипачком кланцу. Топови остављени у Рипчу углавном су тукли рејон пете 488, гдје се налазила Прва чета Првог батаљона, ненанијевши јој губитке. Када се непријатељева колона приближила на одстојање ефикасне пјешадијске ватре, Прва и Друга чета и Митраљеско одјељење Четврте чете отворили су снажну ватру на њено чело и лијеви бок. Нарочито је била ефикасна ватра Друге чете која је спустила дио снага у ровове на падинама долине Прашчијак, Горјевац. С положаја на Горици (к. 365) јужно од комуникације, дејствовао је један вод Друге чете Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког НОП одреда по десном боку непријатеља. Нијемци су били присиљени да одступе у Рипач.

У међувремену су пристизали и остали дијелови непријатељеве колоне и око 08,00 сати Први батаљон Деведесет другог моторизованог гренадирског пука се с мноштвом моторизације, збио на око 4 км дугом дијелу комуникације између Притоке и Рипча. Ускоро затим је Први батаљон Деведесет другог моторизованог пука поново прешао у напад: једном колоном комуникацијом, према Кланцу (к. 488), а другом преко Прашчијака, упоредо с комуникацијом, уз увалу што изводи према Горјевцу. У судару с четама Првог батаљона Шесте крајишке бригаде и дијелом снага Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког НОП одреда, које су подржавали минобацачи, тешки митраљеви и протутенковски топови, развила се жестока борба. Поново је нарочито ефикасно дејствовала Друга чета Првог

батаљона у лијевн бок непријатељске колоне која је наступала преко Прашчијака. У току борбе једно јаче непријатељско одјељење се пробило до испод прве окуке на Кланцу. Група бораца Прве чете Првог батаљона се привукла том одјељењу и у јуришу га ручним бомбама одбацила у Рипач. До 10,00 сати Деведесетдруги моторизовани пук још увијек се налазио на полазним положајима у рејону Рипча и Притоке, а тада је по трећи пут прешао у напад, уз снажну подршку артиљеријске ватре, у циљу да одбаци Први батаљон Бригаде од комуникације и пробије се на Горјевац, али без успјеха. Око 11,00 сати непријатељ је, уз подршку артиљеријске ватре и тенкова, по четврти пут прешао у напад. Тенкови су заобилазним путем избили на цесту код мјеста одакле се одваја стаза према Литици и продужили цестом уз Кланац, али је ускоро челни тенк наишао на нагазну мину и био уништен, а Први батаљон принудио непријатељску пјешадију да се повуче у Рипач. Борба је настављена обостраним повременим отварањем пјешадијске и артиљеријске ватре. Користећи привидно затишје, непријатељска одељења су се пребацила пошумљеним земљиштем око комуникације и стазе с њене западне стране, и прикупивши се испод литице и Кланца (к. 488), напала су десно крило Прве чете Бихаћког батаљона и лијево крило Прве чете Првог батаљона Шесте крајишке бригаде и у снажном јуришу их потисле, па искористивши то, брзим дејством у бокове присилила обје чете на одступање према Горјевцу и у 12,00 сати запосјела кланац.²

²) У извјештају Штаба Шесте крајишке бригаде наводи се да је непријатељ након првих неуспјелих напада „главнином својих снага кренуо у правцу Шупљаје, са десном обалом ријеке Уне на Велики Рачић и иза ЈБуточа, триг. 941, одбацивши снаге Дрварско-петровачког одреда, избио у Мали Рачић за лећа нашем Првом батаљону, тако да се испред њега повукла само једна чета тога батаљона“. (VII, Архив НОР-а, к. 770, рег. бр. 10/1).

Провјеравањем на терену, у селима око комуникације, Малом и Великом Рачићу, Горјевцу, Дубовском, Липи и Дољанима, на основу многобројних вјеродостојних свједока, другова који су тада били органи народне власти припадници војно-позадинских установа, партијски активисти и позадински партијски радници, и који су у вријеме ове офанзиве били у овим селима и повукавши се из села посматрали ток борби, установио сам да непријатељ уопште није залазио у села, него да се кретао комуникацијом, те 100 до 200 метара десно и лијево од ње, и то само тамо гдје је то конфигурација терена омогућавала.

На основу изјаве припадника Шесте крајишке бригаде, установио сам да је Прва чета Првог батаљона одступила десном страном комуникације Бихаћ — Босански Петровац, заједно с Бихаћким батаљоном Дрварско-петровачког НОП одреда, што свакако не би могла да јој је непријатељ преко Малог Рачића избио за лећа у с. Горјевац. У том би случају морала одступити на супротну страну комуникације. Ништа не мијења на ствари ни констатација у бригадном извјештају да се испред непријатеља повукла само једна (то јест Прва) чета Првог батаљона. Пошто је непријатељ надирао само комуникацијом према Босанском Петровцу, а Друга, и Трећа чета Првог батаљона су се налазиле на линији поврх с. Прашчијак — с. Подастрене. Непријатељ према њиховим положајима није наступио ни прије ни после пробоја на Кланцу (к. 488).

Захваљујући дејству артиљерије, која је жестоко тукла положаје Првог бригадног и Бихаћког батаљона, непријатељ је успио да се привуче с јачим ударним одјељењима под Литицу и Кланац (к. 488), изненади и на јуриш се пробије, а затим је убацио кроз наставу брешу појачање које је проширило и учврстило почетни успјех. То донекле потврђује и извјештај њелгач-

Непријатељ није ни покушао да напада према положајима Друге и Греће чете Првог батаљона. Штаб Првог батаљона, који је непрекидно пратио ситуацију, у моменту избијања непријатеља преко лијевог крила Прве чете и десног крила сусједне чете Бихаћког батаљона на к.488, упутио је једно одјељење према положајима Прве чете да би разјаснио настало стање и у вези с тим мјере које треба предузети.

По заузимању к. 488 непријатељ је пребацио у рејон Кланца пјешадијске дијелове, а да би обезбиједио оправку цесте у Кланцу и омогућио привлачење моторизованих дијелова, истурио је одељења на чуке десно и лијево од комуникације у рејону Кланца. Одјељење које је поставио на к. 463, југоисточно од к. 488, у позадини Друге чете Првог батаљона, напао је један вод Друге чете и одбацио га према Кланцу, а потом се Први батаљон (без Прве чете) повукао према Хргару.⁶

Послије повлачења Првог батаљона и продора непријатељевих дијелова од Кланца према Горјевцу, Штаб Шесте крајишке бригаде је наредио Трећем батаљону да се с положаја у Грабежу и Хргару пребаци у с. Липу, организује одбрану и онемогући непријатељу надирање према Босанском Петровцу. Прва чета Првог батаљона Шесте крајишке бригаде и Бихаћки батаљон Дрварско-петровачког одреда, послје повлачења од Кланца, запосјели су положај у Горјевцу, на сјевероисточним падинама Бараћуше. С ових положаја су послје подне извршили више напада на непријатеља, успоравајући његово надирање комуникацијом. Око 14,00 сати су се повукли у рејон с. Дубовског и с. Тарковца и запосјели положаје јужно од комуникације, пребацивши једну чету сјеверно од комуникације на к. 798. Штаб Шесте крајишке бригаде је у међувремену пребацио у овај рејон Четврти батаљон (без Друге чете), који се налазио у Орашком Брду, и запосјео с њим положај у рејону Липе, јужно од комуникације, а источно од положаја Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког одреда.

Предњи пјешадијски дијелови Деведесет другог моторизованог пука задржали су се у рејону Горјевца до иза 14.00 сати, а затим је пук јачим снагама кренуо према Босанском Петровцу. Бихаћки батаљон, Прва

ког штаба Петнаестог брдског корпуса Штабу Друге оклопне армије, у којем се наводи да је „Деведесет други моторизовани пук, савладавши слабији отпор непријатеља, у 12,00 сати, заузео коту два километра југоисточно од Рипча“.

Овакав развој догађаја потврђује и извјештај Штаба Дрварско-петровачког НОП одреда Штабу Четврте дивизије од 31. маја, у којем се пробој положаја описује овим ријечима:

„... уз помоћ артиљерије, послје неколико узастопних јуриша, који су одбијени, непријатељ је на крају успио највишу коту на Кланцу да узме и овлада Кланцом, тако да су снаге Шесте бригаде, које су Кланац браниле, и снаге Бихаћког батаљона, које су биле на лиjevом крилу снага Шесте бригаде, на греди изнад В. Рачића и М. Рачића, морале се повући према Горјевцу. Главну ватру издржале су снаге Шесте бригаде, тј. Прва чета и Прва чета Бихаћког батаљона. Остале двије чете Бихаћког батаљона имале су мању борбу, јер непријатељ на њих није ни наилазио.“

б Према изјави тадашњег команданта Првог батаљона и још неких другова, Батаљон се није повлачио према Хргару него према Јадовнику (сјеверо-источни предео Горјевца), а затим падинама Јадовика према Липи — примједба Главног уредника.

чета Првог батаљона и Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде напали су непријатеља дуж комуникације у рејону Дубовског, Тарковца и Липе, гдје се развила огорчена и последња борба на правцу непријатељског надирања према Босанском Петровцу. Уз садејство Бихаћког батаљона, Четврти батаљон је успио да задржи предње дијелове Деведесет другог моторизованог гренадирског пука.

У међувремену у Бихаћ су у 16,30 сати стигле жељезничким транспортом Друга и Трећа чета Педесет петог козачког пионирског батаљона Прве козачке коњичке дивизије. Штаб Батаљона је Другу чету задржао у с. Заложју, 3 км сјевероисточно од Бихаћа, а Прву чету, која је раније стигла у Бихаћ, и Трећу чету одмах је послао у Рипач, гдје су стигле у 17,00 сати и иринутиле подизању двају мостова преко потока и оправци цесте у Рипчу (Трећа чета) и у Кланцу (Прва чета).

Док се у рејону Дубовског водила борба, Први батаљон Шесте крајишке бригаде (без Прве чете) кренуо је с Хргара обрнцима Кгг-тиковзче, с намером да запосједне положај између Горјевца и Дубовског, али ближе Дубовском, сачека непријатеља који је продро на Кланац и онемогући му даље надирање. Изишавши на цесту Батаљон се сукобио с непријатељевим дијеловима који су управо излазили из шумљеног и непрегледног рејона Горјевца. Послије краће борбе Батаљон се повукао шумом, упоредо с цестом, у намери да се пребаци испред непријатељеве колоне и запосједне положај у рејону Липе, али источно од Горјевца, у рејону Ребатуше, наишао на Штаб Бригаде који га је ту задржао.

У продужењу борби у рејону Дубовског и Липе, Прва чета Првог батаљона и Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде и Бихаћки батаљон Дрварско-петровачког одреда прешли су у протунапад и присилили непријатеља на одступање. Гонећи га према Кланцу, бочним дејствима с обје стране комуникације, осујетили су покушај непријатеља да се заустави и среди и потиснули га према Горјевцу, а потом према кланцу (к. 488).

У међувремену је прва чета Педесет петог козачког пионирског батаљона оправила цесту у Кланцу и моторизовани дијелови Деведесет другог пука су од 18,00 сати наступали са својом пјешадијом. У тренутку када су пјешадијски дијелови Деведесет другог моторизованог пука одступили испред Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког одреда и Четвртог батаљона Шесте крајишке бригаде с Горјевца према кланцу, њемачка оклопна кола и тенкови изашли су из Кланца и отворили ватру. Уз њихову подршку њемачка пјешадија се зауставила, средила и прешла у протунапад, присиливши Бихаћки батаљон да се повуче југозападно од Липе у рејон с. Кулине и с. Подкрша (к. 792), гдје је и заноћио, а Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде да одступи на Сухи врх (к. 912) на Бараћуши.

Наређење Штаба Бригаде Штабу Трећег батаљона да се повуче из Гребеза и Хргара и пребаци на комуникацију у рејону Дубовског поља, стигло је Штабу батаљона после 14,00 сати. Штаб Трећег батаљона је тада наредио Првој и Другој чети да се повуку с положаја и не чекајући једна другу одмах крену у наређеном правцу, а Трећој чети да запосједне положај у рејону Врановине и обезбједи позадину Бригаде.

На цесту у рејону Дубовског избила је прво Друга чета, у вријеме када је Деведесет други моторизовани пук већ био одбацио четврти ба-

таљон Шесте крајишке бригаде и Бихаћки батаљон Дрварско-петровачког одреда од ове комуникације и наступао према Босанском Петровцу. Наишавши на цести на њемачку моторизовану колону, Друга чета Трећег батаљона је одступила без борбе. У одступању је срела Прву чету и с њом се повукла у Јадовик, гдје је касније повучена и Трећа чета Батаљона.

Слично је било и с Дрварским батаљоном Дрварско-петровачког НОП одреда. И он је послје подне кренуо с двије чете с положаја у с. Дољанима, али је на комуникацију стигао пошто се непријатељ пробио с моторизованим дијеловима у Дубовско па се због тога повукао преко Бараћуше, Дулибе и с. Пркоса у с. Велике Стјењане, 4 км источно од Кулен-Вакуфа.

Пошто је Деведесет други моторизовани гренадирски пук прошао Дубовско према Врточу, Четврти батаљон (без Друге чете) Шесте крајишке бригаде се под заштитом ноћи пребацио сјеверно од комуникације у Јадовик, у састав Бригаде.³

Предњи дијелови Деведесет другог моторизованог пука су по 1шду мрака стигли у Врточе, гдје су изненадили одјељење протутенковске батерије Другог дивизиона корпусне артиљерије и заплијенили топ; Деведесет други моторизовани пук је заноћио у Врточу, одакле је истурао патроле према Босанском Петровцу.

Послије оиравке цесте у рејону Кланца (к. 488) и продора Деведесет другог пука у Врточе, Прва чета Педесет петог козачког пионирског батаљона се пребацила у Горјевац, гдје је преноћила и остала ради обезбјеђења комуникације Рипач, Босански Петровац, којом је било планирано снабдијевање јединица ангажованих у Дрварској операцији.

У току борби на бихаћком правцу 4 савезничка ловца-бомбардера су од 14,00 до 14,15 сати у бришућем лету тукла Бихаћ, Заваље, Скочај и Дреновачу. Уништили су 1 њемачки камион и оштетили 1 аутомобил, а на помоћном аеродрому Церавци у околини Бихаћа запалили су 1 „штуку“, више их оштетили и оборили 1 извиђачки авион непосредно по узлетању. Митраљирали су и дијелове моторизоване колоне Деведесет другог гренадирског моторизованог пука и запалили 1 камион, оштетили 1 оклопна кола и ранили 3 војника. У 17,00 сати 6 „спитфајера“ је поново напало бихаћки аеродром. Запалили су 1 авион и више их оштетили, тако да је на овом аеродрому 25. маја уништено или оштећено 12 њемачких авиона.

Везе ишсу функционисале

Штаб Четврте дивизије је са Штабом Петог корпуса и својом Шестом, Осмом и Једанаестом бригадом имао радиотелеграфску везу, а телефонску само са Штабом Корпуса и са Штабом Шесте крајишке бригаде. Међутим, радиотелеграфска веза са Шестом бригадом није функционисала ни 25. ни 26. маја јер је бригадна радиостаница била на оправци у

³) У борбама вођеним 25. маја Први батаљон Шесте крајишке бригаде је имао тројицу погинулих, 18 рањених, 5 потресених од артиљеријске ватре и 3 нестала, а Четврти батаљон једног лакше рањеног; из Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког партизанског одреда један борац је погинуо а један рањен. У сачуваним документима се погинули и рањени не спомињу поименице.

Штабу Дивизије, а из истих разлога није постојала радиотелеграфска веза ни са Осмом крајишком бригадом од 17. до 30. маја. Штаб Шесте бригаде је с батаљонима имао само курирску везу.

Телефонска веза између Штаба Шесте крајишке бригаде и Штаба Дивизије функционисала је 25. маја и Штаб Дивизије, обавијештен о догађајима, извјестио је депешом Штаб Петог корпуса о јутарњим борбама на правцу Бихаћа и Босанске Крупе. У књизи депеша Штаба Четврте дивизије прибиљежено је да је ова депеша „примљена у 08,40 сати”. Пошто у то вријеме није знао за њемачки десант на Дрвар, Штаб Петог корпуса је предао својој радиотелеграфској служби текст депеше за Врховни штаб, којом је обавијестио Врховни штаб о непријатељској офанзиви с правца Бањалуке, Мркоњића, Бихаћа и Босанске Крупе, а нешто опширнијим подацима о борбама код Босанске Крупе и Риича. Наравно, ту депешу није имао ко да прими у Дрвару, јер су радиосанице Врховног штаба биле уништене бомбардовањем Дрвара од 06,30 до 07,00 сати. Сачувани текст у књизи депеша Штаба Петог корпуса само потврђује постојање радиотелеграфске везе између њега и Штаба Четврте дивизије и телефонске везе између Штаба Дивизије и Штаба Шесте крајишке бригаде.

Начин вођења књига депеша у току дрварске операције у Штабу Корпуса и Штабу Четврте дивизије не пружа основне податке неопходне за прецизније разјашњавање тока операције: уз датум није назначавано вријеме пријема или отпреме депеша, а има и случајева — на то упућују садржине депеша — да су депеше писане једног а отпремане сљедећег дана, па пошто носе и датум тог сљедећег дана наводе на погрешно датовање догађаја. За неке депеше нема уопће података да ли су предане, али ни података да нису предане. У таквим случајевима то се понекад тек индиректно може закључити поређењем текстова у књизи депеша Штаба Корпуса и књизи депеша Штаба Дивизије.

По свему судећи прва депеша Штаба Четврте дивизије Штабу Корпуса о борбама на правцу Крупе и Бихаћа, коју је Штаб Корпуса примио 25. маја у 08,40 сати, Била је и прва и посљедња веза Штаба Корпуса Штаба Дивизије у првој фази дрварске операције (25. до 27. маја). Када је Штаб Корпуса у 09,35 сати примио од Штаба Првог пролетерског корпуса телефонско обавјештење о њемачком десанту на Дрвар, он је за радио-везу са Штабом Четврте дивизије у 10,50 сати припремио сљедећи радиограм:

„Непријатељ бацио падобранце у Дрвар. Воде се борбе. У Приједору — Бањалуци појачане снаге. Од Ливна непријатељ напада. Држите резерву позади сваког положаја. Држите се добро”.

Штаб Дивизије ову депешу није примио, а везу са Штабом Корпуса није имао ни 26. маја и за десант на Дрвар сазнаће тек 27. маја.

У Штабу Четврте дивизије налазио се само политички комесар, Димитрије Бајалица-Баја. Командант Петар Војновић је био у Босанском Петровцу, одакле ће тек навече 25. маја кренути на мотоциклу и наићи на њемачку патролу упућену из Врточа према Босанском Петровцу. Политички комесар је одржавао телефонску везу са Штабом Шесте крајишке бригаде све до 12,00 сати, када је непријатељ овладао Рипачки кланцем и продро према Горјевцу, што потврђује и његова непредата депеша Штабу Корпуса у којој пише: „Огорчене борбе се воде на линији Горјевца и Гудавца.” Према извјештају Штаба Бригаде од 29. маја „непријатељ

је артиљеријеком ватром покидао телефонске везе" и тако је Штаб Дивизије 25. маја послје подне остао без везе са Шестом крајишком бригадом. Успоставиће је тек 27. маја.

У допису што га је упутио Штабу Шесте крајишке бригаде 25. маја у 21,30 сати политички комесар Дивизије пише:

„Према неповјереним подацима непријатељ је избио на Теочак. Ваш главни задатак јесте и остаје затварање правца Бихаћ—Петровац—Оштрељ—Дрвар. У данашњој заповјести која Вам је још јутрос упућена прецизно је дат задатак свима нашим јединицама па и Вама. Главнину снага оријентисати на упорно брањење те линије и не дозволити да непријатељ без борбе пролази тим правцем или да Вас одбаци десно од комуникације."

За оцјену веза Штаба Дивизија с бригадама у току пријеподневних борби на правцу не само Бихаћа већ и Босанске Крупе, потребно је указати на формулацију из тог доприноса о „данашњој заповјести која Вам је још јутрос упућена" јер она сугерира да је Штаб Дивизије 25. маја ујутро упутио писмену заповијест „свим нашим јединицама". Међутим, таква писмена заповијест се не налази ни у дивизијској ни у бригадним архивама, мада су оне из овог периода сачуване. Очито се радило о „телефонској заповијести"! о којој није направљена никаква забиљешка.

Пошто је упутио заповијест издану у 21,30 сати по куририма Штабу Бригаде, а преко њега и Штабу Одред, Штаб Дивизије је одмах затим кренуо из Селишта, два и по километра сјевероисточно од Крњеуше, у с. Врановину (заселак Керкези).

Када је у току ноћи сазнао да је непријатељ продро у Врточе, а његове патроле избиле чак до Меденог поља, политички комесар Дивизије, Димитрије Бајалица је 26. маја у 03,00 сати издао слиједећу писмену заповијест (командант Дивизије још није био стигао из Босанског Петровца);

— Штабу Шесте крајишке бригаде да се с Првим, Другим и Трећим батаљоном пребаци преко комуникације Врточе—Крњеуша и Крњеуша—Суваја—Босански Петровац сјевероисточно и источно од Босанског Петровца, на подручје Смољене и Бравског Ваганца и затвори правце што од Босанског Петровца изводе према Кључу и Подгрмечу а у колико то ситуација буде изискивала, да се Бригада ноћу између 26. и 27. маја пребаци с овог терена на правац с. Дринић, Оштрељ;

— Штабу Дрварско-петровачког НОП одреда да Петровачки и Дрварски батаљон најхитније пребаци преко комуникације Врточе — Кулен-Вакуф и преко Осјеченице на комуникацију Босански Петровац — Оштрељ, са задатком да успорава надирање непријатеља према Дрвару, а Бихаћки батаљон да постави сјеверно и јужно од комуникације Бихаћ — Босански Петровац и напада позадинске дијелове непријатеља.

Пошто није знао да је Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде 25. маја послје подне био повучен из с. Пркоса и убачен у борбу на комуникацији Бихаћ — Босански Петровац, Штаб Четврте дивизије је ову заповијест послао по куририма Штабу Четвртог батаљона у Пркосе, с тим да је он прослиједи штабовима Бригаде и Одред, наредивши истовремено и Четвртом батаљону да се пребаци у Булане, заселак Брестовца, 6,5 км сјевероисточно од Врточа, и успостави везу са Штабом Дивизије.

Курири са заповијестима изданим Штабу Шесте крајишке бригаде и Штабу Дрварско-петровачког НОП одреда у 21,30 сати нису успјели да пронађу ове штабове. Исти је случај био и с куририма по којима је послана заповијест издана 26. маја у 03,00 сати. И једни и други су се 26. маја у 08,00 сати вратили у Штаб Дивизије с неурученом поштом.

Тако је Штаб Дивизије, послје описаних догађаја, 25. и 26. маја остао без везе и са Штабом Корпуса и са Штабом Шесте крајишке бригаде и са Штабом Дрварско-петровачког одреда.

*Прикупљање Бригаде у Грмечу и њено пребацивање
на босанскокрупски правац*

Не примивши наређење Штаба Дивизије издана 25. маја у 21,00 и 76. маја у 03,00 сати, а не поступивши ни према наређењу изданом 21. маја, које је прецизирало задатак Бригаде у случају непријатељеве офанзиве на правцу Бихаћ, Босански Петровац, Штаб Шесте крајишке бригаде је са Првим (без Прве чете), Трећим и Четвртим батаљоном (без Друге чете) 26. маја освануо на Грмечу, у Јадовику, гдје је у току дана стигао и његов Други батаљон из Великог Радића; Друга чета Четвртог батаљона се налазила на обезбјеђењу аеродрома Прве ваздухопловне базе на Меденом пољу, гдје се налазила група официра, Совјетске, Енглеске и Амаречке војне мисије и група од 130 партизана предвиђених за слање на авијатичку обуку у Совјетски Савез и Италију. До касно у ноћ 25. маја вршена је евакуација материјала с аеродрома, а тада је уништен мали курирски авион и Штаб Прве ваздухопловне базе је с људством аеродромске службе (30 војника) отишао у Босански Петровац, гдје се људство без оружја наоружало оружјем из тамошњег магацина и пребацио сјеверно од комуникације Бихаћ — Босански Петровац у Грмеч, гдје се повукла и Команда мјеста Босански Петровац. Савезнички официри су преко Бравског отишли к Штабу Петог корпуса у Рибник. Друга чета Четвртог батаљона се 26. маја око 01,00 сати прикупила на комуникацији Бихаћ — Босански Петровац у рејону Медене главице (к. 624) и пребацила се сјеверно од ње у с. Скавацац.

Упутивши ујутро 26. маја из Врточа ојачану Четиристо шездесет осму оклопну извиђачку чету према Крњеуши, у сусрет лијевокрилној борбеној групи која је наступила од Босанске Крупе према Крњеуши, њемачки Деведесет други моторизовани гренадирски пук је из Врточа прешао у наступање и у 08,00 сати истог дана ушао без борбе у Босански Петровац. Док се главнина пука задржала у Босанском Петровцу, Други батаљон пука је у 09,00 сати продужио преко Оштреља према Дрвару и послје краћег сукоба с дијеловима Пратећег батаљона Врховног штаба у рејону Бабића, 14 км јужно од Босанског Петровца, у 13,20 сати ушао у Дрвар и успоставио везу с Петстотим СС-падоборско-ловачким батаљоном.

Први батаљон Шесте крајишке бригаде је ујутро 26. маја поставио двије чете у засједу у Дубовском ради ометања непријатељевог саобраћаја комуникацијом Бихаћ — Босански Петровац. На засједу су наишли моторкотач, аутомобил и камион. Убијени су 1 официр и 2 војника. Обавијештен о појави јединица Шесте крајишке бригаде на комуникацији,

командант Петнаестог брдског корпуса је одлучно да очисти дио Грмеча сјеверно од цесте Бихаћ — Босански Петровац на одсјеку Врточе — Горјевац.

Око стотину савезничких авиона је у току 26. маја оперисало н& просторији Босанске Крајине, дуж комуникације Лапац—Бихаћ—Босански Петровац и Чађавица—Кључ—Босански Петровац—Дрвар—Прекаја. Од 08,00 до 09,15 сати седам савезничких ловаца-бомбардера бомбардовали су и митраљирали Бихаћ, Жељезничку станицу и помоћни аеродром на Церавцима. У 10,20 сати 34 бомбардера су у неколико налета жестоко бомбардовала Бихаћ и помоћни аеродром, бацајући у теписима бомбе од 200 и 250 кг. Том приликом град је скоро потпуно уништен, а становништво је из њега избјегло. Погођени су њемачка команда мјеста, корпусно упориште, канцеларија Штаба Петнаестог брдског корпуса, главно превијалиште, Штаб Шесто шеседесет седмог аутовозарског батаљона (4 мртва и 2 рањена) и др. Непријатељ је до 18,15 сати имао 5 мртвих, 30 рањених и 24 потрешена, а на аеродрому је уништено 8 авиона. У 19,00 сати савезнички ловци су поново напали Бихаћ. Како је управо тада у град улазила аутовозарска колона с правца Заваља, напали су је у бришућем лету и уништили неколико возила. Њемачка протуавионска одбрана је у току дана оборила над Бихаћем 2 савезничка авиона и заробила 1 авијатечара.

*Шеста крајишка бригада
и потхват „Грмеч”*

На основу развоја дрварске операције у току 25. и 26. маја и прикупљених података о покретима јединица НОВЈ, Штаб Петнаестог брдског корпуса је закључио да су неки мањи дијелови јединица НОВЈ одступили испред њемачких снага у простране планинске предјеле између ријека Унца и Сане, а јаче снаге у западни дио Грмеча, одакле ометају саобраћај цестом Бихаћ — Босански Петровац, којом треба да се снабдијевају јединице ангажоване у дрварској операцији, те је 26. маја у 19,30 сати иаредио Деведесет другом моторизованом гренадирском пуку да властитим снагама прочешља и претресе терен источно и сјевероисточно од Босанског Петровца, а с Првом домобранском ловачком пуковнијом и њемачким Педесет четвртим брдским извиђачким батаљоном да прочешља и очисти заиадни дио Грмеча и ослободи цесту Бихаћ — Босански Петровац за нормалан саобраћај.

Штаб Шесте крајишке бригаде је 27. маја поставио Трећу чету. Првог и једну чету Другог батаљона у засједу у рејону Тарковца и Дубовског, сјеверно од цесте, а Другу чету Првог батаљона на Црни врх (к. 850), с јужне стране цесте. Остали дијелови Бригаде, изузев Друге чете Четвртог батаљона која је била у с. Скакавцу, налазили су се у Грмечу, на Јадовику и у рејону Кућишта, Долови, Мећењак.

Ујутро 27. маја непријатељ је приступио прочешљавању западног дијела Грмеча, сјеверно од комуникације Бихаћ — Босански Петровац (Потхват „Грмеч”) и то: Педесет четврти брдски извиђачки батаљон је кренуо из Босанског Петровца преко Врточа према Педесет петом пионирском батаљону Прве козачке коњичке дивизије у рејону с. Горјевца, да би спријечио евентуални покушај Шесте крајишке бригаде да из Грмеча

одступи испред Прве ловачке пуковније на југ; истовремено је Прва ловачка пуковнија прешла у наступање с линије Крњеуша — Врточе, са задатком да прочешља и претресе дио Грмеча између цесте Врточе — Горјевац и линије Крњеуша — Лисина (к. 1109) — Крњеушко хмеђугорје; једна колона Прве ловачке пуковније наступала је правцем с. Селиште, Расоје, Међењак, а друга правцем Крњеуша, Крњеушко међугорје, Миминовац (к. 982), Црни потоци.

Када је чело Педесет четвртог брдског извиђачког батаљона избило с моторизацијом у рејон Липе и Тарковца, један тенк је наишао на нагазну мину, а пјешадија се затим развила и прешла у напад на бригадне положаје. Послије слабијег отпора у рејону к. 798, сјеверно од Тарковца, чете Првог и Другог батаљона Шесте крајишке бригаде сјеверно од комуникације Бихаћ — Босански Петровац повукле су се у састав главнине Бригаде, а Педесет четврти брдски извиђачки батаљон је продужио с наступањем и у 13,00 сати успоставио везу с козачким Педесет петим пионирским батаљоном. Домобранска Прва ловачка пуковнија је без додира с јединицама Шесте крајишке бригаде напредовала 27. маја два до три километра и избила на линију Лисина (к. 1109) — Росаја — Чучево брдо (триг. 1091), на којој је и преноћила.

Поступајући по наређењу Штаба Петнаестог брдског корпуса и Први батаљон Деведесет другог моторизованог гренадирског пука је 27. маја ујутро, у оквиру потхвата „Грмеч“, кренуо из Босанског Петровца у прочешљавање и претресање терена источно и сјевероисточно од њега. Штаб Четврте дивизије, који се 26. маја пребацио из Керкеза, засеока Врановина, у Здени до, не располажући подацима о непријатељу, кренуо је 27. маја прије подне с приштапским дијеловима из Зденог дола преко Смољане у с. Јелашиновце. У источном дијелу Смољане, Штаб је наишао на дијелове Првог батаљона Деведесет другог моторизованог гренадирског пука који су га напали. Том приликом су погинула 3 заробљена непријатељска војника — Черкеза, убијено је неколико коморских коња и заплијењена дивизијска комора. Штаб Дивизије је одступио преко Тавана на Илину воду, одакле се истог дана пребацио у Јелашиновце.

Према бригадном извјештају од 29. маја, Штаб Шесте бригаде је 27. маја у 15,00 сати примио дивизијско наређење да се „са свим снагама“ пребаци „на комуникацију Крупа — Рисовац и Рисовац — Петровац, са задатком чишћења непријатељских новопостављених упоришта и напада на саобраћајне колоне на тој комуникацији“.

Изузев Друге чете Првог батаљона остале снаге Бригаде су поступиле по дивизијском наређењу и пребациле се на крупски сектор. Друга чета се ноћу између 27. и 28. маја пребацила с Црног врха (к. 850) преко комуникације Бихаћ — Босански Петровац у Горјевац. И док се Чета ту 28. маја одмарала, дијелови Прве ловачке пуковније који су претходнога дана у оквиру потхвата „Грмеч“ избили на линију Лисина (к. 1109) — Росаја — Чучево брдо (триг. 1091), продужили су с прочешљавањем тог дијела Грмеча и 28. маја доподне избили Другој чети с леђа и изненади-

⁴⁾ Здени до је назив равнице између Смољана и Јањила, западно од засеока Соломуни. Назив на секцији није убијежен.

ли је. Не прихватајући борбу Чета је одступила у Крушковачу, одакле се у току дана пребацила у Доњу Сувају и ту ноћила.^ч

Пошто се ноћу између 25. и 26. маја пребацила с аеродрома на Меденом пољу у Скакавац, Друга чета Четвртог батаљона је 26. маја отишла у Смољену, гдје је преноћила. Сјутрадан, 27. маја, Чета је отишла у Лушци Паланку, а одавде 28. маја у Јасеницу у састав свог Батаљона.

Тако се 28. маја читава Шеста крајишка бригада прикупила на простору између Босанске Крупе и Јасеница.

*Учешће Бригаде у другој етапи Дрварске операције
(28—30. маја)*

На основу развоја операције 27. маја, прикупљених података о штабовима и јединицама НОВЈ, дешифрираних депеша Врховног штаба, штабова корпуса, дивизија и бригада, и опће ситуације, Штаб Друге оклопне армије је закључио да се Врховни штаб НОВ и ПОЈ налази у Потоцима и у Ували. Стога је одбацио корпусни оперативни план за потхвате „Грмеч“ и „Вијенац“ (опкољавање и уништавање јединица НОВЈ на простору Мало Тичево, Прекаја, Дрвар, Ресановци, Босанско Грахово), који му је био достављен 26. маја у 21,10 сати и који је тада усвојио без примједба, и 27. маја у 18,00 сати, док је Прва ловачка пуковнија прочешљавала Грмеч (потхват „Грмеч“), телефонски наредио Штабу Корпуса да одмах обустави потхвате „Грмеч“ и „Вијенац“ и 28. маја ујутро пређе у концентрично наступање према Потоцима и ували. Узалуд је командант Петнаестог брдског корпуса, генерал Лајзер (Геубег) покушавао да убиједи команданта Друге оклопне армије, генералпуковника Лотара Рендулића, да прво оконча предложене потхвате. Морао је издати наређење да се обуставе већ започети потхвати „Грмеч“ и „Вијенац“. У току ноћи је примио и армијску заповијест да све снаге 28. маја, најкасније у 04,30 сати, пређу у наступање према Потоцима и Ували. Међутим, у тако кратком року наредба је била неизводљива и 28. маја је углавном протекао у регрупацији снага и припремама за наступање по новом — овај пут армијском — оперативном плану.

Изузев Седме СС-брдске добровољачке дивизије „Принц Еуген“, која је по оперативном плану, изданом за ову операцију, наступала према Потоцима и Ували, остале њемачке снаге су, у односу на циљ операције — уништење Врховног штаба и Врховног команданта, Јосипа Броза Тита — изгубиле један дан — 27. мај.

Сјутрадан, 28. маја, Штаб Петог корпуса је радио-везом пренио Штабу Четврте дивизије наређење Врховног команданта НОВ и ПОЈ, Јосипа Броза Тита, да се Штаб Дивизије са Шестом и Осмом крајишком бригадом најхитније пребаци на просторију Козила, Срнетица, Бравско и да одатле успостави везу са Штабом Корпуса који ће се из Бусије пребацити у рејон Ресеноваче. Штаб Дивизије је радиограмом потврдио пријем овог

ц Према изјави Команданта Првог батаљона, нетачна је тврдња аутора да се 28. маја Друга чета налазила у рејону Горјевца, јер је истог дана комплетан батаљон кренуо из Српске Јасенице према Бравску — примједба Главног уредника.

наређења — била је то прва радио-веза послје везе одржане 25. маја у 08,40 сатн — али је покрет у наређеном правцу извршио само Први батаљон Шесте крајишке бригаде. Остале снаге Бригаде су остале на крупском правцу и то: Штаб Бригаде у Јасеници, Други батаљон у Суваји и Војевцу, Трећи батаљон у Залину и Пученику, а Четврти батаљон у Горињи.

Поступивши по наређењу Штаба Дивизије, Први батаљон Шесте крајишке бригаде је ноћу између 28. и 29. маја био у покрету преко Грмеча према Срнетици. Кретао се усиљеним маршом и од 300 бораца на Бравско је 29. маја ујутро стигло свега око 80 бораца с командирима чета. Касније је пристизало и заостало људство и Батаљон се око 11,00 сати прикупио под Срнетицом, јужно од Бунаре, у рејону 95. километара ускотрачне шумске жељезничке пруге.⁵

И Четврти батаљон је 29. маја предвече добио наређење да се пребаци према комуникацији Кључ — Босански Петровац. Покрет је извршио из Гориње и преко Лушци Паланке стигао у Јелашиновце 30. маја рано ујутро. Послије одмора Батаљон је продужио и послје подне стигао у Завоље.

Њемачки моторизовани штаб пука за специјалну употребу наступао је у дрварској операцији с Оклопним јуришним батаљоном Друге оклопне армије, ојачан с Трећом четом Двесто другог оклопног батаљона (укупно 1.200 људи) правцем Бањалука, Чађавица, Кључ.⁶ Пошто је пионирска чета „Принц Еуген“ дивизије подигла мост на Сани код Кључа, моторизовани штаб пука је с Оклопним јуришним батаљоном 29. маја у 04,00 сата прешао у наступање комуникацијом Кључ — Босански Петровац са задатком да избије до Дебеле стране, дијелом снага да запосједне и обезбиједи се са сјевера, а главнином да продужи до с. Јасеновац, 17 км западно од Кључа, запосједне га и обезбиједи се према западу и затим предузме извиђање шумском жељезничком пругом у јужном правцу, од Жељезничке станице Бравско према с. Бунари, темељито поруши пругу и спријечи евентуални покушај јединица НОВЈ да с подручја јужно од цесте Кључ — Босански Петровац одступе преко ове комуникације на сјевер — на Грмеч. Чело Оклопног јуришног батаљона је у 16,00 сати избило на источну ивицу Јасеновца. Јужно од комуникације у рејону Јасеновца, на ивици шуме, Нијемци су примијетили дијелове, како су у свом извјештају Штабу Петнаестог брдског корпуса навели, Шесте крајишке бригаде јачине стотињак људи и одмах упутили у том правцу једну чету на мотоциклима с гусјеницама и машинама за вучу, али је Први батаљон Шесте крајишке бригаде, јер то је он био, не прихватајући борбу, одступио у шумско подручје јужно од с. Бунаре.

Главнина Оклопног гренадирског јуришног батаљона, ојачана Првом СС-моторизованом пионирском четом (без једног вода) Пионирског бата-

⁵) Бунара је заселак Бравског, а јужно од засеока, дубље у Срнетици, налази се и истоимена жељезничка станица.

⁶) Оклопни јуришни батаљон је био армијска јединица, а исто тако је и Моторизовани штаб за специјалну употребу био самостални штаб непосредно потчињен Штабу армије, којег је овај по потреби додјељивао појединим корпусима за конкретне акције, стављајући под његову команду одређен број јединица. Редовно је то био Оклопни јуришни батаљон, али уз њега често и дијелови дивизије на чијем је оперативном подручју дјеловао.

љона „Принц Еуген“ дивизије, запоејела је након тога Високо, с тежиштем на к. 1083 и триг. 1077, затварајући с ових положаја на широком фронту одступницу јединицама НОВЈ преко Бравског према сјеверу.

Штаб Петог корпуса је 29. маја из Ресановаче поново наредио Штабу Четврте дивизије да се са Шестом и Осмом крајишком бригадом пребаци у Срнетицу и Шесту бригаду постави у простор Срнетица, Бравско, а Осму бригаду, којој је Штаб Корпуса оставио везу на правцу Бунара, Срнетица, да пошаље преко Срнетице у рејон Потока и Увале. Међутим, због одлуке Врховног штаба да се повуче с Потока на Шатор планину и наредбе штабовима Првог пролетерског и Петог ударног корпуса да прекину одбрамбене борбе и пробију се из окружења непријатељу за леђа, Штаб Петог корпуса је одлучио да се с Ресановаче пребаци на Црквено, па је истога дана наредио Штабу Четврте дивизије да не пребације Шесту крајишку бригаду на Срнетицу, већ да њене дијелове постави на линију с. Јасеновац — с. Будељ — Пауновац ради прихвата Штаба Корпуса. Штаб Дивизије је потврдио Штабу Корпуса пријем ове депеше, али није успио да на вријеме пренесе одговарајуће наређење Првом батаљону Шесте крајишке бригаде упућеном према Срнетици.

Пошто су се Врховни штаб с приштапским дијеловима, Штаб Првог пролетерског корпуса и Штаб Прве пролетерске дивизије с Првом и Тринаестом пролетерском бригадом ноћу између 29. и 30. маја повукли с подручја западно од Врбљана и Жељезничке станице Лисина, у окружењу које су њемачке снаге 30. маја привоatile крају, у рејону Ресановаче и Увале остали су само Штаб Петог корпуса с Пратећим батаљоном, приштапским јединицама и службама, Штаб Тридесет девете дивизије с приштапским јединицама, Шеснаеста крајишка бригада, Трећи батаљон Тринаесте пролетерске бригаде, Други батаљон Тринаесте крајишке бригаде, један вод Петог батаљона Тринаесте пролетерске бригаде и једна чета Инжињеријске бригаде Врховног штаба.

Штаб Петог корпуса с Пратећим батаљоном, приштапским јединицама и службама, Трећим батаљоном Тринаесте пролетерске бригаде и четом Инжињеријске бригаде кренуо је 30. маја ујутро из Увале према Срнетици, с намјером да се тим правцем пребаци преко цесте Кључ — Босански Петровац у Подгрмеч. Око 10,00 сати колона је наишла на дијелове њемачког Деведесет другог моторизованог гренадирског пука у рејону Жељезничке станице Срнетице и на дијелове Извиђачког батаљона „Принц Еуген“ дивизије у рејону Жељезничке станице 104. км. Дошло је до жестоке борбе у ова два рејона, која је трајала до 16,00 сати, када се Штаб Петог корпуса успио пробити и продуживши покрет у 17,00 сати је стигао у Црквено. Одавде је успоставио радиотелеграфску везу са Штабом Четврте дивизије и наредио му да онемогући саобраћај непријатеља комуникацијом Кључ — Босански Петровац и појача дејства на тој комуникацији на одсјеку Пауновац — Босански Петровац. По доласку Штаба Петог корпуса на Црквено наишао је и Штаб Тридесет девете дивизије са Шеснаестом крајишком бригадом и послеје жестоке борбе у рејону 104. км одступио према Бобији и преко ње око 21,00 сат стигао у Црквено. Сјутрадан је на Црквено стигла и Шеснаеста крајишка бригада.

Тако је непријатељу пошло за руком да 30. маја затвори обруч око Потока и Увале, али у том обручу више није било ни штабова ни једи-

ница НОВЈ. Тако се и друга етапа Дрварске операције («Коббелбриг§ 2»), после четвородневних борби, нарочито жестоких на фронту Прве и Тринаесте пролетерске бригаде, завршила а да њемачка команда није остварила ниједан од постављених циљева: нити јој је пошло за руком да опколи и уништи штабове и јединице НОВЈ, нити да зароби Врховни штаб и друге више штабове.

Први батаљон Шесте крајишке бригаде је 30. маја био у покрету према Срнетици. На том правцу је наишао на непријатеља, одбацио га и продужио према Врањевцу, где је стигао пошто су се Штаб Петог корпуса и Штаб Тридесет девете дивизије с јединицама које су биле с њима већ били пробили према Црквеном. Батаљон је у Врањевцу наишао на неколико рањеника Тринаесте крајишке бригаде и Инжињеријске бригаде Врховног штаба. Од њих је сазнао да су се Штаб Петог корпуса и Штаб Тридесет девете дивизије пробили према Црквеном. Батаљон је тада кренуо у том правцу и, без додира с непријатељем, навече избио на Црквено.

*Шеста крајишка бригада у трећој етапи Дрварске операције
(31. маја — 4. јуна)*

На основи развоја друге етапе дрварске операције («Коббелбриг§ 2») 29. маја и прикупљених података, Штаб Петнаестог брдског армијског корпуса је оцијенио да јединице НОВЈ испред Деведесет другог моторизованог гренадирског пука, који је наступао с линије Оштрељ — Дринић према Потоцима, одступају на запад и да јаке снаге НОВЈ затварају правац од Прекаје према Гламочу и Потоцима, да би снагама НОВЈ у рејону Потока и Увале обезбиједиле одступање на исток. С обзиром на дотадашње директне интервенције Штаба Друге оклопне армије, Штаб Корпуса је у насталој ситуацији чекао армијско наређење, а пошто оно није стигло ни до 30. маја, након што су дијелови „Принц Еуген“ дивизије и Триста седамдесет треће дивизије продрли у рејон Потока и Увале, Штаб Корпуса је тог дана у 19,25 сати имао корпусну заповијест чија је основна идеја била да се прегрупишу властите снаге, затвори обруч око јединица и штабова НОВЈ на подручју грубо речено између комуникација Гламоч — Млиништа и Босанско Грахово — Дрвар и затим пређе у наступање у циљу њиховог уништења. Сјутрадан, 31. маја ујутро Штаб Петнаестог брдског корпуса је примио заповијест Штаба Друге оклопне армије, која се није битније разликовала од корпусаног схватања ситуације, али је било битних разлика у погледу груписања снага, те је Штаб Корпуса по други пут у току дрварске операције био присиљен да повлачи издана наређења и обуставља наређене покрете.

У овој етапи дрварске операције снаге Петог корпуса НОВЈ, па према томе и Четврте дивизије, остале су изван операцијског подручја, али су неке од њих водиле борбу с њемачким јединицама које су се у оквиру плана треће етапе дрварске операције («Коббелбриг§ 3») пребацивале с њиховог терена на нова подручја.

Пошто је прикупио податке да се сјеверно од с. Јасеновца и на Мијачици налазе 3 батаљона Осме крајишке бригаде, Моторизовани штаб пука за специјалну употребу је процијенио да ти батаљони, вјероватно, имају задатак да у Голом Грмечу обезбиједи прикупљање партизанских

јединица које се испред дијелова „Принц Еуген“ дивизије повлаче с југа према сјеверу, те је 31. маја у 07,00 сати с дијеловима Оклопног гренадирског јуришног батаљона прешао из Јасеновца у наступање, с намером да разбије снаге Осме крајишке бригаде сјеверно од комуникације Босански Петровац — Кључ.

Ненријатељеви подаци о снагама Четврте дивизије сјеверно од цесте нису били потпуно тачни. Наиме, на лијевом крилу Осме крајишке бригаде налазио се Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде, којег је непријатељ погрешно сматрао батаљоном Осме крајишке бригаде.

Десно крило Оклопног гренадирског јуришног батаљона наступало је на правцу Будеља и Мијачице и потиснуло је послије подне дијелове Четвртог батаљона Шесте крајишке бригаде.

Штаб Петог корпуса и Штаб Тридесет девете дивизије с приштапским јединицама, Тринаестом крајишком и батаљоном Тринаесте пролетерске бригаде налазили су се 31. маја на Црквеном. Ту је у току дана стигла и Шеснаеста крајишка бригада.

Погрешно обавијештен 31. маја да се Осма крајишка бригада налази на Бравском Ваганцу и према Срнетици, Штаб Петог корпуса је 1. јуна наредио Штабу Четврте дивизије да Осму бригаду хитно упуте на подручје Кључ, Рамићи, Шесту бригаду да постави на просторију Бравско, Воћевица, одакле да дејствује ирема цести Пауновац (6 км западно од Кључа) — Босански Петровац, а и остале снаге да оријентише према комуникацијама. Пошто је оваква наредба била резултат нетачне обавијештености о распореду јединица, Штаб Четврте дивизије је сјутрадан, 2. јуна обавијестио Штаб Корпуса да се Осма крајишка бригада налази на цести Оштрељ — Босански Петровац и тражио сагласност да на подручје Кључ, Рамићи упуте преостала два батаљона Шесте крајишке бригаде, што је Штаб Корпуса уз извјесне измјене и усвојио.

На основу опће наредбе Врховног штаба од 1. јуна свим јединицама НОВ и ПОЈ да „са свим снагама ступе у напад на непријатељске гарнизоне, утврђене положаје, објекте гдје год има непријатеља и саобраћајне комуникације“, Штаб Петог корпуса је 3. јуна наредио штабовима Четврте и Тридесет девете дивизије да одмах пређу у напад на непријатеља и то Четврта дивизија на подручју Босанске Крупе, Бихаћ, Босански Петровац, Бравско, Дрвар, а Тридесет девета дивизија на подручју Бравско, Кључ, Мркоњић-Град, Млиништа, Ресеновача.

Међутим, истог дана, 3. јуна у 10,30 сати, Штаб Првог пролетерског корпуса је обавијестио Штаб Петог корпуса о борбама Прве пролетерске дивизије источно од Млиништа и предложио му да активира своје снаге у циљу растерећења Прве пролетерске дивизије, уколико му то ситуација дозвољава. Пошто се непријатељ у међувремену повукао из Кључа и с комуникације Кључ — Босански Петровац, а по оцјени Штаба Корпуса и главнина њемачких снага које су биле продрле на Поточе повукла се одатле једним дијелом на железничку пругу Лисина — Млиништа, а други у Бусије и Рибник, Штаб Петог корпуса је одлучио да од дијелова Тридесет девете и Четврте дивизије формира борбену групу и нападне непријатеља на подручју Млиништа с леђа, те је 3. јуна наредио Штабу Четврте дивизије да преостала два батаљона Шесте крајишке бригаде пребаци из Погрмеча на подручје Кључ, Заблаће, Доњи Рибник, гдје да се повежу са Штабом Тридесет девете дивизије, а Штабу Триде-

сет девете дивизије је издао и посебно наређење да од сната Тринаесте и Шеснаесте крајишке бригаде и Трећег батаљона Тринаесте пролетерске бригаде формира двије колоне подједнаке јачине, док ће трећу колону сачињавати два батаљона Шесте крајишке бригаде, те да с тим снагама пређе у наступање према жељезничкој прузи Потоци — Млиништа.

По овој наредби два батаљона Шесте крајишке бригаде, који су сачињавали десну колону, имали су задатак да наступају до рејона Бусија, одакле с главницом колоне да продире жељезничком пругом до Жељезничке станице Лисина, а јачом десном побочном правцем Ресеновача, Јеловац, Живаја, жељезничка пруга, а затим пругом у састав главнине на Жељезничкој станици Лисини.

У вези наредбе Штаба Петог корпуса о прикупљању читаве Шесте крајишке бригаде на подручју Кључ, Заблаће, Доњи Рибник, Четврти батаљон је истог дана послје подне кренуо из Горњег Будеља на Црквено, гдје се још од 30. маја налазио и Први батаљон Шесте крајишке бригаде. Први батаљон је 4. јуна кренуо из Црквеног преко Врбљана, заобишао извор Сане и стигао у Пецку. Нешто прије њега кренуо је и Четврти батаљон с Црквеног према Јасеновим Потоцима, крећући се према Ресеновачи до изнад Бусија а затим жељезничком пругом Вучје пољане — Жељезничка станица Лисина и даље пругом према Млиништима до висине Јасенових Потока, када је скренуо с пруге према Јасеновим Потоцима, гдје је стигао навече и преноћио. Батаљон је требао да обезбједи пребацивање Трећег батаљона Тринаесте пролетерске бригаде, који је, с водом Петог батаљона Тринаесте пролетерске бригаде, 4. јуна у 16,00 сати кренуо с Црквеног у састав Бригаде.

Послије борбе с Трећом крајишком пролетерском бригадом 1. јуна до касно у ноћ на подручју Обршине и Бјељевине, Тринаести СС-брдски ловачки пук (без Другог батаљона) „Принц Еуген“ дивизије се у току ноћи и 2. јуна прије подне прикупио и средио и Штаб Дивизије му је наредио да се пребаци на простор западно од цесте Мркоњић-Град — Гламоч. Предњи дијелови овог пука су се ту појавили већ 3. јуна.

Оцијенивши да Штаб Петог корпуса намјерава да продре у југоисточном правцу и да се повеже с Првом пролетерском дивизијом на Јастребњаку, Штаб „Принц Еуген“ дивизије је одлучио да с Тринаестим СС-брдским ловачким пуком поновно предузме чишћење простора између комуникација Чађавица—Кључ—Јасеновац и Чађавица—Мрачај—Млиништа.

Када је 4. јуна Први батаљон Шесте крајишке бригаде стигао у Пецку, напали су га мањи дијелови Тринаестог СС-брдског ловачког пука и четници. Послије борбе од око пола сата Батаљон је протјерао непријатеља, али тада су се јаче снаге Тринаестог СС-брдског ловачког пука појавиле Батаљону с бока и присиле га на повлачење.⁷

Штаб Шесте крајишке бригаде је 5. јуна стигао с Другим и Трећим батаљоном с подручја Превоја, Ораховљани и пошто се повезао са Штабом Петог корпуса у Горњем Рибнику, примио је наређење да 6. јуна ујутро пређе у наступање правцем Ораховљани, Граци, Томића брдо, Пот-

⁷) У овој борби били су рањени старији водник Стево Кукољ у стомак и болничарка Мира Кобац у плућа. Међутим, у извјештају се наводи да је Кукољ рањен у Јасеновим Потоцима, а Мира Кобац у Бусијама.

село, Штрбина и ако се непријатељ буде кретао комуникацијом да га нападне. Западно од Пецке налазио се Први батаљон, а у Јасеновим Потоцима Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде.

Штаб Тринаестог СС-брдског ловачког пука је 5. јуна завршавао припреме за „чишћење подручја с десне и лијеве обале Сане јужно од комуникације Чађавица Кључ“ и у те сврхе је претходног дана наредио свом Другом СС-батаљону да се хитно повуче с Тичева преко Рора у Ваган. Батаљон се 5. јуна и ноћу између 5. и 6. јуна камионима пребацио преко Млиништа у простор Чађавице. И остале јединице Тринаестог СС-брдског ловачког пука су се у току 5. јуна пребацивале на полазне положаје и на правцима њиховог пребацивања долазило је до мањих борби.

Дијелови Првог и Четвртог батаљона Шесте крајишке бригаде кренули су 5. јуна послије подне према комуникацији у рејону Јасенових Потока, гдје су водили борбу с непријатељем, али су се предвече повукли у изворно подручје ријеке Сане,⁸ јер су јаче снаге Трећег СС-батаљона прешле у наступање с Млиништа.

С обзиром на концентрацију и распоред непријатељевих снага, Трећи и Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде су пребачени с подручја Превије и Ораховљана на линију Клокотовац — Блатина главица — Присоје, са задатком да затворе правац према Кључу и Рибнику.

Шестог јуна у 03,00 сати Штаб Тридесет девете дивизије је наредио Штабу Шесте крајишке бригаде да с Првим и Четвртим батаљоном запосједну линију Убавићи — Црни врх — десна обала ријеке Сане и затвори правац од Доње Пецке према Вучјим пољанама; с Трећим и Четвртим батаљоном да с линије Клокотовац — Блатина главица — Превија затвара правац према Кључу и Рибнику, одржавајући редовну радио-везу са Штабом Тридесет девете дивизије.

Шестог јуна ујутро Тринаести СС-брдски ловачки пук је прешао у наступање на читавом фронту: од Чађавице до Пецке и око 14,00 сати избио на Превију, гдје га је сачекао Други батаљон Шесте крајишке бригаде, који се у међувремену повукао с положаја сјеверно од комуникације Чађавица — Кључ и запосјео положаје јужно од Превије, са задатком да спријечи надирање непријатеља цестом од Заблаћа према Горњем Рибнику и задржи га док се преко Сане не пребаци болница Тридесет девете дивизије и коморе. У овом рејону је вођена борба цијело послије подне и Други СС-батаљон је врло споро освајао терен. Потискујући Други батаљон Шесте крајишке бригаде према Горњем Рибнику, дијелови Другог СС-батаљона су у 20,00 сати избили на линији к. 402 — Велијашници.⁹

⁸) У борбама вођеним 5. јуна били су рањени заставници Петар Совиљ и Миле Старчевић (у Пецкој), борац Милан Чворак (у Бусијама), политички делегати Драго Кухар и Драго Бабић, борци Петар Зорић, Млаћен Домазет и Бошко Крагуљ и болничарка Стана Зорић (у Јасеновим Потоцима).

⁹) У Борбама вођеним 6. јуна били су рањени борци Обрад Милинковић, Владо Тамбић, Мићо Тадић, Омер Топчагић (у Бусијама), политички комесар Бранко Агбаба (у Доњим Врљанима), капетан Милан Миљуш — командант батаљона, борац Иван Калченко (у Доњем Рибнику), десетар Спасо Штрбац, борци Бранко Богуновић и Стеван Жалица (у Ораховљанима) и Анђелка Тубин — референт санитета (у Јасеновим Потоцима).

По завршетку борби 6. јуна непријатељ је запосјео положаје дуж десних обала ријека Сане и Рибника, и пошто се већ јасно испољила његова намјера да обнови чишћење простора између комуникација Млиништа — Рогоље — Чађавица и Чађавица Кључ Босански Петровац, Штаб Петог корпуса је одлучио да се с главнином снага повуче на просторију сјеверно од комуникације Кључ — Босански Петровац, те је после 22 сата наредио Штабу Шесте крајишке бригаде да се пребаци с Бригадом на просторију Кључ, Пауновац, Саница, Врпоље и с ње развија активност против непријатеља. Пребацивањем на ову просторију окончано је учешће јединица Петог корпуса у трећој и последњој фази дрварске операције.

Славко Одић

НА ИЗВРШАВАЊУ ЗАДАТАКА

Маја 1944. године Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде држао је положаје у с. Горјевцу и на Рипачком кланцу југоисточно од Бихаћа. Ноћу 24/25. маја, Прва десетина Прве чете добила је задатак да крене преко Грмеча у с. Јасеница и да одатле обезбјеђује и спроведе караван који је требало да пренесе муницију и намирнице за Бригаду у с. Хргар. Пошто је десетар Богуновић Петар добио потребна упутства у Штабу Бригаде, Десетина је кренула и ујутру 25. маја стигла у рејон Чардака јужно од Босанске Крупе. Ту смо наишли на Осму крајишку бригаду, која је водила жестоку борбу против јаким њемачким снагама које су продирале из Босанске Крупе у правцу Крњеуше и Босанског Петровца. Даље до Јасенице нисмо могли проћи, па се наш десетар јавио команданту Осме бригаде, Миланчићу Миљевићу, да би добио упутство шта да у новонасталој ситуацији ради. Командант Осме бригаде наредио је да се Десетина одмах уведе у борбу. Тако је Десетина водила борбу против Нијемаца у саставу Другог батаљона Осме бригаде до 14 часова. После тога, командант Осме бригаде извукао је Десетину из борбе и наредио десетару Богуновићу да одмах са Десетином крене у Грмеч на мјесто звано Лисина, гдје ћемо преузети око 30 оваца и потјерати их у Хргар и предати Штабу Шесте бригаде. Од каравана са муницијом и храном није било ништа.

На Лисини смо преузели овце од надлежних власти и 26. маја прије подне стигли у с. Хргар, код лугарске куће у којој је прије нашег поласка на пут био Штаб Шесте бригаде. Ту смо затекли групу бораца — везиста Штаба Бригаде, који су управо скидали телефонску линију и приремали се за покрет. Од њих смо сазнали да се Бригада са Штабом налазила негде у с. Липа. Предали смо овце борцима из интендантуре Бригаде који су нас у Хргару сачекали, а ми смо кренули обронцима Грмеча у рејон с. Липа и наишли на дио нашег Првог батаљона. Ту смо сазнали да је Први батаљон 25. маја водио жестоку борбу на Рипачком кланцу и у с. Горјевац против надмоћнијих њемачких снага и да је био принуђен да се повуче.

У рејону с. Липа Први батаљон нападао је увече 26. и у току 27. маја непријатељске моторизоване јединице које су се кретале цестом **Бихаћ** — Босански Петровац. После тога кренули смо преко Грмеча у Лушци Паланку. Марш је био јако напоран, а и храна нередовна и сла-

ба, па смо једва стигли у Паланку. Овдје се, међутим, нисмо уопште задржавали. Морали смо одмах продужити у с. Јелашиновци. Преко Јелешиновачког поља кретали смо се у три колоне. Многи борци су уз пут падали од умора и исцрпљености.

Када смо стигли у Јелашиновце, Батаљон је постројен код Цркве и ту је саопштено да због важности задатка три вода из Батаљона, тј. из сваке чете по један вод, морају одмах да продуже даље. За даљи марш из Прве чете одређен је Први вод, у којем сам се и ја налазио.

Кренули смо из Јелашиноваца у правцу Међећег Брда. На Међећем Брду смо се мало одморили и ту нам је саопштен задатак. Тако је вод Треће чете добио задатак да избије на вис Бајир код Кључа, вод Друге чете у рејон с. Пауновац, а вод Прве чете у рејон с. Бунара испод планине Шише. Задатак водова је био да у поменутим рејонима посједну попдне положаје и да сачекају и прихвате курире Петог корпуса.

Са водником Петром Савиљем на челу, Вод Прве чете стигао је рано ујутро у рејон с. Бунаре. Ту смо посјели положај и извићали непријатељске снаге које су се кретале комуникацијом Кључ — Босански Петровац. Командир Вода упутио је борце Кнежевић Столу и Кнежевић Жарка у Јелашиновце да обавијесте Штаб Батаљона да смо се успешно пребацили преко комуникације Кључ — Петровац и да се налазимо у рејону с. Бунара. Пошто су се двојица поменутих курира морали кретати и пребацивати преко комуникације дању, преобукли су се у женску одјећу и наоружани аутоматима отишли на задатак. Успјешно су стигли до Штаба Батаљона у с. Јелашиновце, и већ следеће ноћи Батаљон је стигао у с. Бунару. Батаљон је затим кренуо у рејон шуме Врањевац са задатком да помогне извлачење болнице и Штаба Корпуса који су се тамо налазили практично блокирани од непријатељских снага. У Бунари сам остао заједно са борцем Гомилић Исламом. Штаб Батаљона нам је дао задатак да у Бунари сачекамо караван са храном из Подгрмеча, а исто тако курире из Корпуса или Батаљона, како би их обавијестили гдје се Батаљон налази. Храна из Подгрмеча није никад стигла, а Штаб Првог батаљона послје извлачења болнице и Штаба Корпуса из рејона шуме Врањевац послао је Гомилићу и мени у Бунару пушкомитраљесца Веселиновић Божу и његовог помоћника Ступар Алексу. Нас четворица добили смо задатак да и даље останемо у Бунари док не стигну курири Батаљона или корпуса из Црквеног. Били смо много гладни, а хране ниоткуд. Лутали смо по околној шуми у потрази за каквим било корјењем које би могли да поједемо. У том лутању сусрели смо три партизана, од којих је један био официр — Црногорац. Изгледа да је то био командант неке јединице са куририма. Они су у потрази за својом јединицом долазили из Мркоњић Града послје продора Нијемаца. Били су као и ми гладни и изнурени. Тада смо заједно ријешили да потражимо од сељака који су били избјегли у шуму, да нам дају овцу или било шта друго за јело. Нисмо успјели ништа добити, па смо већ изнемогли од неиздрживе глади пронашли сами једну овцу, заклали је, наложили ватру и почели пећи. Непријатељска артиљерија је брзо отворила паљбу по нама, па смо се морали разићи од ватре, а овцу појели онако пријесну.

Сјутрадан сус тигли курири из Црквеног и са њима смо кренули на Међеће Брдо, гдје се налазио Штаб Шесте бригаде.

Милан Вукић

СЈЕБАЊЕ НА 25. МАЈ 1944. ГОДИНЕ И МОЈ ПОСЛЕДЊИ СУСРЕТ СА КОМАНДАНТОМ КАЈОМ

Било је то у иочетку еедме иепријатељске офанзиве, на дан када су њемачке снаге покушале да ваздушним десантом и замашном операцијом из више праваца униште Врховни штаб НОВ и ПОЈ, са другом Титом на челу, који се налазио у Дрвару. Био сам на дужности помоћника политичког комесара у Штабу Првог батаљона Шесте бригаде, заједно са командантом — Ковачевић Стевом, политичким камесаром — Алексић Светом и замјеником команданта — Бурашиновић Бошком. Први батаљон је имао задатак да заједно са Бихаћким батаљоном Дрварско-петровачког НОП одреда затвори и брани правац Рипач — Горјевац — Липа.

Рано ујутро, јаке снаге њемачке пјешадије, уз подршку артиљерије, кренуле су из Рипча у напад на положај Првог батаљона и сусједну чету Бихаћког батаљона на Рипачком кланцу. Чим је почела борба кренуо сам, по одлуци штаба батаљона, са једним куриром на положаје Прве чете, која је посјела вис Рипачког кланца, док је захмјеник команданта. — Бурашиновић отишао на положаје Треће чете, која је посјела падине стране између Прашчјака и Хргара. Командант и политички комесар Батаљона остали су код друге чете, на средини борбеног распореда Батаљона, између Кланца и с. Хргар. Ту је био распоређен и Пратећи вод Батаљона. Конфигурација земљишта омогућавала је команданту и политичком комесару Батаљона преглед распореда Друге и Треће чете, а могли су осматрањем пратити и покрете непријатеља из Рипча према положајима ових чста. Међутим, нису могли да гледају преглед распореда Прве чете ни сусједних дијелова Бихаћког батаљона лијево од Прве чете, нити преглед покрета непријатеља према њима. Тако је Прва чета, у неку руку, била на „самосталном“ правцу.

Још док сам се кретао према положају Прве чете, интензитет борбе за рипачки кланац је јењао, а затим је борба сасвим престала. Са командиром Чете — Црномарковић Вујом, обишао сам дио положаја Чете. Борци су били заузели добре природне заклоне^ или су их изградили од повећих комада камења. Командир и политички комесар рекли су ми да ЈС ирије мене био замјеник команданта овдашњег партизанског одреда, по имену Каја, са још неколико другова, да се интересовао за распоред Чете, питао за мјесто распореда Штаба батаљона и да је отишао према сусједној чети Бихаћког батаљона. Командир ми је, такођер, рекао да са сусједном четом Бихаћког батаљона имају добру везу.

Послије овог разговора, кренуо сам према сусједној чети Бихаћког батаљона у намјери да се сретнем са Поповић Михајлом — Кајом, замјеником команданта Дрварско-петровачког НОП одреда, као и са још неким од другова из мог бихаћког краја. У току преласка преко платоа Рипачког кланца, обраслог жбуњем, изненада сам наишао на Кају, који се са два курира и једним официром из Бихаћког батаљона налазио на једном пропланку, на ивици шуме (Бараћуше). Ту на удаљености од око 200 м од Прве чете и приближно толико од положаја сусједне Бихаћке чете, затекла нас је нова жестока борба за Рипачки кланац која је, са релативно краћим прекидима, трајала све до нашег одступања са Кланца. Ту сам остао цијело вријеме, заједно са Кајом, док су трајале борбе за Рипачки кланац. Повремено су артиљеријске и минобацачке гранате падале у нашој непосредној близини. Имали смо непрекидну везу са

Првом четом и четама Бихаћког батаљона. Штаб Првог батаљона одржавао је патролама везу са Првом четом.

Приближно око подне или нешто касније, послије насталог затишја, изненада је почела жестока митраљеска ватра, нарочито на сјеверозападном дијелу Рипачког кланца (према с. Велики Рачић). Мало касније угледали смо Прву чету и чету Бихаћког батаљона како се повлаче преко платоа Рипачког кланца, односно ивицом шуме западно од цесте која од Кланца иде преко Горјевца. Тај приказ сам добро запамтио, као и Кајино енергично докикивање командирима чета да пожуре са посједањем наредних положаја. Веће групе њемачких војника истовремено су избијале на Кланац, отварајући јаку митраљеску и минобацачку ватру према нашим четама које су одстугле. Заправо, енергичним нападом и продором јачих снага пјешадије на споју између Прве чете и сусједне чете Бихаћког батаљона, непријатељ је приморао обе чете на одступање са Кланца.

По избијању на Рипачки кланац, непријатељска пјешадија је ускоро кренула у колонама дуж комуникације преко Горјевца према Дубовску и Липи. Погодних положаја за одбрану и задржавање много надмоћнијег непријатеља практично није било до Тарковца, тј. до изнад Дубовска.

Чим је непријатељ кренуо са Кланца према Липи, било ми је јасно да се Први батаљон са главнином снага морао повући источно од комуникације према Грмечу. Положај Друге и Треће чете, нарочито Друге, постали су неодрживи. Непријатељ се Другој чети нашао практично иза леђа. Тако је борба Првог батаљона и дијела Бихаћког батаљона за Рипачки кланац била завршена, а Прва чета била је одсјечена од главних снага Батаљона.

Ваља истаћи, да су снаге које су браниле Рипачки кланац релативно дуго одољевале непријатељу. У конкретној ситуацији, Рипачки кланац непосредно су бранили Прва и Друга чета као и Пратећи вод Првог батаљона и једна чета Бихаћког батаљона Дрварско-петровачког НОП одреда. Ако се њма у виду да су ове снаге преко шест часова успјешно се супротстављале више него десетоструко бројно и технички надмоћнијем непријатељу, онда се мора истаћи да је храброст и упорност бораца ових чета достојна дивљења. При томе су наши борци били релативно слабо снабђевени муницијом и ручним бомбама. Али, оно што је овдје најважније, вишечасовном одбраном Рипачког кланца онемогућен је брз продор јачих непријатељских снага из Бихаћа преко Босанског Петровца у Дрвар, што је било од великог значаја за успјешну борбу наших снага у Дрвару против непријатељског десанта и евакуацију Врховног штаба.

Непријатељске колоне, које су се кретале десно и лијево од цесте, у почетку су наступале врло брзо. При томе су предње колоне заузимале положаје и отварале јаку митраљеску и минобацачку ватру према нашим снагама југозападно од комуникације. Прва чета и чета Бихаћког батаљона (касније су пристигли и остали дијелови Бихаћког батаљона) кретале су се паралелно са непријатељем јужно од комуникације, истовремено отварајући на непријатеља ватру и успоравајући његово кретање.

У поодмакло послијеподневно вријеме, Прва чета Првог батаљона и снаге Бихаћког батаљона водили су доста жестоке борбе против непријатеља у рејону с. Дубовско, садејствујући Четвртом батаљону Шесте

бригаде, који је дочекао непријатеља на положајима између Дубовска и Липе на Тарковцу. Каја је организовао напад Прве чете и снага Бихаћког батаљона у десни бок непријатеља, док су истовремено снаге Четвртог батаљона нападале непријатеља с фронта. Из ове борбе запамтио сам само то да су Нијемци у једном моменту почели безглаво да бјеже низ Горјевац према Рипачком кланцу. Од радости сам почео да вичем и да поскакујем. Каја је, међутим, био реалнији, рекавши: „Немој, Побро, рано да се веселиш, јер Швабе имају тенкове, који су можда већ на Кланцу“. (Каја ме је увијек звао „Побро“, тј. побратимом као блиског друга и сусједа). Доиста се, тако рећи истог момента, чула бука мотора њемачких тенкова. Приближавајући се нашим положајима тенкови су отворили јаку ватру из топова и митраљеза. О даљем значајнијем отпору наших снага, наравно, више није могло бити говора. Непријатељски тенкови и моторизација продужили су у правцу Липе и Босанског Петровца. Не сјећам се тачно куда се повлачила Прва чета са снагама Бихаћког батаљона, али сам запамтио да смо увече стигли у југозападни дио с. Липа и у Орашко Брдо. Борци су били јако уморни. Цио дан нису скоро ништа јели, ни пили. Без макар кратког одмора, даље нису могли.

Са мојим „Побром“ и ратним другом из устаничких дана и Прве бихаћке чете — Кајом и са још неколико другова из Бихаћког батаљона остао сам до поноћи. Разговарали смо о разним стварима, а највише о насталој борбеној ситуацији. Консултовао сам Кају о томе шта да радим са Првом четом. Сложили смо се да чету преведем преко цесте у Грмеч и то ујутро, тј. дању, обзиром на нејасну ситуацију и могућност да чета ноћу наиђе на непријатеља. Непријатељска моторизација већ је била преко Теочака у правцу Босанског Петровца. Приликом растанка, пожелели смо један другоме поновни сусрет послје наше побједе. Нажалост, никад се више нисмо срели. Ускоро је Каја постао командант Дрварско-петровачког НОП одреда, а пет мјесеци касније, идући на један задатак, Каја је погинуо код с. Рипач, не дочевши слободу која је била тако близу.

Као човјек и војни старјешина у јединицама НОВ и ПОЈ, Каја је био изузетно омиљен и популаран међу борцима и у народу бихаћког, босанско-крупског и босанско-петровачког краја. Био је један од оних бораца који су се још од првих устаничких дана 1941. године борили за братство и јединство, па је једнако уживао углед и љубав међу Србима, Муслиманима и Хрватима. Из сиромашне породице, пред рат киница, уздигао се од устаничког замјеника командира сеоског герилског одреда, до команданта НОП одреда и мајора НОВЈ. Био је вијећник ЗАВНОБиХ-а и замјеник вијећника АВНОЈ-а за Бихаћки срез. Као познати јунак и народни трибун, постао је још за живота легенда у бихаћком крају. Борци и народ једноставно су га звали командант Каја или наш Каја. У овом крају несумњиво спада међу најсвјетлије ликове НОР-а и Народне револуције. И данас народ бихаћког краја, сваке године на дан његове погибије одаје почасти свом легендарном ратнику и јунаку — Поповић Михајлу — Каји. Био је у Првом крајишком НОП одреду, а од формирања до ослобођења Бихаћа и у Шестој бригади. Много бораца и руководиоца наше бригаде добро су га познавали и сачували у најљепшој успомени његово име и дјело.

Сава Поповић

ЗАСЈЕДА НА КОМУНИКАЦИЈИ БОСАНСКИ ПЕТРОВАЦ — ОШТРЕЉ ЈУНА 1944. ГОДИНЕ

По завршетку Седме непријатељске офанзиве, Шеста крајишка НОУ бригада била је лоцирана на простору села: Скакавац — Смољана — Јањила. Краће вријеме на овој просторији нисмо изводили никакве акције, већ само извиђали непријатељске положаје око Босанског Петровца и комуникацију Босански Петровац — Бихаћ и Босански Петровац — Дрвар. На овим комуникацијама непријатељ је имао жив саобраћај. Мање и веће колоне су саобраћале овим комуникацијама и на тај начин снабдијевале своје јединице у Босанском Петровцу, Оштрељу и Дрвару. Штаб Шесте крајишке НОУ бригаде је одлучио да са два батаљона постави засједу у шуми на релацији Босански Петровац — Оштрељ. За ову акцију одређени су Први и Четврти батаљон. Акцијом је руководио замјеник команданта Бригаде. Ноћу су оба батаљона пребачена из села Јањила у село Бравски Ваганац и у току те исте ноћи извршили покрет преко села Дринић и села Шековац и стигли на просторију испод Оштреља, на цесту. Пошто је непријатељ у Оштрељу имао своју посаду, батаљони су цестом кренули према Босанском Петровцу. На челу колоне ишао је Први батаљон, а за њим Четврти батаљон. Ноћ је била топла, лијепа, а и видљивост је била добра. Кад су оба батаљона стигла на најповољније мјесто за засједу, наређено је да батаљони стану, да се пошаљу извиднице у правцу Босанског Петровца и Оштреља. На лицу мјеста је направљен план акције. Наређено је да Први батаљон запосједне положај с горње стране цесте у боровој шуми, али тако да се не удаљава много од цесте, да се направе заклони и да се засједа добро камуфлира како непријатељ не би осјетио опасност. Четврти батаљон је распоређен према Оштрељу и својим десним крилом је обезбјеђивао оба батаљона од Оштреља. Поставио је један вод са противтенковском пушком на крају десног крила у саставу обезбјеђења према Оштрељу. У току ноћи распоред снага је по плану извршен. Руководиоци су обишли положаје и провјерили да ли је сваки борац довољно заштићен. Пошто је изнад пута била велика брина — усјек, борци су постављени тако да су били у непосредној близини пута, како би могли успјешно да гађају и на непријатеља бацају ручне бомбе. Сам терен је наметнуо да се мора бити близу комуникације.

Није се знало из ког правца ће непријатељ наићи — из Босанског Петровца или из Дрвара. Сви борци и руководиоци су осматрали с које ће стране непријатељ да наиђе. Прижељкивали смо да наиђе из Босанског Петровца, пошто дио пута од Босанског Петровца до Колунића одлично видимо и лако бисмо процијенили непријатељске снаге.

Дуго смо чекали. Јавља се и зора иза далеких обронака Клековаче. Борци су уморни од пјешачења. Свако је себи направио заклон, па пошто је сунце пробијало кроз дивне борове крошње, понеки је почео и да дријема. Лежећи на топлој земљи и трави, опијени свјежим планинским ваздухом, у „гробној“ тишини, неки борци су већ били и заспали.

Осматрачи, вјешто маскирани у крошњама борова, јавише да се од Босанског Петровца према Колунићу путем дигла велика прашина и да је непријатељска моторизована колона у покрету. Иако се непријатељска

колона због слабог пута кретала споро, прашина је онемогућавала да се изброји колико возила и оруђа стиже у засједу.

О покрету непријатељске колоне брзо су обавијештени сви борци и руководиоци. Престао је дријемеж и нестало успаваности. Завладала је још већа тишина. Сви борци су знали да прво треба десно крило Четвртог батаљона да отвори ватру како би цијела непријатељска колона ушла у засједу. Четврти батаљон поставио је своју противтенковску пушку и два пушкомитраљеза да туку чело колоне.

Нисмо дуго чекали, јер је непријатељска колона убрзо пристигла до првих бораца у засједи. На челу колоне ишло је оклопно борбено возило. Затим је пристигла колона од 6 непријатељских камиона са приколицама, у којима је била натоварена разна војна опрема: муниција, бензин и прехранбени производи. На камионима су сједили војници наоружани пушкомитраљезима. Прва возила су пуштена да прођу до десног крила Четвртог батаљона. Натоварени камиони су споро одмицали узбрдицом. Иза камиона је ишло још једно оклопно борбено возило.

Убрзо, са хуком мотора непријатељске колоне удружила се жестока ватра аутоматског оружја, коју је ирекидао застрашујући прасак ручних бомби. Не знајући шта је на камионима, борци су ручним бомбама засипали бурад бензина, а она су даље упалила муницију и гранате. Настала је страховита експлозија и створен прави пакао за непријатељске војнике. Дошло је до пожара. Све је било у пламену.

Док се овај кратки окршај одигравао, цијелом својом јединицом непријатељ је из Оштреља покушао да интервенише, али су га зауставили наши извиђачи, на чијем је челу био Стевица Црномарковић.

Док се ово дешавало, борци Првог и Четвртог батаљона, послије поменутих експлозија скочили су међу камионе и заробили једног подофицира, док су се сви иреживјели непријатељски војници, а било их је врло мало, налазили у бјекству. Борци су покушали да спале 2 противтенковска топа из којих су били извадили затвараче, али у томе нису успјели. Неки борци су покушали да спасу од ватре 10 „шараца“, али нису успјели. Све је изгорјело. Изгорјело је много оружја, муниције и животних намирница.

Неколико наших руководилаца и бораца је рањено од експлозија муниције у непријатељским камионима. Међу њима су: командант Првог батаљона, Стево Ковачевић, и командир Прве чете Првог батаљона, Гојко Чамбер, који је нешто касније и умро од посљедица овог рањавања.

Ова наша акција испод Оштреља нанијела је непријатељу велике губитке, а охрабрујуће је одјекнула широм овог краја послије седме непријатељске офанзиве. Ово је у исто вријеме и прва наша већа акција изведена послије ове неуспјеле непријатељске офанзиве.

Раде Бркић

ЗАСЈЕДА НА ОШТРЕЉУ

Почетком јуна 1944. године Први батаљон Шесте КНОУ бригаде оставио је засједу на цести Босански Петровац — Дрвар у непосредној близини Оштреља. Цеста на овом мјесту вијуга преко многобројних гре-

бена и јаруга обраслих густом шумом и веома погодних за засједу. Непријатељ је код Оштреља поставио своје обезбјеђење. Ми за ово непријатељско обезбјеђење нисмо знали. Као што смо увијек практиковали, поставили смо засједу у највећој тишини. Непријатељ нас није открио иако нас је дијелио простор од можда стотинак метара. За ово се дознало тек када је наишла колона камиона натоварених храном и у пратњи војника. Било је око двадесетак камиона. Између њих кретао се један мањи тенк. Ми смо то и очекивали, па смо на нашем десном крилу поставили нагазну тенковску мину. Наређено је да се не пуца док мина не експлодира. Тако је и било. Лежали смо са горње стране пута. Испред нас, на одстојању само неколико метара, прошао је тенк, за њим камиони. Када је мина експлодирала, отворили смо брзу паљбу и сручили се на цесту. Непријатељска пратња побјегла је у шуму и није пружала никакав отпор. Нашли смо се на цести између камиона. Непријатељ, који се налазио код Оштреља, кренуо је према нама.

Ја сам тада био делегат Другог вода Друге чете нашег Батаљона. И ја и остали борци нашли смо се у чуду. Не знамо шта да радимо са камионима. Неки вичу: „Преврћите камионе под цесту“. Срећом је са нама био замјеник команданта Бригаде, Раде Бркић, који је као рудар минер знао шта треба радити. Извадио је пиштољ и пуцао у резервоаре бензина, последице чега су се камиони нашли у пламену. Том приликом погинуо је храбри командир Гојко Чамбер од експлозије артиљеријске и минобацачке муниције која се налазила у камионима. Непријатељ је из Оштреља већ стигао близу нас. Наступао је опрезно кроз шуму, што нам је омогућило да се у реду повучемо према Дринићу.

Триво Јокић

БИО ЈЕ ПОНОС ЧЕТЕ

Лука Букић, од оца Миле и мајке Марије, родио се новембра 1929. године у Горњој Саници — Врело. Родитељи са троје дјеце били су врло сиромашни. Живјели су у једној малој трошној кућици са свега 35—40 м² стамбеног простора. Лука је прије рата завршио 4 разреда основне школе и није имао услова за даље школовање. Отац му је умро прије рата (1937. године), а мајка у току рата концем 1942. године. Након мајчине смрти, остаје сам са још млађом сестром, када га као тринаестогодишњег дјечака узима под старатељство његов стриц, Јово Букић, који је имао и својих троје дјеце и сам живио у врло тешким материјалним условима.

Концем јуна мјесеца 1943. године наша Шеста крајишка НОУ бригада је изводила покрет из простора Подгрмеча преко Санице ка Рибнику, којом приликом ме је срео Лука и замолио да га поведем у партизане. Покушао сам да га одвратим од те намјере, али је он у свом настојању био упоран. Уз сагласност његовог стрица, као старатеља, повео сам га са собом у Другу чету Другог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде. Доласком у Чету, командир Чете, Мандић Лука, замјерио ми је што сам малог довео у партизане због његове младости и физичког и општег изгледа (био је слаб и неухрањен, а осим тога на себи је имао

врло лошу одјећу и обућу). Пошто је у Команди Чете ипак донијета одлука да се прими у Чету, дјечак Лука се укључио у колону и марш до Рибника добро је поднио, иако је маршрута износила око 30 километара.

Након неколико дана успјели смо му набавити одговарајућу одјећу и обућу, а после мјесец дана набавили смо му и оружје (талијански кратки карабин). Због своје послушности, дисциплинованости и правилног односа према старијим борцима, за врло кратко вријеме постао је „миљеник Чете“, па је прозван „Мали Лука“, али не зато што је по узрасту био најмањи у Чети, него што је у том времену био и најмлађи борац у Чети и Батаљону.

У јулу и августу 1943. године наш Батаљон је био често у покрету и у извођењу борбених акција против четника, усташа и домобрана на просторима кључког и санског среза. „Мали Лука“ је све покрете и борбене акције врло добро подносио. У септембру мјесецу 1943. године услиједио је познати марш наше Бригаде са простора Санског Моста за Далмацију у шири рејон Сиња и Хрваца, који је по дужини маршруте, начину и брзини извођења спадао у ред напорнијих и сложенијих наших покрета у току НОБ-е. Овај покрет не само да је Лука добро издржао, него је исказао и право јунаштво, јер је као четрнаестогодишњак служио за примјер много старијим и искуснијим борцима по издржљивости и понашању на маршу. Он се чак нудио другим борцима који су испољавали умор да им помогне у ношењу неких дијелова опреме (пушкомитраљез, кутију са муницијом и сл.). Посебно је добро подносио глад и жеђ у току марша. У току септембра мјесеца 1943. године, за вријеме боравка у Далмацији, имали смо једну озбиљнију борбу са четницима попа Бујића на простору сјевероисточних падина планине Свилаја на комуникацији Хрваца — Врлика. У овој борби са четницима Лука се посебно истакао својом храброшћу и зрелошћу оформљеног борца. У једној сељачкој кући успио је заробити једног четника (овај четник је такођер био млад дјечак, око 16 година).

Послије иовратка Бригаде из Далмације у Босанску Крајину, приликом напада и ослобођења Санског Моста, Лука је исказао велику храброст и у свему је био равноправан са старијим и искуснијим борцима у својој чети. Због исказане храбрости у претходним акцијама и других позитивних врлина командир Чете га је узео за четног курира. Као курир увијек је био храбар, одважан и потпуно самосталан. Није се плашио да као курир са важним писмом или усменим порукама које је преносио, пролази и кроз најугроженије правце или просторе. Приликом напада на Бању Луку, уочи нове 1944. године, добровољно се јавио у бомбашку групу за јуриш на један бункер којег је требало ликвидирати да би друга група из Батаљона могла иаправити пролазе кроз жичане препреке на правцу напада нашег Батаљона.

У почетку септембра 1944. године тражио је од командира Чете да га са дужности четног курира врати назад у његов вод, јер му је жеља да постане пушкомитраљезац. Овој жељи му је удовољено и враћен је за борца у Други вод Друге чете. Приликом другог напада на Бању Луку, ноћу 19/20. септембра 1944. године био је добровољац у групи бомбаша своје Чете и, јуришајући на прву линију ровова на правцу напада Чете, погинуо је од минобацачке гранате са још два своја друга. Када су бор-

ци Батаљона у току борбених дејстава чули да је погинуо „Мали Лука“, били су сви ожалашћени за својим другом, а посебно смо били ожалашћени ми, његови ближи и интимнији пријатељи и другови који смо према њему, због његове младости и других одлика, гајили посебне симпатије. Сахрањен је исте ноћи у селу Мотике на домак Бање Луке.

Раде Петровић

ЗАСЈЕДА КОД МЕДЕНОГ ПОЉА

Послије завршене акције код Оштреља и повратка Првог и Четвртог батаљона у рејон села Јањила и Смољане, Штаб Шесте крајишке НОУ бригаде располагао је подацима да непријатељ мањим јединицама и моторизацијом повремено саобраћа комуникацијом Бихаћ — Босански Петровац и обратно.

Донесена је одлука да се на тој релацији изабере најпогодније мјесто за засједу. За засједу су одређени Први и Трећи батаљон. За организацију засједе одређени су: политички комесар и замјеник команданта Бригаде. У рејону села Скакавац и Суваја налазио се Трећи батаљон, који је извићао дио комуникације у рејону Меденог поља и Брезове косе. Први батаљон из села Смољане прешао је на терен Трећег батаљона. Послије извићања терена, Штаб Бригаде је донио одлуку да се засједа постави на комуникацији Бихаћ — Босански Петровац у рејону Меденог поља испод Брезове косе на западној страни комуникације. За ову засједу било је потребно да се поставе мине на комуникацији, јер је примијећено да понеки пут пролазе и тенкови. У акцији је пошла и једна ојачана десетина инжењераца.

Све што се могло предвидјети за такве околности учињено је, као у случају да наиђу јаче непријатељске снаге и да засједа не успије; или да будемо одсјечени. У том случају бисмо се повлачили према планини Осјеченици, а ако успијемо, онда се враћамо у своје рејоне.

Кад је све договорено и предвиђено, борци снабђевени за један дан храном, падом мрака оба батаљона кренула су у рејон предвиђен за акцију. Вријеме је било неповољно, цијелу ноћ је падала киша, била је и видљивост слаба. Кретало се доста споро. Тек пред зору смо стигли на комуникацију, прешли је и одмах почели да распоређујемо јединице на положаје. И овом приликом Први батаљон је посјео дио комуникације са десне стране пута Бихаћ — Босански Петровац. Десно од Првог батаљона поред пута посјео је Трећи батаљон, десним крилом према Босанском Петровцу.

Нисмо знали с које ће стране непријатељ наићи. Планом акције је предвиђено да се непријатељ упусти у цијелу засједу. Због тога је на средини засједе, на спојевима крила батаљона на комуникацији укопана мина са око 15—20 кг експлозива, која је била монтирана на електрично паљење. Приликом постављања ове мине копана је рупа на друму, која се није могла тако маскирати да је непријатељ не открије. Минери су ливаком кроз траву маскирали кабл, али су трагови тог маскирања били видљиви. Ипак смо претпостављали да ће наићи неко моторизовано борбено возило да ће се мина упалити. У ефикасност мине нисмо сумњали.

Минер који је био код динамо-машине био је близу у заклону, удаљен једва 100 метара.

Дуго се чекало, а киша је непрестано падала. Борци покисли лежали су на мокром терену и стрпљиво чекали непријатеља.

Примијетисмо покрет непријатељских војника од Босанског Петровца из рејона тзв. Медене главице. Видјели смо да иде пјешадија. Кад је пришла ближе, оцијенисмо да их има у колони око 100 војника са једним запрежним возилом. Колона је ишла споро. Приближила се десном крилу Трећег батаљона. Сви борци овог Батаљона знали су да непријатељске војнике морају пропустити да уђу у захват цијеле засједе. На челу колоне ишла је патрола претходнице јачине око 10 војника, а за њима коњска запрега са каретама, у којим је био натоварен инжењеријски алат: крампови и лопате.

Када је патрола дошла до закопане мине, сгала је и почела да разгледа шта је закопано. Пришла је коњска запрега са алатом. Наш инжењерац за динамо-машином чекао је команду: „Пали!“ Ручица је окренута, детонација је одјекнула. Трећи батаљон је отворио жестоку ватру по непријатељској колони. Од првог ватреног плотуна непријатељ је претрпио тешке губитке, затим се бацио и залегао у грабу око пута. Покушао је да пружи отпор. Притиснут ватром Трећег батаљона није могао да ефикасно гађа. Мина која је експлодирала, дигла је у ваздух цијелу десетину која се била окупила око ње. Док је трајао овај окршај између смућене непријатељске колоне и Трећег батаљона, Први батаљон је заломио својим лијевим крилом преко друма и с друге стране заобишао непријатеља у виду потковице. Борба је трајала око 1 сат. Преживјели непријатељски војници су дигли руке и предали се. Са зачеља колоне, чим је борба почела, нешто непријатељских војника је побјегло назад у Босански Петровац, а остало је побијено или заробљено. Заплијењено је сво оружје и други материјал. У овој акцији рањен је замјеник команданта Првог батаљона, друг Бошко Бурашиновић. Пошто је у претходној акцији под Оштрељом рањен и командант овог Батаљона, друг Стево Ковачевић, команду над овим Батаљоном привремено је преузео командир чете Вељкина Врућинић. У овој акцији погинула су нам два борца и четири рањена.

Уморни и мокри, борци су покупили разбацано оружје и повукли се у правцу села Скакавац. Међу нашим борцима дуго се причало о успјеху у овој акцији. Акција под Оштрељом и ова, изведене током јуна 1944. године, непосредно послје седме непријатељске офанзиве, снажно су дјеловале на морално бодрење народа овог краја. Више команде НОВ-е позитивно су оцијениле и подржале овакве акције наших јединица.

Раде Бркић

СА ТРЕБИМ БАТАЉОНОМ У БОРБИ НА МЕДЕНОМ ПОЉУ

(јуни 1944. године)

Наш Трећи батаљон, под командом капетана Вигњевић Бранка, налазио се у јуну 1944. године у селу Смољани, близу Босанског Петровца. Прва чета, у којој сам био борац, под командом друга Триве Бокана, била је смјештена у Школи у истом селу. Батаљон је држао положај

да, чим нам диљ пута при поласку није саопштен, идемо на задатак који представља војну тајну.

Негдје у свануће Батаљон је избио на неки блатњави колски пут. Тим путем се могло кретати у већој тишини, али је кретање било отежано због блата које се лијепило за ципеле. Овим путем смо се кретали око један сат, тј. до сванућа. Многи наши борци били су толико изморени да су и падали. Али захваљујући старјешинама који су обилазили колону, подизали другове који су падали и водили их испод руке, било је лакше. Чуло се: „Другови сад ћемо стићи на мјесто.“ Замјеник команданта Батаљона, друг Душан Кошутић, и комесар наше Прве чете, Ступар Душан, нарочито су се истакли у пружању помоћи премореним друговима.

Сишли смо са пута и наишли преко неких ливада које су биле мјестимично пошумљене, са увалама и вртачама. Трава је била већ за кошење, а по њој је била пала роса. Чим смо кренули преко ливада, наређено је преко везе: „Трећа чета, напријед!“, а када је прошла Трећа чета, наређено је да и Друга чета пође напријед. Сада је наша Прва чета остала да се креће позади. Крећући се право према југу неколико стотина метара прешли смо преко цесте која води из Босанског Петровца за Бихаћ. Недалеко смо зашли у једну шуму која се протеже западно од цесте. Овим правцем кретао се наш Батаљон све док цијела колона није зашла у шуму, а онда је наређено одстојање од десетак метара измeђу бораца. По заузимању прописног одстојања наређено је да се окренемо према цести и да на ивици шуме правимо заклоне. Тек је сада нама борцима било јасно куда смо ишли цијеле ноћи, тј. да смо дошли да у засједи сачекамо непријатеља. Ту је била једна од значајних борби које је водио наш Батаљон, у којој је постигао велики успјех уз минималне губитке.

По дужини наведеног блатњавог пута био је распоређен наш Први батаљон, који је имао задатак да туче непријатеља са лећа и помогне извлачење нашег Трећег батаљона у случају потребе. Када је наређено да правимо заклоне, ми борци и старјешине, пошто нисмо имали ашовчиће нити пијукe, скупљали смо камење и стављали испред главе. Камења, међутим, није било довољно да бисмо могли направити добре заклоне.

Није прошло ни 30 минута како смо почели да правимо заклоне (могло је бити нешто око 6 часова изјутра). наш осматрач, који је осматрао кривину пута, угледао је 3 војника на удаљености око једног километра. Одмах је извјестио команданта, Вигњевић Бранка. Затим је и слиједило наређење команданта Бранка да се престане са сваким покретом и да се не отвара ватра без команде. Затим је осматрач угледао десетак војника који су се кретали изa три војника на одстојању од око 50 метара. Сви су носили оружје у рукама. Послије наиласка одјељења на одстојање око 100 метара, наш осматрач је угледао двије колоне војника, које су се кретале једна лијевом, а друга десном ивицом цесте. Оружје су носили о десно раме. Одстојање између војника било је око 7 метара. О свему овоме наш осматрач је стално извјештавао тихим гласом којег непријатељ није могао да чује. Фронт нашег Батаљона био је удаљен од цесте нешто од око 100—200 метара, а негдје и ближе. Ми борци, који смо лежали, нисмо могли испред себе да видимо даље од 20 метара због нарасле траве.

Ја сам лежао иза заклона од неколико каменчића и осматрао испред себе. До мене је био нишанција пушкомитраљеза („шарца“), Кориља Јово са својим помоћницима Шкорић Славком и Змијањац Славком.

Кад су 3 непријатељска извиђача дошли до мјеста гдје је наш Батаљон прешао преко ливаде и цесте, могли су лако да утврде по згаженој трави да ту има некога. Непријатељски извиђачи извјестили су патролу, а патрола колону. Непријатељ је застао и брзо се престројио и окренуо фронтом према нашем Батаљону. Брзо су ставили ножеве на пушке и цијелим стрељачким стројем кренули према нама с оружјем на готовс. Све су нам се више приближавали. Иаш осматрач продужио је да извјештава о свему што се дешавало, а наређење је и даље остало да се без команде не отвара ватра. Јер, уколико би ватра била отворена на даљем одстојању, непријатељ би се средио и наша акција могла би пропасти. Зато је требало непријатеља пустити на блиско одстојање и збрисати га, као што ће се то касније и десити.

Непријатељ је вјероватно мислио да се ми у шуми одмарамо и до ручкујемо и да ће лако са нама проћи. Горко се преварио. Непријатељ се кретао у стрељачком строју на растојању између војника око 5—7 метара, негдје и ближе, ширином стрељачког строја око километар. Један непријатељски војник ишао је више напријед од осталих и био дошао до жбуна иза кога се налазио наш осматрач. Немајући избора, наш осматрач је без команде опалио метак и убио непријатељског војника. У том моменту чула се и команда Бранка Вигњевића пиштаљком и гласом: „Брза палба!“ Ми смо отворили ватру из 30 пушкомитраљеза и око 270 пушака Трећег батаљона по непријатељском строју који се био приближио на око 30 метара. Ураганска ватра ио непријатељу трајала је нешто око 10—15 минута, а затим се све стишало. За то вријеме и непријатељ је дјелимично успјевао да отвори ватру. Од те ватре био је рањен и наш митраљезац Кориља Јово. Пошто је био рањен у десну руку, то више није могао да рукује „шарцем“. Преузео сам од њега „шарац“ и продужио палбу. Непријатељ је био разбијен и претрпио је велике губитке. Његови војници бјежали су у канале поред цесте и у пошумљене увалице. Покушаје непријатеља да се среди спријечио је наш Први батаљон, који је имао прегледнији терен, тукући га такође снажном ватром из митраљеза и пушака. Извјестан број преживјелих непријатељских војника успио је да се по мањим групама повуче у увалице. Наш командант Батаљона, Вигњевић Бранко, када је видио у каквој се ситуацији непријатељ налази, командовао је: „Трећи батаљон, јуриш напријед!“, а затим су слиједиле команде командира чета, водова и одјељења. Тако је Батаљон једновременно извршио јуриш на цијелом фронту. По завршетку јуриша имали смо шта да видимо. По читавом бојном пољу лежали су погинули непријатељски војници — Аустријанци, који су били наоружани дугачким аустријским пушкама и пушкомитраљезима. Моји помоћници, Змијањац Славко и Шкорић Славко, и ја наишли смо у току јуриша у трави на неколико преживјелих непријатељских војника које смо заробили и разоружали.

У овој акцији први пут од доласка у партизане 1942. године сам се добро обукао.

Послије завршетка борбе на Меденом пољу био је претресен сваки жбун на бојишту, сакупљено оружје и муниција, одјећа и обућа. У јед-

ном моменту на одстојању од преко једног километра почела нас је тући митраљеска ватра из правца Босанског Петровца. Меци су пролијетали доста високо изнад нас. Али, без обзира на то, наше старјешине су наредиле што брже прикупљање плијена. Заробљени непријатељски војници и њихове старјешине већ су били, одмах по завршетку борбе, одведени са бојног поља. Када је сакупљен материјал наређено је да се повлачимо, пошто је непријатељска ватра из правца Босанског Петровца била све јача. Почели су да туку и топови. Такођер су из правца Босанског Петровца били према нама кренули и непријатељски тенкови. Батаљон се брзо повукао са плијеном са Меденог поља у правцу Грмеч планине. Моји помоћници, ја и још два борца из наше Чете били смо се толико заморили да нисмо могли да стигнемо наш Батаљон у повлачењу. Морали смо да се мало одморимо, а затим смо продужили за нашом јединицом у село Смољану. Дошли смо у своју Прву чету и пријавили се командиру Чете, Триви Бокану, са закашњењем од око 2 сата.

Резултати борбе на Меденом пољу, колико је мени познато, били су велики: погинуло је много непријатељских војника. Медено поље остало је прекривено љешевима непријатеља. Преко 50 непријатељских војника је заробљено. Заплијењено је доста пушака, пушкомитраљеза, муниције и одјеће.

Наши губици су били: погинула је једна другарица, чијег се имена и презимена не сјећам. Рањен је и један друг — Краљева Јово.

Сјутрадан када је сахрањивана погинула другарица у селу Смољани, непријатељ је извршио напад од правца Босанског Петровца на наш Први и Трећи батаљон, али без успјеха. Био је потиснут назад за Босански Петровац.

Велики успјех Трећег батаљона на Меденом пољу постигнут је захваљујући томе што смо изненадили непријатеља, били снажљиви и старјешине и борци, и што смо имали велику помоћ нашег Првог батаљона.

Борислав Медић

БОРБЕ, НАПОРИ И ИСКУШЕЊА БОРАЦА ДРУГОГ БАТАЉОНА У СЕДМОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ОФАНЗИВИ

На дан 24. маја 1944. године јединице Шесте крајишке НОУ бригаде биле су распоређене на положајима у зони: с. Грабеж — Рипачки кланац — Велики Радић — Орешко брдо. Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се на положајима у ширем рејону Великог Радића, са основним задатком да контролише и затвара правце Грабеж — Велики Радић — Доња Суваја и с. Грмуша — Велики Радић. Батаљон је такођер имао и задатак да садејствује јединицама Осме крајишке НОУ бригаде у одбрани правца дуж комуникације Босанска Крупа — Горња Суваја — Крњеуша — Босански Петровац.

У току 24. маја ситуација у рејону распореда Другог батаљона била је мирна. Правце одбране смо контролисали и осигуравали патролама и осматрачима, у чему су нам увелико помагали и цивили из села Грмуше и Великог Радића. Повремена пуцњава из пјешадијског наоружања

углавном слабијег интензитета чула се од Босанске Крупе у правцу распо-
реда јединица Осме крајишке НОУ бригаде.

Снабдијевање јединица Батаљона храном овог и претходног дана било је доста отежано. Батаљон је био удаљен од позадине Бригаде, а у својој комори није имао никаквих прехранбених залиха. Осим тога, села у којима смо се налазили била су углавном попаљена и претходно опљачкана од стране окупатора и домаћих издајника. Али, и поред оскудице у храни за сопствене потребе, мјештани села Великог и Малог Радића као и осталих заселака су посљедње количине хране које су имали за себе и своју дјecu, подијелили са борцима Батаљона. Захваљујући народу ових села и заселака, сви борци Батаљона тога дана, уз кукурузну кашу добили су и по једно парче круха.

У јутарњим часовима 25. маја 1944. године чула се јака пуцњава из правца Босанске Крупе према Пученику, а у исто вријеме још јача од Рипча у правцу Ригачког кланца, одакле се чуло јако дејство непријатељске артиљерије и авијације. На основу пуцњава на поменутих правцима борци Батаљона су схватили да се ради о јачем непријатељском нападу са више праваца. Међутим, нису претпостављали да се ради о некој офанзиви ширих размјера, поготово не о ваздушном десанту на Дрвар.

Након извјесног времена истог јутра из рејона Босанске Крупе непријатељ је, уз снажну артиљеријску подршку и употребу оклопних јединица, кренуо у општи и снажан напад на јединице Осме бригаде у захвату комуникације Босанска Крупа — Горња Суваја — Крњеуша.

Пошто на правцима одбране Другог батаљона Шесте бригаде непријатељ није дејствовао, то су његове Прва и Друга чета упућене да са линије Доња Суваја — Гудавац бочно садејствују дијеловима Осме бригаде у одбрани праваца који изводе ка Рисовцу и Крњеуши. Трећа чета добила је задатак да контролише и обезбјеђује правац од Грабежа ка Великом Радићу.

И поред упорне одбране јединица Осме бригаде, уз садејство Другог батаљона Шесте бригаде, непријатељ је јаким снагама успио на овом правцу да пробије нашу одбрану и да продужи продирање ка Рисовцу и Крњеуши. Након што се непријатељ пробио кроз одбрану Осме бригаде, наш Други батаљон је отпочео повлачење са положаја и до 17 часова прикупио се у рејону Малог Радића. У рејону прикупљања Батаљон се од 17 до 20 часова одмарао и вечерао (за вечеру је била каша без круха).

Након вечере и извршене смотре негдје око 20 часова Батаљон је по четама у колони по један отпочео марш преко Грмеча ка цести Бихаћ — Врточе у рејон брда Јадовик. Према дужини маршруте (од око 15 км) Батаљон је требало да стигне на јужне падине Јадовика до 24 часа истог дана, тј. за четири сата маршовања. Ноћ је била лијепа и ведро, али је правац марша био беспутан са доста успона, дубоких вртача и оборених шумских стабала, што је све скупа озбиљно ометало и успоравало темпо и брзину марша. Челна јединица (Прва чета) негдје на половини пута изгубила је оријентацију и правац кретања, због чега је било лутања и враћања на исту позицију коју смо једном прошли. Борци су били доста уморни и физички исцрпљени, па су овај марш доста тешко подносили.

У оваквим условима маршовања и посебан проблем су причињавали коњи натоварени кухињским прибором и другим кабастиим товарима због уских пролаза и разних препрека на правцу кретања. Било је случајева када смо на појединим мјестима коње морали растоварати и опрему пренијети на рукама, да би је поново товарили.

У Првом воду Прве чете ималц смо једног борца (звани Стаљин) који је у односу на већину бораца био у зрелим годинама (између 35 и 40 година). Тај борац је знао врло добро да имитира лавез пса. Да ли по наговору или сопственој иницијативи, он је повремено имитирао лавез паса, што је већину уморних бораца доводило у заблуду да смо близу села. То им је давало допунску снагу да марш издрже до краја. Из шуме смо изашли у свануће након више од 7 часова напорног марша.

У рејон јужних падина Јадовика, Батаљон је стигао у јутарњим часовима 26. маја. По доласку на маршевски циљ. Батаљон је пријеподневно вријеме добио за одмор. Непосредно пред ручак око 13 часова по четама су одржани политички састанци, на којима су комесари чета борцима саопштили да је претходног дана (25. маја) непријатељ извршио ваздушни десант на Дрвар, да је у Дрвару био друг Тито са Врховним штабом и да су друг Тито и Врховни штаб успјели да се извуку из Дрвара на безбједну, слободну територију.

За ручак и овај пут смо добили кукурузну кашу, али без имало круха и без довољно соли, а и количински је није било довољно, због чега смо око себе тргали пријемушу, сјецкали је и додавали у кашу.

Двадесет шестог маја у поподневним часовима, ноћу 26/27. и цијели дан 27. маја Батаљон је држао положаје на јужним падинама Јадовика и правио засједе на линији: Дубовска — Тарковац са циљем дејства по комуникацији Рипач — Врточе. Са ове линије у правцу цесте и села Липе дејствовале су и двије чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде. Непријатељске снаге су успјеле претходиог дана да стигну до Босанског Петровца, што је условљавало чест покрет непријатеља у оба смјера на комуникацији Бихаћ — Босански Петровац, а тиме и честе сукобе наших и непријатељских снага. Двадесет седмог маја имали смо јачи сукоб са непријатељем који се кретао од Рипча ка Врточу. Том приликом, у садејству са Првим батаљоном Шесте бригаде, непријатељу смо из засједе нанијели осјетне губитке. Други батаљон је у овим борбама имао два рањена борца.

Двадесет осмог маја у јутарњим часовима, Батаљон је стигао у Доњу Сувају. Ту смо добили доручак, а потом кренули правцем: Јасенице—Лушци—Паланка—Мећеће—Брдо—Саница—Биљани—Кључ—Д. Превија—Ораховљани—Чађавица. Основне карактеристике овог марша биле су:

— Маршу нису претходиле никакве маршевске припреме бораца и јединица;

— Борци Батаљона су били доста физички исцрпљени услед борбених дејстава и честих покрета претходних дана на простору Подгрмеча и преласком Грмеча у оба правца. Исцрпљености бораца посебно је допринијела слаба и нередовна исхрана у току борбених дејстава претходних дана;

— Стање одјеће и посебно обуће било је лоше код већег броја бораца;

— Марш се изводио усиљеио због важности предстојећег задатка. Брзина марша у просјеку је износила преко 5 км на час;

— На самом поласку борцима је саопштено да од брзине нашег доласка на Чађавицу умногоме зависи сигурност Врховног штаба и друга Тита, који су се претходних дана извукли из Дрвара (без да смо сазнали простор гдје се тог момента налазе). Ово саопштење је дало посебну снагу борцима да изврше задатак и издрже све напоре марша;

— Марш Батаљона се одвијао кроз слободну територију, што је било олакшање за брзину и безбједност маршевања.

Иако уморни и гладни, на читавом путу марша борци су пјевали наше познате борбене пјесме (о Шестој бригади, Грмечу, Крајини и другој Титу). Проласком кроз села на правцу кретања народ нас је радосно дочекивао и поздрављао. Била је сезона пољопривредних радова (углавном копања кукуруза), због чега је становништво у већини било на њивама, али и са најудаљенијих њива, људи су трчали ка путу да би нас видјели и непосредно поздравили. Ваља рећи да је у овом Батаљону било бораца из сваког од села кроз које је Батаљон на свом путу до Чађавице пролазио. Застоје, ради краћих одмора, смо имали изван насељених мјеста. Није било ни једног сучаја да се неки борац самовољно удаљио из колоне своје јединице, иако су борци у доста случајева пролазили кроз своје село, поред своје куће, својих родитеља или ближе родбине. Ово понашање бораца произилазило је из дисциплине и схватања значаја и важности задатка који је био постављен пред Батаљон. Истовремено су родитељи, рођаци, пријатељи и другови бораца који су били из села кроз која смо пролазили, трчали за колоном Батаљона и до 10 км да би нас сустигли и предали својим ближим поклоне, углавном храну. То је било добро дошло и за све остале борце, јер се добијена храна обавезно дијелила међу свим борцима дуж колоне.

У Кључ смо стигли навечер око 22 часа истог дана, након 16 часова напорног марша и прећених око 65 км. Кључ је био скоро потпуно спаљен. У главној улици којом је колона Батаљона пролазила није било ни једне куће или неког друшг исправног објекта. Улице Кључа и Кључ у цјелини су пружали слику пустоши.

Доласком у Кључ, Батаљон је добио краћи одмор, послје којег је успједила команда: „Покрет”. Међутим, на ову команду, која се преносила дуж колоне, око 50% бораца и старјешина остало је и даље да лежи и сједи дуж главне улице. Испорпљеност и умор од напорног марша су били главни узрок „непослушности” бораца. Након краћег времена група болничарки Батаљона окупила се испред зидина бивше среске зграде и запјевала нашу омиљену и радо пјевану пјесму: „Када Шеста за Крајину крене, шири руке, мајко, ето мене”. Болничарке су запјевале да би демонстрирале издржљивост и подстакле уморне борце да продуже марш до одређеног циља. У томе се посебно истицила Љубица Обрадовић, болничарка из Друге чете. Иако и сама уморна и физички испорпљена, читавим путем марша је помагала уморним борцима и храбрила их да издрже до циља.

Пред настављање покрета командант Батаљона, друг Милан Миљуш истакао је издржљивост другарице као примјер и укорио борце који су се жалили да су преморени и да не могу даље. Пјесма и пркос другарица

болничарки, подстакло је уморне борце до те мјере да су и сами почели пјевати. Убрзо су се подигли и на команду „Покрет” продужили марш. Батаљон је из Кључа кренуо преко Д. Превије према Чађавици и с. Ораховљанима, гдје је стигао до 03.30 часова 29. маја 1944. године. Комора Батаљона са кухињом остала је у селу Д. Превија.

Доласком у рејон с. Ораховљани — Чађавица — Драгоњ, уз претходно постављање борбеног обезбјеђења, Батаљон се по четама у поменутом рејону размјестио за одмор. У току дана ситуација у рејону батаљона била је мирна и без додира са непријатељем. Наредне наћи 29/30. маја око 5 часова, из правца Ситнице на наше положаје према Чађавици нападе су њемачке снаге јачине око једног моторизованог батаљона. У моменту напада непријатеља у рејону раскрснице путева у Чађавици на положајима се налазио само Други вод из Друге чете, који је прихватио борбу. На вијест о нападу Нијемаца, Батаљон се врло брзо развио у борбени поредак према унапријед утврђеном плану, и Нијемцима пружио жесток отпор. Истог дана до 12 часова Нијемци нису успјели прећи линију: Марчеле—Ораховљани—Превија, што значи да су за око 7 часова борбе успјели напредовати свега 5—6 км. Послије подне око 15 часова с лећа су Батаљон из правца Јаворице и Јаворка (т.т. 1332) напали четници. Батаљон се нашао у полуокружењу и у доста неповољној тактичкој ситуацији, командант Батаљона је брзо донио одлуку да се Батаљон уз узастопни отпор са погодних линија, преко Растоке и Горњег Рибника, извуче у шири рејон с. Црквеног. Повлачење Батаљона уз жестоку борбу против Нијемаца и четника до Црквеног трајало је до 18 часова, што значи да су борбена дејства тога дана трајала пуних 13 часова. У Батаљону смо имали и два војника — борца Руса који су нам пребјегли од Нијемаца из Бихаћа негдје концем 1943. године. Једном је било име Иван, а другом Винко. Иван је приликом повлачења Батаљона погинуо код с. Растоке. У току ове борбе био је рањен и командант Батаљона, друг Миљаш.

Испред Горњег Рибника Батаљон се успио одлијепити од непријатеља и без борбе наставити извлачење ка Црквеном. Међутим, и даље су нас дуж пута којим смо се извлачили, гађали непријатељска артиљерија и минобацачи, али без резултата.

Када смо стигли у с. Црквено, чула се јака пуцњава из правца Бусија и Лисине. Обавијештени смо да у том рејону борбу против Нијемаца води наш Први батаљон. Након прикупљања Батаљона у с. Црквеном улиједила је команда да се Батаљон размјести по четама ради одмора и преноћишта и да се по четама организира борбено обезбјеђење стражарица и јачим патролама.

За вечеру су кухари однекуд добили рижу. Наш кувар Друге чете, Јово Граовац, који никад раније рижу ни видео није, стрпао је сувише селику количину риже у казан. Када је рижа прокухала, почела је да „бјежи” из казана, што је код Јове изазвало сумњу да у рижи можда има барута, на је у једном моменту почео да бјежи од казана и да више: „У казану рижа пуцкета, неко је изгледа у рижу ставио барут”. Убо-зо му је Душан Пантелић, економ Чете, објаснио како се рижа кува и да је он казан пренатрпао рижом.

У близини нашег размјештаја у с. Црквено претходних дана био је размјештен Штаб Петог корпуса, који се приликом десанта на Дрвар не-

куд повукао. То је навело једну групу бораца из Друге чете да претражи просторије у којима је Штаб Корпуса био размјештен не би ли пронашли нешто од намирница. Пронашли су једну врећу конзервираног лука за који су мислили да су суве јабуке. Донијели су ове „суве јабуке“ и подијелили борцима. Исте вечери један борац појео је добијене „суве јабуке“. Други су их оставили за ујутро. Ујутро када је свануло видјели су да у врећи нису биле суве јабуке, него суви конзервирани лук.

Исте вечери, након извлачења Батаљона из борбе у с. Црквено, су одржане четне конференције, на којима су командири чета уз краћу анализу дневних борби дали оцјену о владању и држању сваке десетине и вода у току дневних борби, истакли и похвалили поједине борце који су се својом борбеношћу и борбеним доприносом истакли у току дана, али су неке појединце и критиковали због испољених слабости и недо-вољног залагања у току борбених дејстава. Претходно су били одржани кратки састанци партијских и скојевских организација по четама, на којима су дате оцјене о владању и борбеном држању комуниста и скојеваца у току дневних борби и о њиховом утицају на остале борце.

У току вечери, негдје око 22 часа, из правца Српнице и Дрвара наишла су два енглеска транспортна авиона који су наставили кружити изнад с. Црквеног уз давање свјетлосне сигнализације. Схватили смо да се ради о савезничким авионима који су донијели материјал за Штаб Петог корпуса. Како са земље нису добијали одговарајуће сигнале, то смо ми из рејона размјештаја Батаљона покушали разним свјетлећим сигналима да им скренемо пажњу. Нисмо успјели и, наравно, авиони су након 6—8 минута кружења изнад Црквеног преко Српнице одлетјели назад у правцу Дрвара и даље према Далмацији.

Сљедећег дана, 31. маја Батаљон је из рејона с. Црквено преко Самара и Пауновца прешао у село Присјеку на комуникацији Горња Саница -г- Кључ, с тим што се Трећа чета у току марша одвојила и отишла на брдо Високо изнад Доњег Бравска, са задатком да контролише и обезбјеђује комуникацију Кључ — Бравско — Босански Петровац.

Село Присјека, са доста проријећеним кућама, није било попаљено, иа се Батаљон (без Треће чете) након дужег времена размјестио по кућама и појатама за спавање и одмор. У овом селу је 1941. године 80% породица остало без мушкараца старијих од 15 година, пошто су их на превару похватале усташе и масовно пострјељале. Мањи број мушкараца старијих од 20 година остао је у њемачком заробљеништву, а остали, углавном омладинци испод 20 година, у току рата отишли су у партизане. Тако су код кућа биле углавном жене са дјецом. Овакво стање било је и у сусједним селима и засеоцима (Гологлаво, Лончари, Биљани, Пиштеница и Копјеница).

И поред тога што су у селу биле искључиво жене, оне су се иобринуле да организирано прихвате борце Батаљона, да их смјесте и нахране. За коње су нам прибавиле толико хране да смо је имали за неколико дана након одласка Батаљона из села. Овакав однос народа у овим селима према нама врло позитивно је дјеловао на борце. Они су брзо заборавили све тегобе и напоре које су имали претходних дана.

Посједањем положаја на линији Присјека — Копјеница — Кантаревац, Батаљон је имао задатак да контролише и затвара правац у захвату комуникације од Баира преко Пауновца ка Бравском и преко Биљани

ка Грњој Саници. У вријеме боравка Батаљона на овим положајима њемачке и друге непријатељске снаге су под својом контролом држале Кључ и контролисале простор до линије: Војићи — Бел?рићи — Рамићи.

У јутарњим часовима 3. јуна 1944. године Друга чета је у завоју цесте код Грабовца из засједе сачекале један њемачки извиђачки вод, разбила га, нанијела му осјетне губитке и приморала да се панично повуче ка Баиру. У нашој Чети је био један теже рањен борац.

Истог дана Чета је код Грабовца сачекала једну њемачку колону јачине до једне пјешадијске чете која се кретала према Копјеници. Снажном и изненадном ватром чета је приморала ову њемачку јединицу да се повуче у паничном бијегу према Војићима. У овој акцији убијена су два њемачка војника и један коњ који је био натоварен миночакачем. Више њемачких војника било је рањено. Наша Чета је имала једног теже и једног лакше рањеног борца. Успјелу засједу је извела истог дана и наша Прва чета на правцу Рамићи — Кантаревац, гдје је убила неколико њемачких војника и више ранила.

Послије ове успјеле акције на Грабовцу, следећег дана Батаљон је из рејона с. Присјека извршио марш преко Гологлава, Високог, Јањила и Смољене у рејон с. Крња Јела, гдје се након 10 дана самосталних борбених дејстава прикључио осталим јединицама Бригаде. У току ових десетодневних борбених дејстава, Батаљон је пропјешачио преко 200 км, или дневно у просјеку око 20 км. Маршеви и борбена дејства Батаљона одвијали су се дању и ноћу и уз врло оскудну исхрану. Ипак су све тешкоће борци и старјешине добро подносили. Посебно треба истаћи другарице — борце, које су у свим приликама служиле за примјер својој скромношћу и издржљивошћу.

Раде Петровић

ПОСЛИЈЕ НАПАДА НА БОСАНСКИ ПЕТРОВАЦ НА ЛИЈЕЧЕЊУ У ИТАЛИЈИ

Послије завршетка седме непријатељске офанзиве, која је почела десантом њемачких падобранаца на Дрвар, сједиште Врховног штаба и друга Тита 25. маја 1944. године, њемачке снаге задржале су контролу над комуникацијом Бихаћ — Босански Петровац — Дрвар — Книн. Због тога су Нијемци успоставили јако упориште у Босанском Петровцу.

Крајем јула 1944. год. Штаба Петог корпуса донио је одлуку да ликвидира непријатељско упориште у Босанском Петровцу и да тако створи услове за протјеривање непријатеља са поменуте комуникације и за ослобођење знатног дијела територије у Босанској Крајини. За напад на Босански Петровац одређене су: Шеста крајишка НОУ бригада Четврте и Тринаеста бригада Тридесет девете дивизије. На Илимим водама код с. Смољана Шеста бригада добила је задатак за напад који је одређен за 1/2. августа.

Био сам тада командир Минерског вода Бригаде и мој Вод је имао задатак да се креће у борбеном поретку Првог батаљона и да извршава задатке рушења и запречавања које буде добио у току борбе.

Вријеме напада одређено је за 23 сата. Рачунало се на изненађење, у ком случају је постојала реална могућност савладавања јаког непријатељског гарнизона. Нажалост, у томе нисмо успјели. Непријатељ је на вријеме био обавијештен о нашим намјерама и нападу на град и благовремено се добро припремио. Око града на свим погодним мјестима били су посједнути и добро брањени непријатељски ровови и утврђења, из којих је непријатељ отворио ураганску ватру чим се стрељачки строј наших јединица цриближио. Тек један мањи број наших јединица, уз тешке губитке, успио се пробити у град. Један од оних којима је успјело иробити се у град био је и Марко Зорић са својим водом из састава Друге чете Првог батаљона, али је у току борбе вод био преполовљен, те се једва успио извући из непријатељског обруча. Тада сам био тешко рањен у иогу и пребачен у Подгрмеч, у село Козин, одакле СУ сви тетпки рањеници након два дана пребачени у село Кркојевце, код Санског Моста, гдје смо чекали 6 дана савезничке авионе да нас пребаце у Италију на лијечење.

За све вријеме чекања авиона били смо окружени бригом народа околних свла, те наших најмилијих који су свакога дана били са нама у жељи да нас охрабре и утјеше.

Једанаестог августа полетјели смо авионима у Италију. Био је то дан туге и суза и нас који смо напуштали родну груду и наших наимилијих који су нас с тугом и стрепњом у срцу испраћали на далек и непознат пут. Било је дивно љетње вече пуно мјесечине и свјежине која нас се миловала при укрцавању у авионе.

Рано ујутро стигли смо у Бари и одмах превезени у Болницу одређену за наше љијечење, удаљену 30—40 км од Барија. У болници гдје смо смјештени налазили су се само рањени партизани, а лијечили су нас енглески лијечници и друго медицинско особље које се веома коректно односило према нама и чинило све да нам помогне да се што прије излјечимо.

Како сам био рањен од гелера на више мјеста, моје лијечење је доста споро напредовало, а у појединим ранама су остали гелери који су уопште нису могли извадити.

Првог септембра 1944. године сазнао сам да је у Бари стигла нова група тешких рањеника.. Затражио сам од комесара наше болнице списак нових рањених другова и из њега сазнао да је стигао и мој рањени брат Ратко, који је тада био командант батаљона у Седмој крајишкој НОУ бригади. Пошто сам већ могао ходати, подузео сам све што сам могао да пронађем свог брата и да му дам неке савјете који би му били корисни у вези с боравком и лијечењем у овој болници. Нико ми, међутим, није могао казати гдје је сјештен. Тек други дан, напон упорног трагања, ушао сам у једну зграду те болнице у којој се налазила група тешких рањеника из Југославије, гдје сам нашао брата Ратка смјештеног самог у једној собици, али сам га препознао тек кад је он викнуо: „Стево, јеси ли ти то?" Прњмјетио сам да је страшно исцрпљен и да, откако је дошао у болницу, није још ни прегледан, нити превијен, а кроз слаби прљави завој вирила му је кост пребијене ноге. Обузео ме хладан зној и љутина због оваквог поступка здравственог особља Болнице, посебно кад ми је испричао да већ два дана лежи у овој соби и да сам ја једини који сам га за то вријеме посјетио, осим оних који му доносе

храну. Одмах сам пронашао комесара Болнице и испричао му цијели случај, након чега смо заједно пошли у посјету Ратку, Након кратког разговора услједила је интервенција код надлежног главног доктора Болнице и тек тада је почело његово лијечење. Комесјар Болнице се непрекидно бринуо за лијечење и његу рањеника. Па ипак, нечијом немарношћу догодило се да мој тешко рањени брат Ратко два дана послје доласка није био прегледан. Све се ипак завршило добро. Ратко и ја излијечени смо и здрави се вратили у домовину.

Стево Илић

УДАРНА ГРУПА ЗА ПРОБОЈ ПРВОГ БАТАЉОНА У НАПАДУ НА ПРИЈЕДОР 6. СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ

Ноћу између 2. и 3. септембра 1944. године Шеста крајишка бригада (без Четвртог батаљона) пребацила се између с. Благај и Мартин Брда из Погрмеча преко р. Сане на терен Козаре. По пребацивању преко ријеке Бригада је отпочела са припремама за напад на непријатељски гарнизон у Приједору. Непријатељ је Приједор бранио добро организованим и учвршћеним положајима око града. На овим положајима били су изграђени и посједнути ровови и бетонски бункери, испред којих је била постављена жичана препрека. Осим тога све чврсте зграде у граду биле су уређене као отпорне тачке за одбрану.

Према заповијести штабова Четврте дивизије и Шесте бригаде предвиђено је да се у батаљонима формирају ударне групе, чији задатак је био да на одређеним мјестима изврше пробој кроз спољну одбрану, а затим да главним снагама батаљона, кроз направљене бреше, продру у центар града са циљем сламања непријатељског отпора. Борбеним поретком за напад Шесте бригаде било је предвиђено да Први батаљон са својом ударном групом буде на челу пробојног клина, иза њега да се креће Трећи батаљон, а Други батаљон да буде у бригадној резерви.

На извићање непријатељских положаја командант Бригаде је, поред команданта и политкомесара батаљона, повео и старјешине ударне групе Првог батаљона — командира Марка Зорића, прослављеног бомбаша и пушкомитраљесца и његовог замјеника Милана Родића „Италијана“, такођер једног од најистакнутијих бомбаша у ударним групама како III чете тако и Ударне групе Првог батаљона у току пробоја спољне одбране као и борби у граду.

У ударну групу Првог батаљона одабрано је 15 најхрабријих бораца — бомбаша, од којих 3 са пушкомитраљезима, 1 са ручним противтенковским оруђем „Цон Бул“ и 1 са противтенковском пушком. Задатак Ударне групе за пробој био је да се испред главних снага Батаљона што више приближи непријатељским положајима, направи пролаз кроз жичане препреке, ликвидира на правцу пробоја непријатељске бункере и тако направи брешу на непријатељској спољњој одбрани, кроз коју би затим у град продрле снаге Првог и Трећег батаљона. Одређено је да се пробој спољне одбране непријатеља изврши поред цесте Босански Нови — Приједор.

Шестог септембра 1944. године око 21 час, Први батаљон је у колони кренуо према мјесту пробоја. На челу колоне ишла је ударна група. На око 200 метара испред непријатељских положаја Батаљон се зауставио, а ударна група продужила је у двије колоне према бункерима. Кретала се лагано како би се непримјетно што више приближила жичаној препреци и бункерима. На око 70 метара удаљености непријатељски стражар из бункера је примијетио десну колону ударне групе, која је била освијелљена свјетлом из рефлектора. Одмах затим непријатељ је отворио снажну митраљеску ватру по ударној групи. У жељи да што прије ликвидира непријатеља, командир Марко Зорић је са дијелом групе кренуо у јуриш на непријатељске бункере. Јуриш је успио, група је претрпела губитке, а непосредно испред бункера пао је и командир Марко Зорић, покошен рафалом непријатељског митраљеза. Тако је храбро погинуо овај прослављени и легендарни јунак Првог батаљона и Шесте бригаде. Ударна група Првог батаљона продужила је дејство под командом Милана Родића „Италијана“. Ватром из „Дон Була“ погођен је најприје лијеви, а затим и десни бункер. Под заштитом дима створеног ватром из „Дон Була“, борци Ударне групе извршили су јуриш и ликвидирали оба бункера, склонили два „јежа“ од бодљикаве жице са цесте и дали знак Првом батаљону да крене кроз створену брешу у град. За Првим батаљоном кроз направљену брешу кренуо је и Трећи батаљон. Оба батаљона су убрзо наишла на жесток отпор непријатеља, па је Штаб Шесте бригаде у борбу убацио и резерву — Други батаљон. Пред јаким притиском сва три батаљона Шесте бригаде, непријатељ је напустио линије спољне одбране и бјежао у центар града. Брзим продором у центар града, батаљони Шесте бригаде су сломили отпор разбијеног и дезорганизованог непријатеља. Највећим дијелом непријатељске снаге су се предале. Само је мањи дио непријатељских снага — углавном усташе и Нијемци — успио да се пробије преко р. Сане према Хамбаринама.

Ударна група за пробој Првог батаљона извршила је часно свој задатак, али је претрпела и знатне губитке.

Петар Гајановић

КОМАНДАНТОВ ИЗВЈЕШТАЈ

(анегдота)

Добио је комесар Дивизије извјештај од Миланчића о стању у Бригади, како је то било уобичајено у томе времену. Политички комесар је прочитао извјештај, али у њему није нашао ниједну ријеч о извршеним војним акцијама Бригаде у извјештајном периоду. Као одговор на тај извјештај, повратио је писмо Миланчићу са напоменом да је вјероватно заборавио да у извјештај унесе које је акције Бригада извршила у протеклом времену. Узгред је додао да нема у извјештају ни тачке ни запете, те да ни то не греба заборављати када се пише.

Примио Миланчић то писмо, па се мло замислио над њим. Што замислио, то и учинио. Позвао команданте батаљона и наредио им да му пошаљу по 5—6 најхрабријих бораца са добрим наоружањем. Када су борци стигли у Штаб, сачинио је од њих један вод, узео своје курире и

крнуо на челу вода у заеједу у Каменград. Непримјећен је чекао у засједи два-три дана. Наишла је једна непријатељска јединица са више десетина бициклиста. Уништена је цијела непријатељска колона. Заробљено је доста оружја и сви бицикли.

По повратку у Штаб сачинио је извјештај у којем је стајало да је заиста заборавио да изнесе податке о војним акцијама Бригаде, па да то сада чини. На крају извјештаја додао је подоста тачака и још више запета. „Ево ти, комесару, ове тачке и запете, па их ти распоређуј, јер ти то боље знаш од мене.“

Дмитар Бајалица

СЈЕКАЊЕ НА ПРОБОЈ ОДБРАНЕ ПРИЈЕДОРА

Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде налазио се у селу Радомировац. Задатак Батаљона био је да ноћу 5/6. септембра 1944. године пређе ријеку Сану између Жељезничке станице Сводна и Драготиња и да на просторију Пољане — Асина стража остане непримјећен од непријатеља.

Одмах по доласку на Козару, 6. септембра 1944. године, извршене су припреме за напад на Приједор. Цио Батаљон био је увјежбан за пробој непријатељске одбране у захвату жељезничке пруге и друма Босански Нови — Приједор.

У успјех Батаљона нисмо сумњали. Имали смо сигурне и провјерене борце и тачне информације о јачини непријатеља, његовим утврђивањима и распореду.

Група добровољаца — бомбаша и митраљезаца, под командом Марка Зорића, одређена је за пробој утврђених непријатељских положаја. Осим бомбама и митраљезима, Група је била наоружана једном противтенковском пушком и противоклопним бацачем „Цон Бул“, а била је такођер опремљена и маказама за сјечење бодљикаве жице постављене испред непријатељских ровова и бункера. Пробојем непријатељске одбране у захвату жељезничке пруге и цесте на правцу Приједор — Босански Нови, Група за пробој је требало да обезбиједи брз продор Батаљона према центру града.

Користећи ноћ, природне заклоне, насипе жељезничке пруге, Батаљон је заједно са Групом за пробој на челу, неопажен, у 22 часа 6. септембра 1944. године стигао пред непријатељско утврђење које се налазило покрај саме пруге.

По договореном плану напада на Приједор, бомбаши и борци са противтенковским оружјима Групе за пробој штићени ватром пушкомитраљеза, у силовитом јуришу успјели су за кратко вријеме да униште непријатељско упориште покрај пруге и да омогуће брз продор Батаљона ка центру града. Приликом пробоја непријатељске одбране у јуришу је храбро погинуо командир Групе за пробој, водник Марко Зорић, познат као неустрашиви борац у цијелој Бригади.

Брз пробој спољне одбране града охрабрио је и подстакао борце да у даљем продирању према центру града са још већом енергијом сламају отпор непријатеља.

Успјешан и брз пробој спољне одбране града, као и даље продирање Батаљона изазвали су код непријатеља расуло, које се претворило у бјежање.

У зору 7. септембра 1944. године, град је био ослобођен, осим отпорних тачака у рејону Жељезничке станице и моста на ријеци Сани, које су нешто касније уништене артиљеријском и минобацачком ватром.

Након ослобађања Приједора, Батаљон је добио нови задатак, да заузме положај у селу Чаракову и да спријечи продирање непријатеља из рудника Љубије према Босанском Новом.

У селу Чаракову дошао је у Штаб Батаљона старији човјек — Муслиман, мјештанин села, да пита да ли војсци нешто треба од хране. Пошто је добио негативан одговор, он нам је испричао да је за својих година видео многе војске од којих су дјеца бјежала, што није случај са овом коју дјеца воле и за коју вјерују да ће сигурно и побједити.

Истога дана 7/8. септембра 1944. године из рудника Љубије непријатељ је отпочео повлачење према Босанском Новом. Четврти батаљон Шесте и Трећи батаљон Осме бригаде, који су се налазили на положају око рудника и вршили притисак на непријатељске снаге, прешли су у енергично наступање и заједно са осталим снагама Честе бригаде натјерали непријатеља на р. Сану, гдје су га у садејству са снагама Једанаесте бригаде разбили и највећим дијелом уништили 8. септембра прије подне.

Из извјештаја Штаба Шесте крајишке НОУ бригаде од 10. септембра 1944. године види се да је за два дана борбе у Приједору и око рудника Љубије избачено из строја 719 непријатељских војника, од тога 395 мртвих, 140 рањених, 150 заробљених војника, 22 подофицира и 12 официра. Заплијењено је: 313 пушака, 12 пушкомитраљеза, 5 „Бреда“, 5 малих минобацача, 10 стројница, 152 ручне бомбе и 66.870 метака за пушке и друге ратне опреме.

Милан Миљуш

И ДАЉЕ У СТАРИМ ЦИПЕЛАМА

За вријеме другог напада на Приједор, у току ноћне борбе из једног дворишта изађе један човјек и упути се према нама. Пришавши нам на око 30 метарца упозори нас да не пуцамо, јер да је он наш. Дозволисмо му да ириће. Био је то старији човјек, у старом отрцаном одијелу, с фесом на глави. У руци је држао кутију цигарете „Љубушки“ од 100 комада. Поздравио нас је са „Здраво другови!“ и упитао да ли нас смије понудити са цигаретама, додавши да зна да ми у њима оскудјевамо. Нисмо га хтјели одбити, и ми сви пушачи узесмо по једну и припалисмо. „Узмите све, јер то сам за вас донио. Случајно сам то јучер набавио од једног комшије домобрана који је дошао на одсуство.“ Рекосмо му да то задржи, јер ћемо и ми доћи до цигарета када ослободимо град. Наваливао је и даље да узмемо, уз напомену да ако баш ми нећемо, да подијелимо борцима. Нисмо га могли одбити и узесмо кутију са цигаретама уз напомену да ћемо му то вратити када град буде у нашем рукама. Захвалили смо се и замолили га да се врати у кућу да га случајно не закачи који метак. „Не бојим се ја, — одговори, — јер сам навикао на пуц-

њаву. Пуцају они, болан, сваку ноћ, јер се боје вас, а ви им баш ноћас доћосте у госте. Истјерајте из овог града ове лопове да и ми мало одахнемо, руке вам се посветиле. Видим да сте официри, — настави старац — слабо сте обувени. Знате, ја сам шустер, па бих вам могао наиравити добре чизме, јер имам толико материјала. Хтио бих да и ја дам допринос за ову нашу борбу. То би вам, знате, брзо могао направити." Захваљујемо на понуди, уз образложење да ће бити чизама када ослободимо град, али стари не попушта, уз објашњење да он то из свег срца, као радник, жели. Да га не повриједимо, обећасмо да ћемо доћи на узимање мјере. Између себе направисмо распоред и један по један одлазимо на узимање мјере. По распореду ја сам био задњи. Кад је и мени узео мјеру, рече ми: „Ето, друже, ја сам с вама завршио и за неколико дана можете доћи по чизме. Него знаш, — настави стари — ја вас нисам смио питати за име већ сам мјере обиљежио бројевима како сте долазили, па ћу тешко моћи погодити из прве које су чије чизме када доћете по њих." Узех од старог оловку и на папирима на којима су биле учртане мјере и означени бројеви написах: „Бранко, Бошко, Драган, Милан и Љубица.¹ Био је то у ствари комплетан Штаб Трећег батаљона Шесте бригаде. Захвалих се још једном старом шустеру у име свих и обећах му да ћемо за неколико дана доћи по чизме и напустих његову радњу.

Борба је постојала све жешћа. Имали смо и губитака. Непријатељ је појачавао притисак на наш Батаљон. И поред свих настојања да задржимо заузети дио града, нисмо успјели. Морали смо се повући. Тако нисмо имали прилике доћи по наручене чизме у договорено вријеме. Наше старе ципеле су нам још дуго добро послужиле.

У току рата често сам размишљао о старом мајстору и чизмама. Да ли их је мајстор стварно направио, или је папире са бројевима и именима бацио послје нашег повлачења? Нисам учествовао у акцији када је Приједор ослобађан, како бих провјерио да ли су чизме стварно направљене. Тек послје ослобођења, у разговору са Драганом Радишићем, тада замијеником политичког комесара, сазнао сам да је наш познаник, стари мајстор, стварно направио чизме и да је он своје добио. Нисам могао дознати како се звао тај дивни човјек, који је хтио и на тај начин желио помоћи нашу борбу. Због тога, да не би био заборављен, одлучио сам да напишем овај чланак.

Милан В. Црномарковић

СЈЕБАЊЕ НА МАРКА ЗОРИНА

У току четири године кржаве и тешке борбе, раћали су се јунаци славног Подгрмеча. Подгрмеч је дао многе жртве у борби за слободу свог народа. Дао је многе јунаке и хероје који ће се спомињати кроз историју. Међу њима видно мјесто заузима и Марко Зорић, борац Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде.

¹ Бранко Вигњевић, Бошко Дрљача, Душан Кошутић, Драган Радишић, Милан Црномарковић и Љубица Недимовић.

Марко је рођен 1922. године у Дабру код Санског Моста. Младост је провео у родном мјесту. Био је доста развијен и окретан. Нарочито се истицао испред осталих младића у бацању камена, скакању, трчању, хрвању и свим оним играма којима су се младићи бавили на селу. У првим данима народноослободилачке борбе 1941. године одлази у партизане. У борби се показао као храбар и неустрашив, тако да је брзо постао митраљезац. У свакој акцији био је први. Ишао је на најопаснија мјеста, гдје је требало много смјелости, храбрости и јунаштва. Нарочито се истакao као бомбаш у борбама код Санског Моста, Приједора, Бање Луке и другим мјестима.

Сјећам се једне борбе код Приједора у јесен 1943. године кад је непријатељ пошао из Приједора да се пробије за Сански Мост. Непријатељ је био 4—5 пута јачи и бројнији. Борба се водила цијели дан. Наши су јуришали неколико пута, а онда је дошло наређење да се одступи. Сви су то учинили, а Марко је остао. Са својим помоћником, Давидом Пилиповићем, добро покривен, сачекао је непријатељски стрељачки строј на саму цијев и ватром из свог „шарца“ почео је да сије смрт. Са неколико рафала из „шарца“ убио је 36 непријатељских војника. Непријатељ није могао напријед и почео се повлачити. Тако се борба завршила непријатељским поразом. Кад је то Марко видео, дигао се и сам јуришао.

Године 1944, Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде нападао је на Приједор. За продор у град формирана је ударна група. Јавило се 45 добровољаца. На челу ударне групе био је Марко Зорић. Сав поносан, причао је друговима: „Вечерас ћемо ући у Приједор. Само гледајте шта ради Зорић!“ Батаљон је кренуо у акцију. Са својом Ударном групом, Марко ступа пред Батаљон, поносан и весео што он први прави пролаз.

Ускоро се указује непријатељски бетонски бункер. Марко одмах распоређује другове и даје им задатке. За неколико минута просјекосе жицу, повацише нагазне мине и направише пролаз. Чују се експлозија бомби и цика митраљеза. То је Марко заузео бункер. Али тек што је извршио овај први задатак и пошао напријед, непријатељски метак погодио га је у срце. Посљедњи му је повик био: „Осветите ме, другови!“

Марко је пао, али његовом заслугом Батаљон је извршио задатак. Јунака су жалили сви, и борци и руководиоци Бригаде. Жалио га је и народ Подгрмечка, јер је знао да је Марко био јунак. Многе мајке, старице, дјецу и домове спасио је Марко од усташког клања и паљења у подгрмечким селима. Свака акција Првог батаљона (и Шеста крајишка бригада) до његове погибије била је везана за његово име, а скоро сви извјештаји Штаба Батаљона и Бригаде о акцијама проткани су његовим именом, именом одважног Марка Зорића. Марко је био чувени борац и јунак Шесте крајишке бригаде. Риједак је случај био у нашој народноослободилачкој борби да команданти дају задатке борцу. Марку је специјалне, односно најтеже задатке, давао командан Батаљона, Миланчић Миљевић (и командант Бригаде, Урош Богуновић „Роца“), јер су знали да ће Марко постављени задатак сигурно извршити. Сјећам се његових ријечи које је често изговарао: „Другови, ви мени само хране за мој „шарац“, па ћете видјети како Марко туче фашисте.“ Заиста, гдје је Марко поставио свој „шарац“, туда фашисти нису могли проћи.

Марко се никад не може заборавити. Њега се сјећају сви преживјели борци Бригаде. Сјећају се његове дружељубивости, борбености, храб-

рости, одлучиости и одважности. Његов лик остаће у сјећању свих нас који смо били са њим у борби. Он нас је задужио да вјерно и предано чувамо оно за шта је он дао свој млади живот.

Милан Црномарковић „Крљо“

ПРОБОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОДБРАНЕ ПРИЈЕДОР ОСЛОБОБЕЊА ПРИЈЕДОРА

По својој специфичности, овај дио акције заслужује да се опише, јер је била тешка и везана за велике жртве.

Као замјеник команданта Бригаде, био сам задужен и одговоран за пробој непријатељске одбране у Приједору. Систем непријатељске одбране је приближно изгледало овако: Спољну одбрану сачињавали су бункери повезани непрекидним рововима, испред којих је постављена жичана ограда са противпешадијским минама. Испланирана је унакрсна пјешадијска ватра, потпомогнута ватром минобацача и арљерије. На главним улазима, на путевима, биле су покретно жичане препреке. На улазима иза препрека били су бункери. Позади спољне одбране, погодне тврде куће биле су прилагођене да се бране снагама које би биле принуђене да се повлаче с предњих положаја. Посљедња одбрана у граду били су зидани бункери, које је непријатељ бранио помоћном јединицом позадинских дијелова и дијеловима који се повуку. Овакве бункере непријатељ је у систему одбране израдио на најпогоднијим раскрсницама улица са добро испланираном ватром.

Шеста крајишка НОУ бригада је нападала Приједор комуникацијом која води од Босанског Новог у Приједор. Главни правац продора Бригаде био је: комуникација Босански Нови — Приједор — десна обала ријеке Сане, а затим да продужи у центар града, а дијелом снага да напада преко моста ка Љубији и Чаракову.

За извршење овог задатка предвиђена су два батаљона. Одређени су Први и Трећи батаљон. Сваки батаљон је формирао своју ударну групу јачине 30—40 изабраних бораца — добровољаца. Ове групе су биле наоружане: аутоматским оружјем, бомбама, противтенковским пушкама и противтенковским бацачима „Цон Бул“. Први батаљон је имао задатак да први напада, да изврши продор, а затим да се убаци Трећи батаљон. На челу Првог батаљона ишла је Ударна група, са командиром Марком Зорићем на челу. Задатак ударне групе је био да ликвидира непријатељске бункере који су били поред друма са обе стране, да под заштитом мрака неопажено приђе жичаним препрекама, да се бомбаши провуку испод жице, бомбама ликвидирају посаде у бункерима, да отворе пролазе на друму, а затим да батаљон утрчи у непријатељску одбрану и да с лећа нападне систем непријатељске одбране, а да Трећи батаљон у брзом налету јуриша у центар града.

Систем везе између батаљона и Штаба Бригаде био је телефонски, преко замјеника команданта Бригаде, који је са групом везиста и курира био у непосредном контакту са командантима батаљона.

Падом мрака оба батаљона су се спустила на комуникацију Босански Нови — Приједор. Пажљиво су и неопажено дошли пред спољни

дио непријатељске одбране. Први батаљон је кретао комуникацијом Босански Нови — Приједор. Трећи батаљон десно од Првог између друма и ријеке Сане. Оба батаљона су се по четама прикупили испред жичаних препрека, изабрали најпогодније положаје и заклоне док не буде дат знак за напад. Почетак напада због постизања изненађења, почињао је без артиљеријске припреме.

По плану напада, Ударна група Првог батаљона, грабама са обе стране пута кренула је на свој борбени задатак. Командир групе, Марко Зорић, са бомбашима дошао је до жичаних препрека. Испред самих бункера бомбаши су направили пролаз просијецањем жице, гдје су почели да се порвлаче са задатком да бомбама ликвидирају посаду у бункерима. Владала је највећа тишина. Није било ни повјетарца да би својим шумом маскирао покрет Ударне групе. Непријатељ је повремено освјетљавао ракетама терен испред предњег краја своје одбране. Борци Ударне групе су пузили грабама с обе стране пута. Сваки минут очекивала се експлозија бомби. Челни бомбаши су били већ пред првим бункерима. У овој критичној ситуацији сви борци и старјешине су били напрегнутих живаца и питали се: „Шта ће бити?!“. Догодило се да је посада лијевог бункера примијетила борце Ударне групе и одмах из пушкомитраљеза отворила ватру, а затим су отворили ватру из осталих заклона, бункера и ровова.

Истовремено је и Ударна група отворила жестоку ватру. Ступила је у дејство непријатељска артиљерија и минобацачи. Од експлозија се ништа друго није чуло. Погинуо је храбри Марко Зорић, командир Ударне групе, па је Ударна група за тренутак била онеспособљена за дејство. Замјеник команданта Бригаде, са командантима Првог и Трећег батаљона, настојао је да ступи у дејство Ударна група Трећег батаљона. Но, командант Првог батаљона, Милан Миљуш, је захтијевао да покуша још једном да пробије одбрану непријатеља. Одмах су пушкомитраљесци из Друге чете Првог батаљона и неколико пушкомитраљезаца из осталих чета осули жестоку ватру по бункерима и потпуно неутралисали непријатељску ватру. На самој ватреној линији били су командант Првог батаљона и замјеник комацанта Бригаде. Чим су осјетили да је ватра из бункера престала, бомбаши и цијела Ударна група Првог батаљона је кренула напријед. Смакли су жичане препреке са друма и цијели Први батаљон је кренуо комуникацијом ка центру града. Трећи батаљон, кроз исти пролаз, јурнуо је и хватао положаје десно између ријеке Сане и комуникације, право на Берек.

Непријатељ је покушао да пружи отпор из неких кућа, али је брзо престала паљба и повукао се ка центру града. Први батаљон је врло брзо стигао у центар града, а Трећи батаљон прегазио канал и преко Берека стигао у центар.

Бункер који је био озидан у центру града на раскрсници путева Босански Нови — Сански Мост — Бања Лука брзо је ликвидиран, јер је непријатељ у страху побјегао. У овај бункер смјестили су се наши телефонисти и курири. Успостављена је веза са Штабом Бригаде. Прве рјечи које сам изговорио биле су: „Извјештавам Вас да се налазим у непријатељском бункеру у центру Приједора.“ Овај мој извјештај је изненадио Штаб Бригаде, јер се нису надали овако брзом продору. Добио сам кратко упутство како да спријечим да не дође до гужве између на-

ших једиинца и непотребних жртава, пошто је још био мрак (ноћ), о чему се морало водити рачуна.

Почеле су ми се обраћати неке старјешине ријечима да јединице имају врло мало муниције, а ја им нисам могао помоћи. Сјетио сам се да питам заробљене војнике гдје је магацин муниције. Рекли су ми да је магацин муниције близу канала „Брек“. Са куририма и неким командирима дошао сам пред магацин који је био закључан. Пуцао сам из пиштоља у браву, обио је и металну ролетну повукао навише. Тако је магацин био отворен. Муниције је било доста за лако оружје, а било је и топовских и других граната, па и нагазних мина.

Пошто су се борци подмирили муницијом, настала је ураганска паљба наших бораца, а непријатељ је безглаво бјежао према Љубији и на друге стране користећи се мраком.

У овом муњевитом продору Првог и Трећег батаљона, о одважности и храбрости, почев од бораца преко командира водова, чета и штабова батаљона, сувише је једноставно говорити. Сви су лавовски извршавали своје задатке, али је међу њима пао један од најхрабријих и најужорнијих бораца, командир Ударне групе Првог батаљона, неуморни Марко Зорић.

Ово је само слика пробоја непријатељске одбране приликом ослобођења Приједора 1944. године, а цијелу акцију би требало шире и свеобухватније обрадити. Наше су снаге овог пута показале високу борбену способност и вјештину у борби за насељена мјеста.

Ваља истаћи да су наши продори на уском простору у виду „клинова“, комбиновани са брзим наступањем ка центру града, највише деморалисали непријатеља; његове команде су губиле главу и нису знале да среде своје снаге и да нам се организовано супротставе.

Раде Бркић

МАРКО ЗОРИК

Рођен је 1922. године у селу Дабар код Санског Моста. Потиче из врло сиромашне земљорадничке породице. Врло рано је остао без родитеља. Мајка му је умрла када му је било свега 3—4 године, тако да њен лик није ни запамтио. Након смрти његовог оца, живио је са маћехом и сестром која је била старија од њега двије године. У дјетињству је имао тежак живот.

Био је већ поодрастао младић кад је дошао рат и капитулација старе Југославије, што је и њега, као и многе његове вршњаке, јако потресло. По природи је био бистар, весео, дружељубив, спреман свакоме притећи у помоћ. Од малена се истицао храброшћу. За њега није било препрека које није знао савладати, или невоља које није знао стички отрпјети. Сви дјечаци села су га јако вољели, радо се с њим играли и дружили. Школу није похађао. Године 1941. када је почео устанак, једва је знао прочитати и написати покоје слово.

Са првим устаницима 1941. године из села Дабра у борбене партизанске редове ступио је и он. Војску није био одслужио, па се у борби заједно калио и учио ратним вјештинама и баратању оружјем. Био је

веома радознао и упоран да што више научи како би и у борби могао постићи што веће резултате. Био је врло одлучан и у свакој борби или акцији промишљен и до краја упоран. Врло брзо, био је запажен међу својим друговима и руководиоцима. И борци су га неизмјерно вољели и радо с њим одлазили у све акције. У партизанима се брзо и физички развио и од неразвијеног дјечака, постао прави атлета којег више није било лако препознати.

Није дуго носио пушку. Већ концем 1941. године повјерено му је руковање пушкомитраљезом у Трећем воду Друге чете Првог батаљона „Петар Шкундрић“ у Првом крајишком НОП одреду.

Осим изузетне храбрости и вјештине испољаване у току борби, имао је и диван глас и знао лијепо да пјева. И у најтежим моментима, након великих борби, маршева, глади, умора и неиспаваности, он је својим гласом подизао борце на ноге, у коло, подстрекавао да забораве на све невоље које су рат и борба носили собом.

Учествовао је у свим борбеним акцијама које је изводио Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде, и у свакој борби био је први у нападу и јуришу, а посљедњи када се одступало. Непријатељски бункери, и било која друга упоришта, за њега нису никада представљали несавладиву препреку. Он је увијек нашао најбољи начин како да доскочи непријатељу, уништи га или натјера у бјекство.

Концем 1942. године постао је десетар, а 1943. године водник. Године 1942. постао је члан СКОЈ-а, а 1943. члан КПЈ. Врло брзо се и политички развио у свјесног и оданог борца наше револуције.

Дана 20. октобра 1943. године и 2. августа 1944. приликом напада на непријатеља у Санском Мосту и Босанском Петровцу истакао се невиђеним јунашвом и сналажљивошћу. У Босанском Петровцу продро је кроз јаку непријатељску одбрану у град, ликвидирао неколико упоришта, али пошто остале јединице нису извршиле свој задатак, повукао се са преполовљеним водом у састав своје чете. И приликом ослобођења Приједора 1944. године истакао се као командир борбене групе Првог батаљона и погинуо као прави херој.

Стево Илић

СЈЕНАЊЕ НА ОСЛОБОБЕЊЕ РУДНИКА ЉУБИЈЕ

Седмог септембра 1944. године, „Четврти батаљон Шесте крајишке бригаде кренуо је из Велике Рујишке и 8. септембра ујутро стигао на Мијску Главу надомак Рудника жељезне руде Љубија. Народ и омладина Мијске Главе срдечно су нас дочекали и одмах по доласку према распореду развели јединице по кућама на одмарање. Тај народ и омладина нису се тада одвајали од нас, јер су осјетили да ће овога пута бити коначно ослобођени од окупатора и домаћих издајника. Истога дана отпочеле су припреме за напад на непријатеља. Одређене су куће за пријем рањеника, а велики број омладинаца добровољно се јавио за изношење рањеника.

Непријатељ је имао истурена одељења за одбрану Љубије на коти Црне липе, у селу Жунама. На тим положајима имао је око двије сто-

тине војника, добро наоружаних, у рововима и бункерима ограђених бодљикавом жицом.

У иослијеидневним часовима послјеје размештаја јединица, извршили смо извиђање терена и праваца на којима треба да извршимо напад. Потом је утврђен план напада и формирана је једна борбена група од 30 бораца добровољаца који ће отворити пролазе у жичаним препрекама и почетком напада групама бомбаша ликвидирати непријатељску бункере. Прије формирања борбене групе за напад одржани су партијски и скојевски састанци, на којима су чланови КПЈ и СКОЈ-а упознати са предстојећим задацима у нападу. Потом су одржане и уобичајене четне конференције, на којима су и борци упознати са предстојећим задатком јединица и личним понашањем у борби и према цивилном становништву. На овим састанцима и четним конференцијама јавили су се добровољци у борбену групу. Прво су се за добровољце јавили чланови СКОЈ-а и КПЈ. Затим су се врло брзо јављали и остали борци, тако да смо имали више бораца добровољаца него што нам је било потребно за борбену групу. Покушао сам да вратим Војновић Милоша јер је био млад, а отац му је погинуо првих дана устанка, али он није хтио да се врати. Сјећам се добро да је у групи био и Стево Бркић из Бање Луке. Борбена група је била добро наоружана пушкомитраљезима, аутоматима, ручним бацачима и прибором за сјечење бодљикаве жеце. Имали смо и један ручни бацач „Цон Бул“.

Водич нам је био из Мијске Главе, звао се Бурић, али му се имена не сјећам више. Идући кроз шуму упитао ме је пушкомитраљезац Крунић би ли могли попиту по један гутљај ракије. Ја сам му рекао: „Каква ракија у овој шуми?!“, а он ми одговори да наш водич има флашу од литре пуну ракије и жели да нас почасте. Скоро сви смо попили по „гутљај“ ракије из те литре, а водич је био јако задовољан што нас је почастео.

Кад смо дошли близу жичаних препрека и непријатељских ровова и бункера, јавила су се два добровољца да просијеку жицу и то: Крменица Иво и Војновић Милош. Они су то врло вјешто урадили, тако да смо сви прошли кроз тај отвор и распоредили се пред саме непријатељске бункере и ровове а да нас непријатељ уопште није ни осјетио.

Сачекали смо до 22.00 сата, односно до отпочињања напада на Рудник Љубију и Приједор. Кад је дат знак за напад, наша група муњевито је напала непријатељско упориште на Црним липама и за кратко вријеме пробила лијеви дио фронта непријатељске одбране. Сјутрадан око 12 сати, уз помоћ осталих дијелова Четвртог батаљона, ликвидирали смо и посљедње непријатељске ровове.

Непријатељ је имао око 100 убијених и заробљених војника, а наша група имала је два лакше рањена и то: Цумбулисту Деду од Босанског Петровца и Војновић Милоша. Наредио сам болничарки да их одмах отпреми у батаљонску амбуланту, али Војновић није хтио да иде иако сам говорио да мора ићи.

Ја сам тада био водник вода и водио сам поменућу групу у акцију. Наше снаге су истог дана гониле непријатеља према Приједору преко села Раковчана, Бишћана, Југоваца и Цикота. Непријатељ је био у јед-

ној великој иницијати и доживио је праву катастрофу на лијевој обали ријеке Саве у селу Цикоте. Имао је огромне губитке.

Непријатељска војска приликом повлачења потјерала је са собом велик број становништва, нарочито из Рудника Љубија и околних села. Све цивилно становништво смо успјели ослободити и вратити кућама, а један је број одмах ступио добровољно у наше јединице.

У тим борбама рањен је Стојан Букић, командир чете из Радића код Босанске Крупе, и то, колико се сјећам, у лијеву ногу. Пришао сам му и питао га: „Боли ли, командире?“⁷⁷ На то ми је он одговорио: „Не питај ме за ногу, видиш ли да ми је пробило чизму!“ Прегледала га је и превила другарица Дева, референт санитета у Четвртог батаљону.

Лијеви су били ти дани наше револуције. Никада те славне дане из наше револуције не би смјели заборавити садашње и будуће наше генерације.

Мирко Студен

РАД У САНИТЕТУ ШЕСТЕ КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ

Крајем прве половине рујна 1944. године, домобрански гарнизон у Ивањској прешао је сав са свим наоружањем у партизане, у Шесту крајишку НОУ бригаду, и од тада сам био борац и лијечник у тој Бригади све до краја рата.

Шеста крајишка НОУ бригада је била јака бригада. Имала је четири батаљона. Командант је био мајор Милан Миљевић. Била је борбена ударна јединица. Читав Штаб и командни кадар је имао веома добар однос према санитету. Санитет је био добро организован. У Петом корпусу био је референт др Крешо Мајер. Референт санитета Четврте дивизије је био лекар, капетан Данијел Мажар, а референт фармацеут била је другарица поручник Ружа Љубић, студент фармације. У Бригади је била референт другарица поручник Анђелка Тубин, а ја бригадни лијечник. У Бригадном превијалишту радиле су три другарице болничарке и два болничара. Сваки батаљон је имао свога батаљонског референта. У већини случајева то су биле другарице. По четама су били болничари и носиоци рањеника.

У другој половини рујна се спремао напад на Бању Луку. Организирали смо превијалиште у једној кући у Петрићевцу. Борбе око Бање Луке трајале су 9 дана. За то вријеме прошло је кроз Бригадно превијалиште око 80 рањеника. Рањенике смо упућивали у хируршке екипе. Једна је била у Петрићевцу са др Павлом Мартинцем, а друга у Сарачићима са др Татлићем и др Давором Петровићем на челу. Лакше рањенике смо упућивали у позадинске болнице. Како је борба напредовала, спуштали смо се са Бригадном амбулантом све више према граду.

Послије повлачења из Бање Луке, дошли смо у Сански Мост. Јединице су се одмарале три-четири дана и припремале се за дужи марш. Ми смо се у Бригадној амбуланти такође припремали за марш. У Санском Мосту смо оставили све ствари које нам нису биле пријеко пот-

ребне. Направили смо један лакши сандук за лијекове и инструменте, којег смо могли лако прикачити на коњски самар. Све болеснике и рањенике који нису били способни за покрет оставили смо у Санском Мосту. Кренули смо преко Кључа за Мркоњић Град, па одатле за Јајце, Винац и Бугојно. У Бугојну смо се задржали 2—3 дана на одмору, а након тога упутили смо се преко брда, у с. Турбе и ту смо почели припреме за напад на Травник. Марш од Санског Моста до Бугојна трајао је 4 дана.

За хигијенско-епидемиолошку службу био је један хигијеничар који би, за вријеме док није било борбе, обилазио са лијечником батаљоне. Тада би се вршиле смотре и парење појединих јединица уколико би се појавила ушљивост. Хигијеничар је био врло снажљив и волио је свој посао. Тако је, после борбе за Травник, гдје смо се дуже задржали, направио покретна купатила и тушеве, те је купао борце по батаљонима.

Из Турбета крајем листопада почео је напад на Травник. Борба је почела око 21 сат и трајала је читаву ноћ. Те ноћи прошло је кроз нашу Бригадну амбуланту око 120 рањеника. Већим дијелом су то били тешки рањеници, те су упућивани у Дивизијску хируршку екипу и Дивизијску болницу. Те ноћи је погинуо и народни херој Јосип Мажар Шоша у близини нашег положаја. Прву ноћ је посјетио нашу амбуланту референт санитета Дивизије, Дане Мажар, јер се на том мјесту очекивао највећи прилив рањеника. Други и трећи дан, било је много мање рањеника. Прве ноћи било је потешкоћа са евакуацијом рањеника, јер је уски сеоски пут био закрчен артиљеријом, тако да смо једва пред свануће били у стању евакуирати рањенике. Бригадни референт, другарица поручник Анђа Тубин, позвала је све батаљонске референте, договорила се с њима и дала им упутства. Добили су прве завоје, удлаге и други материјал. Одређен је правац евакуације за Бригадну амбуланту — превијалиште. Превиијалиште је било у вези са батаљонима за вријеме борбе, преко Санитетског вода, чији су припадници ишли до батаљонских превијалишта, преузимали рањенике и водила их у Бригадно превијалиште.

Три дана су трајале огорчене борбе код Травника. Након ослобођења Травника, задржали смо се ту пар дана, а након тога кренули смо у Билу гдје је била наша Бригадна амбуланта и ту смо се задржали дуже вријеме. Бригадна амбуланта је била смјештена у три куће. Имали смо 30 болесника и лакших рањеника. Ту је било и око 10 болничарки које смо обучавали за његу рањеника и болесника. Одржали смо и два курса носиоца рањеника. Амбуланта је имала посебну кухињу за дијеталне болеснике, рањенике и особље. Имала је свој заштитни вод и комору. Обилазили смо батаљоне једанпут мјесечно. У Бригадној амбуланти се указивала помоћ: стављале су се удлаге код прелома, поправљани су први завоји, устављала крварења, давао серум против тегануса и гасгангрене, обскрбљивали се рањеници топлим напицима и храном, а након тога би се вршила евакуација у хируршку екипу гдје су радили др Давор Петровић и др Шумановац. У Дивизијској болници радио је и један љечник интерниста. Тамо смо слали лакше рањенике и остале неколико дана после операције.

Др Војислав Планчић

ПРЕДАЈА ГАРНИЗОНА ИВАЊСКЕ

У љего 1944. године Прва бојна (батаљон) Треће горске пуковније премјештена је из гарнизона Приједор у Бању Луку, а затим у гарнизон Ивањска (24 км удаљен од Бање Луке).

За вријеме мог служења у Приједору у поменутој јединици био сам повезан са мјесном организацијом и илегалним каналом са Козаром.

Командант бојне био је мајор Хацидедић, родом из Бање Луке. Са Хацидедићем сам био у сталној вези, односно радили смо заједно преко другарица, из Приједора, Мајкић Раде и Томашевић Секе. Веза је одлично функционисала како са градом тако и са тереном — Козаром. Међутим, једног дана веза је била проваљена, Хацидедић премјештен за Бању Луку, а за команданта Прве бојне постављен је један капетан I класе (сатник), имена му се не сјећам. Знам да је био „културбундаш“, да је носио на рукаву ознаку „културбундаша“ био је негдје из Баната).

Преко својих људи неколико пута сам организовао „бунт“ међу војницима (домобранима) против извршавања његових наређења. Тако се сјећам добро: добијено је наређење да се јединица премјешта из Приједора за Бању Луку и, умјесто преко Омарске, читава јединица кренула је за Брезичане и тамо смо остали док није удовољено нашем тражењу да се поново за команданта наше бојне постави мајор Хацидедић. Тек послје његовог доласка кренули смо за Бању Луку. Нормално, веза је постојала, јер сам ја преко везе обавијестио којим правцем и када ћемо проћи за Бању Луку преко слободне територије. У Бањој Луци смо се задржали краће вријеме и читава бојна је послата у гарнизон Ивањска.

По доласку у Бању Луку веза је била успостављена преко друга Топић Митхада (предратни комуниста — задужен за илегални рад са Козаром). Преко њега успостављена је веза са Петнаестом бригадом Тридесет девете дивизије. Везу смо одржавали са обавјештајцем те Бригаде. Имао је надимак „Црни“.

Мајор Хацидедић и ја имали смо личне контакте са другом „Црним“ читаво вријеме боравка Петнаесте бригаде на терену Ивањске. Наређено нам је да сурадња траје — о преласку на слободну територију да не помишљамо с обзиром да се спрема акција на гарнизон Бања Лука.

Ова веза је добро функционисала до једног поподнева, када су у Ивањску дошли гестаповци са црном марицом и одвели мајора Хацидедића у Бању Луку. Неко је провалио наш рад са партизанима. Тако је настала паника међу млаћим официрима из бојне, и њих 8 је одмах побјегло на ослобођену територију и укључило се у јединице Тридесет девете дивизије. Тако се ситуација још више комплицирала.

Бањалучка илегална веза је на терен (у Пети корпус) послала правника Трећег горског здруга, мислим да се звао Сирочић. Међутим, и та веза је проваљена. Група усташа из „Усташке жељезничке бојне“ поставила је засједу и ухапсила Сирочића, који је носио собом радио станицу и шифре за рад: Пети корпус — гарнизон Бања Лука. Пошто сам у то вријеме био најстарији официр по чину (натпоручник — поручник), одмах сам интервенисао код усташа и успио да ослободим друга Сирочића и својом везом га стражарно спровео за Бању Луку.

У то вријеме стање у Ивањској било је страшно. Бањалучка илегална веза (вјероватно се ради о вези са Петим корпусом) је јавила да ће у правду Приједора бити упућене двије усташке бојне да га поново заузму (тих дана је био ослобођен), а требало је да се задрже и заноће на брду Кик. Те ноћи напад би био извршен од стране јединица које су ослободиле Приједор и, нормално, усташе би бјежале у правцу Ивањске. Овај план је пропао, јер су усташе умјесто за Приједор кренуле за Бању Луку односно за Загреб.

На Ивањској сам остао са групом официра и војника у које сам имао повјерење и они у мене. Био сам веома цијењен. Тада сам био командир стројничке сатније (митраљеске). Углавном сви војници, подофицири и официри су знали за моју везу са јединицама НОВ још из дана када смо били на терену Приједора. У то вријеме у Ивањску је дошла група Нијемаца: 2 официра и 25 унтерофицира (подофицира). Распооређени су по четатама и водовима као „Аусбилдери“ за обучавање. У ствари били су шпијуни који су били убачени међу домобране. Знам да је мене шпијунирао један командир вода (у цивилу је био правник, а у домобранству потпоручник). Поред тих Нијемаца на Ивањској је била и једна посада Нијемаца са тенком „Тигар“ (који је био појачање бојне).

Бојна је имала три чете и моју „стројничку“ сатнију. Један вод из бојне био је на Рамићима код једне црквице.

Од стране штаба Петнаесте бригаде нам је наређено да радимо са домобранима, да вршимо политичке припреме за укључивање у јединице НОВ, али да за сада прелазак на ослобођену територију не долази у обзир. У међувремену Петнаеста бригада Тридесет девете дивизије је нагло напустила терен Ивањске и наша веза је била прекинута. Поново сам успоставио везу са слободном територијом преко свог курира — супруге биљезника са Ивањске. Он се звао Перо Милер, она дјевојачко презиме Карабеговић. Мислим да је била из рода Карабеговића из Бање Луке. Било је отресита и храбра другарица. Она је однијела моје писмо преко жице и успоставила везу са јединицама Шесте крајишке НОУ бригаде, која је тада дошла на терен Ивањске, и уговорила састанак са партизанима. На уговорени састанак са мном су пошли Басић Иван, по чину водник, и водник Мугдим који је радио као писар у Штабу Бојне. На састанак смо пошли под пратњом преко жице, затим на уговорено мјесто (негдје према Пискавици). На састанку, колико се сјећам, био је друг Есад, Обавјештајац Шесте бригаде, друг Миланчић, командант Бригаде, мајор Душан Радић и још неки официри чијих се имена више не сјећам. На том састанку изложио сам ситуацију у гарнизону Ивањска и захтијевао сам да нам се омогући што прије излазак на ослобођену територију, с обзиром да је мајор Хаџидедић ухапшен а 8 официра побјегло на слободну територију. Пријетило је хапшење и осталих официра, јер је проваљен рад и веза са слободном територијом.

Сјећам се детаља са тог састанка. Питао сам друга мајора Миланчића (тада командант Шесте бригаде) да ли да Швабе доведемо живе или да их побијемо. Рекао ми је да их доведемо живе. Тражио је од мене да воз који је долазио у Ивањску око 17.00 часова заплијенимо, што је практично било немогуће, јер смо се ми на поменутом састан-

ку налазили око 16.00 часова. Пошто су мене изнавали другови из Шесте бригаде, знали су да сам Бањалучанин (да не би моји родитељи страдали од стране усташа), договорили смо се да не би требало отворити јаку ватру из оруђа него само неколико рафала у вис да би изгледало да је била борба.

Договорили смо се да војска иде под мојом командом према Пискавици, а комора (кола са муницијом, два топа 37 мм и товарна грла са минобацачима — 6 комада) да иду цестом Ивањска — Приједор. Договорено је да се изврши разминурање на цести према Пискавици.

По новратку у гарнизон Ивањска мене и другове који су били са мном на састанку сачекала је група официра и војника. Одмах сам сазвао збор свих официра и подофицира и наредио спремину за покрет. Све се одвијало филмском брзином. Наредио сам да се Швабе похватају и разоружају. Међутим, кад су видјели да се домобрани спремају за покрет и они су отишли у своје настамбе (становали су на кату Железничке станице) и они су узели своју ратну опрему. Тако да је тај план пропао. Посгавили смо неколико митраљеза на цесту и мислили смо да их једноставно покосимо. Међутим, нису били сви на једном мјесту. Тада смо се досјетили варци. По куриру једног по једног смо звали у телефонску централу која се налазила удаљена од Станице. У телефонској централи поставили смо по две провјерена домобрана који су са аутоматима чекали и чим би који дошао узвикнули: „Хенде ауф“ (руке у вис) и тако смо их пет на варку разоружали. Међутим, пошто се нико од позваних на разговор није враћао из телефонске централе, Швабе се више нису хтјеле јављати односно одлазили на телефон. Тада сам позвао капетана I класе Орешковића (који је у међувремену дошао за команданта бојне, али није имао никакве везе око прелаза на слободну територију, него сам га довео пред готов чин, а добро је говорио њемачки) и рекао му да сад позове она два њемачка официра и да им нареди да се предају са осталим подофицирима. Један официр се одмах предао, а други је почео да бјежи, међутим био је одмах убијен. Подофицири су се постројили, скинули оружје и ставили га на гомилу без опаленог метка. Чак и тенкисти нису отишли до тенка (који је био исправан) јер смо одмах поставили стражу и онемогућили улазак у тенк.

За то вријеме све јединице гарнизона Ивањска су се прикупиле на Железничкој станици и по плану се кренуло на ослобођену територију са свим људством и материјалом са којим је располагала бојна. Разоружане Швабе довели смо на ослобођену територију. На слободној територији одмах су нас дочекале јединице Шесте крајишке бригаде и одвеле у правцу Пискавице. Још исте вечери све јединице бојне су распоређене по батаљонима Шесте бригаде. Моја стројничка сатнија распоређена је као Пратећа чета Шесте бригаде са комплетним људством, материјалом и оруђима.

Сјећам се те вечери, код расподјеле јединица изашлих из Ивањске био је комесар Дивизије, Димитрије Бајалица, друг мајор Мориц, обавјештајац, друг Радић Душан, друг Церић и други.

Капетан I класе Орешковић последије нашег изласка са Ивањске био је распоређен за наставника у Официрској школи.

При нападу на Бању Луку, моја Пратећа чета Шесте бригаде напала је из правца Жељезничке станице Бања Лука на зграду бивше Бановине (сада опћина) и на Дом културе. У нападу на Бању Луку командир Пратеће чете био је капетан Трнинић, звани „Трњо“, а комесар поручник Дошеновић, родом из Здене код Санског Моста.

По уласку у Бању Луку срео сам мог доброг пријатеља и суборца мајора Хацидедића званог „Хација“. Послије рата био је наставник у Милицијској официрској школи у Сарајеву. Једном сам га срео послије рата у Сарајеву. Имао је чин потпуковника ЈНА. Колико ми је познато, умро је прије неколико година у Сарајеву.

Борис Ребула

ПРЕДАЈА БОЈНЕ ИЗ ИВАЊСКЕ

Послије ослобођења Приједора, 6. септембра 1944. године, и ликвидације овог јаког непријатељског упоришта, Шеста крајишка НОУ бригада наставила је чишћење и осталих непријатељских упоришта Чаракова, Хамбарина, Љубије и других мјеста све до Босанског Новог. Након ове операције, Штаб Петог корпуса почиње припреме за напад на Бању Луку. У вези с тим и наша Бригада добила је наређење да се са сектора Босанског Новог прикупи на краћи одмор у села изнад Приједора.

Како је Штаб Четврте крајишке НОУ дивизије већ имао план дејства својих јединица на Бању Луку, то је у том правцу усмјерио све своје обавјештајне официре и извиђачке чете с циљем извиђања терена и свих упоришта која се налазе на правцу дејства њених снага. Тако је и на правцу свог кретања ка Бањој Луци, Шеста крајишка бригада упутила дијелове Извиђачке чете и обавјештајне официре, са задатком хитног контакта са свим симпатизерима и сарадницима на овом терену и утврђивања стања код непријатеља. На правцу кретања Бригада до 30. августа налазила се и Петнаеста крајишка НОУ бригада, са којом смо ступили у контакт ради преузимања обавјештајних веза.

У гарнизону Ивањска налази се Прва домобранска бојна Треће горске пуковније, јачине око 320 војника и старјешина, у којој је било и 12 Нијемаца. У овој бојни било је и неколико наших сарадника, међу којима и командант бојне, који је тих дана ухапшен и отјеран у Бању Луку. Ово је унијело страх међу остале наше сараднике у Првој домобранској бојни, јер је тиме изгубљена веза са партизанима. *Очекујући сваки час да и њих ухапсе усташки агенти, потражили су везу са нашом Бригадом. Тринаестог септембра 1944. године, у моменту наиласка моје извиђачке групе изнад Ивањске и прикупљања обавјештајних података, код мене је стигла једна жена са писмом намјењеним партизанском старјешини. Из писма сам сазнао да Прва домобранска бојна жели да се преда. Како ја о томе ништа нисам могао да одлучим, одмах сам упутио два борца у правцу наиласка Бригаде, која је од нас могла бити удаљено око пола сата хода. Жену сам задржао како би Првој бојни однијела наш одговор. Убрзо око 13.30 часова стигао је и командант Бригаде, Милан Миљевић-Миланчић и обавјештајни офи-

цир Леви. Оии су ио овој жени послали одговор Првој домобранској бојни. У писменом одговору се, поред осталог, захтијевало да дође командант ове домобранске јединице на преговоре. За око сат времена стигао је и домобрански официр са неколико пратилаца. О условима предаје овог гарнизона разговор је отпочео одмах. Домобрански официри су тражили да наше јединице нападну Ивањску, да том приликом пуцају у вис, што ће чинити и домобрани. Објаснили су нам да су већина домобрана из околине Бање Луке, па ако се сазна да су се без борбе предали, биће доведене у опасност њихове породице. Прихватили су да при отпочињању нашег напада сами разоружају 12 Нијемаца. Разговор је завршен негдје око 16 часова, послије чега је командант Миланчић позвао старјешине и упознао их са ситуацијом и могућностима предаје овог непријатељског гарнизона без борбе. Сам Миланчић је био мало неповјерљив и то није скривао. Старјешинама је наредио да се Ивањска у први сумрак опколи и око 21 час демонстративно нападне, па да се послије пређе у прави напад ако домобрани не одрже ријеч. Послије један сат из Ивањске је изведена цијела бојна од око 320 људи и 7 Нијемаца које су домобрани везане спроводили, док су 4 Нијемца дала отпор, па су их домобрани у борби убили.

Сјутрадан смо сазнали како је прије неколико дана командант ове бојне ухапшен и одведен у Бању Луку. Агенти су га отјерали као нашег сарадника. Како је посао успјешно обављен, то су и комесари преузели свој дио посла. Одржан је говор свим домобранима и у најкраћим цртама упознати су са циљем наше борбе. Понуђено им је да могу остати у нашим јединицама, што су сви прихватили. Послије тога настало је формирање нових четвртних чета по батаљонима, које до тада нисмо имали. На чело ових чета постављени су наши искусни командири и комесари, међу којима је био и Тома Раковић, којег је у шали командант Бригаде Миланчић ириупитао: „Сатниче, како те слушају домобрани?“

Послије неколико дана услиједео је и напад на Бању Луку. У граду и његовој околини водили смо неколико дана жестоке борбе, којом приликом је неколицина ових домобрана побјегла. Они су и војнички и политички били неспремни да се боре раме уз раме са нашим прекаљеним Крајишницима, па није ни чудо што су неки побјегли натраг непријатељу. Неколико домобранских везане официра, који су као наши сарадници припремали ову предају, остали су са нама до краја рата и били су врло добри борци и руководиоци наше Армије, а данас су њени пензионисани резервни официри.

Перо Вукић

КОМАНДАНТ, ОБАВЕШТАЈАЦ И КУРИРИ (анегдота)

Обавјештајни официр се задржавао у Штабу Бригаде чешће него што је на терену организовао обавјештајну службу и прикупљао податке о непријатељу. Име у овом случају није важно. Командант Бригаде, Миланчић Миљевић, није био задовољан радом свог обавјештајног офи-

цира. Нису много иомагала наређења и задаци. Дан на терену, а пет у Штабу. Обавјештајац је имао разлога за то. Заљубио се у Бригадни санитет. И то је Миланчић знао. Смислио је једну подвалу, јер му све остало није помогло.

Позвао је једног скоро дошлог курира у Штаб и изнио му свој план. Рекао му је како се зове, да долази из Приједора, да је послат од непријатеља да прикупи податке о нашим јединицама и да се за дан-два врати у Приједор. Затим је позвао два курира — борца, дао им канап којим ће везати овога трећега, послао их мало даље од Штаба да би га тамо везали и спровели до обавјештајца који се налазио у другој просторији.

Договорено, било је учињено. Курири су „спроводили“ свога везаног друга на „саслушање“ код обавјештајца. Миланчић се прикрао до врата и прислушкивао „саслушање“. Све је ишло по Миланчићевом сценарију до оне тачке до које је добио овај „шпијун“ инструкције од Миланчића. Послије тога је почео да запиње, да замуцкује и да размишља шта ће да каже. Обавјештајац се наљутио. Почео је да пријети, да грди и псује. Звизнуо је и један добар шамар. Рука се нашла у ваздуху да пришије и други, када су се врата, гурнута Миланчићевом ногом, отворила и када се Миланчић створио у соби.

„Зар не видиш, бога ли ти твога, да је то наш Јовица?“ — викнуо је. Запањени обавјештајац остао је без ријечи, зграбио своју торбу и стројницу и праћен смијехом оне двојице курира, изгубио се из Штаба на неколико дана. Послије није било проблема са обавјештајним задацима.

Дмитар Бајалица

ЛИКВИДАЦИЈА НЕПРИЈАТЕЉСКОГ УПОРИШТА „ЦИТАДЕЛА“ У БАЊОЈ ЛУЦИ СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ

У центру Бање Луке, за последњу одбрану, непријатељ је утврдио три селике зграде, тада највеће у Бањој Луци. То су биле Бански двори, Банска палата и Хипотекарна банка. Непријатељ је подрумске просторије претворио у своје тврђаве, прозоре у пушкарнице; ходници и подруми могли су да прихвате више од 1.000 војника. У истим просторијама били су и магацини муниције, санитетског материјала и прехранбених намирница. На раскрсници улица непријатељ је изградио бункер са пушкарницама на све четири стране, под ватру је ставио све улице којим се могло прићи овом утврђењу. Овако снабдјевене и утврђене зграде стварале су услове за дужу борбу и ефикасну одбрану. То посебно што се нису могле тући нашом артиљеријом непосредним гађањем, јер су то подруми. Ове три куће биле су повезане са осталим блоковима зграда. Банска палата била је повезана са блоком зграда од Кастелова ћошка, а Бански двори са блоком зграда од Народног позоришта. У систем одбране били су укључени и објекти: Жељезничка станица и хотел „Босна“.

О утврђењу и систему непријатељске одбране имали смо доста података, али нисмо знали колико ће снага бранити „Цитаделу“, да ли су

у њој усташе или домобрани. Нисмо знали да ли имају сталну посаду, или ће то бранити снаге које се буду повлачиле са спољњег система одбране. Планом напада Шесте крајишке НОУ бригаде било је предвиђено да чим пробије спољну одбрану, не обзирајући се на непријатеља који остаје иза лећа, на лијевом и десном крилу, што прије продире овим објектима с циљем да се што мање снага са спољне одбране помогне овог утврђења. Наша Шеста бригада је нападала правцем: Паприковац — Пишталине, Жељезничка станица — хотел „Босна“ — Банска палата.

Борци су били припремљени за напад на Бању Луку. Морал је био на висини. Бригада је кренула на деликатан задатак. Ударним групама на уском простору пробила је спољну одбрану у рејону Паприковац преко Пишталине (гдје је сада „Руди Чајавец“), као бујица сјурила до Жељезничке станице, хотела „Босне“ — до саме „Цитаделе“. Одмах јој је пао у руке непријатељски вод тенкова, батерија хаубица, једна митраљеска чета и војна музика. Бригада је заузела Кастелов ћошак, мали логор и Народно позориште. Још у току ноћи почела је да се користи заплијењеним хаубицама, директно је гађала Банску палату.

Када је наступио дан, снаге Бригаде биле су заустављене из већ описаног утврђења. Одмах смо извршили мање прегруписавње да би се избјегла гужва. Једна хаубица довучена је на Жељезничку станицу, а друга у парк, како би непосредним гађањем тукли банске зграде. Одмах је почео напад на утврђење. Наша ватра је била врло јака. Ручним противтенковским бацачима из хотела „Босне“ гађан је бункер који је постављен на раскршћу између ове три утврђене зграде. Борба је трајала цео дан. Напад није успио. Прошла је и ова ноћ. Ваљало је наћи рјешење. Одлучено је да се кроз блокове кућа које су у склопу ових утврђених палата пробијају зидови са два правца: од Кастелова ћошка до Банске палате и од Народног позоришта до Банског двора. Борци су приступили пробијању зидова од Кастелова ћошка, пробили су се до пролаза код фотографске радње „Фото Јакић“, гдје су дочекани из утврђене зграде. Командир Друге чете Првог батаљона, Лазо Медић, бомбама је ликвидирао прве непријатељске војнике. Он је с горњег спрата био тешко и смртно рањен. Даље се није могло наступати.

С друге стране, од Народног позоришта, наши борци су такође пробијали зидове и доспјели до зграде Бански двор. Када су пробили високи зид који је одвајао двориште Банског двора од блока зграда према Народно позоришту, кроз један мали отвор на зиду посматрали су непријатељске војнике како доносе своје рањенике и превијају их, а одатле преносе у друге просторије. Да би остали неопажени, наши борци нису отварали ватру. Жељели су да непријатељ не осјети њихово присуство у непосредној близини.

Донесена је одлука да се из Ватрогасне гараже довуче мања ватрогасна пумпа, да се мјесто воде наспе бензин, да се после зграда бензином и запали. Донесена је пумпа, насут бензин и засуто двориште, али пумпа није била таквог капацитета да би добацила бензин до Банског двора. Пожар је захватио само дио дворишта. Овим пожаром изазвана је паника код непријатеља, јер је био изненађен присуством наших бораца у непосредној близини. Ни ова акција није дала жељене резултате. Борба је продужена, али се непријатељ не предаје.

Замјеник команданта Бригаде, који је сво вријеме учествовао у борби заједно са осталим старјешинама, дошао је на идеју да још нешто предузме. Предложио је Штабу Бригаде да спреми једну снажну мину на двоосовинска кола и падом мрака да мину одвуче помоћу тенка на раскрсницу између Банског двора и Хипотекарне банке и остави кола код бункера, а тенк врати, затим да се мина активира с циљем да сруши бункер који је спречавао сваки наш покушај да се приближимо наведеним објектима. Командант Бригаде је одобрио овај приједлог.

Послан је камион у рудник Лауш, у коме је допремљено око пола тоне експлозива. Довучена су и једна двоосовинска запрежна кола. Све је то допремљено до Кастелова ћошка, у мртвом углу од непријатељске ватре. Дошла је група бораца — инжењераца. Са највећом пажњом је припремљена мина. У двоосовинска кола сложени су сандуци експлозива. Направљен је иницијални метак од око 5 кг пластичног експлозива, монтирано у тај метак 6 детонатора са спорогорећим штапином дужине 12 метара. Тако спремљен иницијални метак стављен је у један сандук. Око њега је још стављено око 100 комада детонатора, а око свега тога динамит. Конопцем су увезани сандуци експлозива у колима и причвршћени за кола како не би пали из кола кад их тенк повуче. Набављена је челична сајла, везана за колску руду да би помоћу ње везане за тенк довукли до бункера ову страшну мину, која ће дићи у ваздух бункер.

Пријетила је опасност да непријатељ не погоди товар на колима. Стријепели смо да случајно неки метак не погоди иницијални метак и детонатори пак не изазову експлозију, што би за нас, који смо били у тенку, било катастрофално. Мислили смо да не би метак пресјекао спорогорећи штапин, али смо зато ставили 6 штапина по 12 метара, па је била мања вјероватноћа да ће се нешто непожељно десити. Све је било спремно.

У тенку смо нас тројица, а тенк је мали. Пало је наређење да инжењерци запале спорогореће штапине. Челична сајла је кроз задњи отвор провучеда у тенк и закачена за ручицу која затвара поклопац тенка. Идући Господском улицом размишљао сам: ко ли ће бити жртва: ми, или онај коме је намијењено, или и једни и други? Непријатељ је примијетио да иде неко чудо, али није знао шта је сем што је видео тенк. Ракета за ракетом се распрскавала, ураган митраљеске и пушчане паљбе, меци звече по оклопу као град по торној колиби.

Како се приближавамо бункеру, почеше и бомбе да падају по оклопу тенка. Ево већ смо стигли до циља. Сајла се стегла, па се не да скинути да оставимо кола са мином. Због тога је тенк за тренутак морао да застане. Сајла је откачена. Викнух возачу: „Вози, готово је, откачено је!“ Возач даде гас, тенк се засука. Прекинута му гусјеница. Снажна експлозија на куполи тенка, од које сину ватра и унутар тенка. Војник Ивица, стријелац у тенку рањен је у руку. Шта ћемо сад? Искочих отворих излаз. Притиснух на обарач на митраљезу тенка. У ком правцу иде рафал немам појма. Оба су тенкиста искочила. Отвор је мали, али се брзо излази. Појурих десно од тенка. Правац је добар. Стигох до нрвих кућа за које су се већ били заклонили тенкисти. Јавише се. Поново смо заједно. Возач тенка завија лијеву руку стријелцу Ивици. Још чекамо. Тенк је остао. Шта ће бити са мином? Брзо ће да плане. Бље-

сну страшна свјетлост, разлијеже се ексилозија. Одбија се о брда па се чини да их има више. Полетјели су кровови са оближњих кућа и комади падају из ваздуха. Не знамо шта је било са тенком. Наступила је тешина. Нема ракета нити рафала.

Рањени Ивица рече: „Вас двојица идите, ја ћу се склонити у ове куће до јутра." Кренули смо, али не знамо куда ћемо проћи да не наиђемо на непријатеља. Изгубили смо оријентацију. Командант Бригаде је послао други тенк да види шта се догодило послје експлозије. Када смо нас двојица чули хуку другог тенка, знали смо гдје се треба вратити.

У Штабу Бригаде већ су нас били „отписали", јер су наши борци видјели да је тенк онеспособљен, видјели страшну експлозију, а нису знали да смо ми раније напустили тенк. Оваква неизвјесност трајала је цијелу ноћ. Чим је свануло насављена је кратка борба јер су се из Банске палате појавиле бијеле заставе. Непријатељ је дао знак да се предаје најприје из Банске палате, а затим из Банског двора. Непријатељ је положио оружје, а „Цитадела" је била савладана.

Раде Бркић

СИНОВАЦ РАЗОРУЖАВА СТРИЦА ДОМОБРАНА

Када је Четврти батаљон уз помоћ нашег тенка, послје заузимања Цитаделе, савладао групу Нијемаца, која нас је изненадила, одмах смо кренули даље према сјеверном дијелу града, али сада под пуним борбеним обезбјеђењем. На извјесним мјестима срећемо групе домобрана са задевеним капама на опасачима као уговореним знаком о предаји. Видимо и схватамо да су то забушанти којима се не иде у сабирне центре, желе самовоље и личне слободе и крећу се по граду куд им је воља. Пошто су се предали, наше команде су ово у почетку толерисале, јер нису имале времена да се око таквих безопасних домобранских група задржавају јединице и губи вријеме.

Са Штабом Батаљона главном улицом креће се и група штапских курира, међу којима је и Порак Милан, родом из села Брдара код Санском Моста. Корак је по националности Хрват и као млад дјечак добровољно је ступио у партизане. Његов брат Филип био је партизан од почетка устанка и погинуо је као замјеник комесара чете у првом нападу на Сански Мост 1942. године. Један Миланов стриц је био у домобранима овога дана код Жељезничке станице Предграђе. Милан, плећата и развијена момчина, крећући се са нама, стално звјера, окреће главу на све стране па чак и назад, будно прегледа сваки предео и угао, па чак и крошње разлисталог дрвећа, нешто сам себи приговара, а понекад љутито опсује: „Мајку им швапску, неће више изненадити мога команданта и другове из Штаба, као што су то малочас учинили!" Изговарајући ове ријечи Иорак би за трен погледао своје другове курире, намигнуо на њих, а потом би се мало и насмијао, поново нешто „треснуо" само да би на себе скренуо нашу пажњу. У том часу појави се једна група домобрана, Када су нас угледали брзо су ставили капе за опасаче. Неки су наоружани, а неки нису, док се један од њих био запртио пушкомитраљезом „Брном". Курир Борак Милан обрати пажњу на њих и прати њихов да-

љи иокрет. Затим етави десиу испружену шаку на чело и загледа их од главе до ногу. Свакога посебно мерка и одједаред се продера и узвикну: „Хеј ви домобрани, дођите овамо к нама!" Група домобрана приђе, а Корак се намрштио, и истерујући своју нервозу и љутњу погледа једног од домобрана и то баш онога који се запртио пушкомитраљезом „Брном". Упита га: „Стриконе, откуда баш ти овдје?" Домобран слеже раменима и од срама му ништа није могао одговорити. Затим Милан десном руком скида своје сгрицу домобрану пушкомитраљез са рамена рекавши му: „Стриконе, дај ти тај пушкомитраљез у сигурније руке, своје синовцу, да се не би негдје загубио, а ти, мој стриче, памет V главу и шго прије стављај петокраку звијезду на капу и одмах иди у партизане, да ти доцније не би било касно!"

Размијенивши још неколико међусобних ријечи са стрицем домобраном, ми кренусмо на једну, а домобрани на другу страну. Ето, случај је хтио и десио се да је 20. септембра на главној бањалучкој улици испред Фабрике дувана, синовац партизан разоружао свога стрица домобрана.

Норак Милан је своју изванредну храброст показао и на осталим мјестима гдје је водио борбу Четврти батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде. За вријеме борбе Четвртог батаљона на Клашницама 27. септембра 1944. године, ризикујући свој живот, спасава сигурне смрти нишанцију противоклопног топа, свога комшију Марић Буру. Приликом јуриша на Касарну у Травнику, са осталим куририма и бомбашима бацао је бомбе кроз прозоре Војарне. У борбама Четвртог батаљона око Травника, Бусоваче и Зенице увијек је био присутан међу најхрабријим борцима. Нарочито се истакао у борбама приликом заробљавања њемачког Штаба пуковника фон Еберлајна на ријеци Лашви и у борбама код Хрватског Карловца. На један дан пред њемачку капитулацију код Брежица у Словенији, наишао је на нагазну противпјешадијску мину, од које је био тешко рањен. Остао је жив, али је ослијепио. Сада као ратни војни инвалид прве групе живи са породицом у Земуну.

Никола Јапунца

У РАТУ СЕ СВАШТА ДЕШАВА

У другој бањалучкој операцији, септембра 1944. године, почетни борбени поредак Шесте крајишке НОУ бригаде био је постројен у два ешалона. Први, Други и Трећи батаљон у првом, а мој Четврти батаљон у другом ешалону. По упаду батаљона првог ешалона у центар града, предао се вод непријатељских тенкова. У један од тих тенкова, поред возача тенка и послуге, сјео је и командант Трећег батаљона, Бранко Вигњевић. Нама у Четвртом батаљону није било тада још познато да су се непријатељски тенкови предали, нити да се у једном од њих налази и командант Трећег батаљона Шесте бригаде.

Четврти батаљон у саму зору 19. септембра са једним придодатим противоклопним топом 57 мм (звани „Ромеловац"), у четним колонама, користећи споредне улице и зграде, из рејона Петрићевца спуштао се према центру града. Са Другом четом и Топовским одјељењем, којег

је поелуга гурала на рукама, крећемо се и одједаред сви чујемо јаку буку генковског мотора. За пар минута тенк се појави на улици испред нас. Нишанција на топу, Марић Буро, не чека, већ заузимајући положај опали из топа и узвикну: „Пробојна!" Затим одмах у цијев стави другу и чека да му се тенк мало ближе примакне. Марић је ирвом гранатом погодио тенк у куполу, али је граната рикошетирали и одлетјела у страну. У мјесту чека тенк, а са топом чека и Марић. Изненада се на тенку подиже поклопац куполе и појави се крупна и плећата људескара и дозивајући нас рече: „Не гађајте, у тенку је Бранко Вигњевић, командант Трећег батаљона!" Сви смо одахнули, пошли к њему и били пресрећни што се све добро завршило.

Никола Јапунца

СПАСИО НАС „ДОМОБРАН"

Када је Четврти батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде заузео зграду Бановине, одмах је кренуо главном улицом од старог Градског позоришта према Фабрици дувана. Дан је био врло лијеп, топао и сунчан. Међусобно разговарамо, пушимо заплијењене цигаре и на рачун појединаца и курира причамо вицеве и шале. Крећемо се без икаквог обезбјеђења због тога што је град, сем Каштела, био већ ослобођен. Међутим, изненада из непосредне близине пресјече нас узвик: „Халт, халт!" Стали смо као укопани. Из наше групе „домобран", који се у ранијим борбама предао, најбоље се снашао и на њемачком језику почео да разговара. Тада угледасмо њемачке шлемове и цијеви неколико митраљеза „шараца" уперене на нас из раније израђених стојећих ровова иза дрвореда кестенова. Када су њемачки командант, генерал Карло фон ДеВиц и усташки злочинац, Виктор Гутић, бјежали из центра Бање Луке у правцу Клашница, онда су они ту позади дрвореда остављали ове групе Нијемаца који су им служили као заштитница, па је случај хтио да баш ми изненадно набасмо на њих. Користећи разговор „домобрана" са овим Нијемцима, хитро смо заузели заклоне. И домобран, сада наш борац, узмичући назад, одједаред је прескочио тарабе и нашао се са нама у заклону. Тада су Нијемци схватили да су преварени, те су из митраљеза отворили ватру према нама, али ускоро, уз помоћ нашег тенка, натјерани су у бјекство и брзо савладани.

Никола Јапунца

СА ШЕСТОМ БРИГАДОМ У ДРУГОЈ БАЊАЛУЧКОЈ ОПЕРАЦИЈИ

У току ноћи 18/19. септембра 1944. године Шеста крајишка НОУ бригада се без већег ^отиора непријатеља релативно лако пробила до ужег центра Бање Луке. Међутим, непријатељска одбрана овог дијела града била је веома добро организована и сва настојања Бригаде, да је у току дана разбије, остала су узалудна. Кичму ове одбране сачињавале су добро организоване и уређене отпорне тачке у три највеће и најчвр-

шће зграде — Хипотекарној банци, Банској палати и Банским дворима. Испред улаза у ове зграде непријатељ је изградио и посјео приземне бетонске бункере. Ослонцем на поменуте три зграде непријатељ је посјео и бранио и више околних зграда у непосредној близини. Тако организоване и за одбрану припремљене зграде у центру Бање Луке назвали смо „Цитадела“. „Цитадилу“ су браниле њемачке јединице и мање усташке снаге — углавном усташки агенти и јединице за обезбјеђење усташких установа и функционера. Домобранске јединице, које су се налазиле у осталим дијеловима града, међу њима артиљерија и тенкови (три тенка), углавном су се предале без отпора у току ноћи и у првим јутарњим часовима. Дијелове загијешене артиљерије и тенкове постепено смо у току дана укључивали у борбу за „Цитаделу“.

Борба за ужи центар града у току дана 19. септембра била је изузетно жестока. Привукли смо оружја дивизијске и корпусне артиљерије и непосредним гађањем тукли зграде „Цитаделе“. Међутим, видних резултата није било, а губици Бригаде су се стално повећавали. Из Штабова Дивизије и Корпуса непрекидно су телефоном звали Штаб Бригаде и захтијевали да се центар града што прије заузме.

истог дана предвече окупили су ее сви чланови Штаба Бригаде да би размотрили које Ои Мјере требало предузети у циљу продора у „Цитаделу“. Основну пажњу смо посветили продирању чета и ударних група дуж блокова кућа пробијањем бочних зидова, у чему смо већ имали нека искуства. У близини Хипотекарне банке је на тај начин у просторије једне зграде упала група бораца из Првог батаљона, предвођена командиром чете Лазом Медићем. У окршају који је том приликом настао погинули су командир чете и неколико бораца, док је више бораца рањено. И поред тога, Штаб Бригаде је у датој ситуацији у таквом начину даље дејства, уз организованију и ширу примјену и посебно уз већу употребу експлозива, видио једину могућност успешног савлађивања непријатељског отпора. И док смо разматрали какве мјере у том смислу да предузмемо, у Штаб Бригаде су дошли командант Петог корпуса, Славко Родић и политкомесар Четврте дивизије, Димитрије Бајалица. Командант Корпуса био је нерасположен, могло би се рећи љут. Пошто га је командант Бригаде, Миланчић, уз асистенцију начелника Штаба, Миловца, упознао са ситуацијом, положајима батаљона и са намјерама које Штаб Бригаде разматра и које намјерава да предузме, командант Корпуса је лаганим гласом, али оштро и са срибом, изразио незадовољство са постигнутим резултатима Бригаде. Критиковао је рад Штаба Бригаде и инсистирао на што бржем заузимању „Цитаделе“ по сваку цијену.

Познавао сам добро команданта Корпуса, Славка. Био сам са њим првих мјесеци устанка 1941. године у бихаћком крају. Због тога сам се у једном моменту осмјелио да му кажем да је његова критика Штаба Бригаде сувише оштра, да ми у Штабу чинимо све што можемо и да још једино преостаје да и сами кренемо у јуриш. Командант Корпуса ме је врло оштро прекинуо и, како се сјећам, одлучно истакао да „Цитадела“ мора пасти најдаље сутрадан до подне. Пошто се сагласио са мјерама које је Штаб Бригаде имао намјеру да предузме и дао нека упутства, напустио је са Бајалицом Штаб Бригаде.

Послије њиховог одласка закључили смо да морамо радити одлучно и брзо. Продужили смо дискусију о преносу до зидова најчвршћих зграда већих количина експлозива, као и о начину његове употребе. Идеју замјеника команданта, Раде Бркића, да се у ту сврху искористи тенк, одмах је прихватио командант Миланчић, а и ми остали. Одлучено је да се већа количина експлозива припреми, натовари на запрежна кола, помоћу тенка одвуче до бункера код Хипотекарне банке, ту остави и активира. Организација цијеле ове акције повјерена је Ради Бркићу. Њему су стављени на располагање, поред тенка са посадом, Пионирски вод и потребно људство из приштапских јединица Бригаде. За обезбјеђење запрежног возила и довожења експлозива из оближњег рудника био је задужен секретар Штаба Бригаде, Триво Кораћ.

Не сјећам се тачно како је цијела ова акција текла, али мислим да смо, тек када је тенк, који је вукао запрежно возило натоварено експлозивом, отишао на задатак, у Штабу сазнали да се у тенку заједно са посадом налази и Раде Бркић, што наравно није било предвиђено. То нас је узнемирило, а нарочито Миланчића, који се наљутио и псовао Раду због „самовоље“, у ствари због страховања да ће погинути. Око поноћи снажна експлозија потресла је Бању Луку. Стакла на прозорима куће у којој се налазио Штаб Бригаде, као и на околним кућама, попуцала су. Пошто ни послје неколико часова нисмо ништа поуздано знали о судбини Раде, тенкисти и тенку, рачунали смо да су настрадали. И из извјештаја штабова батаљона и посаде другог тенка који је био послат у извиђање мјеста експлозије такав је закључак једино био могаћ. Најзад, у зору се појавио Раде са тенкистима. Био је сав изгарављен и без капе. Том сусрету смо се много обрадовали, нарочито Миланчић, кога је одмах напустила љутња и туга истовремено.

Очекивали смо да ће експлозија разнијети бункер и дио масивних зидова Хипотекарне банке. То се, међутим, није десило. Ипак, ефекат експлозије, како смо по завршетку борбе сазнали, био је доста велик, посебно због тога што је морално-политички уздрмао непријатеља. Осим тога од експлозије је погинуо приличан број непријатељских војника, а већи број их је био контузован.

Општи јуриш наших батаљона уз широко пробијање бочних зидова кућа отпочео је у зору 20. септембра. Отпор непријатеља био је и даље врло јак, али су наше јединице постепено, мада доста споро, — напредовале, пробијајући се кроз блокове кућа. У пријеподневним часовима у првим борбеним редовима налазили су се такођер командант Корпуса, Славко Родић и политкомесар Дивизије, Димитрије Бајалица. Нисам запамтио гдје сам се у то вријеме налазио, али се добро сјећам да сам Славка и Димитрија срео кад су се враћали према Штабу Бригаде у пратњи 2—3 курира. Обојица су били рањени. Бајалица, лакше рањен у ногу, храмао је и придржавао Славка Родића, који је био блијед и држао руку у повезу. Био је теже рањен у раме.

Приближно око подне, или који минут касније, кренуо сам са једним куриром у Штаб Четвртог батаљона који се налазио у близини Позоришта. Тамо сам нашао политкомесара Батаљона, Свету Алексића. Свето ми је, између осталог, рекао да је једна њихова чета (или ударна група), пробијајући се кроз блок кућа од Позоришта, избила пред Банске дворе које бране Нијемци. Кренули смо тамо са два курира. Про-

шли смо кроз наравље. Не отворе на зидовима неколико кућа и нашли се испред високог зида које је опасивао велико двориште Банских двора. На једном мјесту су наши борци пробали отвор на овом зиду, а да то Нијемци којих је било пуно двориште нису примјетили. По наређењу командира чете борци су се повукли мало уназад из омање куће у непосредној близини зида. Добили су задатак да не отварају ватру на Нијемце, него да чекају док се не припреми напад јачих спага Батаљона, на чему је радио командант Батаљона Јапунца. На приједлог командира чете попели смо се на таван сусједне куће поред зида, одакле смо неколико минута, са удаљености 20—30 м, посматрали Нијемце у дворишту Банских двора. Било их је заиста много. Примјетили смо да у двориште доносе рањенике и да из зграде износе неке сандуке и друге ствари.

Свето, курири и ја, послје овог обиласка вратили смо се натраг и успут свратили у Позориште. Из хола Позоришта једне степенице су се спуштале у подрумске просторије. Чуо сам неке шуме у подруму и наредио куриру да са степеница гласно пита има ли доље некога. Одговор је одмах услиједио. У подруму су се налазили домобрани — музичари војне гласбе бањалучког гарнизона. На позив да се предају, одговорили су да су без оружја и да ту чекају да се борба заврши. И док смо се тако довикивали са музичарима, одједном је по Позоришту и око њега почела да туче јака минобацачка и митраљеска ватра из правца Банских двора. Брзо смо истрчали напоље и стали иза стубова испред улазних врата. Закључили смо да су Нијемци кренули у противнапад од Банских двора према Позоришту. Због тога смо одлучили да се један по један пребацимо у парк који се налазио у непосредној близини сјеверно од Позоришта. Нигдје у близини нисмо видјели наше борце, па нам се сопствени положај учинио јако неугодним. И док смо се спремали за пребацивање, очекујући слабљење непријатељске ватре, једна минобацачка граната експлодирала је на 2—3 метра испред нас и ранила Свету у кољено. Од пребацивања у парк морали смо одустати, јер Свето није могао да се креће. Свето је савјетовао куририма и мени да идемо, а њему како буде, што, наравно, није долазило у обзир. Све се то одвијало веома брзо, па је брзо дошло и до преокрета. Непријатељска ватра по Позоришту одједном је престала, да би се кроз кратко вријеме чула јака паљба и вика на главној улици сјеверно од нас, гдје прије тога непријатељских снага није било. Овој пуцњави на главној улици претходио је пролазак неколико камиона из центра града ка сјеверу, према Лијевче пољу. Убрзо затим једна група бораца из Четвртог батаљона наишла је испред Позоришта. Свету су одијели у превијалиште. Ови борци су ми рекли да Нијемци бјеже из центра града. Нешто касније сам сазнао да су камиони који су главном улицом прошли били њемачки, тј. да су се Нијемци који су се налазили у Банским дворима укрцали у камионе, полегали на под, на себе набацали празне сандуке и кутије и тако кренули у пробој из центра града у правцу Лијевче поља. Изненадили су наше јединице, тако да се већи број ових камиона успио пробити из Бање Луке. Међу њемачким војницима који су се камионима пробали из Бање Луке налазио се и командант њемачке дивизије, генерал фон Девиц. Међутим, наше снаге су их дочекале и разбиле у близини Клашница. Ту је заробљен и генерал Девиц.

У Позоришту сам се задржао још извјесио вријеме док нисам купио и упутио у Штаб Бригаде заробљене музичаре са свим инструментима. Увечер сам у дворишту зграде, у којој се налазио Штаб Бригаде, нашао моје „познанике“ музичаре. Питао сам их шта знају да свирају. Нису нарвно знали ни једну партизанску пјесму, а ни химну „Хеј Словени“. У сјећању ми је остао моменат када сам капелнику наредио да свира хрватску химну „Лијепа наша домовино“. У први мах се јако збунио и замуцкујући почео нешто да ми објашњава. Тек када сам му одлучно рекао да то није химна Анте Павелића и усташа, него хрватског народа, постројио је музичаре и припремио их за свирање. Одјекнули су акорди ове лијепе пјесме у знак наше побједе и успеха Шесте крајишке НОУ бригаде у борби за ослобођење Бање Луке.

Сава Поповић

ЗАПАЛИСМО ЗГРАДУ БАНОВИНЕ

У другој бањалучкој операцији септембра мјесеца 1944. године Шеста крајишка бригада, послје овладавања спољном одбраном и продора у центар града, имала је задатак да овлада најутврђенијим и од стране Нијемаца и усташа најбоље брањеним блоковима зграда познатим под називом „Цитадела“. Одбраном у овим утврђењима је командовао њемачки генерал Карло фон Девиц, и усташки злочинац Виктор Гутић.

Штаб Шесте бригаде издао је батаљонима борбене задатке. Четвртм батаљону да ликвидира непријатеља у згради бивше Бановине. Остали батаљони имали су задатак да заузму Хипотекарну банку, зграду Жупаније и да садејствују Четвртм батаљону у извршењу задатка.

У Штабу Батаљона одлучено је да се формирају три ударне групе, да се пробију зидови са правца Градског позоришта и тако заузме Банска палата. Прва група бројала је око 40 одабраних бораца и старјешина. Била је наоружана са око 10 пушкомитраљеза, одјељењем ручних бацача званим „Џон Бул“, одјељењем иротивтенковских пушака, ручним бомбама, флашама са бензином, експлозивом и осталим прибором за паљење и опремљена телефоном за одржавање везе, носилима, санитарским материјалом и алатом за пробијање зидова. Њен задатак је био да почетком ноћи неопажено уђе у зграду Позоришта коју непријатељ није бранио. Из те зграде пробије зидове до зграде Бановине, изненада нападне непријатеља и запали бензинским флашама непријатељска упоришта у згради. Друга група, јачине око двије чете, ојачана са водом минобацача, противтенковским топом 57 мм, била је размјештена у рејону хотела „Босна“ и имала је задатак да ватром заслепљује бункере, пушкарнице и све прозоре и врата на западној страни Бановине и да непријатеља заваљава и скреће пажњу на себе, омогућавајући тако првој групи лакше извршење задатка. Трећа група, јачине око вода, имала је задатак да из рејона раскрснице улица испред Позоришта штити прву групу и спречава повлачење непријатеља из центра према сјеверном дијелу града.

У први сумрак 19. септембра прва група, неопажена од непријатеља, је ушла у зграду Градског позоришта и са бине из велике сале от-

иочела је пробијати зидове кроз које је током ноћи избила пред зградом Банске палате. Непријатељ у згради Бановине и не сања да му се кроз пробијене зидове и куће привлачи јача група партизана из састава Четвртог батаљона. Ноћ је, зграде су око нас високе. На све стране одјекују експлозије. Тешко се оријентишемо докле смо са групом сгигли. Кроз капије извирујемо на главну улицу како би угледали непријатељске бункере. Почиње дан да потискује ноћ, а ми се налазимо у једној вишеспратници размјештени по собама са постављеним оружјем на прозорима. На крају смо установили да се између наше групе размјештене у вишеспратној згради и непријатеља у згради Бановине испријечио ЈОШ само један зид висине око 3 метра. Једна група бораца пробија га и на зиду прави рупу кроз коју угледамо неколико рањених непријатељских војника на носилима. Отпочесмо организацију напада. На прозоре вишеспратне зграде постављамо пушкомитраље, ручне бацаче, противтенковске пушке, а на тавану Једне ниже зграде — групу бораца која ће на непријатеља у згради Бановине бацати ручне бомбе и флаше са бензином. Када сам одредио временски дејство прве и друге групе, из рејона хотела „Босна“, и команданта Бригаде телефоном известио да су све припреме у групи до краја завршене, предложио сам да иочетак напада на зграду Бановине отпочне у 09.00 часова 20. септембра, што је и усвојено. Затим сам дао знак за почетак напада. Тада се кроз прозоре зграде Бановине сручила киша куршума, мина, ручних бомби, флаша са бензином. Један наш нишанџија са „шарцем“ истрчао је из авлије на тротоар главне улице и цео рафал — са одстојања од неколико метара — сручио је кроз пушкарнице у главе непријатељске посаде у бункеру. Када је ликвидирао непријатељску посаду у бункеру, рекао је отприлике ово: „Вратио сам вам мило за драго. И ви сте из тога бункера са вашим „шарцем“ ранили нашег генерала Славка Родића, команданта Петог корпуса.“ Овај нишанџија, ликвидирајући посаду у бункеру испред зграде Бановине, омогућио је другој групи директан јуриш од хотела „Босна“ преко главне улице и упад кроз главни улаз у зграду, а тиме и заробљавање већине непријатељских јединица у згради Бановине. Непријатељ је једино успио да на прву групу отвори један рафал из аутомата и да баца једну ручну бомбу, од које је лакше рањен наш комесар чете, Сакраџија Богдан. Никаких других губитака прва група није имала.

По просторијама зграде гори разливени бензин, пламен и дим куљају кроз прозоре, у згради Бановине настају јауци, метеж и бјежање. Командант Шесте бригаде наредио је да цијели Други и Четврти батаљон из рејона Хотела јуришају преко главне улице и упадају у зграду Бановине. Ватром и паљењем зграде прва група свој борбени задатак је потпуно извршила. Постројавамо заробљенике који су шаролики: има ту војника, цивила, музичара и остале мјешавине.

Њемачки генерал Карло фон Девиц, усташки злочинац Виктор Гутић, са још неколицином својих пратилаца и тјелесном гардом, потоварили су се у моторна возила набијајући на главе сандуке, корпе, гајбице и тако маскирани наставили бјежање главном улицом у правцу аеродрома Залужани. Наша трећа група их је потпрашила на главној улици, послије чега су јој измакли. Ипак су истога дана заробљени од Другог бата-

Јвона Тринаесте крајишке „гараве“ бригаде у рејону села Гламочани испред с. Клашница.

Никола Јапунца

НА ДУЖНОСТИ КОМАНДИРА „ДОМОБРАНСКЕ САТНИЈЕ“

У селу Ивањска недалеко од Бањалуке, на комуникацији према Приједору, налазила се у првој половини септембра 1944. године домобранска Бојна јачине од преко 300 војника и официра. Са овом посадом Ивањска је у ствари представљала истурено уиориште Бањалучког гарнизона. На положајима око Ивањске почетком септембра налазиле су се јединице Петнаесте крајишке бригаде. Штаб ове Бригаде је успоставио и одржавао везу са официрима Штаба домобранске Бојне који су радили на припремању предаје Бојне нашим снагама.

Непосредно послје ослобођења Приједора Шеста крајишка бригада је добила задатак да крене у рејон Ивањске и посједне положаје које је држала Петнаеста бригада. Истовремено је Петнаеста бригада добила нови задатак и напустила је положаје код Ивањске прије пристизања јединица Шесте бригаде. Тако је дошло до прекида веза са официрима из Штаба домобранске Бојне у Ивањској. Ову везу је поново успоставила извијачка група Шесте бригаде, коју је предводио обавјештајни официр Четвртог батаљона, Перо Вукић, и то преко једне жене из Ивањске. Дан послје тога стигла је главнина Шесте бригаде, са Штабом на челу, па је дошло до преговарања са домобранским официрима у којима је учествовао и командант Миланчић. Тринаестог септембра домобранска Бојна се предала Шестој бригади. Пошто су домобрански војници и официри изразили жељу да се боре у редовима НОВ, то су распоређени у батаљоне Шесте бригаде.

Не знам из којих разлога, али овог пута распоређивање домобранских војника и официра по батаљонима Шесте бригаде није извршено на до тада уобичајени начин. Наиме, по одобрењу Штаба Дивизије, Штаб Бригаде је сваком батаљону додијелио једну комплетну чету (сатнију). Тако је сваки батаљон добио четврту чету, састављену скоро искључиво од домобрана. Све промјене које су извршене у овим четама састојале су се у постављању нових командира и, наравно, у увођењу у њих и политкомесара. За командире и политкомесаре у овим новим четама одређени су дотадањи старији и најiskusнији командпри и политкомесари чета из Бригаде. Дотадањи домобрански командпри сатније, остали су на дужностима замјеника командира ових нових чета, Био сам тада командир чете у Трећем батаљону и у току распореда дохмобранске Бојне одређен са за командира Четврте (домобранске) чеге у Првом батаљону. За политкомесара исте чете одређен је Владо Мухић.

Прекоманду на нову дужност саопштио ми је командант Бригаде, Миланчић. При томе ме је Миланчић у шали назвао „сатник“. Дуго времена су ме послје у шали ословљавали чином „сатник“ моји другови командпри и политкомесари из Шесте бригаде. Саопштавајући ми нову дужност, Миланчић ми је рекао да са собом у нову чету поведем и два најбоља борца за курире, али истовремено и за обезбјеђење, пошто

домобрани још нису ировјерени, иа није искључено да се међу њима крије и понеки усташки злочинац. Послије разговора са Миланчићем отишао сам на нову дужност заједно са политкомесаром Владом Мишићем. Отпочели смо да радимо углавном на исти начин како смо радили и у дотадашњим нашим четама. Највећу пажњу смо, наравно, посветили политичко-васпитном раду. Објашњавали смо нашим новим борцима бројна питања о којима су они мало знали, или о којима су имали погрешне представе.

И тек што смо политкомесар и ја отпочели са интензивним војно-политичким радом у новој чети, стигло је наређење за припрему напада на Бањалуку. Послије два-три дана Шеста бригада је 19. септембра кренула у напад. Према мом сјећању, Први батаљон је имао задатак да пробија непријатељску спољну одбрану преко Петрићевца. Моја Четврта чета кретала се иза осталих чета борбеног поретка Батаљона. Добио сам задатак да последије пробоја спољне одбране и упада у град, Четву распоредим између осталих чета, односно у средини борбеног поретка Првог батаљона. Морам рећи да сам овај задатак уз велике тешкоће углавном извршио. Од почетка борбе било ми је јасно да моји нови борци такорећи и не личе на борце чете којом сам раније у Трећем батаљону командовао. С тешком муком сам их натјерао да сиђу низ Петрићевац у град, гдје су остале чете Првог батаљона већ отпочеле да воде уличне борбе. У току уличних борби у Бањалуци ишло је нешто боље. Знатан број нових бораца храбро се борио, а видјело се да многи знају и умјешно да се боре. Међутим, није било, а није ни могло да буде, оног борбеног полета и компактности којима су се одликовале остале чете Првог батаљона.

Послије неколико дана тешких борби за Бањалуку, Први батаљон се са осталим снагама Шесте бригаде повукао и пребацио у рејон Санског Моста. Моја Чета, као и остале четврте чете у батаљонима Шесте бригаде, је расформирана, а њихов борацки и старјешински састав распоређен је по десетинама, водовима и четама у Бригади. Ја сам распоређен на дужност замјеника команданта Првог батаљона.

Желим на крају да кажем да је већина бораца моје „домобранске“ Чете била одушевљена борбеношћу, пожртвовањем и другарством које су видјели за вријеме борбе у Бањалуци међу борцима и старјешинама Првог батаљона. Они су о томе отворено говорили, а у низу случајева долазили да и мени то кажу. Касније, у борбама око Травника и у долинама ријеке Лашве и Босне, огромна већина ових бораца храбро се борила у редовима Шесте бригаде.

Тома Раковић

ПАКАО НА КЛАШИИЦАМА

У поподневним часовима 20. септембра 1944. гоине непријатељ се бранио само у тврђави Каштел. Њемачке команде одлучиле су да у овој ситуацији интервенишу јачим снагама на правцима Босанска Градишка — Бања Лука и Прњавор — Клашнице — Бања Лука. Због тога су ноћу 26/27. септембра Трећи и Четврти батаљон Шесте бригаде из

Бање Луке упућени у рејон Клашнице са задатком да припреми за рушење мост на р. Врбасу и упорном одбраном у рејону Клашница спријече брзе продоре непријатеља са правца Лијевче поље и Прњавора ка Бањој Луци. У Клашницама је постојала изграђена и фортификацијски уређена одбрана из које су претходних дана непријатељске јединице протјеране. По величини уређени простор за оба батаљона је био мали, иа је овај рејон, по одлуци замјеника команданта и замјеника комесара Бригада, Раде Бркића и Саве Поповића, запосјео за одбрану само Четврти батаљон. Трећи батаљон је помјерен нешто сјеверније на косе и положаје у рејону Јакуповци.

Задатак Четвртог батаљона био је да, са групом минера VI КНОУ бригаде, припреми мост за рушење и да га у критичној ситуацији поруши, да спријечи непријатељу прелазак преко ријеке Врбаса и да садејствује Трећем батаљону и осталим нашим снагама у борбама и спречавању продора од Лакташа преко Клашница у правцу Бање Луке. Овакви задаци Трећег и Четвртог батаљона наметнули су нам одсудну позицијску одбрану на одређеном простору без извођења покретне маневарске одбране, покретних противнапада и удара непријатељу у лећа и бокове, како смо то увијек примјењивали.

Двадесет седмог септембра ноћ нас напушта, почиње да свањива. Небо се заруменило, сунце се појављује. Око ријеке Врбаса спустила се магла, преко које видимо комуникацију између села Парадчана и Довића (к. 205). Са тога правца комуникацијом очекујемо напад јаких њемачких снага. Осматрачи убрзо јављају да се нека возила крећу од к. 205 у правцу кућа Пољашани и ријеке Врбаса ка мосту... Била је то непријатељска претходница са неколико оклопних аутомобила и артиљеријских оруђа. Видјевши да непријатељ брзо јури ка мосту и ријечи Врбас, наређујем да се мост поруши. Изнад моста према небу појави се огроман пламен, затим бијели, па црни дим, а од јаке детонације земља поче да подрхтава, црквено звоно зазвони, али мост није до краја срушен, већ је по средини пребијен, и што је најважније, за возила непрелазан. Непријатељска претходница на нас отвара ватру. Туку нас митраљезима, флаковима, минобацачима и артиљеријом. Наш топ 57 мм, противтенковске пушке, минобацачи, тешки митраљеи и пушкомитраљеи свом снагом туку непријатеља који сулудо наступа и трчи према мосту и ријечи Врбасу са циљем да преко моста из покрета пређе пјешадија и заузме висове које бранимо, како би створили мостобран на лијевој обали, омогућили поправку моста и прелазак тенкова и технике. Међутим, јаком ватром одбацујемо непријатеља и његову претходницу присиљавамо да се повлачи. Убрзо откривамо да непријатељске главне снаге пристижу у рејоне села Пардачани — Довићи, к. 205 и из покрета у захвату комуникације већ долазе до к. 131 и спајају се са својом претходницом. У Лијевче пољу чујемо како се воде жестоке борбе. У ваздуху се појавише непријатељски авиони који су изнад наших глава кружили и извићали рејоне одбране Трећег и Четвртог батаљона, а затим се изгубише иза хоризонта. Непријатељ припрема главни и одлучујући напад на Четврти батаљон. Распооређује артиљерију, минобацаче, поставља флакове, а тенковима и оклопним аутомобилима се приближава ширем рејону порушеног моста. За кратко вријеме непријатељ је по рејону наше одбране отворио ураганску и паклену ватру из свих распо-

ложивих оружја и оруђа. Безимене коте и рејон одбране батаљона у дим и огањ су били иретворени. Његова пјешадија покушава да се за-кочи на преломљени мост како би прешла на лијеву обалу ријеке. И поред свих настојања да пређе ријеку Врбас, његова пјешадија је од-бијена претрпивши велике губитке. Али непријатељ не одустаје од сво-јих намјера, већ поново организује напад са циљем да пређе ријеку Врбас по сваку цијену.

За вријеме кратког затишја, престројавамо чете Четвртог батаљона и остављамо групу од десетак пушкомитраљеза, два тешка митраљеза и три противтенковске пушке непосредно у ровове ближе цести и мос-ту, како би избјегли непријатељску артиљеријску и минобацачку ватру приликом поновног напада. Са овом групом пушкомитраљезаца коман-довали су командири вода Кубет Стево и Мијатовић Јово. Били смо си-гурни у Штабу Батаљона да, тамо гдје се Кубет и Мијатовић налазе, непријатељ неће преко њих живих проћи. И заиста, непријатељ и поред неколико покушаја није успио прећи ријеку и овладати рејоном одбране Четвртог батаљона на Клашницама.

Затишје је кратко трајало и непријатељ обнавља напад свим сна-гама и средствима, али у овом покушају примјењује другу тактику. Прво изнад наших глава наилазе групе непријатељских јуришно-бомбардер-ских авиона (ескадрила од око 12 авиона), који врше налете по групама од 3—4 авиона. По рејону одбране просипали су авионске бомбе мање и веће снаге, напалм и фосфорне бомбе. Цијели рејон одбране био је у дим и ватру претворен. Користећи дејство авијације, непријатељска пјешадија поново покушава прећи преко моста и докопати се лијеве обале ријеке, али их група наших пушкомитраљезаца и митраљезаца под командом Кубета и Мијатовића спречавају у томе. Командир Вода минобацача, Бишчевић Зијо и Предојевић Љубо минобацачком ватром обасипају непријатељску пјешадију у рејону моста на десној обали. Сте-кли смо дојам да нас подржава и нека дивизијска артиљерија. Међу-тим, доцније су нам објаснили да четири минобацачке цијеви могу у јед-ној минути избацити 32 гранате, а пошто су имали минобацачке муни-ције у изобилју, то су гађали негрекидно до усијања цијеви. Од дима ништа не видимо, само чујемо како нишанције наших тешких митра-љеза и пушкомитраљеза, непрекидно тукући рафалима, често подврис-кују подижући морал осталима, па и нама члановима штаба Батаљона.

Од експлозије авионских бомби и концентрације непријатељске ар-тиљеријске и минобацачке ватре имамо у рововима и саобраћајницама доста мртвих и рањених и са оружјем затрпаних и контузованих бора-ца. Код већине војника од напалм и фосфорних бомби одјећа је нагор-јела и поцрнила, а лица су им била гарава. Сви су били гарави, црни и умазани попут оцачара. Било је бораца са поломљеним рукама и ногама, контузованих који не могу говорити већ очима траже помоћ и спас. Они који нису рањени болничаркама помажу у превијању и извлачењу за-трпаних из ровова.

Видјевши да не могу ирећи преко моста, створити мостобран и овладати висовима које држи Четврти батаљон, непријатељ одустаје од напада, извлачи пјешадију назад и наставља обасипање рејона наше од-бране авио бомбама и артиљеријским и минобацачким гранатама све до пада мрака, наносећи нам и даље велике губитке. Једна трећина бор-

беног састава (око 50 бораца и старјешина) избачена је из строја, али Четврти батаљон не одступа, већ напротив, цијели дан, почев од 06.00 до 20.00 часова 27. септембра 1944. године, пуних 14 часова, брани рејон Клашница и извршава повјерени му задатак. Око 20.00 часова овог дана напуштамо рејон Клашница по наређењу Штаба Бригаде, а 28. септембра све до 12.00 часова тучемо непријатељске јединице које су у захвату друма продирале у Бању Луку.

Никола Јапунца

НА СТРАЖИ

У тек ослобођеној Бањој Луци крајем септембра 1944. године налазио сам се на стражи испред „Бановине“. Била је ноћ, вријеме од 22—24 часа. Негдје око поноћи примијетио сам свјетлост батеријске лампе. Свјетлост лампе пролазила је кроз прсте онога кош је освјетљавао, стварајући пругасте сјене по зидовима просторије. Зграда у којој се ово дешавало налазила се с друге стране чистине гдје се некад налазила Православна црква. Сачекао сам који тренутак да се свјетлост понови и да се евентуално појави особа која је освјетљавала и нешто тражила.

Вјеровао сам да је унутра нехријатељски војник, који је послје два-три дана сакривања, тражио нешто од хране. Када се свјетлост лампе поново појавила, видео сам и особу која је лампу држала. Пуцао сам из пушке у отвор прозора, након чега се свјетилка угасила.

Нешто послје, остао сам притајен и наслоњен уза зид зграде вјерујући да ће се нешто онет догодити. Тако притајен, чуо сам тихе кораци и крцкање стакла који су допирали кроз разбијени прозор — који се налазио изнад моје главе.

Када је дошла смјена страже, упознао сам разводника страже и стражара што сам запазио. По повратку у зграду у којој се налазила стража, о овом догађају сам причао и дежурном.

Сјутрадан послје доручка позван сам да са двојицом бораца и још једним другом, кога до тада нисам видео, одемо до зграде „Бановине“ и да обиђемо њене просторије.

У горњим просторијама зграде нисмо нашли никог, па смо кренули у приземље. У једном крају наишли смо на пролаз који је водио у ходник — у подрум, из којег се угаљ одвозио за ложење. У подрум, тачније у уски ходник који је био у потпуном мраку, силазило се жељезним степеницама.

У ходнику иза себе нашли смо ручне бомбе, гомилу пушчане муниције, гас-маске, опасаче и другу војничку опрему. Далеко испред нас примјећивала се дневна свјетлост. Када смо дошли до свјетлости, примијетили смо димњак високо изнад себе. Отворили смо доња врата и горе у димњаку примијетили непријатељског војника гдје стоји на жељезним пењачима. На позив да сиђе и да се преда, одговор нисмо добили. На поновни позив који је остао без одговора, одговорили смо пуцањем. Тијело непријатељског војника — усташе треском се стропоштало — на бетонску плочу без знака живота. У повратку смо детаљније прегледали још неке околне просторије које до тада нисмо успјели пре-

гледати. Ниједног непријатељског војника који би био у животу, док их је мртвих било још, који до тада нису били однесени.

С. Б.

СЈЕНАЊЕ НА ТРАВНИЧКУ ОПЕРАЦИЈУ

Послије осмодневних борби за Бању Луку, Шеста крајишка НОУ бригада, заједно са осталим јединицама Четврте крајишке НОУ дивизије, повучена је крајем септембра у рејон Тимара на одмор и припрему за дужи покрет. Ми, командири чета, иримили смо наређење од команданта Батаљона да наше јединице добро припремимо за марш. У оваквим приликама знали смо шта треба да радимо. С обзиром да су чете имале приличан број погинулих и рањених у борбама за Бању Луку, морали смо организацијски средити водове у чети. Извршили смо поуну упражњених мјеста командира водова и водних делегата, десетара и пушкотраљезаца. Пошто смо дошли на ширу територију Приједора и Санског Моста, одакле је био повелик број бораца, скоро у свакој јединици Бригаде, дозволили смо овим борцима да обиђу своје, с тим што су сви у року пет дана морали да буду у својим четама. Сјећам се да смо овдје добили извјестан број нових бораца. Било је доста случајева да су се омладинци јављали у „Миланчићеву Бригаду“ добровољно, а такођер и случајева да су борци који су се враћали са краћег одсуства доводили по неколико омладинаца из свог села. Посебна пажња је и овом приликом поклоњена оправци одјеће и обуће бораца. Радионице су радиле пуном паром да би се одјећа и обућа бораца довела у исправно стање.

Припреме су завршене и Бригада је кренула 7. октобра. Нисмо сигурно знали куда и докле идемо, али смо претпостављали да ћемо можда стићи до Травника и Зенице. То је за нас Крајишнике из Четврте дивизије било подалеко, јер се ми раније нисмо много удаљавали од Босанске Крајине. Најприје је било прича да ћемо се превести нашим партизанским возом, па се нагаћало докле нас наш воз може да превезе. Неки борци су тврдили да воз иде до Дрвара, па и Јајца, а неки су говорили да иде и даље. Сви разговори иотонули су у воду већ првог дана, јер смо видјели да одосмо према Мањачи, на којој смо и раније били, и то пјешаком. Да ово није обичан марш, показао нам је и свечани дочек у Кључу, дгје је војна музика свирала маршове, а народ нас посматрао при проласку кроз град према Мањачи. Ово је све потврђивало да наш марш неће бити кратак и да нам вјероватно предстоје тешке борбе. Иста ситуација са дочеком и музиком поновила се и у Јајцу, као и даље све до Горњег Вакуфа и Бугојна. Народ нас је свуда дочекивао и испраћао као да је знао да се ради о врло важном задатку који стоји пред нама.

На овом дугом маршу, по нашим старим обичајима, пјевало се, а на нешто дужим одморима и играло уз свирку хармонике или неког другог музичког инструмента са којим је располагала скоро свака наша чета. Обично ако бисмо се нешто више задржали или преноћили у неком насељу, пјевали смо и играли са омладином тог насеља без обзира

на напоре и умор у току марша. Младост је све то савладавала без тешкоћа. Пјесма и игра били су за нас саставни дио марша и борбе и помагали су нам да савладавамо и оне потешкоће које у нормалним условима изгледају и несавладиве. Са свим потешкоћама и љепотама овог прилично дугог марша, Бригада је са својим јединицама стигла у шири рејон Бугојна и ту се размјестила.

У рејону Горњег Вакуфа и Бугојна Бригада је одмах приступила припремама својих јединица за борбу. Моја Прва чета Првог батаљона, смјестила се у један заселак. Ту је Команда Чете између осталог извршила преглед наоружања и муниције, обуће и одјеће и свега другог што је било обавезно пред веће борбе и дуже окршаје. Имали смо доста муниције и бомби у Чети. Имали смо и санитетског материјала, јер смо се са овим добро снабдјели у борби за Бању Јуку. Мислили смо да је ово доста за сваку, па и највећу акцију. Међутим, Штаб Батаљона нам је саопштио да имамо у виду да ћемо добити још муниције и нешто ручних бомби. Наше припреме на овој територији, која је била прилично удаљена од Травника, биле су свестране и спроведене уз пуну одговорност свих руководилаца. На конференцијама смо анализирали искуства из марша и ток припрема за предстојеће борбе. Политички руководиоци су нас упознавали са актуелном војнополитичком ситуацијом код нас и у свијету. Спроведене припреме за предстојеће борбе разматране су и на партијским и скојевским састанцима.

Колико се сјећам, на овој територији смо остали негдје до 17. октобра 1944. године, када смо се са јединицама пребацили у рејон око Турбета. Овдје смо извршили детаљне припреме за напад на Травник. Усташе су опасале Травник са 28 утврђених бункера и бодљикавом жицом, а на више мјеста поставили су минска поља. У припремама напада на Травник, о томе смо морали нарочито да водимо рачуна.

Састанак партијске ћелије у Чети одржан је дан уочи напада на Травник. Овом састанку је присуствовао и Дудо Дозет, тадашњи руководилац Политодјела наше Четврте крајишке НОУ дивизије. На овом партијском састанку на дневном реду била су углавном два питања: однос према борцима који су после бајалучке операције дошли у Чету и припреме за напад на Травник. О првој тачки дневног реда о новим борцима, међу којима је било у знатном броју оних који су дошли из домобранских јединица заробљених у Бањој Луци, било је значајно да је предстојећи напад на Травник био и прва борба у нашим редовима. Било је уобичајено и у ранијим сличним ситуацијама да се посебна пажња посвети новим борцима. Осим тога, имали смо омладинаца који још нису учествовали у борбама, па је о њима и њиховом држању и понашању у предстојећој борби такођер требало повести рачуна. О самом нападу на Травник није било посебних дискусија сем што је подвучено да се стриктно поштује дисциплина, да је свако непотребно истрчавање најстрожије забрањено и т. д. На крају састанка реч је узео и друг Дудо Дозет, који нам је говорио о војно-политичкој ситуацији, о томе како непријатељ на свим фронтима у свијету и у нашој земљи трпи тешке поразе, о успјеху наше НОВ-е у борбама за ослобођење Београда и т. д. Дозет је посебно нагласио да ће се непријатељ, и ако пред скорим неминовним поразом, и даље упорно борити и да неће презати од даљних злочина и звјерстава над нашим народом. Он је истакао да нама предстоје

још тешке борбе за коначно ослобођење. Посебно нам је Дозет говорио о неиријатељу у Травнику, наглашавајући при томе да се ради претежно о усташким злочинцима који немају другог избора него да се боре до краја. Истовремено је истакао потребу да наш однос према народу Травника у свему буде правилан, јер да је народ у овом граду у великој већини пријатељски расположен према нама. На крају, посебно је подвукао да Партија мора водити рачуна о чувању нарочито старих бораца који су прошли све ратне голготе, да се не смије дозволити да стари борци неодговорно истрчавају и непотребно гину и да се за небригу у том погледу комунисти морају узети на одговорност.

Овај састанак партијске ћелије одржан је 19. октобра 1944. године у селу Голешу, а већ ноћу 19/20. октобра Чета је из села Голеша хребачена у село Бешлије близу Травника. Ујутро 20. октобра моја Чета се већ налазила у близини непријатељских положаја. Одмах по доласку у овај рејон предузели смо мјере извићања и осматрања непријатељских положаја. Задатак за напад примили смо 20. октобра око 11 часова прије подне на терену. Командант Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде извео је све нас командире чете на терен одакле се најбоље могу да осматре непријатељски положаји и рекао нам, поред осталог, да непријатељских војника има у граду преко 1.000, међу којима доста прaviх усташа који ће се борити на живот и смрт. Бункере које нам је показао на терену добро смо могли видјети. Видјели смо и жичане препреке. За минска поља се само претпостављало да их има тамо гдје непријатељ није сигуран да му терен гтокрива његова пјешадијска ватра. Још јуче у с. Голешу, Прва чета ЈС ојачана са неколико противтенковских пушака и „Џон Була“. Чета је имала задатак да организује ударну групу која треба да пробије непријатељску одбрану између бункера број 2 и 3. У састав моје Чете привремено су укључена још два вода из осталих чета Батаљона. Добро се сјећам да смо у Чети са формираном ударном групом имали преко 200 бораца.

Напад 20. октобра увене

Добили смо водича који нас је требало да доведе пред пролаз кроз жичану препреку, кроз коју су преко дана непријатељски војници излазили из бункера и одлазили у села која се граниче са жичаном оградом. Кренули смо на вријеме и када смо били близу жице, наша артиљерија је почела да дејствује на главном правцу удара Бригаде, тј. на лијевој обали ријеке Лашве. Чим смо чули почетак дејстава наше артиљерије, убрзали смо кретање и брзо дошли до жичаних препрека, односно до већ поменутог отвора кроз жицу. Први вод, који је сачињавао челну ударну групу, већ је почео улазити кроз отворени пролаз на жичаној препреци, када је одједанпут на њега сручен бараж непријатељских ручних бомби. Срећом, један број ових бомби откотрљао се даље од нас низ низбрдицу. Ипак, знатан број бомби је експлодирао на самом пролазу и нанио нам велике губитке. Одмах чим су побацали бомбе непријатељски војници су побјегли у бункер број 3. Нишанције „Џон Була“ који несуду били рањени, брзо су отворили ватру по бункерима. Тачним погоцима граната из „Џон Була“, чије су експлозије страховито одјекивале, не-

пријатељ се уплашио и, уз губитке, побјегао из бункера број 2 и 3. Гшстигли смо доста брзо велики успјех, али смо претрпјели тешке губитке. Од првих непријатељских бомби погинуло је и рањено око 17 бораца. Чета је продужила дејство кроз непријатељске ровове и саобраћајнице и за кратко вријеме стигла до његових земуница и земљаних утврђења. Ту смо заплијенили доста оружја и хране, поред осталог и кухињу највјероватније једне сатније (чете). Читава акција није трајала дуже од 2 сата.

На овим непријатељским положајима које смо заузели, организовали смо одбрану и чекали даље наређење. Нажалост, наређење нисмо добили, па смо на своју руку морали да донесемо одлуку да се, кад смо осјетили да је дан близу, повучемо и напустимо освојене непријатељске положаје. Због чега је ту ноћ веза са Штабом Батаљона слабо функционисала, не знам, али знам да је моја ојачана Чета са ударном групом извршила задатак и да су били створени повољни услови за дејство Батаљона према центру града. Треба рећи да је непријатељ, када је усповио наш положај и процијенио наше снаге на правцу пробоја, почео да својим минобацачима снажно туче положаје моје Чете и да нам је нанио мање губитке. У саму зору окунио сам Команду Чете, којом приликом смо се договорили да се морамо повући и напустити заузете непријатељске положаје. Приликом овог повлачења, непријатељ нас није опазио, тако да смо се повукли без проблема. По доласку у састав Батаљона обавијештени смо да батаљони на правцу главног удара Бригаде нису могли пробити непријатељску одбрану, да су имали велике губитке и да је погинуо Шоша и начелник Штаба Бригаде, Миловец. Наравно, ова вијест је на борце и руководиоце дјеловала тужно, али истовремено са призвуком горчине и рјешености да треба са непријатељем у Травнику окончати и ликвидирати га. Велика је штета што заузете бункере нисмо порушили. Нисмо за то били припремљени. Морали смо их поново освајати 21. октобра увече.

Цио дан 21. октобра смо поново вршили припреме за напад који је поновљен увече.

Напад 21/22. октобра

Пошто смо познавали терен, моја Чета је добила задатак да изврши напад истим правцем као и прве ноћи. Напад смо организовали слично како је то учињено и прошле ноћи, тако рећи, без губитака пробити непријатељску одбрану и продужили у правцу града. Непријатељ се повлачио неорганизовано, па извјесно вријеме нисмо са њим имали ни контакте. Нешто око пола ноћи, Чета је избила на десну обалу ријеке Лашве, прешла је и продужила дејство у центру града. Одавде смо продужили у правцу Касарне. Послије пола ноћи стигли смо до Касарне и овдје смо у кругу Касарне зауставили даље наступање Чете. Нисмо улазили у Касарну, јер нам је наређено да се у Касарну не улази прије сванућа, пошто је могуће да ју је непријатељ минирао. С обзиром на овакву ситуацију, борци су се распоредили у парку касарне, па, пошто су били уморни, почели су да се одмарају. Морам да напоменем да сам лично сједио на степеницама Касарне и да сам са још неким друговима разгледао један мали топ који је стајао иза улазних степеница, а да

се у Касарни ништа сумњиво није чуло, иако ће се ујутру показати да је у њој било око 1.000 непријатељских војника и официра.

Када се већ добро разданило, први метак из Касарие је опалио непријатељ на четног курира, који је из непријатељске коњушнице довео једног јахаћег коња испред зграде гдје је раније била непријатељска команда. Од овог часа почела је борба са непријатељем који се налазио у Касарни. Моја Прва чета је на брзину заузела положај у поменутој згради десно до коњушнице и лијево преко улице која долази из града. Десно од моје Чете била је Друга, а лијево уз пругу Трећа чета Првог батаљона. Борба је почела жестоком непријатељском ватром. Непријатељ је покушао и пробој на правцу наше Друге чете, тј. према Влашићу. Није успио захваљујући и другим јединицама Бригаде које су већ досигле до Касарне. Борба је трајала читав дан. Неколико покушаја да се бомбама и запаљивим флашама приђе Касарни, непријатељ је онемогућио и наносио нам велике губитке. Морам рећи да ми, командири чета, нисмо знали колико се непријатељских војника налази у Касарни. Међутим, по жестини и снази непријатељског отпора закључили смо да непријатељских војника у Касарни има много. Послије више безуспјешних покушаја да групама бомбаша продре у Касарну, неко од наших бораца је повикао да долазе наши тенкови. Пошто сам са Четом држао раскршће пута и пруге гдје се налазио пролаз за Касарну, присуствовао сам припреми тенка за напад на Касарну. Тенк је требало да приђе што ближе Касарни и да ватром омогући прилаз бомбашима. Код тенка су се нашли руководиоци из Корпуса и Четврте и Десете крајишке дивизије. Чула се велика расправа са замјеником команданта Десете дивизије, Мећавом, који је по сваку цијену хтио да заједно са тенкистом Марином у тенку иде у напад на Касарну. Остали присутни су се томе супротстављали, али он је остао упоран и са Марином у тенку кренуо ка Касарни. Гледали смо шта ће се догодити. Када се тенк приближио Касарни и завио иза једног њеног угла, погодила га је топовска граната. Мислили смо да то није ништа. Међутим, тенк се више није кретао. Ту је остао непомичан до вечери, када смо масовним јуришем упали у Касарну и присилили непријатеља на предају. Пошто се претпостављало да су другови у тенку живи, посебно је одређена група пушкомитраљезаца да штити тенк како му непријатељ не би могао прићи. Борба се и даље продужила истом жестином, али са slabим успјехом. Око 14—15 часова појавио се један наш борац са пиштољем у руци, који је нешто викао и пребацивао се од стабла до стабла приближавајући се Касарни, покушали смо да га заштитимо, али без успјеха. Био је погођен на самом домаку Касарне. Послије сам чуо да је тај борац из Десете дивизије и да се зове Шиља. Ни до данас о њему ништа не знам, али могу да кажем да је био велики јунак. У сам сумрак општим јуришем заузели смо Касарну и били запрепашћени колико је у њој било непријатељских војника и офитдира. Касарна је била савладана, али и наши губици у травничкој операцији били су врло велики. Само из Прве чете Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде било је 24 рањених и погинулих бораца.

Гојко Беслаћ

БОРБА ЗА ТРАВНИК

Са горње стране старог каменог турбета, на далекој периферији града, носивјелог и разједеног од зуба времена, ишибаног олујама, вјетром и кишом, командант Бригаде, Миланчић Миљевић, извићао је терен за напад. Травник се некако стиснуо у подножју још увијек у зелено рухо огрнутог Влашића, са врховима обавијеним у непрозирну јесењу маглу. Оштро око омиљеног команданта пажљиво је разгледало утврђени град. Бијели бетонски бункери, с тамним отворима пушкарница, пријетећи су ћутали. Редови бодљикаве жице такођер пријетећи су упозоравали да неће бити нимало лако прићи тој озлоглашеној јазбини.

На озбиљном лицу команданта, енергичних црта и одлучног погледа, није се помјерала ниједна бора кад је спустио двоглед. Није се дуго чекало на његову команду: „Један батаљон у напад с десне, а три батаљона с лијеве стране р. Лашве и цесте”.

И двије змијолике пруге кршних крајишких момака кривудале су дуж ивица излоканог друма према Травнику.

Тиха октобарска вечер уочи битке претворила се на домаку града у заглушну грмљавину топовских и минобацачких граната. Крајишници су нападали на усташко утврђење. На челу свог вода командир, Милан Матић, приближио се непријатељу, вјешто прошао кроз бодљикаву жицу и бацио бомбе. Али, ту је и остао рањен. Борба се наставила свом жестином. И пркосни, и поносни Шоша дошао је у борбени строј Бригаде. Напао се баш поред команданта Бригаде, када је у непосредној близини експлодирала мина. Смртно рањен, издахнуо је на рукама свог друга народног хероја Миланчића Миљевића. Тешки бол за њим уступио је мјесто жељи за осветом. Усташе су се грчевито и жилаво браниле. Трећи батаљон је одбачен јаком ватром. Санитет је заробљен заједно са главном болничарком Маријом Совиљ.

Из непријатељских бункера допирала је пјесма:

„Ој Павелићу, ако ти је у Загребу тешко бити,
доћи у Травник, усташе ће те бранити.”

Рањени борци пунили су у току ноћи амбуланту. Ситуација је била критична. У освит зоре наше јединице су се налазиле на периферији града.

— Тешко је пробити фронт — рапортирала су команданти батаљона.

— Травник мора да падне вечерас — наредио је командант.

Штаб Шесте бригаде одлучио је да се увече поново изврши јуриш на Травник. Згуснули су се редови Крајишника. Јунак до јунака, официр до војника, херој до борца, пушка до митраљесца, минобацач до топа. Жестока борба је отпочела и непријатељ је брзо потиснут и опкољен у (Војарни) Касарни.

Око хиљаду крволока се очајнички борило, а обруч се стезао. Одстојање се смањивало и свело на свега 80—100 метара. Замјеник команданта Десете крајишке дивизије, Петар Мећава, и командир Тенковске чете, Лазо Марин, пришли су у тенку још ближе и тукли кроз главна врата (Војарне) Касарне. А онда, изненада, тенк је престао да се креће. Непријатељ је успио да га погоди. Челични оклоп био је пробijen. Замје-

ник команданта Дивизије и командир Тенковске чете дали су своје животе у борби против усташког олоша.

Вијест о погибији два јунака, руководиоца, изазвала је огорчење у редовима бораца Крајишника. Сви су једва чекали да јуришају на окорјелог непријатеља. Жеља им је брзо испуњена.

Било је око 17 часова. Посљедњи пут крвници су гледали залазак сунца. Храбри бомбаши Шесте крајишке бригаде добровољно су се јављали за акцију на Војарну. Њихове бомбе чиниле су пустош међу усташама. Једини излаз опкољеног неиријатеља остао је пробој из чврсто стегнутог круга. И тада су се капије отвориле. Ријека до зуба наоружаних усташа покуљала је на отворе. Дочекала их је убитачна ватра Крајишника. Промашаја није било. Као снопље падале су усташе. Расле су гомите погинулих и смртно рањених на излазима Касарне. Нови таласи су надлазили, али кроз стрељачки строј бораца Крајишника, усташа није могао да прође. Гранитни бедем није попуштао. Развила се крвава борба прса у прса.

У једном тренутку командир Треће чете Иле нашао се очи у очи с усташким официром. Противник је успио да га обори на земљу. Зликовачке руке стегле су чврсто врат нашег командира. Снага је управо почела да издаје Крајишника, ваздуха је понестајало, а пред очима се смркавало. У посљедњи час два борца командир су притекла у помоћ.

Неодољиво и силно прешле су у напад Шеста крајишка бригада и остале јединице Крајишника. Непријатељски остаци почели су се у нереду повлачити на Влашић. Покушавали су да се пробију за Зеницу. Без предаха су их гонили љути осветници.

На самом Влашићу, иза густог дрвећа, прикрио се и спремно чекао Трећи батаљон. Поново су одјекнули плотуни стријелаца и разлијегали се падинама изнад освојеног Травника. Цијеви пушкомитраљезаца у рукама Крајишника сијале су смрт. Избезумљене усташе нису више знале на коју ће страну. Падали су да се никад више не дигну.

А над Травником се високо издигла и на вјетру лепршала застава славне Шесте крајишке НОУ бригаде.

Милан Црномарковић „Крљо“

СЈЕБАЊА НА ОСЛОБОЂЕЊЕ ТРАВНИКА

Након успјешних тешких борби за ослобођење рудника Љубије, Приједора, Пискавице и Бање Луке, Шеста крајишка НОУ бригада се првих дана октобра 1944. године налазила у рејону Санског Моста на одмору и истовремено се припремала за предстојеће окршаје са непријатељем за ослобођење осталих градова и мјеста Босне и Херцеговине.

Сваки дужи одмор, за нас борце Шесте крајишке НОУ бригаде, био је неуобичајен. Овај је потрајао недељу дана, па смо наслућивали да нам највјероватније предстоји дужи пут и теже борбе у удаљенијим крајевима. Тако је и било.

По заповијести Штаба Четврте крајишке НОУ дивизије, Шеста крајишка НОУ бригада кренула је 7. октобра 1944. године преко Санског Моста, Кључа, Јајца и Доњег Вакуфа према Бугојну.

У току пута нисмо знали гдје заправо треба да стигнемо, али смо према правцу покрета у разговорима закључивали су да нам наредстоји борба за ослобођење Сарајева. До оваквих закључака смо долазили такођер и због тога што су са Шестом бригадом маршовале и друге јединице Четврте дивизије и Петог корпуса, па чак и војна музика.

Послије неколико дана проведених у околини Бугојна, Шеста бригада стигла је у ослобођено мјесто Турбе које се налази десетак километара западно од Травника. Тек када су се батаљони пребацили у непосредну близину Травника и размјестили се испод падине Влашића, постало нам је јасно да нам предстоји напад за ослобођење Травника.

Уочи самог напада на Травник, као курир Штаба Четвртог батаљона Шесте бригаде, одређен сам за бригадног курира, код команданта Бригаде Миланчића Миљевића. Кроз дужности бригадног курира у току борби на преношењу усмених и писмених наређења команданта Бригаде командантима батаљона, могао сам доста видјети и сазнати о борби наших јединица и о борбеним подвизима група и појединаца.

Чим је пао мрак, 20. октобра, јединице Шесте крајишке НОУ бригаде приближавале су се бодљикавим жичаним препрекама и бункерима у којима су се налазили браниоци Травника. Приштапске јединице кренуле су иза батаљона и распоређивале се на унапријед одређена мјеста, недалеко иза полазних положаја за напад батаљона.

Курири батаљона и Бригаде наоружани бомбама, пиштољима и аутоматима ишли су уз команданте и комесаре, спремни за извршавање својих задатака.

Артиљеријска оружја привлачена су на ватрене положаје рукама нишанџија и њихових помоћника. Точкови су им били омотани крпама како не би лупали у току кретања каменитим путевима.

Све јединице стигле су на вријеме да посједну полазне и јуришне положаје за напад. Мукла тишина око Травника злокобно је наговјештавала тешку и крваву борбу.

И одједном, проломила се заглашујућа грмљавина експлозија граната, бомби и мина измјешана штектањем митраљеза. Једновремена паклена ватра отворена је са обе стране. Непријатељ је изгледа очекивао напад и кад су се ударне групе за пробој Шесте бригаде приближиле рововима и бункерима, отворио је на њих ватру из свих оружја. И наши борци отворили су такођер ватру из цјелокупног наоружања и кренули на јуриш против непријатеља преко жичаних препрека ка бункерима и рововима.

Борци и старјешине су се херојски борили и храбро гинули, али нису одступали.

У току напада, у Штаб Шесте бригаде стигао је начелник Оперативног одјељења Петог корпуса и први командант Четврте дивизије, Јосип Мажар Шоша. Шоша и Миланчић, узнемирени што се напад неповољно одвија, кренули су са неколико курира, међу којима сам био и ја, из Штаба Бригаде према једном брежуљку, не тако далеко од Штаба, гдје се налазила једна наша батерија топова. Због ватре непријатељских минобацача два-три пута смо морали лећи у заклон. Шоша и Миланчић су разговарали час тише, час гласније. Сјећам се да су спомињали „јужну страну" и „жељезничку станицу". У једном моменту минобацачке гранате су експлодирале близу нас и ми смо полегли. По-

слије иеколико минута чуо сам Миланчићев глас: „Шоша, Шоша“, а одмах затим „Курир, курир“. Први сам дотрчао до команданта Миланчића и он ми је наредио да одмах са још једним куриром донесем носила. Курир који је кренуо са мном боље се снашао у ноћи, пронашао ршсила и донио их. Шоши, међутим, спаса није било. Приликом раскопчавања блузе на Шоши са жељом да му се што прије помогне, са Шоше је скинут опасач са пиштољем и стављен поред њега. Међутим, кад је Шоша стављен на носила и понијет у Бригадну амбуланту, пиштољ и опасач су остали заборављени. Сјутрадан, на тражење Штаба Дивизије да се достави Шошин пиштољ са опасачем, упућена су два курира да га пронађу и донесу. Међутим, ни пиштоља ни опасача није било. Тек после ослобођења Травника пронађени су код једног борца из Трећег батаљона, који је рано ујутро случајно наишао на мјесто гдје је Шоша погинуо, нашао пиштољ и опасач и узео их, а да није знао чији су.

Када се командант Миланчић после Шошине погибије вратио у Штаб Бригаде, након краћег времена стигао је курир из Штаба Трећег батаљона и обавијестио га да је смртно рањен начелник Штаба Бригаде, Миловац.

Јуриши бораца Шесте бригаде настављени су без успјеха скоро до дана. Кад је постало јасно да пробој непријатељске одбране на правцу гдје је Бригада нападала није могућ, и да су претрпљени велики губици у мртвим и рањеним, командант Бригаде Миланчић послао је нас курире у штабове батаљона са наређењем да се јединице повуку из борбе. У свитању зоре, Бригада се повукла и посјела најближе положаје за одбрану. У моменту отпочињања повлачења, непријатељ је осјетио да је ослабила активност наших јединица и прешао је у противнапад. Усташе су успјеле да продру до мјеста превијалишта и Штаба Трећег батаљона и да заробе санитетско особље.

Сјећам се да сам тада био упућен у Штаб Четвртог батаљона са наређењем за команданта и комесара. Кад сам дошао до мјеста гдје је Штаб требало да се налази, угледао сам груну усташа која је без пуцњава трчала према мени. Усташе су хтјеле да ме жива ухвате. Што сам брже могао, окренуо сам се и потрчао према једној нашој противтенковској батерији за коју сам од раније знао гдје се налази. Одједном сам чуо глас командира батерије: „Не бјежи, лези и бацај бомбе!“ Брзо сам се окренуо према усташама, легао и бацио ручну бомбу. Истовремено су по усташама отворили ватру борци и старјешине противтенковске батерије. И ја сам отворио ватру из свог аутомата на усташе. Усташе су брзо побјегле назад у ровове и бункере. Тако сам захваљујући командиру и борцима противтенковске батерије сачувао главу.

У току дана 21. октобра, док су се борци Шесте бригаде одмарали на новим положајима, њихове старјешине ужурбано су припремале новни напад на Травник за наредно вече.

По новом плану напада три батаљона Шесте бригаде требало је да нападају поред десне обале ријеке Лашве гдје је претходне ноћи нападао само Први батаљон. Само један и то Трећи батаљон добио је задатак да напада на фронту испод падина Влашића.

Према новом плану напада Први, Други и Четврти батаљон са мањим губицима пробили су спољну одбрану Травника поред десне обале Лашве и ушли у *град*. *Непријатељски војници су у паници побјегли*

у Војарну (касарну) из које су наставили да се бране. У току продирања према касарни, Први батаљон је ослободио другарице из санитета Трећег батаљона и друге заговоренике из усташког затвора. Наши батаљони су водили краћу борбу и око Жељезничке станице.

Када је свануло, борци Шесте бригаде нашли су се очи у очи са преко 1.000 непријатељских војника, колико их је остало у касарни. Касарна је била окружена великим и равним двориштем, па је јуриш на њу био врло ризикант и тежак. Сви покушаји, да се непријатељ приволи на предају, нису успијевали. Наша артиљерија и минобацачи дуго су тукли непријатеља у касарни, наносили му губитке, али се он није предавао.

Тада је одлучено да се изврши јуриш и да се касарна запали флашама напуњеним бензином. Први је кренуо у јуриш наш тенк у коме су се налазили Марин Лазо, командир Тенковске чете Корпуса, и Мећава Петар, замјеник команданта Десете дивизије. Они нису претпостављали да је непријатељ увукао у касарну противгенковски топ, и кад су се приближили вратима касарне, граната из топа је погодила тенк, па су Марин Лазо и Мећава Петар, познати крајишки јунаци, погинули.

Као курир, ја сам се налазио на јужној страни касарне са Штабом Четвртог батаљона. Стајали смо иза дебелих стабала алеје уз улицу на самом домаку дворишта касарне, и све што се дешавало добро смо видјели. Послије погибије Марина Лазе и Мећаве Петра, групе бомбаша добровољаца за убацавање бомби и флаша са бензином кроз прозоре касарне, биле су спремне за јуриш. У групу бомбаша јавио се велики број младих бораца, скојеваца, кандидата и чланова Партије из Првог, Другог и Четвртог батаљона.

Под заштитом пушчаних плотуна и митраљеских рафала бомбаша су утрчавали у двориште под зидове касарне, убацујући кроз прозоре бомбе и бензинске флаше. Био је то приказ какав је тешко замислити. Бомбаша су храбро у трку убацивали бомбе и упаљене бензинске флаше кроз прозоре у касарну. Касарну су захватили пламен и густ дим. Непријатељски војници почели су да бјеже из касарне и да се предају.

Међу свим бомбашима које сам тада видио морам истаћи једног од најхрабријих, борца Четвртог батаљона Шесте бригаде, који се звао Малинић, родом од рудника Љубије, из села М. Глава. Овај млади бомбаш први је упао међу непријатељске војнике у касарну и наредио им да изађу напоље и да се предају. Преплашени непријатељски војници у великим групама излазили су из касарне и бацали оружје на гомилу. Мали број непријатељских војника успио је побјећи преко Влашића. Велики број их је погинуо, а највише их је заробљено. Тако смо ослободили Травник.

Драго Гојић

МОЈИ ДОЖИВЉАЈИ ПРВА ЧЕТИРИ ДАНА КАО КОМЕСАРА ЧЕТВРТОГ БАТАЉОНА ШЕСТЕ БРИГАДЕ

Тешко је повјеровати данас, 40 година по завршетку Другог свјетског рата, да човјек у ратно вријеме за свега четири дана може толико тога доживјети. Управо тако нешто десило се мени. А ево како:

Дана 18. октобра 1944. године око 22 часа позвао ме политички комесар Четврте крајишке НОУ дивизије, Дмитар Бајалица, да дођем најхитније у Штаб Дивизије.

Штаб Дивизије се налазио у Бугојну са приштапским и позадинским јединицама и установама, док су бригаде биле размјештене на широј просторији Бугојна и Доњег Вакуфа. Пошто сам се налазио на дужности политичког комесара Подофицирске школе Четврте дивизије, то сам се и ја налазио у Бугојну. Зато ми није било потребно више од 10 минута да се јавим политичком комесару Дивизије.

У Штабу ме дочекао комесар Дивизије и без увода, високим и јасним гласом, рекао: „Слушај ти, Драго. Овог часа си премјештен на дужност политичког комесара Четвртог батаљона Шесте бригаде. Иди и опрости се са својим командантом и осталима, узми своје ствари и крени одмах. Мораш стићи прије зоре, јер у зору Батаљон креће, па ако закасниш, нећеш га стићи." Видјећи да га ја упитно гледам гдје бих ја то требало да идем, рече ми да се код курира Дивизије налази и курир Штаба Шесте бригаде, да га пронађем и кренем са њиме. То рече, пружи ми руку у знак поздрава, што је значило да је разговор завршен. У Штабу се налазио и командант Четврте дивизије, Петар Војновић, који приђе те ми и он пружи руку у знак поздрава и рече: „Драго, идеш у добру бригаду." Ја рекох да ме радује што идем у Шесту бригаду, поздравих војнички и изађох. Упутих се право до курира и првог упитах да ли се ту међу њима налази курир Шесте бригаде. Јави се један момак, стар око 18 година, бистрих живахних црних очију, црне косе, дугуљастог лица, средњег раста, добро обучен и наоружан аутоматом. „Ја сам, друже капетане, курир Шесте бригаде." „Добро, причекај ту док се ја вратим, па ћемо одмах заједно кренути", рекох му.

Врло брзо стигох до Управе Подофицирске школе, гдје ме дочека командант Никола Рончевић и нестрпљиво упита шта је било у Штабу Дивизије. Одговорих да сам премјештен и да морам одмах да кренем на нову дужност.

Код економиа Управе Школе биле су моје личне ствари, углавном веш и прибор за хигијену. Била је ту и једна нова њемачка официрска блуза коју сам заплијенио у Бањалуци и коју сам намјеравао обући умјесто старе. Сада сам одлучио да је одмах обучем како бих што љепше изгледао када се јавим на нову дужност. Зато скидох стару блузу, на којој су били пришивени чиновни капетана, и обукох нову без чиновна. Времена није било да се чиновни пришију, и ја тако кренух, рачунајући да ће бити времена у Штабу Четвртог батаљона да то учиним.

У комесарску торбицу ставих један пар веша, прибор за хигијену, поздравих се са Николом Рончевићем и осталима, те трчећи стигох до Штаба Дивизије. Курир Штаба Шесте бригаде ме је спремно чекао и одмах кренусмо. Било је већ око 23 часа. Пролазимо кроз слабо освијетљено Бугојно према југу. Ноћ је мркла и облачна. На изласку из Бугојна курир ми показа у правцу кретања једно слабо свјетло у даљини и рече да је то село покрај пута звано Главице, а одмах иза тог села у брду је село Голо Брдо, гдје се налазе размјештене јединице Шесте бригаде. Упитах га колико је то удалено, а он рече око један сат хода. Када то рече ја се стресох. Знао сам да је то за њих курире сат хода, јер они су били најбржи партизани у ходу и трчању, а осим тога упор-

ни и истрајни, тако да су временски ностизали рекорде на којима би им данас позавидјели олимпијски првади. Према томе, ако пожуримо онако како ја идем најбрже, можемо стићи за 2—3 сата. Ипак је то прије зоре.

Само што смо изашли из Бугојна, поче и киша да шкروпи. Курир као познавалац пута иде испред мене и стално одмиче, нестаје у мраку, а онда застаје, причека ме и поново нестаје. Када смо прошли село Главице, скренусмо по расквашеном, блатњавом путу и стигосмо до једног сеоског раскршћа. Курир рече да мора десно, а да се Четврти батаљон налази напријед, тамо гдје се чује лавез паса и види одсјај ватре. Рекох нека он иде, а ја продужих у правцу одсјаја ватре. Када стигох до једне куће са великим двориштем и шупом у дворишту, видим једну људску силуету покрај наложене ватре у шупи како ломи грање и ставља на ватру. Прићем и кажем: „Здраво друже!“ Боље га загледам. Био је то партизан старији по годинама од 35—40 година, са великим брцима, капом на глави већ почаћавилом од дима, сувољав, средњег раста, па и средње снаге. Покрај њега два казана од по 25 литара, кутлача, шерпе, лонци, вреће. Видим да је то кувар На моје „Здраво друже“ послје дужег загледања у мене одговори: „Здраво!“ Упитах га да ли је ту у тој кући Штаб Четвртог батаљона Шесте бригаде. Сада ме загледа још боље и умјесто одговора упита: „Ти из Дивизије?“ „Да, из Дивизије“, — рекох му. „Ти си нови?“ „Да, ја сам нови“, — одговорих. „Е, онда сједи и причекај, а када сване, каз' ће ти се само.“

Видим, чува војну тајну, а убијећен сам да ми је курир Штаба Бригаде тачно рекао да је ту Штаб Четвртог батаљона. Зато одлучих да сједнем и причекам. Сједне и кувар. Извади плехану дуванску кутију пуну „крџе“, извади из џепа и парче новина, замота цигару, па пружи кутију и мени ријечима: „На, запали!“ У џепу имам пуну кутију цигарета заплијењених на Бањалуци, али нећу да га одбијем, већ прихватам кутију, савијам цигару и гако пушимо. Киша све више добује по крову шупе. Ја и кувар повлачимо димове и како који од нас више повуче дима, тако сукне пламен из цигара, па на моменте освјетли шупу. Када попушисмо по цигару, кувар рече: „Видиш ли ти овај казан?“ Зачудих се овом питању, јер га стварно видим, али одлучим да идем до краја, па рекох: „Видим“. „Е, онда кад га видиш, а ти узми казан и овом стазом која води до плота крени, прећи плот на прелазу и поћи стазом низбрдо. Доље је чесма, па овом кутлачом напуни казан водом и донеси.“ Сада се и ја загледам у њега. Видим не трепће очима. Сасвим озбиљан. Даље потпирује и разгорјева ватру. Шта да радим? Да му кажем ко сам? Нећу! Сам је и тешко му је. Док сви спавају и одмарају, он мора устати у пола ноћи и спремити доручак за све борце. Зато узмем казан и кренем. Низбрдо по расквашеној и блатњавој стази сам се клизао, падао, али сам брзо сишао. Било је око 40 метара далеко од шупе. Кад сам пошао назад узбрдо, авај муке. Чизме се клижу на стази, а када скренем покрај сгазе дочекује ме још веће блато. Срећом, кутлачом се поштапам и тако прљав до појаса, а да не говорим мокар од зноја и кише, стижем до шупе. Кувар ме гледа без имало сажаљења. Чак ми не каже ни сједи, већ одмах рече: „Видиш ли ти и овај казан?“ Сада ми је било свега превише. Заустих да му кажем све, али се у последњем моменту уздржах знајући да више казана нема, па одлучих

да идем поиово, јер сам иначе већ блатњав и мокар. Донесох и други казан воде. У првом казану који је стављен на ватру већ је вода почела да ври, кувар извади из неке вреће каву, сасу у казан, затим из друге шећер и пусти да то прокува. Тада стави други казан на ватру, а први који је скинуо стави покрај ватре да се кава не охлади, па кутлачом извади из казана двије порције каве. Једну порцију пружи мени, а другу узео он са ријечима: „Ајде да нас двојица први доручкујемо. Ми смо то и заслужили.“ „И јесмо“, — одговорих ја. Уто запјеваше други пјетлови, а у кући у дворишту упали се свјетло. Из куће изађе курир, дође до куvara и рече да командант пита да ли је доручак готов. Кувар рече да јесте, а онда показујући на мене каже куриру да сам ја нови курир из Дивизије, јер старије је од раније све познавао, да сам дошао у току ноћи и да ме одведе до команданта. Сада мени сину у глави зашто ме је толико кувар загледао. Он је, уствари, провјеравао да ли имам чинове, јер сам био лијепо официрски обучен, па кад се увјерио да немам, а долазим из Дивизије, значи да сам курир којег он до тада није познавао, јер су они ранији вјероватно тако њему помагали, а он их је чистио оним што је имао.

Када сам ушао у кућу, дочекао ме је командант Батаљона, Никола Јапунца. Срдачно се са мном поздравио говорећи да му је јављено да ја долазим и да ме је очекивао. Цијело вријеме ме је загледавао и на крају упита зашто сам тако прљав. Одговорих да сам залутао на путу. Он ми рече да не могу такав пред Батаљон, па ми рече да скинем и блузу и панталоне, а затим нареди куварици у Штабу Батаљона, Зори Видовић, да одмах опере како зна униформу новог комесара Батаљона. Док је Зора прала униформу, ја извадих срму и звијезде које сам носио у торбици, дадох Зори и рекох да је најважније да ми што прије пришије чинове. Разумљиво да она није знала зашто сам ја то рекао, али је тако учинила. Послије прања моја блуза је била изгужвана, али чиста. Уосталом када смо кренули није се ни видјела испод шињела.

Батаљон је кренуо из села прије сванућа. Када смо одмакли од села у само свитање, Јапунца ми рече да је сад погодно да скупи Батаљон на једном пропланку, на којем треба да са неколико ријечи поздравим Батаљон. Знао сам да је то због непријатељске авијације која се у свитање није могла појавити да открије Батаљон на окупу и бомбардује, па сам се сложио са Јапунцом. Батаљон је застао и окупио се на једном мјесту. Јапунца први узео ријеч, наводећи да је у току ноћи стигао нови политички комесар Батаљона изговоривши моје име и презиме. Послије њега ја узех ријеч и прво поздравим све борце и руководиоце, а затим наведем да сам ја са Козаре, али да смо ратовали заједно од устанка и да смо се кроз борбу добро упознали, тако да ја у Шестој бригади доста другова познајем. На крају кажем да сам чуо за Четврти батаљон свс најбоље у погледу борбености и другарства, те ме радује да сам дошао у добру јединицу. За цијело вријеме док сам говорио, кувар сасвим на лијевом крилу, држећи коња, непрекидно ме је посматрао, а кад ја погледах у њега, он спусти поглед.

Потом Батаљон по Јапунцином наређењу крену у колони по један на растојању од 4—5 метара. То је опет било због могућег напада непријатељске авијације. Док се колона у покрету формирала, ја рекох команданту да ћу бити на зачељу колоне, што је иначе било правило

да у покрету комесари иду иа зачељу колоне и прикупљају оне појединце који због болести или других разлога заостају за колоном. Међутим, ја сам желио да се мало боље упознам са куваром, да попричам са њим, па зато дадох свога коња куриру да јаше, а ја кренух пјешнице. Када до мене стиже зачеље колоне, наиђоше коњовоци са коњима, а међу њима посљедњима и кувар при Штабу Батаљона водећи за улар једног Зекана. На Зекану она два казана са једне и друге стране самара, а између казана вреће. Кренем упоредо са брком. Погледа он мене испод ока, а и ја њега. Иутимо обојица. Након сат хода колона застаде ради одмора од 10 минута. Тако се увјек по правилу вршио покрет. Извадих из цепа кутију цигарета „Љубушки“ и понудим брку. Гледа ме, снебива се и најзад одлучно узме. Ја узех такође за себе, упалим дрвце шибице и прво запалим брки цигарету па мени. Не каза ни хвала. Знао сам да то није незахвалност, него није на то научио. Иначе он је врло захвалан и врло поштен, као и сви људи из Подгрмеча, тј. његовог краја. Тако пушимо и почесто да се погледамо. Брко не издржа, па упита:

— Бил' ти оно ноћас?

— Ја би\

— А што не рече?

— А шта?

Брко уздахну ријечима:

— Ах моје срамоте!

— Какве срамоте?

— Па знаш ти? ...

— Нема ту никакве срамоте. Тако је морало бит', — скратих и ја ријеч бити за једно слово, — а ти ћути и никоме ни ријечи.

Брко исколачио очи, збуњен је, ништа му није јасно. Видим да ме не разумије, па поновим:

— О томе ноћас како смо ти и ја заједнички припремали до ручак да ниси никоме рекао, а нећу ни ја. То је наша тајна, и то војна тајна. Јеси ли разумио?

— Разумијем, друже комесаре!

Колона крену, крену и Брко у колони, а ја požурих напријед да стигнем до команданта и упитам гдје смо и докле смо стигли. Знао да се крећемо према Травнику. Јапунца ми рече да ће први дужи одмор бити у рејону села Харамбашићи. Ту ће се и ручати, а увече ио плану стижемо у Турбе 6 киломегара западно од Травника.

Тачно по плану 19. октобра 1944. године стигосмо у Турбе. Ту смо преноћили. Ујутру устајемо одморни. Дуги марш из рејона Бугојна до Травника преко Брда и планина није нас заморио. Навикли смо на дуге маршеве дању и ноћу и по сваком времену. Посљедњи марш од Бањалуке до ширег подручја Бугојна, укупне дужине преко 120 километара, прешли смо за свега 4 дана. И то, разумије се, увијек пјешнице. Штаб Дивизије, знајући за способност свих бораца и руководиоца Дивизије, да се крећу брзо и лако по сваком терену дању и ноћу, увијек је планирао акције и операције на непријатељска већа упоришта и подручја

која је непријатељ држао тако да се јединице концентришу на већој удаљености, а онда брзим покретом стижу до непријатеља којег треба напасти по могућности са што већим изненађењем. А ако се није постигло потпуно изненађење, постигло се то да се непријатељ није имао времена припремити и појачати своју одбрану довлачењем својих снага са других сектора. Овога пута јединице Дивизије су се концентрисале у ширем подручју Бугојна, па непријатељ, који је био обавијештен преко својих шпијуна да се Четврта дивизија налази на подручју Бугојна, није знао намјере Дивизије, односно да ли ће кренути према Сарајеву, Прозору, Зеници или Травнику.

Прије подне 20. октобра 1944. године, под руководством Штаба Дивизије, команданта Петра Војновића и политичког комесара Дмитра Бајалице, одржан је састанак на којем су били Штаб Шесте бригаде на челу са командантом Миланчићем Миљевићем, политичким комесаром Радом Башићем, замјеником политичког комесара Савом Поповићем и начелником Штаба Миланом Мировићем. Састанку су присуствовали командант Седме крајишке НОУ бригаде, Раде Бркић, којег сам од раније познавао, и политички комесар Седме бригаде, чије име нисам знао.

Пошто је Шеста бригада била на главном правцу напада на Травник, састанку су присуствовали и сви штабови батаљона ове Бригаде. Тако сам на том састанку први пут упознао команданта Првог батаљона, Милана Миљуша, политичког комесара, Милана Инђића, док сам команданта Трећег батаљона, Бранка Вигњевића, познавао још из Једанаесте козарске бригаде, а политичког комесара, Бошка Родића, колико се сјећам, упознао сам док смо били прије рата ћаци бањалучке гимназије.

Командант Дивизије, Петар Војновић, отворио је састанак и дао рјеч начелнику Оперативног одсјека Штаба Петог корпуса НОВЈ, Јосипу Мажару — Шоши. Сви смо нетремице гледали у Шошу и слушали његово излагање о плану напада на усташе у Травнику и значај ослобођења тога града. Шошу сам познавао од раније. Знали су га и сви присутни као легендарног „команданта Козаре“, истакнутог јунака и хероја. А такви су били, неко више неко мање, сви крајишки команданти, командири и политички комесари. Ко није такав био, није могао бити руководилац.

Шоша, којег сам лично познавао, био је тамне пути, а сада, чинило ми се, још тамнији и замишљенији. Тихо, сталожено и одлучно је износио задатак Дивизије и посебно Шесте бригаде. Кад се радило о непријатељу, упозорио је да се ради од око 2.000 усташа, најокорелијих зликоваца, који ће се борити до посљедњег, јер добро знају да за њих милости нема. Зато треба снажним продорима клиновањем поцијепати непријатељску кружну одбрану, разбити усташе на дијелове и по дијеловима уништити. Ту је на састанку присутан и обавјештајни официр Четврте дивизије, Мориц Јтеви, који је са начелником Штаба Дивизије, Теуфиком Плетилићем, прикупио податке о усташама, њиховој бројној снази и плану одбране које је Шоша користио у прављењу плана напада. Када је завршио са излагањем, Шоша рече да му присутни поставе питања како би свака јединица што боље схватила задатак. Било је доста питања, на која су одговарали Шоша и Штаб Дивизије.

Наш Четврти батаљон добио је задатак да са Трећим и Другим батаљоном напада са правца сјеверозапада преко села Јанковића и про-

дире клииовањем у центар Травника, односно до лијеве обале Лашве, гдје треба да се споји са снагама Седме крајишке НОУ бригаде Десете дивизије које треба да нападну са правца југа преко брда званог Виленица. Једино наш Први батаљон добио је задатак да напада на Травник са правца запада и југозапада.

У први сумрак 20. октобра 1944. године кренули смо из Турбета у правцу села Јанковићи. Напријед се кретао Трећи батаљон, нешто позади и улијево наш Четврти батаљон, а дубље позади и удесно Други батаљон. Око 19 часова Трећи батаљон почиње са нападом кидајући тро-струки ред жице испред бункера, те бацајући ручне бомбе и повиком „Урааа“ продире до испред самих бункера. Усташе дочекују жестоком ватром из бункера. Трећи батаљон има доста мртвих и рањених, због чега заостаје. Тада напада наш Четврти батаљон, али и поред жестоког напада, ни ми не успијевамо продријети у град. Усташе су у Травнику преко своје шпијунске службе обавијештене у току дана 19. октобра да долазимо од Бугојна и спремно су нас очекивали у бункерима. И наш Батаљон је имао рањених и мртвих. Приликом напада наићем на команданта Трећег батаљона, Бранка Вигњевића, који ми рече да је имао доста губитака. И ја му рекох да смо имали знатне губитке.

Оба батаљона су застала пред бункерима. Позади батаљона у једној кућици референти санитета Трећег и Четвртог батаљона са помоћницима и болничарима указују прву помоћ рањеницима, а носиоци рањеника односе рањене и погинуле до амбуланте Бригаде и болнице Дивизије.

Спремамо се да у зору извршимо поновни још жешћи напад. Усташе су то предвидјеле, па су нас предухитриле и нападе у 4 сата ујутру. Одбили смо тај напад. Усташе јуришају поново. Ми одбијамо и други напад усташа. Усташе се повлаче са великим бројем рањених и погинулих. Али, не напуштају бункере. Када је савнуло, око 7 часова усташе врше најснажнији напад, те уз цику и вриску потискују нас у брдо испод планине Влашић. Када смо се повукли изнад куће у којој је у току ноћи било прихватилиште и превијалиште рањеника, а пошто сам видио око куће неке другарице и другове, обратим се Јапунци ријечима: „Ја одох доле до оне куће да видим да ли има тамо рањеника, па ако има да их брзо евакуишемо, а ти нареди једном одјељењу бораца да са тог брдашца штити нас ватром ако буде требало.“ Никола рече да не бринем, да ће он лично бити на брдашцу, а ја брзо стрчах низ брдо до куће са једним куриром.

Ућох у кућу са горње стране из правца сјевера и наћох референта санитета нашег Батаљона, Дару Обрадовић, како спрема своје ствари да крене. Ја је питам да ли су сви рањеници упућени у Штаб Бригаде, а она ми рече да јесу. Док ја са њоме разговарам, немамо појма ни ја ни она да се једна група усташа привукла до те куће, али са јужне стране од правца града, упала у подрум те куће гдје се у току ноћи нализало превијалиште санитета Трећег батаљона, те потпуно изненадила и ухватила референта санитета и помоћника Зору Славуј, сада удату Балабан, и Марију Маричић. Док ја разговарам и стално погледам на прозор који се налази бочно од улазних врата, видим како прилазе прозору двојица усташа, те када мене нримјетише, чујем како вичу: „Хвагај жива“. Ја сам имао само толико времена да викнем: „За мнош“,

скочим до врата, иагло их отворим и тако брзо отрчим да је то било више летење него трчање у правцу сјевера. Претрчах око 15 метара и скочим за један зид којим је био ограђен сеоски пут. За мном се стушти-ла Дара, онако висока и краката, те и она у неколико скокова стиже до зида и као од шале га прескочи. Усташе, у први мах изненађене, брзо се прибраше и отворише ватру, те погодише у кичму курира који је иза нас 2—3 корака изостао. Онако тешко рањен пресави се преко зида, без снаге да се преко њега и пребаци. Ја отворим ватру из аутомата на усташе, а Дара зграби курира и пребаци га уз аклон из зида, те му одмах поче указивати помоћ. Јапунца је вјероватно то видео, јер одмах отвори ватру из свих пушака, аутомата и пушкомитраљеза по уста-шама, који се повукоше од куће. У том моменту однекуда се створи ко-мандант Дивизије Петар Војновић, у пратњи групе бораца, приђе и упи-та: „Драго, јеси ли рањен?" Одговорих да нисам, али да је курир те-же рањен. Он нареди да рањеног курира одмах однесу у дивизијску болницу, мислим у Турбе, а ја му затим објасним како се то десило. Кажем ду да су највјероватније другарице Зора и Марија убијене или заробљене. Док сам му подносио извјештај, Војновић је застао гледају-ћи према Травнику, дубоко замишљен и јако ожалошћен за изгубље-ним другарицама које је он лично познавао још док је био командант Шесте бригаде. Усташе су га примијетиле и отвориле жестоку ватру по њему, али он је и даље упорно стајао ни не помишљајући да се склони. Ја му рекох: „Друже команданте, вас гађају. Склоните се за ово дрво." Он само презриво одмахну руком посматрајући и даље град у којем су се чули гласови пијаних усташа. Потом се окрену мени и речн: „Оста-ните на положају који сада држите, док не добијете ново наређење!" То рече и оде, а ја се са Даром пребацих код Јапунце на поменуто брдашце. Ту остадосмо прије подне, а тада стиже наређење Штаба Бригаде да кренемо у Турбе.

Био је ведар и лијеп дан. Усташе су посматрале наш поркет који нисмо могли прикрити, јер смо се кретали по дану, отвореном терену и изнад усташких положаја. Ми нисмо знали шта значи тај наш по-крет према Турбету, али усташе су то оцијениле као наше повлачење и њихову побједу, па су цијели дан славили опијајући се до бесвијести, викали, псовали, изражавали се најпогрднијим ријечима. Колико су били бучни, чуло се и на великој удаљености од нас.

Стигли смо у Турбе, гдје смо дуже застали, вечерали, а гхотом од Штаба Бригаде примили ново наређење за напад. Овог пута нападамо са правца југозапада преко дијела Травника званог „Пирота", затим право на мост прека Лашве и даље продор преко дуванског монопола до Касарне у центру града. Десно од нас са правца југа преко брда Виленице напада Седма крајишка НОУ бригада, оним истим правцем којим је нападала и прве ноћи.

У покрету од Турбета под заштитом ноћи, тихо, на челу колоне креће се ко^андант Батаљона, Никола Јапунца, за њиме ја и цијели Штаб Батаљона са куририма и везистима. Позади чете. Сишли смо са брда у једну већу долину са великим бројем густих стабала. Видим да је то воћњак. Позади воћњака примјећују се прве куће Травника. Тај дио Травника зове се Пирота. Иза Пироте је, како смо обавијештени,

мост на Лашвн. Видимо свјетло на том мјесту, што значи да је мост освијетљен.

У вођњаку свјеже ископани ровови. У рововима усташе спавају. Изненађени смо непредвиђеним наиласком на усташе одмах ту у вођњаку и то у спавајућем положају. Командант Јапунца сасвим тихо наређује куриру да Прва чета крене брже од нас. Када је стигла, отворимо плотунску ватру по усташама и одмах јурнемо на мост. На мосту усташе дају жесток отпор бранећи га ватром из тешког митраљеза. Јапунца наређује командир Минобацачког вода, Зији Бишчевићу, да ватром из минобачача уништи митраљеско гнијездо. Одмах затим са неколико граната, митраљез је уништен, а мост заузет. Трчећи преко моста избијамо на главну улицу града, а затим преко улице упадамо у зграде дуванског монопола. Настаје борба по собама, ходницима, по дворишту. До зоре усташе су истјеране из монопола. Побјегле су у Касарну, којој се од жестоке ватре непријатељ не може прићи. Касарну смо опколили са запада и југа на растојању свега око 50 метара. Са југоистока се налазе снаге Седме бригаде и Први батаљон Шесте бригаде. Чује се борба и на источном излазу из града. То два батаљона Једанаесте бригаде уништавају непријатеља. Припремамо се да извршимо јуриш на Касарну, али је непријатељ толико јак у касарни, да са свих врата и прозора отвара врло жестоку ватру. Немогуће је прићи касарни. Тако све до подне. На главној улици у блокади касарне налази се Штаб Бригаде на челу са Миланчићем Миљевићем и политичким комесаром Радом Башићем. Ускоро стижу командант Дивизије, Петар Војновић, и политички комесар, Димитар Бајалица. Осматрају Касарну и праве план напада. Док они осматрају, наиђе наш тенк, а у тенку замјеник команданта Десете дивизије, Петар Мећава, и Лазо Марин, командир Тенковске чете Корпуса и уједно возач тенка. Прођоше покрај нас и зађоше иза зграде са циљем да отворе ватру на улазна врата касарне. Међутим, усташе су очекивале тенк, те су на врата поставиле противтенковски топ, који одговори ватру. У тенку погинуше и Петар Мећава и Лазо Марин, обојица легендарни јунаци и хероји Козаре. Димитар Бајалица када то видје, нареди куриру да пренесе наређење Штабу Артиљеријског дивизиона да најхитније крене са свим топовима и хаубицама до касарне. Први стигоше командант Дивизиона, Љубан Црнобрња, и политички комесар, Свето Алексић. Обојицу познајем. Бајалица наређује да отворе ватру по касарни кроз прозоре. Хаубице и топови су довучени и поче жестока артиљеријска ватра. За то вријеме борци припремише флаше напуњене бензином и са фитиљом, па кад се на тренутак прекину артиљеријска ватра, јуришем стигоше до касарне и побацаше флаше.

Из касарне изби велика група од око 300 усташа и под борбом пробија се према планини Влашић. Наилазе на Трећи батаљон Шесте бригаде који их десеткује, а остатак се пробија према Зеници, гдје наилази на снаге Осме бригаде и поново су усташе претрпиле велике губитке. Само мали број пробио се у Зеницу.

У касарни по собама ватра се распламсава. Чују се пукњи. То најокорелије усташе саме себи пресуђују, јер добро знају да им ни народни суд друкчије не би пресудио. Ипак, највећи дио се предао, јер другог излаза нема. Предаја је стравична. Одједном је из касарне покуљала гомила, углавном усташа у домобранским униформама и мањи дио

домобрана који би се давно иредали да их усташе у томе нису спречавале. Усташе су се гурале да ирве изађу из запаљене касарне вичући да се предају, али оружје не дају. Налазио сам се са једним водом бораца испред улазних врата касарне, па када је непријатељ наишао, борци су почели да вичу: „Комесаре, ево их!“ Тај повик су чуле и усташе и домобрани, због чега ме наједном опколи велика група усташа и домобрана вичући: „Комесаре, ми се предајемо, али оружје не дамо!“ Ја вичем колико могу јаче да оружје предају, односно одбаце. И Јапунца је ту негдје, али неколико стотина усташа и домобрана измјешало се са нама у првом сумраку који је већ овладао. Мрак је и слабо се види. У дворишту велика граја, повици, али на срећу нико не пуца. У прави час стиже и Први батаљон Шесте бригаде, а стигоше и остале снаге, те смо сада у већини. Усташе и домобрани се смирише и предадоше оружје. Постројисмо их два по два. водимо у зграду монопола, трпамо у собе и закључавамо. На вањском дијелу зграде испод прозора постављамо борце са пушкомитраљезима. Задатак је јасан — ако неко покуша побјећи, убити на лицу мјеста. Заробљеника у касарни има око 1.000, ако не и више. Нашем Четвртом батаљону Шесте бригаде пало је у задатак да их те ноћи чувамо.

Око 20 часова рече ми Никола Јапунца да ме зове политички комесар Корпуса, Илија Дошен. Изненађен сам тим позивом, питајући гдје је Комесар Корпуса. Неко ми рече да је у малој соби зграде. Ућох у омању собу. Била је то канцеларија са писаћим столом и три столице. На једној сједи мој командант Бригаде, Миланчић Миљевић, на другој комесар Корпуса, који ми показа трећу столицу и рече да сједнем. Када сам сјео, Дошен ме упозна да смо ми комисија за испитивање заробљеника и да ћемо одмах почети да радимо. Потом укратко објасни шта треба питати заробљенике и то најкраће: одакле су и гдје су све и од када водили борбе. Гребаше питати и за злочине које су вршили над недужним народом, женама, дјецом, старцима и немоћним. Када нас је упознао са критеријумом саслушавања, Дошен нареди да почну уводити заробљенике једног по једног у канцеларију. Испитивање је трајало до зоре.

У малом предаху Миланчић нам исприча како је јучер 21. октобра код бункера број 1 погинуо Јосип Мажар — Шоша. Рече да је био уз њега. Погинуо је како су иначе гинули јунаци и хероји Босанске Крајине у јуришу на непријатеља. А пред нама је сада дефиловао скрушено и смушено тај исти непријатељ који је толико зла нанио свим нашим народима. Милости није могло бити за окорјеле злочинце.

Миланчић ми рече и радонсу вијест да је у току дана 22. октобра, односно у саму зору, Трећи батаљон Једанаесте бригаде ослободио затвор и у затвору другарице Зору Славуј и Марију Маричић. Живе су, али претучене, нарочито Зора.

Освануо је и 23. октобар 1944. године. Дан без кише, али прохладан. Ујутру око 8 часова отишао сам у Штаб и прилегао. Будео сам се неколико пута под утисцима свега доживљеног за свега 4 дана. Наједном, сјетим се куvara „Брке“. Послије подне закажем састанак Штаба Батаљона са једном тачком дневног реда: „Питање помоћи кувару при Штабу Батаљона“. Јапунца се чуди том дневном реду, јер је очекивао

сасвим нешто друго, али му ја рекох да је то моментално најактуелније питање, а остала питања ћемо размотрити касније.

На састанку уиознам чланове Штаба да при Штабу Батаљона у Радном воду, Минобацачком воду, у Куирском воду укључујући и телефонисте има сада преко 50 људи за које сваки дан треба спремати храну као и у четама. И док у четама кувару по наређењу команде чете помажу сви борци, кувар при Штабу Батаљона сам се брине о свему. Да би све то и постигао, он такорећи нема нити одмора нити спава. Стално је заузет, дању и ноћу. За њега одмора нема, а пошто је сувише скроман, стид га је да тражи помоћ. Изгледа да сам био сувише убједљив, Јер је кувару одмах додијељен помоћник и то један нови, али физички врло јак борац. Команданту Јапунци послѣје састанка било је чудновато да се ја толико залажем за куvara, а нешто му није било јасно шта се то десило прве ноћи мога доласка у Батаљон. И ја му ускоро испричах све. Смијао се од свег срца, како то може само Јапунца, говорећи: „Знао сам да ту нешто има.“

Драго Карасијевић

У БОРБИ НА ТРАВНИКУ 20. ОКТОБРА 1944. ГОДИНЕ

Опслије напада јединице Петог корпуса на Бању Луку крајем септембра 1944. године, Четврта крајишка дивизија, почетком октобра, кренула је са терена Подгрмеча правцем: Сански Мост, Кључ, Мркоњић Град, Јајце, Бугојно.

По доласку Дивизије у Бугојно средином октобра 1944. године, Шеста крајишка НОУ бригада је била распоређена недалеко од града да се одмори и припреми за предстојећи напад на Травник.

Послије подне 18. октобра, Трећи батаљон је из рејона Бугојна стигао у село Турбе, удаљено од Травника око 7 километара. Ту је Батаљон био распоређен по кућама, гдје је остао до 20. октобра. У раним јутарњим часовима 20. октобра, Батаљон је дошао на око 3 километра близу Травника у један заселак сјеверозападно од града. У том засеоку, Батаљон се одмарао, док су старјешине, са командантом Батаљона на челу, биле на извићању непријатељских положаја. По повратку са извићања, старјешине су приступиле припреми јединица за напад. Организација напада на Травник спроведена је на сличан начин као и за напад на Бању Луку. Тако је у мојој чети формиран ударни вод који је улазио у групу за пробој Батаљона. Командир ударног вода био је друг потпоручник Раде Беслаћ. У саставу ударног вода биле су формиране: група за сјечење жице, група бомбаша, група пушкомитраљезаца са помоћницима у којој сам и ја био. У цијелом Батаљону свака јединица и сваки старјешина и борац добили су прецизне задатке. Ударни вод кретао се испред осталог дијела Чете. Напомињем да је ударни вод формиран од добровољаца. Међу старјешинама и борцима владало је борбено расположење. Сви су били свјесни важности задатака и наређења да Травник по сваку цијену мора бити ослобођен. Наш Трећи, а затим Други и Четврти батаљон добили су задатак да нападну непријатеља на правцу непријатељских бункера 27 и 27а, сјеверно од комуникације

Турбе — Травник, док је Први батаљон нападао низ деену обалу р. Ла-шве; јужно од комуникације.

Били смо пришли до бункера на око 100 метара. У том моменту забљештале су непријатељске ракете и то у серијама. Ми смо залегли док се свјетло не угаси, а затим смо брзо кренули на јуриш. Непријатељ нас је дочекао ураганском ватром из свих оружја. Глава се није могла дићи. Кад смо се мало прибрали, отворили смо брзу паљбу по непријатељским бункерима, а затим поново кренули на јуриш. Наишли смо на мине постављене испред бодљикаве жице од којих смо имали губитака. Бодљикава жица била је састављена од три реда са кољем и представљала је велику препреку. Када смо у јуришу дошли до бодљикаве жице непријатељ је поново по нама отворио ураганску ватру из свих оружја. Због близине, чула се свака непријатељска команда.

Од мина и снажне непријатељске ватре много је наших бораца и старјешина у Чети изгинуло и рањено. На све стране чули су се јауци наших рањених другова. Отпор непријатеља био је врло јак, а наши губици велики. То је донекле нас борце деморалисало. Ми преживјели и даље смо отварали ватру по непријатељу, али без сигурности да ћемо успјети. Више нам је стало до тога да се наши рањеници изнесу и спасу. Командир Чете, Вујо Црномарковић, трчао је од групе до групе бораца и стално командовао: „Напријед, другови!“ Међутим, после теških губитака преостали борци у борбеном поретку нису се више усуђивали да крену на јуриш. У једном моменту минобацачка мина пала је близу мене и мојих помоћника. Од јаке ватре непријатеља и од наших пушкомитраљеза нисам ни осјетио да сам рањен у главу. Када је почела да ми цури крв низ лице, прекинуо сам паљбу из пушкомитраљеза и почео да дозивам помоћ. Мој командир одјељења, Вигњевић Богдан, допузао је до мене и упитао ме могу ли сам да идем тј. да се повлачим. Када сам му одговорио потврдно, Богдан је узео мој пушкомитраљез, а ја његову пушку. У том повлачењу прешли смо поред више наших погинулих другова. Уз пушку изнио сам и један пушкомитраљез који је припадао неком од погинулих бораца, а мој командир одјељења поред мог пушкомитраљеза изнио је и двије пушке. Мој помоћник Иван био је такође рањен. Остао је без обе ноге. То сам дознао тек у Бригадној амбуланти. Превијен сам у Батаљонском превијалишту. У Бригадној амбуланти сам прегледан и заједно са другим покретним рањеницима упућен у Турбе. У Дивизијској амбуланти у Турбету примили смо инјекције против тровања, а затим у камионима превезени до Д. Вакуфа. Из Д. Вакуфа превезени смо возом у Болницу Петог корпуса у Бугојно. У току превоза од Турбета, био сам заједно са командиром ударног вода, Беслаћ Радам. Он је био тешко рањен у лијеву руку. Од ране му се касније рука осушила. Болница Петог корпуса била је смјештена у једном селу близу Бугојна. Ту, у болници, дознали смо да је Травник ослобођен. Ова вијест је све рањенике обрадовала.

Почетком новембра вратио сам се са осталим прездрављелим и лакшим рањеницима у своју јединицу. Приликом повратка, срео сам се са мојим комесаром Чете, Ступар Душаном, који је такође био рањен у нападу на Травник и враћао се у Чету. Тек по доласку у Чету дознао сам за тешке губитке које је Чета претрпјела. Преко половине бораца и старјешина Чете је погинуло и рањено.

Једанаестог новембра кренуо сам заједно са својим командантом Чеге, Црршмарковић Вујом, на нову дужност у Београд. Нас четворица другова из Трећег батаљона били смо одређени за Прву гардијску бригаду која се формирала у Београду. Путовали смо камионима или возом преко Д. Вакуфа, Бугојна, Ливна, Сплита, Дубровника, Подгорице (данас Титограда), Пећи, Приштине, Ниша и тек 4. јануара 1945. године стигли у Београд.

Борислав Медић

ГАЗИЛИ СМО КРОЗ ХЛАДНУ ВОДУ р. БИЛЕ

У јануару 1945. године био сам командир Другог вода Друге чете Другог батаљона Шесте крајишке НОУ Бригаде.

Једног дана мој Вод био је одређен на предстражу код села Брајковићи, удаљеног од Штаба Другог батаљона око 2—3 км. Када сам са Водом стигао на одређено мјесто, посјели смо положаје. Истурио сам неколико извиђача према непријатељу и рекао им да добро и будно посматрају све прилазе нашем положају. Сјутрадан око 5 часова дошао је борац Муратовић Мујо и рекао ми: „Друже командире, према нашем положају привлачи се непријатељ!“ Одмах сам отишао на лице мјеста и увјерио се да је заиста тако. Јакe непријатељске снаге наступале су према нама. Рекао сам да се ојача осматрање и будно прати сваки покрет непријатеља, а ја сам отишао код телефонисте Муњижаба Борћа који је био придат мом Воду и рекао му да позове Штаб Другог батаљона. Обавијестио сам Штаб Батаљона о ниласку непријатеља и затражио појачање. Из Штаба су ми јавили да ће ми одмах послати појачање из чете Османа Османчевића. Појачао сам извиђање и чекао појачање, а истовремено Вод припремио за борбу. Непријатељ је прилазио све ближе, а појачање није долазило. Пустили смо непријатеља да се што више приближи, а затим отворили жестоку ватру. Зауоставили смо непријатељско наступање. У исто вријеме позади, на лијевој и десној страни борбеног распореда мога Вода, отпочела је јака борба, што је значило да је непријатељ наступао на ширем фронту и напао главне снаге Батаљона. Пошто је непријатељ био надмоћнији, а веза са Штабом Батаљона се прекинула, одлучио сам да се са Водом повучем у правцу моста на ријеци Била, гдје је до тада смјештен Штаб Другог батаљона. Кренули смо у колони по један. Ишао сам на челу колоне и када сам дошао близу куће гдје је раније био смјештен Штаб Батаљона, на мене је налетео непријатељски војник одјеვენ у бијело скијашко одијело и викнуо: „Халт!“ Брзо сам реаговао, из аутомата отворио ватру и ликвидирао га. Видио сам још двојицу непријатељских војника како бјеже према једном узвишењу код моста, припуцао сам на њих, али их нисам погодио. Пришао сам убијеном непријатељу и са њега скинуо аутомат и торбицу са шаржерима. Кренули смо даље, скренули лијево и избили на једну бару широку око 100 метара и затим ушли у р. Билу. Били смо у мртвом углу тако да нас непријатељ није могао гађати. Ситуација је била тешка, а неизвјесност велика, јер смо практично били одсјечени и непријатељ је сваки час могао да избије на ријеку, да нас разбије и уни-

шти. Ријеком смо ишли око 500 м. Вода је била негдје плитка, а негдје дубока изнад појаса, а уз то било је и врло хладно. Пожуривао сам борце и охрабривао их како би се сачувао ред у повлачењу.

Успјели смо да се уз р. Билу извучемо из непријатељског окружења без губитака. Мокри и озебли кренули смо даље према Гучјој Гори — манастиру, газећи дубоки снијег. Наишли смо на три куће, удаљене од ријеке Биле око 800 метара. Ушли смо у једну кућу, наложили ватру да се мало загријемо и осушимо. Поставио сам два борца недалеко од куће да осматрају околину, како нас непријатељ не би изненадио. Након краћег времена, осматрачи су нас извијестили да се према нама креће колоне непријатељских војника. Одмах сам наредио да Вод посједне положаје поред кућа и да буде спреман за борбу. Када се непријатељска колоне приближила на блиско одстојање, отворили смо брзу палбу. Непријатељ је био изненађен и због претрпљених губитака након краће борбе повукао се назад. Било нам је јасно да се радило о непријатељској претходници и да ће ускоро наићи јаче непријатељске снаге. Због тога смо одмах кренули даље узбрдо према манастиру у Гучјој Гори. У току покрета слушали смо детонације артиљеријских и минобацачких граната, као и јачу палбу пјешадијског оружја источно од Гучје Горе. Претпостављао сам да се борбе воде око моста на р. Били, а тако је и било. У једном моменту неко је викао: „Ало, ко је доле?“ Претпостављао сам да су то наши и одмах рекао: „Овдје Бурић“. „Хајде овамо, овдје Вељкина“, јави се командант Другог Батаљона Шесте бригаде. Тако смо стигли у састав своје јединице сви живи и здрави. Сви смо се радовали сусрету, јер о нама у Батаљону ништа нису знали скоро цијели дан.

Рајко Бурић „Роћени“

У УДАРНОЈ ГРУПИ БАТАЉОНА ЧЕТВРТЕ ДИВИЗИЈЕ

Дана 22. просинца 1944. године позван сам у Хан Компанију гдје је био Штаб Бригаде. У Штабу ми је саопштено да сам одређен на дужност у Ударну групу батаљона Четврте дивизије.

Ударна група је имала задатак да се пребаци на другу страну ријеке Босне и да припреми терен за пребацивање читаве Дивизије и напад на Какањ. Двадесет четвртог просинца 1944. године кренули смо из мјеста Крушчице. Пред ноћ смо пролазили испод станице Бусовача, гдје су Нијемци имали јаке положаје, и прије јутра смо стигли у село Себиње, гдје смо дошли у додир са једном њемачком извидницом и имали два рањенике. Неколико пута, смо покушавали прећи ријеку Босну, али нисмо успјели, па смо на том мјесту остали неколико дана. За то вријеме Нијемци су нас открили, те смо сваки дан имали чаркања са њиховим извидницама, којом приликом смо имали 6 рањених другова. Послије 3—4 дана пребацивање смо извршили код села Бинђића на десну страну Босне. Претходно смо рањенике предали Фојничком одреду, а он их је упутио у Болницу Десете дивизије.

Након пребацивања упутили смо се према Краљевој Сутјесци. Ту смо се сукобили с непријатељским снагама и имали смо два рањеника. Овдје смо остали 2—3 дана, а одатле смо се упутили у Вареш, гдје смо

стигли за Нову 1945. годину. Борба је кратко трајала, али смо имали четири рањеника. Пошто смо имали само прве завоје, то смо се ту у апотеци опскрбили најнужнијим материјалом. Ту смо направили бурад за парење одјеће, тако да је сада сваки наш батаљон добио „партизанско“ буре. Осим тога, читава се јединица испарила и окупала у творничкој периони и купаони. У Варешу смо били 5 дана. Кад смо кренули из Вареша, два борца су се разболила од пјегавца. Упутили смо се за Бијеле Воде, Кучиће, Поникве, Мошчаницу и Мишковац. У Мишковцима смо направили амбуланту у којој је било девет средњих и лакших рањеника. Међутим, почело је пристизати све више рањеника и болесника, те ту више нисмо имали мјеста, па смо се преселили у село Плавшиће. Ту смо оформили праву Болницу, јер рањенике и болеснике нисмо имали гдје упућивати. Кроз читаво то вријеме имали смо скоро 150 рањеника. Било их је тежих и лакших. Санитетског материјала је сада било више, јер су наши батаљони били стално у борби и увијек би нешто заплијенили. Болница је имала економа који се бринуо за опскрбу. Имали смо два добра болничара: Вида и Дебељак Луку и 5—6 болничарки које су радиле по собама.

У вељачи смо морали евакуирати око 30 тешких рањеника. Како нигдје у близини нисмо имали болницу, то смо преко Тршћа — Боровнице — Дубочнице дошли до пута према Тузли, и то по најјачој зими и дубоком снијегу са 30 носила. У Дубочници нас је дочекао Тузлански одред и њима смо предали рањенике. У то вријеме док сам био у Плавшићима, направио сам двије ампутације. Једну са врло оскудним средствима — са пилом за жељезо, који смо добили преко везе и са мало клоретила. Другу сам направио са инструментаријем, којег смо добили од савезника, а који је са другим материјалом бачен из авиона. Болесника смо тада имали много мање него рањеника. Они су били одвојени у једну собу, а имали су: плеуритисе, инфлуенце, прехладе. Током боравка у овом крају, срећом, имали смо само 12 болесних од пјегавца, који су били изолирани. Батаљонским референтима смо дали упуте и договорили се о сузбијању пјегавца. За све то вријеме била су само 2 смртна случаја: поручник, комесар чете у Трећем батаљону Осме бригаде, Радошевић Срето, и водник Зељковић Милан. Оба су имала протријел кроз абдомен.

Нијемци и усташе су нас напали из правца Зенице и Какања, тако смо морали два пута евакуирати Болницу. Тада смо само три рањеника носили на носилима, а остали, иако су били рањени у екстремитете, ходали су помоћу штапова и штака, јер нисмо имали коња на располагању. Петнаест дана након тога спремао се напад на Какањ.

Ми смо нападали Какањ с једне, а наша Дивизија с друге стране ријеке Босне. Борба за Какањ је била тешка. Након освајања Какања састали смо се опет са нашом Дивизијом и Дивизијском болницом и предали им заостале рањенике. Било их је око 40. Скупа смо затим ишли према Варешу и Сарајеву.

Нешто прије Семизоваца додијељен сам Корпусној прихватници рањеника, коју је водио др Темпл. Ту смо имали око 260 рањеника. Чекали смо 3—4 дана док Сарајево није било ослобођено, а онда смо пребацили рањенике у Болницу у Сарајеву, гдје смо се задржали неколико дана. Затим сам добио наредбу да се вратим у своју Дивизију, у Диви-

зијску амбулаиту. Кренули смо правцем: Травник — Јајце — Приједор. Неиријатеља даље нисмо сретали. Потом смо насгавили иреко Баније и Кордуна до Карловца.

Пред Карловцем је била жестока борба. Већ први дан имали смо у Дивизији око 200 рањеника. Превијалиште је било у једној напуштеној школи. Од два бурета и двије даске смо направили стол за превијање. Није нигдје било зграде за смјештај рањеника, па се референт побринуо за сламу, те су рањеници лежали на слами која је била прострta по земљи око Превијалишта. Падала је кишица, евакуација је била доста спора јер су путеви били закрчени. Махом су то били тешки рањеници из битке за Карловац. Нападани су бункери које су бранили Нијемци (Сто четврта ловачка дивизија) и усташе. Једно вријеме и Превијалиште је било удаљено свега 300 метара од бункера. Тек кад смо ушли у Карловац била је основана нова санитетска формација, Медико-санитарни батаљон чији је начелник био др Алфред Ницк. Први пут је био у употреби у Сојдраги код Брежица. Али све је то било у зачетку. Потпуно је формиран у Самобору, али тада је рат већ био завршен. Ми смо у Словенији доспјели најдаље до Реисхенбурга— Брестанице. Читавог рата смо имали хируршку екипу и Дивизијску амбуланту, а тек пред сам крај рата организиран је М. С. Б.

Др Војислав Планчић

НАПАД НА НЕМИЛУ

Пошли смо рано ујутро. Снеж је падао као да не мисли престати. Било је хладно, а шкрипа корака чула се цијелом дужином колоне. Борци су се кретали у четама. Батаљон је ишао на Немилу. На једном пропланку налазила се појата гдје се држала стока преко зиме. Када се чело колоне примакло појати све је било мирно. Са друге стране појате према шуми претходница је примијетила свјеже отиске опанака у снјегу. Обавијестили смо командира Прве чете да су непријатељски војници били унутра. Није прошло дуго времена, када се огласише иуцњи из саме шуме у правцу колоне.

Знали смо да су ти пуцњи одраз страха, а не неке засједе. Зато на њих нисмо обраћали пажњу. Борци који су били ближе шуми примијетили су мању групу четника на које су отворили пушчану ватру. Четници су побјегли главом без обзира. Стигавши у село, ту смо преноћили. Нисмо могли одмах заспати због хладноће, па смо се окретали да се загријемо. Оно мало сламе што је служило за лежај, било је довољно само толико да се не лежи на голом поду.

Пробудили смо се рано. Ноћ је тек почела да најављује зору. Борци су захватили воду за умивање, неко чутурицом, неко порцијом, а вода је била топлија од температуре ваздуха. Након умивања и освјежења, доручковали смо компот од сувих крушака са комадом хљеба. Негдје за вријеме доручка дошао је домобрански подофицир у пратњи наших бораца са писмом за Штаб Батаљона. У писму је домобрански старјешина обавјештавао команданта Батаљона да је спреман да преда гарнизон када командант Лазар дође са својом јединицом у Немилу.

Домобрански иодофицир је отишао у пратњи два наша борца ван зоне наших положаја, а ми смо вршили преглед оружја и помагали у сјечи дрва за сеоске домаћине. Послије ручка почели смо се припремати за покрет. Из села су чете одлазиле једна за другом, полако се пењући према шуми и пртећи цјелац. Снијег је непрестано падао. Било је мјеста гдје су наноси снијега били толико високи да су борци стварали ланац држећи се чврсто за руке и тешком муком се пробијали, гурајући бијелу масу и из ње се извлачили. Било је предјела гдје се сатима пртио снијег, с тим да су се челни морали чешће смјењивати. Шуму смо прлазили не прекидајући колону, час се спуштали а час успињали. Успињање је изгледало често као кад се планинару откачи кука, па се стропошта на позицију са које је кренуо.

На прилазу Немили двије чете су се задржале у близини, док је једна чета обезбјењивала терен, гдје се у једној приземној доста комотној кући смјестио Штаб Батаљона. У Штаб су почели пристизати командир и комесари чета да приме наређење о акцији предаје домобранског гарнизона.

Било је негдје око 23 сата када ме је командант упутио да чувам стражу испред куће и да сачекам домобранског изасланика. Стајао сам испод стабала винове лозе, испред је било украсно жбуње и плот, а све то прекривено дебелим покривачем снијега, што ми је омогућило да останем неопажен. Лијево, на плоту, налазила су се враташца кроз које се улазило са цесте, тако да се цијели простор могао добро контролисати. Тако прикривен, стајао сам непуних 15 минута, када сам из правца Немиле чуо шкрипу корака и видео погурена човјека који се приближавао. На неколико метара испред капије нагло сам га, пригушеним гласом, позвао да стане. Приметио сам да се од изненадног заустављања преплашио. Када сам га упитао куда иде, неколико тренутака је оклијевао да одговори док није запазио петокраку на капи, а онда је рекао да тражи команданта Првог батаљона. Увео сам га у кућу која је била добро загријана и предао куриру који га је одвео команданту, а ја сам се вратио назад на стражарско Мјесто. Након непуних петнаестак минута на стражи ме је замијенио други курир Батаљона. Нешто иза 23.30 изашли смо из куће гдје нам се придружио и Омер са стражарског мјеста, па смо прешли преко цесте. Ту је формирана претходница од 10 бораца. Кренули смо лијевом страном цесте кроз један усјек, којим смо се провлачили до једне изгорјеле зграде. На тој згради остали су само зидови и отвори за врата и прозоре. Иза нас је дошао комплетан вод Прве чете. Заклоњени са страна отвора од прозора, могли смо посматрати цијели освијетљени простор преко цесте у правцу ниских зграда у низу, које су запосјели фашисти са јединицом из састава италијанске дивизије „Мурђе“. Дошли су у послеподневним часовима и већ су успјели да цијели простор ограде бодљикавом жицом, а испред зграде саграде бункер од брвана.

Крај врата прве зграде у низу, наслоњен на зид, у оунди са високим овратником и објешеном пушком на рамену, стајао је стражар. Он се „клатио“ и као да је дријемао у топлој бунди и чизмама навученим у ципеле од пресоване сламе. На цијелом низу зграда прозори су били тамни и изгледало је да све спава дубоким сном.

Зграде, у којима су били фашисти, требало је напасти бомбама, да се непријатељ изненади, а затим засути пушкомитраљеском ватром и присилити на предају.

Јавило се петоро бомбаша који су имали по једну бомбу, а по још двије добили смо од бораца који су остали у изгорјелој згради.

Привлачио сам се једном улицом која је пролазила бочно са зградом гдје се налазио непријатељ. Искористио сам сјену зграде десно од цесте, тако да сам непримјетно допузио до самог угла гдје се зграда спаја са бодљикавом жицом. При првом покушају да се провучем испод жица ми је чврсто закачила шињел. Откопчао сам дугмад, а бомбе из цепова оставио на дохват руке, и извукао се из шињела. Пажљиво сам се извлачио и провлачио испод жице да не би затресао конзерве које су на њој висиле. Пузећи уз зграду нашао сам се под прозором са енглеском „кашикаром“ у руци. Чекао сам знак напада — испаливање црвене ракете, и ликвидацију стражара испред куће. У међувремену сам опазио Омера како пузи десетак метара лијево од мене. На знак ракете и погибије стражара убацио сам бомбу у зграду, а снажна експлозија разбацала је крхотине на све стране.

И остале експлозије бомби учиниле су своје, тако да је и бункер на нашој позицији био ликвидиран. Послије бомбашког напада настала је обострана жестока паљба из аутоматског оружја једне „Бреде“ којом су италијански фашисти засипали наше борце.

Премоћ је била на нашој страни, што су наши борци знали да искористе и на јуриш су разбили Италијане. У тој борби убијено је неколико фашиста, док су остали побјегли, оставивши доста ратне опреме, велику количину хране и један мали топ.

Наш курир Омер када се подигао и бацио бомбу, пресјечен је мецима из „Бреде“ и тешко рањен извучен је са мјеста борбе.

За вријеме напада на италијанске фашисте домобрани нису испалили ни један метак иако су били у непосредној близини и све посматрали.

На позив команданта да се предају, одговорили су отприлике овако: „Предати се не можемо пошто се међу нама налазе усташе“, а затим су се чули и њихови гласови да се домобрани неће предати. У току тих кратких преговора, више од једне чете бораца стајало је на чистини недалеко од бункера у жељи да свом снагом нападну и казне све који се тамо налазе и друге разасуте по рововима. Огорчени су били борци због неуспјеле предаје домобрана, због чега су и дошли.

У даљини се чула паљба наших бораца по Италијанима који су бјежали из Немила, а у сусрет њима надирала је колона Нијемаца с намјером да поврате изгубљено упориште, а које наш Батаљон није имао намјеру да задржи.

Послије непун мјесец дана у пролазу по курирском задатку посјетио сам Бригадну болницу у којој је лежао Омер, храбро подnoseћи болове смртоносних рана. Поздравили смо се ћутке. Грч ми је стегао грло. Покушао сам се насмијати у жељи да охрабрим друга који је копнио и преживљавао посљедње тренутке своје деветнаестогодишње младости.

С. Б.

НА ПРОСЛАВИ ОКТОБАРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ ПРИМИЛИ СМО КОРПУСНУ ПРЕЛАЗНУ ЗАСТАВУ

У оквиру иолитичке и културно-просвјетне дјелатности са народом и у бригадама Четврте дивизије, постало је уобичајено, односно на одређен начин попримило обиљежје традиције да се поводом значајних датума, заклетве нових бораца, завршетка такмичарског периода и слично одржавају заједнички зборови народа и војске. За такве политичко-манifestационе зборове припремају су програми, који су подражумјевали пригодна излагања или говоре истакнутих представника војске, народне власти и Партије о војно-политичкој ситуацији, културне и спортске приредбе. Прва, и свакако највећа таква манифестација на новоослобођеној територији између Травника и Зенице, пл. Влашића и Вранице, била је прослава годишњице Октобарске револуције 7. новембра 1944. године у насељу Хан Компанија, само петнаест дана после ослобођења Травника. Прослава је организована према упутствима Обласног комитета КП за Босанску Крајину и Штаба Петог корпуса, односно на основу одлуке и закључака Дивизијског комитета КП Четврте дивизије од 5. новембра. Прослави су претходила предавања о Октобарској револуцији у четама и батаљонима. Прослава је била од посебног значаја за Шесту бригаду, јер је као побједник такмичења свечано примила корпусну прелазну заставу. На прослави су учествовале Шеста и Једанаеста бригада, самосталне дивизијске јединице и делегација Осме бригаде са Штабом на челу. Поред Штаба Четврте дивизије (командант — Петар Војновић, политкомесар — Димитрије Бајалица и замјеник команданта — Ранко Шипка), прослави је присуствовао и замјеник команданта Петог корпуса, Никола Карановић. На прославу је дошао и народ, највише омладине и родитељи новомобилисаних бораца са новоослобођене територије. Био је то заиста импозантан заједнички скуп народа и војске, какав у овом тек ослобођеном крају нико раније није могао ни замислити. А како је текла ова прослава, забиљежио је дописник „Ослобођења“ у репортажи од 18. новембра 1944. године.¹ „Јутрос је дан главног славља. Борци се опасују мало друкчије, а огледало и чешаљ дуже држе у руци. Сматра ће бити, Шеста ће заставу примити, одликовања ће се дијелити. Уза све то интендант се „од јуче фале“ да ће за јело бити и печења и по једна јабука — и ко се томе не би радовао! Лијево је главнина Шесте. Десно пола Једанаесте. Остали на дужности. Постројени су и чекају почетак. Трубац свира: „мирио“ — поздрав! Свечаност почиње. „Борци, официри и политкомесари, честитам вам данашњи велики празник — дан Октобарске социјалистичке револуције!“ — отворио је пуковник Карановић данашњу свечаност... „Синови Подгрмеча, јунаци са Приједора, Бање Луке, Лијевча и Травника, у знак признања за ваша херојска дјела, за показане успјехе у прошлом такмичењу на војничком и политичком пољу, као и на осталим пољима ваше дјелатности, Штаб Корпуса вам додјељује корпусну прелазну заставу... Заставу прима командант Шесте Миланчић ријечима: „... ово

¹ Пошто је историјски тачна и на пластичан начин и вјерно изнет ток и атмосфера на прослави, то репортажу са незнатним скраћивањем износим. Репортажу је написао политкомесар Четврте дивизије, Д. Бајалица — н. а.

није само признање, него и обавеза свима нама да и даље у свему будемо најбољи и да не дозволимо да нам она оде из руку" („Нећемо!"). Заставу од команданта Шесте бригаде прима најхрабрији међу многим храбрим, Буро Вранковић, замјеник командира чете. Свечаност се увеличава подјелом одликовања — „партизанске звијезде", ордена и медаља за храброст. Скромни једноставни људи, ионеки и збуњени, излазе пред двије бригаде и примају признања и награду за своја самопријегорна јуначка дјела. Ми их гледамо са сузом радосницом у очима и милујемо својим погледима. Потрчкујући, одлазе они на своја мјеста, а нови извиру отуда између редова. Међу одликованима има и погинулих. „Пао смрћу јунака!", „Нека му је слава!", болно одјекује и разлегне се преко глава строја. Од прочитаних пало их је много прије него што су стигли да приме висока одликовања. „У освету за пале другове!", „Слава им!", „У бој за раћање нових јунак нека вас поведу одликовани другови!" — завршава овај дио свечаности пуковник Петар Војновић, командант Дивизије.

Прослава се наставља читањем реферата политкомесара Шесте бригаде, Раде Башића, о Октобарској револуцији. Громко, снажно, једноставним ријечима објашњава он овај велики дан, његов значај...

Дефиле трупа, праћен музиком, партизанским корачницима означава завршетак доподневне свечаности. Пролазе чета за четом, батаљон за батаљоном, поносно, па ту и тамо несигурно корачају и промичу „титовке" измијешане с фесовима новомобилисаних из ових села и кањицама Хрвата из долине Лашве. Уз нас стоје сељаци: Муслимани и Хрвати, Муслиманке у ферецама и Хрватице у бијелим марама. „Ено мог Стипе!", „Стипе!". „Ено, Јуре, Паве...", „Хусе погледајде болан", „Они су војници, они не окрећу главе, не чују позив и поздрав своје родбине."

Ручак, а затим скромни културни програм батаљонских хорова... Хоће наши људи, труде се млади борци. Успјело је њима да изиђу са хорским пјесмама и рецитацијама... Тај дио завршен је козарачким колом са пјесмом о Титу и Козари.

Последњи, најинтересантнији дио — фудбалска утакмица између тимова Шесте и Једанаесте почиње. Руководиоце обузела трема као никада у досадашњим биткама. Има их и сувише који никада лопту ни видјели нису. Али, некаква се битка води, сви вичу, сви скачу и зову своје на јуриш. „Бомбаши напријед!", довикује неко. „Боље нишани!", довикује други. „Оплети гол жицом и минирај поље!", и читава чуда других војничких узречица. „Битка се води на твоме сектору Мићо, само су моји слабе нишанције", довикује командант Шесте команданту Једанаесте бригаде. „Нису пол^јерили гајку", прекида га неко. „Напријед Једанаеста, напријед Козаро!" И ено га први гол. На страни Једанаесте читава чета скаче у вис. „Купи ти те твоје и води у логор", довикује херој Микан, замјенику команданта Шесте капетану Миљушу. Ко ће све наисати како је било, али углавном побједила је Једанеста са 3:0.

Широко коло са безброј хитрих ногу означило је почетак пјесме и игре на прослави Дивизије 7. новембра."

Ова прослава је, нажалост, имала и тужан завршетак. На путу из Хан Компаније према Травнику непосредно послјије прославе, у саобраћајној несрећи тешко је поврећен и сјутрадан ујутро подлегао повре-

дама замјеник команданга Четврте дивизије, Ранко Шипка. Тако је из редова познатих крајишких првобораца и јунака отишао још један омиљени и талентовани војни старјешина Петог корпуса и Четврте ДП-визије.

Сава Поповић

ФУДБАЛСКА УТАКМИЦА ИЗМЕЂУ ШЕСТЕ И ЈЕДАНАЕСТЕ БРИГАДЕ У ХАН КОМПАНИЈИ

Као инструктор за радио телеграфисте нашао сам се у Шестој крајишкој НОУ бригади. Учествовао сам и у самој акцији на Травник. Обучавао сам младог телеграфисту Жардина. Али командант Миланчић је од мене тражио да ја будем са њим одмах иза првог строја са радио станицом. Нисам се бојао ићи са њим, али сам бринуо за радно* станицу, јер је она била гломазна и неподобна за рад у тако блиским одстојањима. Ипак, на инсистирање команданта Миланчића, одлучили смо да са радио станицом пратимо стално команданта Бригаде, па како већ буде. Миланчић нам је обећао, ако случајно и ненадано изгубимо радио станицу, да ће он за то одговорати, а уз то још да ће отерати од непријатеља другу. „Ако се морамо нагло повлачити и запријети опасност да изгубимо радио станицу, ви само одвртите шарафе из ње, па је онда можете бацити“, — рече нам Миланчић. Питали смо га какве би то шарафе одвртнули, а он нам је одговорио: „Не знам ја какве, али ви то знате. Видите и сами да је сва радио станица састављена од шарафа.“ И тако смо на све стране носили радио станицу, куда се кретао командант Миланчић, и били у непосредној близини борбене линије. Срећом, све смо обавили како треба, чак веома добро и помогли да Икмамо сталан контакт са руководством акције.

Петнаест дана после ослобођења Травника, на прослави Октобарске револуције у Хан Компанији смо одиграли фудбалску утакмицу између нашег тима Шесте и тима Једанаесте бригаде. Сјећам се био је лијепо сунчан новембарски дан. Играли смо веома жустро, али и коректно. Можда је у тиму Козарчана (Једанаесте бригаде) било другова из Штаба Четврте дивизије, али ми је то тешко сада потврдити.

Утакмица је завршила резултатом 3:0 за тим фудбалера Једанаесте крајишке НОУ бригаде.

На игралишту у Хан Компанији, на терену гдје је раније било складиште жељезничких прагова, било је и публике која је навијала за оба тима. Поред бораца, који су пратили утакмицу, присуствовао је и велики број грађана из Витеза и околине, који су били врло бучни у навијању.

Не сјећам се бораца из Једанаесте крајишке НОУ бригаде, али се добро сјећам да је капитен тима Једанаесте крајишке НОУ бригаде био тадашњи комесар, мој комшија Приједорчанин, друг Јоцо Марјановић, сада професор Факултета политичких наука у Сарајеву. Мислим да су још у том тиму играли: Дудо Дозет, сада генерал ЈНА, Славко Хавић, Есад Церић, Живко Родић и Владо Буран.

У тиму иаше Шеете крајишке НОУ бригаде играли су сљедећи другови који се могу разазнати са фотографије која је сачувана, и то: Кемо Мухурдаревић, из Бањалуке, Шемсо Капетановић, резервни мајор ЈНА Сарајево, Саво Поповић, генерал ЈНА у пензији, Смаил Шерић, резервни пуковник ЈНА у пензији и Есад Реџић, резервни пуковник ЈНА у пензији. У овом тиму играо је и друг који је тада био командир заштитнице Штаба Шесте крајишке НОУ бригаде. Сјећам се да је један играч био — борац Бригаде — бријачки радник из Бањалуке. Остале нисам могао да препознам, иако је остала фотографија на којој се налази 12 играча нашег тима.

До реванш сусрета није дошло, јер су успиједиле веома тешке борбе са непријатељем, који је по сваку цијену хтио поново да заузме Травник, макар и уз велике губитке. И ми играчи на брзину састављеног тима Шесте крајишке НОУ бригаде „разасули“ смо се на разне стране, па нас се не би могло ни окупити у истом саставу. Дошла је зима са снијегом кад се није могло ни да игра. Али поред свега и после тешких борби, ми смо увијек нашли времена за разоноду и разне игре. Били смо млади људи у младој Титовој армији. Све нам је ишло од руке.

Шемсо Капетановић

ПРЕЛАЗАК ПРЕКО РИЈЕКЕ БОСНЕ

Крајем децембра 1944. године Штаб Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде вршио је неуобичајене припреме, што нам је указивало да се спремамо за неки већи и тежи задатак. Комесари и командири чета вршили су смотре, указивали борцима да све непотребне ствари треба да оставе ири Интендантури. Одржавани су састанци скојевски, партијски и старјешинског кадра, гдје се претресало стање у јединици и указивало на све оне борце који из било којих разлога неће моћи да издрже напоран покрет. Ти другови су остављени при Штабу Бригаде. Издвајани су и сви они на које би се посумњало да би услед напорног марша дезертирали, а било је новомобилисаних који још нису навикли на теже напоре. Указивао им је да ћемо пролазити кроз нове крајеве у којима је до сада био непријатељ, да се при покрету владамо достојанствено и у иравом СМРП-у партизански.

Пред полазак, сазнали смо да са нама на пут крећу по један батаљон из Осме и Једанаесте бригаде, и да ће та три батаљона сачињавати посебну дивизијску групу за извршење посебног задатка.

Кренули смо неколико дана пред нову годину и за вријеме око два дана стигли смо на простор јужно од Модриње. Са овог мјеста могли смо да видимо ријеку Босну и жељезничку пругу. Тек тад смо претпоставили да ћемо највјероватније прећи преко ријеке Босне на нови и нама непознати терен о којем су нам старјешине иред полазак говорили. Посматрали смо низију поред ријеке Босне, али нигдје нисмо увијели да видимо мост иреко ријеке преко ког би се могло прећи на супротну страну.

Чим је иала ноћ, почели смо да ирикупљамо балване и да правимо сплавове за прелаз преко ријеке. Покаткад би погледали према хладној

и иабујалој ријеци Боени и питали се да ли ћемо заиста прелазити ријеку на овим једноставним и непоузданим средствима. Нисмо могли да схватимо како је могуће да толико нас за једну ноћ пређе преко тако велике и набујале ријеке на сплавовима које смо правили. Већина нас бораца и старјешина нисмо знали иливати и забринуто смо очекивали почетак прелаза. Набављено је челично уже које је требало да се пребаци преко ријеке, веже за неко јаче дрво и затим иомоћу њега да се сплав превози преко ријеке. Многима од нас није било јасно како ће то функционисати, али о томе нисмо имали временама, а ни смијели иуно да рзговарамо. Кад је први сплав био готов, тражили су се добровољци који ће помоћу њега да се пребаце на супротну страну обале и вежу челично уже. До тада сам увијек био један од оних који се јављао добровољно за извршавање тежих задатака. Међутим, овога иута сам ћутао. Не знам да пливам, и шта ми вриједи, ту храбрости нема, вода је нешто што још нисам успио да савладам. Но, старјешине су брзо нашле групу добрих иливача, и они су се одмах укрцали у тај сплав и кренули са челичним ужетом према десној обали ријеке Босне. Ноћ је штитила њихово сплаварење. Кретали су се доста споро, али кад су дошли негдје на средину корита ријеке, ту их је изненада ухватила матица (бржи ток ријеке) и окренула их низводно. Сви покушаји да се поће даље пропали су. Када их је вода носила нешто брже усијели су иегдје око стотинак метара низводно да се приближе лијевој обали и уз помоћ осталих бораца са обале привуку сплав на полазно мјесто. Скоро цијелу ноћ мучили су се око тог пребацивања, али са тим примитивним средством није се могло ништа учинити.

Током наредног дана одмарали смо се у неким шумарцима. Руководиоци су се стално консултовали како би нашли најбоље рјешење да се што прије и успјешније пребацимо на десну обалу ријеке Босне. У току дана дошло се на идеју да се иронаће добровољац, добар пливач и храбар борац, који би помоћу коња пренио челично уже на супротну страну ријеке. Нашао се добровољац, Гојко Црнобрња, а такоћер и снажни коњ „Вранац“ на којем ће Гојко покушати ирећи преко ријеке. Пала је ноћ и требало је иокушати што прије. Црнобрња је зајахао свог „Вранца“, наравно без седла, а он без шињела, иако је било јако хладно. Кренуо је вукући сајлу кроз воду. Сви смо то посматрали са зебњом. Очекивали смо да ће ипак успјети. Но, кад је стигао до средине ријеке брза матица зауставила је „Вранца“ и почела да га окреће низводно. И овај покушај је пропао. Низводно око педесетак метара „Вранац“ је успио да се привуче обали, а затим и да изађе из воде са својим јахачем Црнобрњом. Пошто су се мало одморили, поново су покушали на исти начин само мало повише од тог мјеста гдје се Црнобрњи чинило да је ријека мирнија. И овај покушај је пропао, али и „Вранац“ је заувјек остао у кориту набујале ријеке Босне. Црнобрња је једва успио да исплива на обалу.

Пошто су сва настојања прелаза ријеке Босне на силавовима остала узалудна, један од батаљона Дивизијске групе упућен је Фојницу, гдје су направљени чамци. Кад су чамци стигли, одређена је група бораца да се код мјеста Бузићи пребаци на супротну страну и да растјера тамошњу милицију која је иокушавала да спријечи прелаз. Са неколико хмитраљеза групе је кренула у првим чамцима и тек што је стигла до

средине ријеке, милиција је на њу отворила ватру. Ипак, група бораца на првом чамцу успјела је да се превезе преко ријеке, да се брзо искрца на десну обалу и да растјера сеоску милицију из Бузића. Сљедеће групе бораца које су пристизале на десну обалу распоређене су на жељезничку пругу са здатком да спријече евентуални наилазак и интервенцију оклспних возова од Жељезничке станице Добриње и Жељезничке станице Порјечана. И заиста, нешто касније су од обе жељезничке станице стигла два оклопна воза. Дочекали смо их помоћу противколске пушке и „Дон Бул“ бадача и иротјерали, а затим наставили пребацивање наших снага које је трајало цијелу ноћ и сјутрадан до 10 сати. Пошто се цијела Дивизијска група успјешно пребацила, продужили смо према Краљевој Сутјесци. Растјерали смо неиријатељску милицију и жандармерију из Краљеве Сутјеске и ту се задржали цијели дан. Од ријеке Босне до Краљеве Сутјеске ишли смо ио јако дубоком снијегу. Практично смо могли да се крећемо само пртином.

Сјутрадан смо кренули према Варешу, који смо из покрета напали 1. јануара 1945. године у 2 сата ноћу. При уласку у Вареш, на челу колоне ишла је моја Чета. Био сам одређен да идем са групом бораца на челу Чете. Упали смо у Вареш и потпуно изненадили непријатеља. Тако смо ушли у Дом културе, а да нас нико није примијетио. Отворили смо врата на главном улазу, и истог момента викнуо сам што сам могао јаче да прекине музика која је тог момента свирала плесну игру. Сви присутни су плесали, и кад су чули мој глас, окренули су се према вратима укочени од страха. Када сам наредио да женски свет изађе напоље а мушкарци да остану унутра, тад је настало комешање. Многи мушкарци су са чивилука скидали женске капуте и покушавали на тај начин да се крадом извуку напоље, што наравно нису успјели, јер смо посебно вршили контролу при изласку. Убацио сам неколико бораца у салу који су прикупљали опасаче са пиштољима непријатељских старјешина. Један од тих наших бораца случајно је закачио за бубањ и помјерио га са мјеста. Иза бубања се појавио неиријатељски старјешина скоро онесвијешћен. Послије тога развила се борба у самом граду Варешу. Изјутра око 6 часова Вареш је био ослобођен.

У Варешу смо остали неколико дана. Ту смо се одморили и опоравили од јако напорног пута.

М. Родић „Талијан“

ШТО ИЕШ ТИ ТУ?

Окупљени на састанку партијске ћелије Треће чете Другог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде у селу Соколиште, очекивали смо да на састанак дође комесар Дивизије, друг Димитрије Бајалица — Баја. У ћелији нас је било 8 или 9 чланова. Састанак је требало одржати у невеликој, тамној поткровној собици. За столом смјештеним покрај малог прозора, на двије дрвене клупе сједили су „старији“ другови, а у углу собе, на сандуку за дрва, нас тројица дјечака. Старији другови, са већим војним искуством, жучно су расправљали како комесара Дивизије треба дочекати, да ли и ко треба да командује: „Мирно“, а ко и

шта да му рапортира. Нас тројица што смо сједили на сандуку, нисмо учествовали у дискусији, већ смо размишљали о сусрету са комесаром Дивизије и хоће ли нас он нешто питати.

Док се још за столом расправљало о начину дочека, у собу је ушао комесар Дивизије у пратњи замјеника комесара Батаљона, друга Боке Ступара. Поздравили су нас са: „Здраво“ и сјели за сто испред прозора. Док је секретар ћелије, друг Бране Врањеш, отварао састанак и предлагао дневни ред, друг Баја је иажљиво посматрао сваког члана наше ћелије. Најприје оне за столом, па онда нас тројицу шћућурене на сандуку у углу собе. Загледан тако у нас запитао је: „Што ћеш ти ту?“ Нас тројица збијени на сандучићу нисмо знали коме је питање упућено, па нисмо ништа ни одговорили. Друг Баја је, када није чуо одговор, поново додао: „На тебе у средини мислим, та ваљда не гледам разроко!“ — на што су се сви насмијали. Пошто сам ја сједио у средини, одговорио сам му да сам дошао на састанак ћелије. — „па, ако си дошао на састанак ћелије — рекао је Баја — онда дођите и сједните овдје за сто ти и та двојица“. Другови су нам направили мјеста и ми смо се нашли очи у очи са комесаром Дивизије.

На дневном реду састанка налазило се питање „О политичкој ситуацији у земљи и свијету“. Био сам увјерен, као и други, да ће комесар Дивизије одмах узети ријеч и изложити нам збивање у земљи и свијету. Први је узео ријеч, али не да нам излаже политичку ситуацију, већ је поставио питање: „Шта мислите о нашим односима са западним савезницима после завршетка рата и како то питање објашњавати борцима?“ До тада „службени“ став је био да је тај савез заснован на заједничком интересу да се уништи фашизам, да ће се вјероватно сарадња са овим земљама наставити и после ослобођења и сл. Било је „неслужбених“ дискусија, у последње вријеме, како на тај савез са империјалистичким земљама треба гледати као на нужност у рату, а после је ћемо видјети и т. д. Пошто је питање било конкретно и јасно постављено, требало је брзо размислити шта казати ако поново мене пита. Не дајући нам времена за размишљање, затражио је да им ја свима изложим како гледам и скојевцима објашњавам то питање. Поново сам био затечен и изненађен, како због тога што је баш мене „нашао“, тако и због тога јер је знао да сам секретар СКОЈ-а. У свом излагању брзо сам се одлучио на неку средњу варијанту између „службеног“ и „неслужбеног“ става, очекујући помоћ и подршку, што сам дијелом и добијао непримјетним климањем главе. Нисам дуго дискутовао, а не знам ни колико сам погодио праву политичку линију. После моје дискусије друг Баја нам је, не постављајући више питања, објаснио не само како треба гледати и борцима објашњавати наш однос према савезницима, већ и ситуацију у земљи и свијету.

Непуну годину дана после састанка ћелије у селу Соколишту код Босанског Новог, налазили смо се код Зенице. Батаљон се стално налазио у борбама, а чете на положајима. Због замора и исцрпљености бораца, повучени смо на кратак одмор у једно село код Гуче Горе. Сваки одмор, ма колико трајао, користили смо за појачан политички рад, па смо непрекидно били у четама. Једног дана, док сам се налазио на састанку скојевског актива у једној чети, позвао ме замјеник комесара Батаљона да одмах дођем код њега.

Када сам дошао у Штаб Батаљона, затекао сам замјенике комесара чета и замјеника комесара Батаљона, који је био секретар Батаљонског бироа Партије. Рекао ми је да нађем мјесто и сједнем, да ће се одржати састанак Батаљонског бироа Партије и да се очекује да на састанак дође комесар Дивизије, Димитрије Бајалица. Секретар Батаљонског бироа, друг Бране Врањеш и ја, омладински руководиоци Батаљона, дошли смо из исте чете у којој је већ једном, на састанку партијске ћелије, комесар Дивизије присуствовао. Упитао сам Брану да друг Баја опет не упита мене „Што ћеш ти ту?“ Бране је испричао друговима шта је било на састанку прије годину дана. Ускоро је дошао и комесар Дивизије, поздравио нас и сјео за сто за којим смо сједили. Поново је погледао једног по једног члана Бироа и кад је поглед зауставио на мени, упитао: „А што ћеш ти ту?“ Пошто су другови знали да ме је то питао и прије годину дана, почели су се смијати. Друг Баја их је упитао да ли се они смију томе што ме је то исто питао и на састанку ћелије Треће чете прије годину дана. Рекао им је да смо ми стари познаници.

Ни данас када о томе размишљам није ми јасно да ли је друг Баја, постављајући то питање, покушавао да разбије укоченост на састанцима и успостави ближи контакт са саговорницима, или ме је „познавао“. То никад нисам сазнао.

Милан Вржина

СЈЕБАЊЕ НА ПРЕЛАЗАК ПРЕКО р. БОСНЕ И МОЈЕ РАЂАВАЊЕ

Мислим да је то било око 20. децембра 1944. године, када је формирана Ударна група батаљона Четврте дивизије. У састав Групе ушла су три батаљона и то: Први батаљон Шесте, Трећи батаљон Осме и Трећи батаљон Једанаесте бригаде. За команданта Групе био је одређен Мићо Колунџија, док је политички комесар Групе био једно вријеме Буро Штрбац, а затим Сава Поповић. Командант Првог батаљона Шесте бригаде био је Лазар Шушњица, а политички комесар Милан Инђић. Ја сам се налазио на дужности помоћника политичког комесара Прве чете Првог батаљона Шесте бригаде.

Група батаљона је добила задатак да из рејона Витеза крене према р. Босни, да се у рејону Какања пребаци на десну обалу ријеке и да између Високог и Зенице дејствује по непријатељском саобраћају. Група је такођер имала задатак да на новој територији мобилише што већи број нових бораца.

Преко р. Босне, Група се пребацила крајем децембра 1944. године. Пребацивање преко ријеке било је јако тешко. Била је оштра зима, снијег дубок, а ријека надошла, брза. Да би се попели на чамце, морали смо и до појаса газити хладну воду. Најприје се преко ријеке пребацила група минера, митраљезаца и бораца са ручним противоклопним оружјем. Ова група бораца имала је задатак да обезбиједи прелаз осталим снагама, прије свега од дејства оклопних возова. Послије ове групе пребацила се моја Чета, а за тим остале снаге Првог батаљона. У току ноћи пребацили су се преко ријеке и остали батаљони Групе.

Послије пребацивања преко р. Босне Група батаљона је уочи нове 1945. године напала и ослободила Вареш. Непријатеља смо изненадили, упали у Вареш и доста брзо га ослободили. Моја Чета учествовала је у

заузимању Жељезничке станице. Тада смо уништили оклогши воз и заилијенили досга оружја и хране.

У Варешу смо се неколико дана одмарали, а затим кренули у с. Моштаницу код Зенице. У Моштаници смо затекли наоружану сеоску Муслиманску милицију која нам није пружала отпор. Напротив, припадници Муслиманске милиције држали су се коректно, а послвије неоклико дана већина ових наоружаних људи ступила је у наше редове. Слично су нешто касније поступили и припадници Муслиманске милиције у другим селима око Зенице.

Први батаљон добио је сектор дејства на просторији између Високог, Какња, Вареша и Зенице. Најчешће смо нападали мања упоришта на прузи између Високог и Какња. У једној од тих акција близу Какња у марту 1945. године био сам тешко рањен у главу. То се догодило у борби за један бункер из кога су се бранили Нијемци. Бункер се налазио поред цесте. Оцијенио сам да би се бункер могао најлакше ликвидирати ако би бомбаш прешао иреко цесте и са супротне стране бацио бомбу. Ријешо сам да то сам учиним. Претрчао сам цесту, бацио бомбу на бункер, а шта је даље било — не знам. Рана је била тешка. Пребачен сам у болницу у Београд и тек послвије два мјесеца дошао к' свијести. Тада сам и оперисан. Вјероватно ме љекари нису смјели оперисати прије него што се освијестим. Оперисан сам без наркозе. Не знам да ли наркозе није било, или ми је нису смјели дати. За вријеме операције био сам везан и све болове поднио, а они су неописиво били тешки. И данас, послвије 35 година, када се сјетим тих мука, чини ми се да чујем ударце чекића, звук длета и бол од којег стежем зубе. Иако настојим да се не подсећам на те тешке дане, не успијевам. Дубоко се то одразило на моју психу и моју душу. Љекари су ми тврдили да ће ми се вид вратити пошто рана зарасте. Али, нажалост, погријешили су. Мој се вид никад није повратио. Главна војна комисија прогласила ме је за неспособног за службу у Армији. Ово сазнање ме је погодило као да ми је саопштена смртна пресуда. Све до тада сам живио у нади да ћу једног дана прогледати и бити способан као што сам и био.

Пошто ми је рана зарасла, пребачен сам у Дом слијепих у Земуну. Овдје нас је било око 150 бораца из разних јединица наше Армије, који су изгубили вид услијед рањавања. Из моје Бригаде нашао сам се са Јеличић Радом, који је умро 1947. године, и Чворак Миланом, куриром Шесте крајишке НОУ бригаде.

У овом Дому сам се упознао са Савком Воњевић (Секом), болничарком, родом из Мркоњић Града и с њом сам се оженио 1945. године. Она је била борац Пете војвођанске бригаде. Као рањеник лијечена је у Италији, а затим дошла за болничарку у Дом слијепих у Земуну. У браку смо добили двоје дјеце — сина и кћерку. Имамо и двоје унучади.

И у овом сјећању желим да истакнем моју захвалност свим друговима који су ме изнијели рањеног из борбе и пренијели до Београда.

Богдан Аничич

НАПАД НА РАДИНА БРДО

Послвије тешких борби од 19—22. јануара 1945. године око Гуче Горе, Трећи батаљон се пред пад Травника пребацио у село Пакларево. Ту

нисмо дуго остали. Послије неколико дана, пребацили смо се у једно село на путу Турбе — Доњи Вакуф. Ту смо се дуже вријеме одмарали. Одмор нам је добро дошао, иошто су борци били преморени и прозебли у претходним борбама. Ја сам одмор искористио да се боље упознам са стањем у Батаљону, јер сам у исти дошао 14. јануара 1945. године. Након неколико дана одржали смо у Штабу Батаљона састанак са командирима и комесарима чета и њиховим замјеницима. На том састанку водио се дуг и опширан разговор о искуствима из протеклих борби и о актуелним питањима из рада и живота Батаљона. Састанак је за мене био од велике користи и дао ми је још више снаге и полета за рад, јер сам сагледао стање у цјелини и увјерио се да се заиста ради о доброј и борбеној снажној, јединици. Представу о високој борбеној вриједности Трећег батаљона, већ сам имао из претходне борбе на к. 778 и на Гучој Гори. Та представа још више се потврдила у борби коју је Батаљон водио послје овог одмора.

Једног дана добили смо наређење од Штаба Шесте крајишке НОУ бригаде да се са Батаљоном јавимо у одређено вријеме у село Турбе. У наређењу је стајало да са Батаљоном не покрећемо: Радни вод, Батаљонско превијалиште и Митраљеско одјељење. Нисмо знали куда идемо, али када смо стигли у Турбе, ушли смо у једну већу салу у којој су се већ налазили други батаљони и приштапске јединице Бригаде. У сали је одржано предавање са темом „Дисциплина у НОВ Југославије“, а затим је приказан совјетски ратни филм. Одједном је испред нас засвирила музика, полетјели су авиони, јурили су тенкови и коњица. Нијемци су бјежали, а ми укочени. без даха смо гледали шта се испред нас дешава. Огромна већина наших бораца први пут је гледала филмску представу. У једном моменту осјетио сам руку на рамену и шепат на ухо. Окренуо сам се и угледао комесара Четврте крајишке НОУ дивизије, друга Бајалица Димитрија-„Бају“, који је покушавао шапатом да ми објасни садржину филма, наравно да други не примијете. То ми се свиђало и био сам задовољан што то чини човјек и руководилац кога сам много цијенио, а и данас цијеним.

Послије ове филмске представе, Батаљон се пребацио на положај према Радића Брду, гдје смо са предњим дијеловима непријатеља водили свакодневне мање борбе све до 15. фебруара 1945. године. Шеснаестог фебруара 1945. године, Штаб Шесте бригаде издао је заповјест за напад на упориште испред Травника. Трећи батаљон је добио наређење да буде у приправности и да, ако затреба, хитно ступи у борбу. Други батаљон добио је задатак да нападне непријатеља на линији село Дубрава — село Билићи — село Радића Брдо. Енергичним нападом Други батаљон је успио да овлада непријатељским положајем на Радића Брду, али је његово продирање било заустављено дејством непријатеља у његов лијеви бок са падина пл. Влашић. Борба је трајала све до сванућа, када је непријатељ противнападом јаких снага на Радића Брдо и бочним дејством са падина Влашића одбацио снаге Другог батаљона на полазне положаје. Истог дана, једном четом Други батаљон је разбио и протјерао непријатеља са падина Влашић планине.

Сљедећег дана Штаб Бригаде је увео у борбу за Радића Брдо мој Трећи батаљон. Послије жестоке борбе Батаљон је био принуђен да се уз претрпљене губитке повуче на полазне положаје. Тако је било све до

19. јануара 1945. године. Наизмјенично су у напад на непријатеља у Радића Брду ишли Други и Трећи батаљон, али без успјеха. Послије ових неуспјеха, Штаб Бригаде је извршио анализу борбе и дошао до закључка да напад на Радића Брдо треба извршити по дану рачунајући на ефикаснију подршку артиљерије и минобацача којима смо располагали у довољном броју. Послије тога уведен је у борбу Трећи батаљон. Напад је извршен послје јаке артиљеријске припреме. Тачно у 08.00 часова Трећи батаљон је прешао у напад и у првом налету разбио непријатеља и овладао положајима на Радића Брду. Батаљон је затим прешао у гоњење разбијеног непријатеља, који је одступао у правцу Травника. У току одступања непријатељ је давао отпор на узастопним положајима, али је тај његов отпор успјешно савладаван уз снажну подршку наше артиљерије. Тако је Трећи батаљон у сумрак успио да овлада дијеловима кућа на периферији Травника. Док смо ми запосједали и освајали ивицу града, непријатељски тенкови су продрли дуж комуникације Травник — Турбе и на тај начин угрозили наш лијеви бок. Ова ситуација која је изненада настала, исто тако се изненада и завршила, јер је иза Батаљона наступала противтенковска батерија наше Бригаде са 6 противтенковских топова. Отворила је ватру на тенкове, који су одмах одступили у Травник.

Док је Трећи батаљон наступао под борбом између Влашић планине и друма Травник — Турбе, непријатељ је постепено одступао и напуштао Травник, тако да смо и кроз град водили борбу са његовом заштитницом. Преноћили смо у Травнику, кога смо по други пут и коначно ослободили.

Бранко Балабан

СЈЕНАЊЕ НА ПРЕЛАЗАК ПРЕКО РИЈЕКЕ БОСНЕ

У првој половини децембра 1944. године, Први батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде водио је борбе око Зенице и Бусоваче. Моја Прва чета држала је положаје према Зеници. Једног јутра половином децембра Команда Чете добила је наређење да се са Четом што прије јави Штабу Првог батаљона у с. Крушчица, близу Витеза. Положаје смо предали чети из Трећег батаљона и одмах кренули. По доласку у Крушчицу, смјестили смо се у село и добили наређење да припремамо Чету за већи марш. Овдје нам је командант Батаљона, Шушњица Лазар, отприлике рекао следеће: „Наш Батаљон са још два батаљона из наше Дивизије добио је специјалан задатак. Овај задатак ће бити прилично напоран и специфичан. Предузмите мјере да се у Чети оправи и доведе у ред обућа и одјећа бораца. Све болесне и физички слабе и исцрпљене борце, који нису способни за дужи и напорни покрет Чете, издвојити и упутити Штабу Батаљона. муницију и бомбе ћете добити тако да сваки борац има најмање 50 метака на пушку и 500 на пушкомитраљез. Истовремено ћете добити толико ручних бомби да ће сваки борац имати по једну, а извјестан број и по неколико комада“.

У Крушчици смо остали негдје до 20. децембра и за то вријеме смо заиста извршили солидну припрему наше Чете. Све је било за покрет

предвиђено и спроведено, такорећи до танчина. Негдје око 20. децембра командант Батаљона нам је саопштио и задатак који нам предстоји у оквиру задатка Групе батаљона Четврте дивизије (Први батаљон Шесте, Трећи батаљон Осме и Трећи батаљон Једанаесте бригаде). Послије овога све команде чета и штабове батаљона, Штаб Групе батаљона Четврте крајишке НОУ дивизије, са командантом Мећом Колуџијом и комесаром Буром Штрпцем на челу, на заједничком састанку упознао је са задатком. Том приликом нам је саопштено да ће се Група батаљона пребацити преко цесте између Бусоваче и Кисељака у шири рејон села Себиња, тј. на простор између цесте која води од Зенице преко Бусоваче и Кисељака за Сарајево и ријеке Босне и пруге која води долином ријеке Босне. Речено нам је да овај терен контролише непријатељ, да се на њему наћемо дуго задржавати, већ да ћемо одмах да форсирамо ријеку Босну и продужимо према Варешу.

Прелаз ријеке Босне је предвиђен између Жељезничке станице Модриће и Жељезничке станице Лашве. Цесту између Бусоваче и Кисељака смо прешли без тешкоћа и стигли на простор г. Себиња. Ту смо преданили и извршили припреме за покрет према одрећеном мјесту прелаза. На овом мјесту први је требало да преће преко ријеке Босне Трећи батаљон Једанаесте бригаде. Наш Први батаљон имао је задатак да обезбједи прелаз од евентуалне непријатељске интервенције из правца Бусоваче. У командама чета Првог батаљона, ми нисмо знали шта се догађа на мјесту прелаза ријеке, Сазнали смо то сјутрадан. Ријека је била на дошла, па прелаз на припремљеним или расположивим чамцима и сплавовима није успио. Због тога је поновни прелаз предвиђен за увечер. У току дана јединице су се одмарале и припремале за поновни покушај прелаза преко ријеке. Непријатељ, вјероватно, још није схватио нашу намјеру и није интервенисао. И народ који је насељавао овај терен био је у већини нама наклоњен, па вјероватно због тога непријатељ није био добио обавјештење о нашој присутности и снази. Ни други покушај прелаза није успио. Вода нам је однијела и оно чамаца и сплавова што је остало од прошле ноћи, а и један борац се утопио. Многи борци су упали у ријеку, а пошто је било веома хладно са доста великим снијегом, може се замислити како је све то изгледало.

Послије два неуспјешна покушаја прелаза, обавијештени смо да је Трећи батаљон Осме бригаде, са командантом Групе Мићом Колуџијом, отишао за Фојницу да направи и донесе нове чамце, јер смо ријеку Босну морали форсирати. Моја Чета добила је задатак да оде близу обале ријеке Босне, да посијече неколико телефонских стубова и да поскида жицу од које ће се направити уже, пребацити преко ријеке, затегнути и везати на обе обале ријеке, како би се помоћу ужета лакше превозили чамци. Порушили смо десетак стубова и скинули телефонску жицу, смотали је у колутове и кренули назад. У повратку смо имали сукоб са мањим непријатељским патролама, које смо протјерали, али смо се ипак непредвиђено задржали и у рејон Себиња смо стигли кад се већ добро разданило. Успут смо чули да се води борба према цести Бусовача — Кисељак. Знали смо да то могу бити само наше јединице и да нас је напао непријатељ. Исте ноћи, док је моја Чета обезбјећивала жицу за уже, стигао је командант Групе са Трећим батаљоном Осме бригаде и чамцима из Фојнице. Пошто смо донијели жицу, јавили смо

се команданту Групе, са којим је био и наш командант Батаљона. Добио сам задатак да са Четом одмах кренем у правцу једног брда, на чијем врху се водила жестока борба. Командант Групе ми је том приликом рекао да непријатељ ни по коју цијену не смије заузети брдо, јер би у том случају извршење задатка Групе дошло у питање. Брзо смо избили на врх брда гдје смо нашли нашу Другу чету која је водила борбу. Друга чета се помјерила лијево и десно, а моја Чета је кренула у напад. Непријатељ се био приближио до самог врха брда. У снажном јуришу, уз употребу ручних бомби, натјерали смо непријатеља на повлачење, које се убрзо претворило у панично бјежање. У овој борби имали смо неколико рањених бораца, а доста смо потрошили муниције и бомби. Истог дана, по разбијању овог непријатељског напада, у поподневним часовима јединице су припремљене и већ у први мрак кренуле према ријеци Босни. Овог пута смо кренули на мјесто прелаза код с. Бузић Махала између Жељезничке станице Добриња и Жељезничке станице Поријечани.

Прелаз ријеке је овог пута организован на следећи начин. Пошто се знало да се на десној обали ријеке Босне у селу Бузић А4ахала налази проушташки настројена милиција и да ће вјероватно покушати да спријечи наш прелаз, а да је такођер вјероватна и интервенција непријатељских оклопних возова из Какња и Високог, предузете су све мјере да се прелаз што боље обезбједи. Минобацачи из свих батаљона постављени су близу обале ријеке са задатком да туку по десној обали. Исто тако уз лијеву обалу положаје је посјела овећа група бораца са пушкомитраљезима са задатком да ватром штити борце у првим чамцима приликом покрета према десној обали. Терен је био под снијегом, а ведрa ноћ је омогућавала непријатељу доста добро осматрање. Прилаз обали морали смо извршити преко неколико стотина метара брисаног простора. Уже од жице требало је пребацити прије почетка прелаза, по могућности да то непријатељ не осјети.

Задатак да се први пребаци преко ријеке добио је Први батаљон Шесте бригаде, а из Батаљона моја Прва чета. За превлачење ужета од жице преко ријеке предвиђен је један борац, добровољац и добар пливач, који је добио задатак да узјаше коња, веже уже за опасач, пређе на коњу на десну обалу и да уже привеже за врбу. Овај врло озбиљан и ризичан задатак повјерен је, колико се данас сјећам, борцу Бакићу,¹ који је био у Пратећем воду Првог батаљона. Све је било спремно и на знак команданта Групе, Бакић је на коњу кренуо преко ријеке. Иако га је брза ријека доста низводно занијела, Бакић је уже успио да завеже за дрво и да сачека превоз првих чамаца са борцима. Брзо смо, иако је већ почела борба, затегли уже и убацили прве чамце у воду. У први чамац укрцало се 6 пушкомитраљезаца са замјеником командира Прве чете, који су у току прелаза отварали ватру. За врло кратко вријеме први чамац је стигао на десну обалу ријеке. Морам истаћи да сам се нарочито дивио борцу који је на коњу превлачио уже преко ријеке. Изгледало ми је да је тај човјек чинио нешто што је надљудско. По прела-

¹ Више бораца и старјешина из Првог батаљона, који су консултовани о прелазу преко ријеке Босне, били су јединствени у томе да је ријеч о борцу Гојку Црнобрњи, а не о Бакићу — примједба уредника Зборника.

ску прве групе пушкомитраљезаца, иаш јунак Бакић се одмах ирикључио њима и, како ми је мој замјеник после рекао, био је потпуно мокар, али као да му хладноћа није сметала, продужио је храбро са осталим борцима из првих чамаца. Када сам га и лично сусрео, упитао сам га шта му је овдје било најтеже. Одговорио је: „Кад сам био на средини ријеке, учинило ми се да ће ме уже пресјећи, јер је толико вукло низводно. Када сам довукао и завезао уже, учинило ми се да сам завршио такав посао који човјек чини само једном у животу. Био сам потпуно мокар, али то нисам осјећао све док нису стигли борци на првим чамцима. Тек тада сам почео да осјећам да ми је зима.”

Прва група пушкомитраљезаца већ је била на десној обали и ступила у борбу против непријатељске милиције, а други чамац са групом бораца наоружаних да два „Дон Була” и двије противтенковске пушке већ је пристизао на десну обалу. У сљедећем чамцу, са групом бораца кренуо сам и ја, држећи се за уже у клечећем ставу. Негдје на средини ријеке талас ми је избио чамац испод ногу, тако да сам остао висећи на ужету, скоро до гуше у хладној ријеци Босни. По изласку из воде био сам потпуно мокар, али пошто смо очекивали интервенцију оклопних возова, није било времена да мислим на себе. Са групом бораца, „Дон Булом” и противтенковском пушком кренуо сам уз пругу према Какњу, а мој замјеник на супротну страну. Напомињем да је већ прва група бораца растјерала милицију са десне обале и из села. Тек пошто је, ваљда, чула да долазе непријатељски оклопни возови, ова милиција је поново почела да припуцава, али без икаквих резултата. Цијела Чета је за петнаестак минута била на десној обали и посјела мостобран. Један вод са противоклопним средствима био је на прузи према Какњу, а други према Високом, док се трећи вод налазио сјеверозападно од пруге према милицији. Прелаз осталих снага Првог батаљона одвијао се нормално. Убрзо, пошто је моја Чета посјела мостобран, појавили су се непријатељски оклопни возови. Пустили смо их да приђу што ближе, а онда су ступила у дејство наша противоклопна оружја. Вјероватно са одређеним оштећењима побјегли су у супротним правцима. Из даљине су отварали ватру, али то за нас није представљало никакву опасност. Како су јединице пристизале, тако се и наш мостобран ширио. Пругу смо солидно обезбиједили и прелаз преко ријеке сва три батаљона, који је трајао негдје до 9 часова ујутру 29. децембра 1944. године. Прелаз ријеке Босне обављен је без већих тешкоћа.

Гојко Беслаћ

НАПАД НА ВОЗ

У Штаб Првог батаљона дошао је теренац из правца Сарајева. Задржао се кратко вријеме док је подносио извјештај, а затим отишао. Тога дана после подне ужубано смо се припремали за покрет. На задатак је кренула Трећа чета. Требало је да стигнемо на жељезничку пругу ниже Високог, много раније од наилаaska воза. Пут је био доста дуг. Зато смо ишли усиљеним маршом, избјегавајући непотребна задржавања. Спустили смо се котлином кроз коју је протицао поток. Јед-

на десетна, са минером, уиутила се напријед и скоро трчећи одмицала. Са собом су носили експозив и „кабл машину“ за активирање експлозива. По један вод су ишли лијевом и десном косом да заузму чуке изнад жељезничке пруге и да је контролишу, а трећи вод се кретао котлином низ поток који се улијевао у ријеку Босну.

С лијеве стране на чуки у правцу Сарајева постављена су два чехословачка пушкомитраљеза „збројовка“ и један „шарац“ њемачке производње, а с десне стране на чуки поред пушкомитраљеза налазила се и једна противтенковска пушка. Вод који се кретао котлином, био је исто тако добро наоружан. Поред митраљеза борци су посједовали пушке, аутомате и ручне гранате. Минер на жељезничком мосту радио је у журбано. Постављао је експлозив испод трачница пруге. Требало је само локомотиву онеспособити а вагоне сачувати. Долазак воза сви смо с нестрпљењем очекивали. Али већина нас није знала каква се драма дешава на жељезничком мосту. Док је писак локомотиве најављивао долазак воза из велике даљине, минер и његов помоћник још нису били спремни да поставе експлозив и повежу каблове. Закаснили смо. То је минер најбоље знао. Воз је долазио све ближе и ближе. Сви смо то чули и са лијеве чуке су на то упозоравали. Хуктање локомотиве се већ чуло у непосредној близини. Воз се већ налазио двије окуке испред жељезничког моста, а то је сасвим близу да се нешто учини ако већ све није урађено. Радило се о везивању још једног кабла за експлозив како би „кабл машине“ која се налазила у котлини а доста удаљена од жељезничког моста, могла да активира експлозив.

У посљедњем моменту када је воз наишао на жељезнички мост, минер је скочио доле у поток. „Кабл машина“ је активирана, али до експлозије није дошло. У самом почетку дошло је до мале забуне, а ту тишину нарушила је снажна команда да се туче свим средствима по локомотиви и вагонима. Противтенковска пушка испробијала је котао на локомотиви из кога се чуло шиштање паре, док је воз почео да губи убрзање.

Пушкомитраљеи и бомбе сијали су ватру по возу, одакле се непријатељ није успио ни огласити.

Захваљујући изненађењу и паници, која је тог момента завладала међу Нијемцима и усташама који су пратили заробљене партизане, успјела су тројица партизана да искоче из воза и да се спасу. Прво се појавио један, а затим и други, а трећи је приликом искакања повриједио ногу па су га наши борци донијели. У овом кратком окршају убијена су три њемачка војника и један усташа, који су искакањем из воза покушали да се сакрију на обали ријеке.

Од ове тројице партизана сазнали смо да су заробљени у Херцеговини, да су их у магли изненадили непријатељски војници из јединице „Принц Еуген“ дивизије. Тешко нам је пало сазнање да је ипак неколико партизана отишло у ропство, осјећајући кривицу што их нисмо успјели ослободити.

С. Б.

НА ЗАДАТКУ ПО ПОСЉЕДЊЕМ НАРЕБЕЊУ КОМАНДАНТА ДУШАНА КОШУТИБА

Почетком јануара 1945. године, Други батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде, под командом Душана Кошуте, стигао је на положаје код села Букле 15—20 км сјевероисточно од Травника. Батаљон је запосјео једну косу изнад села и нападао непријатеља у групи кућа на ивици села.

Батаљону је била придата батерија топова 37 мм под командом Обрада Црномарковића, која је дошла непосредно иза положаја Батаљона под једно брдо. Даље батерија није могла ићи напријед, јер је санијер био доста дубок — око 70 цм. Командант Кошуте је позвао командира батерије Обрада на извиђање. Након извиђања непријатељског упоришта, Кошуте је енергично тражио да батерија изађе на положај Батаљона. Пошто је командир батерије Обрад саслушао команданта Кошуте, објаснио му је да коњи не могу извући топове на брдо због дубоког санијега. Одлучено је да један топ изнесу борци на рукама. Командант Кошуте одредио је за овај задатак један вод чији борци су изнијели топ на рукама и поставили га у стрељачки строј Батаљона. Управо је ту био и командант Кошуте. Он је наредио да топ испали неколико граната по непријатељском упоришту у селу и то по мјесту одакле је непријатељ давао најјачи отпор. Са неколико граната непријатељско упориште је било погођено и непријатељ се под борбом почео повлачити. Видећи да се непријатељ повлачи, командант Кошуте је командовао Батаљону јуриш. Тек што се подигао и са својим борцима кренуо на јуриш, био је смртно рањен. Његови борци и старјешине су га изнијели до Батаљонског превијалишта. Посљедњим ријечима хвалио је своје борце.

Болничарке Батаљона дале су му прву помоћ. На носилима су борци Кошуте понијели према Травнику (Дивизијској болници). Међутим, Кошуте је на путу за болницу умро.

Тако је јуначки пао овај изузетно храбри командант Батаљона. Батерија Обрада Црномарковића извршила је задатак по његовом посљедњем наређењу.

Обрад Црномарковић

„СПАСИО" МЕ ДРУГ САВО

По ослобођењу Травника и територије између Травника, Зенице и Бусоваче у октобру 1944. године, на састанку Бригадног комитета СКОЈ-а добили смо задатак да развијемо што шири политички рад са омладином и да по селима гдје се задржавамо формирамо омладинске организације УСАОЈ-а.

У једном селу код Хан Компаније, гдје смо били на положајима, развили смо широку политичку активност. За кратко вријеме успјели смо окупити омладину села и оформити актив омладинске организације, у који је окупљено двадесетак омладинки. Иако новоформиран, омладински актив се врло брзо и успјешно уклопио у извршење разних за-

датака. Пошто су нам чете даноноћно биле на иоложајима према Лашви и Каонику, то смо после извјесног времена повучени у позадину да се одморимо. Цијели Батаљон је био размјештен у село Букве. Било је то велико село, насељено искључиво муслиманским живљем. Наши покушаји да и у овом селу окупимо омладину и оформимо омладински актив нису у прво вријеме давали резултате. Иако омладина није избјегавала сусрете, на састанке које смо покушали одржати и на приредбе, које су чете свако вече приређивале, омладина није долазила. Врло брзо смо утврдили да је омладина вољна да се окупља, да има своју организацију и да ради, али да не може због тога што сеоски хоца и старији у селу не дозвољавају. Сви покушаји Батаљонског комитета СКОЈ-а па и актива у четама нису давали резултате. Хоца је све конце држао у својим рукама. На Батаљонском комитету смо се договорили да покушамо „убиједити“ хоцу да не омета рад са омладином. На састанак са хоцом пошла су два члана Батаљонског комитета и другарица Мина, храбри борац и активна скојевка, иначе Муслиманка од Санског Моста. Дуго је било натезање са хоцом. Упорно је тврдио да „вјера и адет не допуштају да женскиње, Муслиманке, иду тамо на некакве састанке.“ Хоцино стално понављање, наљутило је Мину, која му је рекла: "... И ја сам Муслиманка, женскиња, и мени не смета да се већ више од двије године борим против окупатора". Иако се хоца изненадио, остао је упоран.

Послије краћег одмора у селу Букве, Батаљон се поново вратио на своје старе положаје. Доласком у село из којег смо отишли на одмор, омладина нас је радосно дочекала. Помогла је око размјештаја бораца, набавци сламе и др. Свакодневно су одржавани састанци, са којих се одлазило на извршење задатака. Активност омладинске организације у селу подстакла ми је мисао да би се од најбољих омладинки могао формирати и скојевски актив. Не тражећи „одобрење“, са члановима Батаљонског комитета СКОЈ-а пришли смо задатку. Успјели смо врло брзо да одаберемо најактивније и да кроз неколико састанака извршимо припреме и оформимо скојевски актив. О оформљењу скојевског актива обавијестио сам Бригадни комитет СКОЈ-а и теренског омладинског руководиоца. Послије неколико дана добио сам позив да дођем на састанак Бригадног комитета СКОЈ-а. Састанак се одржао у с. Витез. Састанку је, поред чланова Бригадног комитета СКОЈ-а, присуствовао и секретар Бригадног комитета Партије, друг Саво Поповић. Секретар Бригадног комитета СКОЈ-а отварајући састанак, објаснио је да би поред сагледавања задатака који пред скојевским организацијама стоје у наредном периоду, требало да расправимо и о грешки друга Вржине. Нисам знао о каквој је то „грешки“ ријеч, па ме помињање моје грешке погодило као гром. Не знам да ли је друг Саво примијетио, или је и њега „копкала“ радозналост о каквој се то „грешки“ ради, па је питао: „О каквој се то грешки ради и шта је то Вржина урадио?“ Секретар је рекао, како је у директиви стајало да на терену гдје се налазимо приступимо формирању омладинских организација УСАОЈ-а, а да сам ја, за кратко вријеме по формирању омладинске организације УСАОЈ-а, формирао и скојевски актив, иако то није био договор. То би нам се могло освистити, посебно када се зна да је крај недавно ослобођен и да имамо огромне тешкоће чак и при формирању организација УСАОЈ-а. Био

сам свјесган своје брзоплетосги и размишљао како да објасним свој поступак. Друг Саво није тражио објашњење зашто сам то учинио. Обратио нам се, али као да сам за себе размишља о том питању: „Факат, можда је пребрзо. Четврта је година од почетка устанка. Без обзира на положај у којем се омладина овог краја налазила, ипак је то морало имати свог утицаја. Зар је 1941. године, када смо у Подгрмечу формирали скојевске активе, било све јасно и сазрело? Мислим да том активу треба помоћи и повезати га са омладинским руководством на терену. Да ли је формирање актива преурањено, то треба да живот и пракса потврди.“ Тако ме је друг Саво спасао критике, а можда и казне.

Милан Вржина

ТРОИЦА ОДВАЖНИХ

Пошто није успио прелаз преко р. Босне прве ноћи, командант Групе батаљона, Мићо Колунџија, затражио је од команданта Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде, Лазара Шушњице, да неко од командира или политичких комесара чета пређе р. Босну и ухвати везу са чланом Среског комитета КПЈ за Зеницу, који се налазио у селу Далипоље на десној страни р. Босне.

Штаб Првог батаљона позвао је командире и комесаре и тражио добровољце. Командири и комесари су рекли:

— Ако иде чета, идемо и ми, друкчије не!

Лазар Шушњица је рекао Мићи Колунџији:

— Идем ја, да се не би губило у времену. Већ је прошло пола ноћи.

Буро Штрбац, политички комесар Групе батаљона, упитао је Шушњицу:

— Како пливаш?

Лазо је рекао да то није бивно, мада у то вријеме није знао пливати, јер је ријешао да иде на коњу. Позвао је Тому Раковића и рекао му:

— Прими Батаљон, а ја идем преко ријеке.

Ту се нашла Прва чета Пере Вучковића. Лазо је питао:

— Има ли који добровољац да пође са мном?

Јавио се Буро Вранковић, замјеник командира Чете, и дестар Милан Кременовић. Знајући да су то одважни и храбри борци, Лазо је рекао:

— Не треба више.

Узео је писмо од Миће Колунџије, ставио иод каиу и на коњу је командант Шушњица кренуо у непознато. Успјели су да пређу ријеку Босну. Отишли су до прве куће с циљем да потраже водича. То је била кућа неког Србина Остоје. Кад су га пробудили, човјек је био уплашен и лоше воље. Није знао којој војсци припада група храбрих бораца — руководиоца. Питао их је шта желе. Лазар је одговорио:

— Не тиче те се шта желимо, већ се спреми и поћи с нама!

Одговорио је:

— А, гдје да идем?

— Ако знаш гдје је Далипоље, води нас тамо!

— Радије ме убијте овдје, него да ме Нијемци тамо убију.
— Ја сам посумњао у његову изјаву — каже Шушњица — и са резервом је примио. Погледао сам у топографску карту да видим друга села. Видио сам да је ту у непосредној близини село Билешево. Рекао сам Остоји:

— Води нас у село Билешево!

— Знате ли ви ко је тамо? Тамо је усташка милиција.

— Просто смо га изгурали напоље и кренули према Билешеву, — каже Шушњица Лазар, прослављени командант Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде, и наставио: „Коње нисмо могли јахати, јер су сквашени при прелазу р. Босне. До појаса смо и сами били мокри, па смо кренули пјешке. Када смо од обале кренули према платоу, одједном нас пресијече узвик:

— Стој!

Стали смо и упитали:

— Ко је тамо?!

Одговорише:

— Милиција!

— Не пуцајте, опкољени сте! Овдје су партизани!

— Опалили су пар метака према нама и побегли у село, — прича даље Шушњица. Хитно смо иродужили за њима и без икаквог отпора ушли у село. На сред села била је повећа кућа и испред ње стражар. Пришли смо и питали ко је унутра. Одговорио је да је ту већа група милицајаца. Буро Вранковић и ја смо упали унутра, док је Кременовић остао напољу чувајући коње. Узвикнули смо:

— Не мрдајте, опкољени сте! Ко вам је командант? Нека изиђе!

Одговорили су у један глас:

— Он није овдје. Сад је код своје куће.

— Одмах да га доведете овдје!

Док је гласник отишао по команданта милиције, Вранковић и ја смо изишли до Кременовића. За неколико минута командант милиције је стигао. Пришао је к нама и упитао ко смо и шта хоћемо. Одговорио сам му:

— Представи се ко си!

— Старјешина сам ове војске!

— Какве војске?

— Милиције!

Издвојили смо се нас двојица да остали не чују шта говоримо. Рекао сам му:

— Опкољени сте. По цијену живота на смије се чути ни један метак!

— Шта треба још да радим?

— Да оправдаш оно што си служио четири године окупатору!

— Како?

— Прво, да нама гарантујеш живот три дана!

— Нисам у то сигуран.

— Друго, да обезбиједиш пар дрвених чамаца и доведеш на ријеку Босну. Треће, да нас пребациш у село Мошћаницу!

— Не могу вас пребацити горе, јер сте се компромитовали. Може неко од мојих да вас откуца, па смо онда страдали и ви и ја.

Ријешо сам да се одмах вратимо у састав Ударне групе батаљона.”

Повратак је био врло интересантан. Матица је тројицу храбрих руководиоца бацила 150 метара у дубљу воду и уз стрму обалу. Једва су спасили живот. Вода је при обали мирнија, па су коње окренули узводно. Негдје у свануће изишли су на обалу. Кад су се удаљили од обале око 150 метара, наишли су на нашу патролу. Командир извиђачке групе саопштио је команданту Лази да је Штаб Ударне групе батаљона кренуо у село Себиње. У Себиње су три наша јунака стигла око 10 сати прије подне.

— Извијестио сам друга Мићу Колунцију како смо прошли на десној обали Босне и да нисмо могли ухватити везу ни с ким у Далипољу, — завршио је своје причање омиљени командант Првог батаљона Шесте крајишке НОУ бригаде.

— Друго вече смо отишли на р. Босну и чекали чамце, али се нико није појавио. Покидали смо телефонске жице и оплели челично уже, те на тај начин обавили један од припремних послова за прелаз преко ријеке. Направили смо и дрвене чамце за прелаз преко ријеке Босне”, завршио је своју причу Шушњица.

Петар Гојановић

ИЗ ДОЛИНА РИЈЕКА БОСНЕ И ЛАШВЕ ОДРЖАВАЛИ СМО ВЕЗЕ СА ПОДГРМЕЧОМ

Ради се заправо о везама и односима између Четврте дивизије и Подгрмеча, иако је ту Шеста бригада имала посебну, најистакнутију улогу. Писмена кореспонденција и међусобна пажња обиљежавали су те везе и односе цијело вријеме боравка Шесте бригаде, односно Четврте дивизије на сектору Травник — Зеница. Његовање ових веза и односа имало је велики морално-политички значај не само за борце и старјешине из Подгрмеча, него још и више за нове борце и народ на новоослобођеној територији. Облици и садржај ових односа уношени су у програм широко развијеног политичког и културно-просвјетног рада како у народу тако и у јединицама Бригаде. На конференцијима и културним приредбама, преко партизанске штампе и листа „Ослобођење” упознавани смо са садржином писама, односно честиткама, поздравима и порукама Подгрмеча борцима и руководиоцима Шесте бригаде и Четврте дивизије упућених поводом значајних празника или војних успјеха, односно као одговор на примљена писма, поздраве и поруке бораца и руководиоца Бригаде и Дивизије. А, уз писмене поздраве и честитке омладине и народа Подгрмеча било је и поклона у предметима одјеће, обуће и хране. Наравно, материјална вриједност ових поклона за снабдјевање Бригаде, а поготово Дивизије, била је прескромна. Међутим, као израз патриотске свијести, привржености, пажње и љубави народа Подгрмеча према својој војсци, ови поклони имали су врло велику моралну вриједност и наилазили су на изузетно повољан одјек међу новим борцима и становништвом новоослобођене територије. Међу бројним примјерима из ових односа и кореспонденције које бих могао навести, споменућу само неке.

У иисму уиоћеиом иоловином новембра 1944. године Шестој и Осмој бригади са збора посвећеног годишњици Комсомола, омладина санског среза је писала: „Ми се дивимо вашем херојском невићеном јунаштву и самопријегору које сте показали у свим борбама, а нарочито у борбама које сте ових дана водили око Травника, чистећи нашу земљу од народних издајца и окупатора. Ми ваше напоре и жртве цијенимо и осјећамо вашу љубав коју гајите према нама и нашој Демократској Федеративној Југославији... Наша села су попаљена, мостови и пруге су порушени. Ми вам се завјетујемо да ћемо све то направити, а вашим породицама омогућити и помоћи да би могли замијенити вас... На нашем терену се налази болница рањених другова. Ми ћемо тим друговима помоћи и даћемо све од себе да би што скорије залијечили ране."

Под насловом „Писмо борцима из Подгрмеча" лист „Ослобођење" од 26. јануара 1945. године донио је одговор омладине и народа Подгрмеча на писмо Штаба Шесте бригаде, у коме се између осталог каже: „Ви борци и руководиоци Шесте бригаде, јунаци из четврте офанзиве и других бојева, водите и данас крваве борбе по централној Босни бранећи част и слободу свога народа. Поносимо се вашим успјесима и слиједимо вас у мислима ма гдје ви били."

Почетком фебруара 1945. године стигла је Четвртој дивизији пошиљка из Подгрмеча, у којој су биле чарапе, рукавице, веш, пешкири и други слични предмети као и неки прехранбени артикли (сланина, суво месо, воће, пиће и сл.). Штаб Четврте дивизије захвалио се у име бораца и руководилаца писмом упућеном Окружном народноослободилачком одбору за Подгрмеч: „Дар који смо примили дирнуо нас је и ми вам дубоко захваљујемо. Он нас је подсетио на наше домове, на миле и драге. У њему смо осјетили љубав коју народ гаји према нашој Дивизији. Ми смо рекли свим борцима да је тај поклон стигао из Подгрмеча и они ће појачаном борбом против фашизма захвалити се вама на поклонима. У борбама за коначно ослобођење наше земље ми ћемо освјетлати ваш образ." Са овим писмом упознат је читав састав Четврте дивизије, а исто тако и народ Подгрмеча. Окружни народноослободилачки одбор Подгрмеча упутио је писмо свим подгрмечким општинама, у којима је ово као и друга писма из Четврте дивизије и Шесте бригаде читано на општинским зборовима, односно на конференцијама по селима.

Писама из Подгрмеча, које је добијала Шеста бригада, било је много. Писали су не само представници друштвено-политичких организација и народне власти, односно народ и омладина са зборовима и конференција, него и појединци, омладинке, старији људи и жене, дјечаци и дјевојчице — пионери који тек што су у партизанским школама научили да пишу. Тако на примјер, желећи да се лично обрати борцима и руководиоцима Шесте бригаде, старица Марија Нулибрк, чим јој је унука прочитала писмо које је стигло у Подгрмеч из Бригаде, издиктирала је одговор у коме је поручивала: „Стара сам да узмем пушку борити се са вама заједно. Али треба подизати порушене куће и школе да ви, који сада лијете крв за свој народ, када дође слобода, можете се вратити својим кућама, а ваша дјеца да могу већ сада похаћати школу. Носићу камен по камен у својим рукама, кад нема на чему да се вози, нека се граде школе...".

Одржавање и његовање оваквих односа са народом Подгрмеча, подстрекавајуће је дјеловало на борце и руководиоце Шесте бригаде да и на новоослобођеној територији Травник — Зеница успостављају и развијају управо такве односе. Ваља рећи да су они то заиста и чинили и то врло успјешно.

Сава Поповић

БОРБА ЗА КОТУ 778 И ГУЧУ ГОРУ

Непријатељ је отпочео напад на широком фронту са линије: село Поднадиоци, село Кратина — Лаћице, село Букићи, са циљем да овлада Травником. Главне снаге груписао је на правцу: Зеница — село Брајковићи, село Гуча Гора — Травник, а помоћне на правцу: Бусовача — Хан Компанија — Травник и на правцу: Зеница — село Почулица — Травник. Оваквим распоредом, Нијемци су жељели да јаким снагама обухвате борбени распоред снага Четврте крајишке дивизије, а мањим снагама с фронта да вежу наше снаге и спријече им маневар и дејство у бок и позадину својих снага.

На главном правцу наступале су главне снаге Сто четврте ^емачке дивизије, које су у свом саставу имале и 400—500 скијаша. Ове снаге су подржавала 2—3 пука артиљерије.

На правцу Зеница — село Брајковићи — село Гуча Гора браниле су се снаге Шесте крајишке НОУ бригаде са три батаљона на линији Гуча Гора — кота 778 — село Почулице. У Бригади је било гада у строју 1.333 борца и руководиоца, 6 противтенковских топова, 15 минобацача, 842 пушке, 114 пушкомитраљеза, 10 тешких митраљеза, 114 аутомата са доста пушчане, минобацачке и артиљеријске муниције. Снаге непријатеља биле су бројно и технички далеко надмоћније од снага Шесте крајишке бригаде. Тако надмоћнијим снагама, непријатељ је отпочео напад 19. јануара 1945. године у 4 часа. Главки удар непријатељ је усмјерио на положаје нашег Другог батаљона према Гучој Гори, а помоћне на положаје Трећег батаљона.

Трећи батаљон посјео је положаје за одбрану у ширем рејону коте 778. Први налет непријатеља на положаје Трећег батаљона претрпио је неуспјех. Међутим, непријатељске снаге које су наступале у правцу Гуче Горе, кроз мање контролисан међупростор између Другог и Трећег батаљона, угрозиле су лијеви бок Трећег батаљона, чији положаји су били донекле истурени у односу на положаје Другог батаљона испред Гуче Горе. У оваквој ситуацији Штаб Батаљона донио је одлуку да извуче једну чету са положаја на коти 778 и оријентише је за дејство у лијеви бок непријатеља који је наступао у правцу Другог батаљона наше Бригаде. Нешто касније, Штаб Батаљона је ојачао исту чету са једним тешким митраљезом и на тај начин је успоставио непосредно садејство између Другог и Трећег батаљона.

У току дана Нијемци су извршили још неколико напада, али су били одбијени. Предвече су двије чете са положаја на коти 778 извршиле противнапад на непријатеља који је покушавао да овлада нашим положајима и у силовитом јуришу одбациле Нијемце у правцу села Брајко-

вићи. Све до иада мрака водила се борба на блиском одстојању. Обе стране покушавале су да снажном ватром задрже противника у лежећем положају на снијегу и да на тај начин умање његову борбену способност.

На снаге Трећег батаљона нападале су неупоредиво јаче снаге непријатеља. Ако се има у виду да смо се бранили на широком фронту и под тешким условима, а исто тако да је Трећи батаљон у строју тада имао свега 255 бораца, 1 тешки матралаз, 2 тешка минобацача, 1 „Дон Бул“, 1 противтенковску пушку, 162 пушке, 21 пушкомитралаз, 17 аутомата, 204 ручне бомбе, онда постаје јасно да се он изванредно добро бранио. Уз максималне напоре и пожртвовање свих бораца и старјешина Батаљона успјели смо да одбијемо све нападе непријатеља и сачувамо положај на коти 778.

Ноћу између 19. и 20. јануара 1945. године по наређењу Штаба Шесте крајишке НОУ бригаде, Трећи батаљон је напустио положај на коти 778 и хитно се пребацио на положаје испред Гуче Горе, на мјесто Другог батаљона који је кренуо на други задатак. Смјени батаљона присуствује замјеник команданта Бригаде, Милан Миљуш, који нам је пружио пуну помоћ за вријеме посиједања положаја, као и касније у току борби. Остао је с нама у Трећем батаљону до завршетка борбе за Гучу Гору. Смјена батаљона извршена је под врло јаким дејством непријатељске артиљеријске, минобацачке и митралаеске ватре. Још док смјена није била ни завршена, непријатељ је прешао у напад и успио је да овлада дијелом наших положаја. Сви наши покушаји да противнападима повратимо изгубљене положаје били су безуспјешни. Тако је одбрана Трећег батаљона на предњем крају одбрамбених положаја била већ у почетку нарушена. Борба је трајала цијелу ноћ и положаји прве борбене линије прелазили су неколико пута из руку у руке. Ноћ је иначе била изузетно хладна, па се није знало шта је теже — одбијати нападе надмоћнијег непријатеља или издржати велику хладноћу. Тешко је било сачувати пушкомитралазе да не замрзну како би могли дејствовати у датом моменту. Борци пушкомитралаесци рјешавали су то сваки на свој начин. Држали су пушкомитралазе под шињелом уз тијело, завијали их у горње дијелове одјеће и сл. Те ноћи Нијемци су уводили наизмјенично своје јединице у борбу, при чему су главне снаге чували за одсутни бој.

Послије сваког затишја борци су констатовали: „Па то нису они што су нападали прије! Друкчије говоре.“ О тој појави извјештавали су командири чета Штаб Батаљона. Штаб Батаљона није им могао дати одговор о каквој се војсци ради. Вјероватно се радило о разним квислиншким батаљонима који су се налазили у саставу њемачких снага. У ишчекивању дана знали смо да нас очекује још тежа борба. Тако је и било. Двадесет првог јануара 1945. године против Трећег батаљона, који је водио борбу пуна 24 часа и био неиспаван и исцрпљен, Нијемци су увели у борбу свој свјеж и одморан батаљон. Непријатељ је нападао уз јаку подршку минобацачке и артиљеријске ватре. Дијелови положаја неколико пута су прелазили из руку у руке. При крају дана морали смо се повући и груписати Батаљон у шири рејон гробља у Гучој Гори. Предвече, Штаб Шесте крајишке бригаде издао је наређење да Трећи батаљон поврати изгубљене положаје. Противнапад је извршен, али без успјеха. Овдје смо први пут извели јуриш на трубни знак са војничком

трубом, коју је Трећи батаљон добио од Штаба Шесте крајишке бригаде неколико дана раније. Када је грубач дао знак (сигнал) борци су уз снажан узвик „Напријед“ кренули у јуриш. Међутим, нисмо успјели. Ноћ се примицала. Рачунали смо да ће нам ноћу бити лакше. Непријатељ, међутим, није мировао ни ноћу између 21. и 22. јануара 1945. године. Наизмјенично је уводио батаљоне један за другим. Трећи батаљон једва је одолијевао нападу непријатеља. Док се борба водила, минери Шесте бригаде минирали су један дио положаја Трећег батаљона потезним минама. Двадесет другог јануара 1945. године рано ујутро Трећи Батаљон добио је наређење да напусти положај код Гуче Горе. Док се Батаљон повлачио, минери Шесте бригаде сачекали су непријатеља да стигне у минирани рејон. Активирали су мине и нанијели непријатељу осјетне губитке.

Са положаја Гуча Гора хитно смо се пребацили у село Пакларево и, по наређењу Штаба Шесте бригаде, запосјели положаје у рејону овог села са задатком да затворимо правце који воде преко планине Влашић за Турбе.

Пуних 48 часова Трећи батаљон је водио тешку и напорну борбу за коту 778 и Гучу Гору. Иако је ова борба заиста била изузетно тешка, чини ми се да ми је теже падала појава нервних напада на десетак бораца. То су били такозвани живчани болесници. Цијелу ноћ поред Штаба Батаљона са положаја на носилима борци су их износили. У агонији су викали, јуришали, псовали и сл. Прикупљали смо их у једну топлу просторију и након извјесног времена долазили су свијести изморени, нерасположени и за извјесно вријеме неспособни за борбу. Живчани напади углавном су захватили млађе борце (око 20 година живота). Иначе су то били веома храбри и борбени младићи.

Кроз борбу и живот у НОБ-и видео сам много случајева живчаног обољења, али ово што сам видео на Гучој Гори за кратко вријеме нисам доживио од 1941. године до ослобођења.

Бранко Балабан

КАКО ЈЕ ЗАРОБЉЕН ШТАБ ЊЕМАЧКЕ БОРБЕНЕ ГРУПЕ „ЕБЕРЛАЈН“

Послије заузимања Травника и завршетка операције „Лавина“ 22. јануара 1945. године, главнина њемачких снага: Сто четврта њемачка ловачка дивизија која је учествовала у овој операцији, повучена је и преко Зенице упућена према Славонском Броду. За одбрану Травника и долине Лашве остављена је борбена група „Еберлајн“ под командом њемачког пуковника, ритера фон Еберлајна. Поред њемачких снага у саставу ове групе налазиле су се и усташке снаге. Укупно је борбена група „Еберлајн“ бројала око 6—7 хиљада војника.

Снаге Четврте крајишке НОУ дивизије, након вишедневних жестоких борби и напуштања Травника, запосјеле су одбрамбене положаје западно, сјеверозападно и југозападно од Травника. Од 22. јануара до 15. фебруара снаге Четврте дивизије практично су се налазиле у дефанзиви и вријеме су искористиле за сређивање јединица, прикупљање

података о непријатељу и за припреме предстојећих офанзивних дејстава, полшвином фебруара, Четврта дивизија је прешла у напад на непријатељске снаге које су браниле Травник и долину р. Лашве. Након тродневних жестоких борби, наше снаге су поново ослободиле Травник, продужиле гоњење разбијеног непријатеља и већ 24. фебруара избиле у долину р. Босне испред Бусоваче и Зенице. Шеста крајишка НОУ бригада избила је тога дана на комуникацију између Жељезничке станице Бусовача и ушћа р. Лашве у р. Босну.

У току ових вишедневних борби, наша обавјештајна служба била је врло активна и успјела је да прикупи доста података о непријатељским снагама које се крећу долином ријеке Босне. Уз помоћ извиђачких група које су активно и стално пратиле кретање непријатељских снага долином ријеке Босне, дана 24. фебруара откривено је присуство блиндираног воза у Жељезничкој станици Бусовачи. Тога дана Седма и Осма бригада нападале су Бусовачу, али нису успјеле да је заузму.

На основу прикупљених података, командант Шесте крајишке бригаде, Милан Миљевић-Миланчић, одлучио је да спријечи извлачење блиндираног воза из Бусоваче. Позвао је команданта Четвртог батаљона, Јапунцу Николу, који се са Батаљоном тог дана налазио неколико часова на одмору. Наредио му је да што прије крене са својим Батаљоном у правцу села Стране на комуникацији између жељезничких станица Бусовача и Лашва и да са ових положаја спријечи повлачење блиндираног воза из правца Бусоваче према Жељезничкој станици Лашва. Дисциплиновано Јапунца је брзо покренуо Батаљон. Са собом је повео групу минера и Топовски вод. Већ око 13 часова 24. фебруара стигао је на одређени положај и са старјешинама извршио командантско извиђање терена испред положаја јединица. Затим је саопштио и одлуку о нападу на блиндирани воз и свим јединицама издао потребна наређења. Командиру Минерског одељења наредио је да под борбеним обезбјеђењем једне чете минира мост на жељезничкој ирузи према Зеници и да га дигне у ваздух када њемачки оклопни воз наиђе пругом од Бусоваче. У моменту заустављања воза, Топовски и Минобацачки вод имали су за задатак да све вагоне буквално прекрију својом ватром.

Њемачки пуковник фон Еберлајн вјероватно ни у сну није сањао да је дошао крај његовог лутања долином ријеке Босне. Кад је његов оклопни воз излазио из једне кривине, учинило нам се да је то теретни транспортни воз, јер су се најприје и појавили такви вагони. Заправо, испред локомотиве су гурана два теретна вагона, па теретни вагон са утовареним тенком, за њим неколико путничких вагона, па блидирани вагон, иза којег је било неколико вагона натоварених артиљеријским оруђима, тенковима, муницијом и намирницама. Све укупно око двадесетак вагона.

Сваки борац у Четвртом батаљону Шесте бригаде добро је знао добијени задатак. Најприје је одјекнула снажна експлозија којом су минери срушили мост испред воза. У провалију су улетила два вагона испред локомотиве, последице чега је композиција била прикована за жељезничке шине испод точкова. За неколико минута Топовско одељење директним погоцима избушило је оклопни дио воза као и остале вагоне. Истовремено је услиједила и концентрична минобацачка ватра, те су њемачки војници са командантом Еберлајном били присиљени да напусте воз и заузму положај иза воза и жељезничких шина. Тада се ми-

нобацачкој ватри придружила митраљеска ватра. Ускоро је услиједио јуриш бораца Четвртог батаљона, који су по зими газили ријеку Лашву приближавајући се њемачком возу. Пуковник фон Еберлајн је у овом безизлазном моменту истакао бијеле заставе и предао се борцима Четвртог батаљона. Заробљено је 28 Нијемаца са њиховим командантом, пуковником фон Еберлајном и његовим сином, који су у овој борби били сви мање или више рањени. Заробљен је 1 брдски и 4 противтенковска топа, 3 тешка и 2 лака минобацача, 7 митраљеза, 9 пушкомитраљеза, 4 оштећена тенка, 1 оклопни аутомобил, 1 радио станица и већа количина муниције и ратног материјала.

Пошто је борба престала, заробљеници су поведени према нашој слободној територији, на коју се могло прећи само газећи ријеку Лашву, јер моста није било. Еберлајн је тражио да му се омогући прелаз преко ријеке, а да се не кваси, напомињући да је стар човјек и да је зима, позивајући се и на међународно ратно право. Командант Шесте бригаде, Милан Миљевић-Миланчић одговорио је Еберлајну: „Када моји борци могу да газе хладну Лашву, то исто може и господин пуковник са својим војницима. Другог начина нема. А међународно ратно право које помињете, господине пуковниче, ми поштујемо када нападамо и када се бранимо, а ви га поштујете само када постанете заробљеник.”

Из записника о саслушању пуковника Еберлајна се види да је на овај терен дошао из Одесе преко Грчке и Македоније. Са собом је водио Шест стотина тридесет девету 51ste пешадијски регименту и, како је изјавио, на овом путу је изгубио неколико батаљона. При саслушању је, поред осталог, изјавио: „... могло би се десити неко велико чудо да ми добијемо рат.”

По завршетку ове врло успјеле акције наши интенданци су, уз помоћ бораца Четвртог батаљона, вратили дио композиције пругом према Травнику и извукли цио плијен на слободну територију.

Перо Вукић

ЈУРИШ БОЛНИЧАРКЕ ЗОРЕ

У другој половини фебруара мјесеца 1945. године ојачана Четврта крајишка НОУ дивизија по други пут је ослободила Травник и гонила разбијеног непријатеља долином р. Лашве према Бусовачи и Зеници, односно према долини р. Босне.

Четврти батаљон Шесте крајишке НОУ бригаде наступао је правцем: с. Путичево — с. Била — с. Букве — Почулица — с. Стране — р. Лашва. У ранијим борбама за Бању Луку, Приједор и Травник, Трећа чета Четвртог батаљона изгубила је два командира. У овој акцији гоњења непријатеља према р. Босни, командир Треће чете био је Никола Вучковић, родом из села Клеваца код Санског Моста. Никола је био веома висок и при томе витког стаса, могло би се рећи за своју висину мршав. Због његове упадљиве висине, борци и старјешине у Чети и Батаљону звали су га „Небесило”. Као борац, био је неустрашив. И поред тога што је у поређењу са осталим борцима био у одмаклим годинама старости, волио је да се упадљиво „кинђури” оружјем и војном опремом.

Преко лећа, груди, рамена и око иојаса увијек је носио подоста упртача, кајиша, фишеклија, бомби и других војничких иредмета (пиштољ, двоглед, командирску кожну торбицу, чутуру, ракетни пиштољ, пиштаљку, аутомат, доста ручних бомби и другог прибора). Капа „титовка“ стајала му је на лијевој страни главе, а на десној страни испод „титовке“ и изиад уха стрчио му је прамен црне косе налик на молерску четку. Са опремом на себи и снопићем разбарушене косе „Небесило“ се посебно поносио, а војничка опрема није му ни при спавању сметала.

Познавајући храброст командира и борбене квалитете бораца и старјешина Треће чете, Штаб Батаљона додијелио је Трећој чети понајтежи борбени задатак и то: да разбије Черкезе у с. Букве, а потом да настави гоњење непријатеља раније одређеним правцем према с. Стране и с. Бакије. (

Када су у рану зору борци Треће чете подилазили првим бункерима и рововима на западној ивици с. Букве, нашао сам се са комесаром Батаљона на лијевом крилу и обојица смо посматрали избијање стрељачког строја Треће чете на јуришну линију. Черкези су се били притајили чекајући да им се стрељачки строј Треће чете што више приближи. Пар минута касније Черкези отворише изненадну и јаку ватру. Изненађена јаком вратром, а и због губитака, Чета се повукла низ падину назад. Испред непријатељских бункера на тридесетак метара остала је на снијегу да лежи болничарка Треће чете, Муњиза Зора, а позади Зоре „Небесило“. Зачућен тако брзим и изненадним повлачењем Чете, „Небесило“ је подигао главу и погледао час према Чети, а час према болничарки Зори, питајући се због чега се и Зора није повукла са Четом. И у том његовом размишљању, прије него што је одлучио шта да ради, чуо је продоран глас болничарке Зоре: „О, Небесило, небеса ти твоја, враћај Чету и јуриш напријед!“ Тако Зора подвикну командиру, а командир борцима и старјешинама Чете. Чета се брзо створила на јуришном положају, а Зора је већ бацала ручне бомбе на непријатељски бункер. Тако је, захваљујући храбрости и иницијативи болничарке Зоре, „Небесило“ донио брзо одлуку, а његова Чета, уз подршку Пратеће чете Батаљона, прешла поново у јуриш, овладала непријатељским положајем заузела с. Букве и продужила гоњење разбијеног непријатеља одређеним правцем.

По звршетку гоњења борци и старјешрте Треће чете, а и сам командир „Небесило“, причали су о подвигу болничарке Зоре. Одали су јој пуно признање због тога што им је у тој акцији свима освјетљавала образе, и на првој четној конференцији болничарка Муњиза Зора предложена је да се одликује Орденом за храброст.

Никола Јапунца

НАГІАД НА КАКАЊ

Концем марта 1945. године батерија противтенковских топова Артиљеријског дивизиона VI Бригаде кренула је са осталим јединицама у напад на Какањ. Батерија је имала два противколца и два флака. Све то и муниција морало сетоварити на коње, јер је пут био тешко про-

ходан. На много мјеста моралн смо и коње да иодуииремо да се не преврну. Када смо стигли више Какња, гледали смо га као са неба. У сумрак почели смо да се спуштамо ка варошици. На једном малом платоу поставили смо флакове. Ја сам остао са водом флакова, а командир Батерије, Обрад Црномарковић, налазио се код топова. Отпочела је борба. Код нас је дошао командант Бригаде, друг Миланчић Миљевић, да прати борбу. Флакови су тукли бункер на десној обали ријеке Босне. Из батаљона јавише да се од блиндираног воза не може напредовати. Командант каже: „Јокићу, иди доле и топове довуците у стрељачки строј и удри те блиндирани воз.“ Брзо сам сјурио доле, пронашао командира и пренио му наредбу. Топови су брзо догурани. Воз је уништен. Наше снаге су ослободиле мост. У зору су опколиле бункер од бетона. Ја сам се вратио код флакова. Већ се разданило. Видјело се као на длану како наши батаљони држе чврсто обруч око бункера. Непријатељ је обасут убитачном ватром из свих оружја и оруђа. Флаковима су тукли пушкарнице на бункеру и по свјетлећим мецима се видјело да добро гађају. Негдје око подне зликовци почеше да искачу из бункера, али не да се предају, већ да бјеже. Наши их не туку јер су они трчали према нама. Кад су видјели гдје су, избезумљено су почели да бјеже на другу страну. Чули су се гласови наших бораца: „Држи га, не дај му тамо!“

Триво Јокић

НЕКОЛИКО РАТНИХ ДАНА У ШЕСТОЈ КРАЈИШКОЈ НОУ БРИГАДИ

Почетком 1945. године постављен сам на дужност замјеника команданта Шесте крајишке НОУ бригаде. Од раније сам слушао о великим успјесима ове прослављене крајишке Бригаде у борбама око Приједора, Санског Моста, Босанске Крупе, Бихаћа, Бање Јуке, Босанског Петровца, Травника и других мјеста. Познавао сам и мањи број старјешина ове Бригаде.

У вријеме мог постављења на ову дужност, налазио сам се са Групом батаљона Четврте крајишке НОУ дивизије на десној обали ријеке Босне на дужности замјеника команданта Групе. Због тога се нисам могао одмах јавити у Штаб Шесте бригаде на моју нову дужност. Посљедних дана марта 1945. године главне снаге Петог корпуса прешле су са лијеве на десну обалу ријеке Босне у рејону Какња. Група батаљона обезбиједила је мостобран главним снагама Корпуса у току прелаза на десну обалу ријеке Босне.

По преласку Шесте крајишке НОУ бригаде преко Босне и ослобођењу Какња, њен Први батаљон прикључио се својој Бригади, а исто тако и остала два батаљона својим бригадама. Тада сам се јавио Штабу Шесте крајишке НОУ бригаде на дужност. Бригада је одмах, по преласку ријеке Босне и ослобођењу Какња, продужила покрет према Сарајеву да би учествовала у ослобођењу главног града Босне и Херцеговине.

У ослобођеном Сарајеву, Бригада је остала неколико дана на одмору и обезбеђењу реда у граду. Учествовала је такођер и на војној

паради организованој поводом ослобођења града. У току боравка у Сарајеву, боље сам се упознао са друговима из Штаба Бригаде, у коме су се налазили: Миланчић Миљевић — командант Бригаде, Свето Алексић — политички комесар, Саво Поповић — помоћник политичког комесара, Мирко Симић — начелник Штаба, Анђелка Тубин — референт санитета и Којица Вулин — интендант Бригаде. Исто тако упознао сам се и са више другова и другарица из приштапских јединица Бригаде.

Пошто се одморила, попунила људством и материјалом, Бригада је после неколико дана кренула преко Бусоваче, Травника, Бање Луке, Приједора и Цазина у правцу Карловца, гдје је стигла негдје пред крај априла мјесеца.

За ослобођење Карловца, Бригада је водила неколико дана врло жестоке борбе. У тим борбама учествовале су и остале снаге наше Четврте дивизије, као и још неке снаге наше Друге армије. Након шестодневних борби, Бригада је 6. маја ушла у Карловац. Већ 8. маја продужила је покрет на територију Словеније, гдје је водила посљедње борбе за ослобођење наше земље. Од доласка у Бригаду, а нарочито у периоду врло тешких борби код Карловца и у Словенији, имао сам прилику да видим и упознам многе јунаке — борце и старјешине ове у рату прослављене Бригаде, којих се још и данас радо сјећам. Неке од њих, чија имена сам запамтио, поменућу овдје.

Из првог батаљона:

Шушњица Лазар — командант Батаљона, Тома Раковић — замјеник команданта Батаљона, Вељко Богуновић — помоћник политичког комесара, Марић Зора — референт санитета, Чамбер Богдан — обавјештајни официр Батаљона, Јово Папрић — интендант Батаљона, Беслаћ Гојко — командир Прве чете, Мајкић Милутин — политички комесар Прве чете, Адамовић Бранко — замјеник политичког комесара Прве чете, Перо Вучковић — командир Друге чете, Драгић Миле — политички комесар Друге чете, Вранковић Буро (погинуо на Карловцу) — замјеник командира Друге чете, Грбић Душан — командир Треће чете, Турчинхоџић Елмаз — политички комесар Треће чете.

Из Другог батаљона:

Врућинић Вељкина — командант Батаљона, Родић Бошко, звани Черчил — политички комесар Батаљона, Суботић Стојан — замјеник команданта Батаљона, Врањеш Бране — замјеник политичког комесара Батаљона, Вокић Стоја — референт санитета Батаљона, Бусолаџић Илијаз — интендант Батаљона, Вукић Перо — обавјештајни официр Батаљона, Османчевић Осман — командир Друге чете, Ступар Михаило — политички комесар Друге чете, Букић Буро — командир Треће чете.

Из Трећег батаљона:

Балабан Бранко — командант Батаљона, Мухић Владо — политички комесар Батаљона, Стојнић Тихо — замјеник политичког комесара Батаљона, Соивић — Маричић Марија — референт санитета Батаљона, Пре-

дојевић Тодо — обавјештајни официр Батаљона, Кубет Владо — интендант Батаљона, Бранковић Бранко — командир Прве чете, Тубин — политички комесар Прве чете, Бабић — командир Друге чете, Кургуз Милош — политички комесар Друге чете, Тринић Перо — командир Треће чете, Прошић Стојан — политички комесар Треће чете.

Из Четвртог батаљона:

Гарача Никола — командант Батаљона, Зорић Богдан — помоћник политичког комесара Батаљона.

Из Артиљеријског дивизиона:

Радић Душан — командант Дивизиона, Давидовић Бране — политички комесар Дивизиона, Бокан Душан — замјеник команданта Дивизиона и Котур Љубица — референт санитета Дивизиона.

Знам да сам споменуо исувише мали број другова и другарица. Свим осталим борцима и старјешинама Шесте крајишке НОУ бригаде, који су се у то вријеме налазили у Бригади, а нисам их овдје споменуо, извињавам се. Они нису мање заступили да их споменем. Вријеме је, међутим, учинило своје и многим сам имена заборавио.

Врло кратко вријеме провео сам у Шестој бригади, али се увјек и са посебним задовољством сјећам тог времена, другарства и пријатељства и несебичности који су постојали у Бригади.

Буро Милиновић

САРАЈЕВО — БЕРЛИН

Послије ослобођења Сарајева 6. априла 1945. године, јединице Шесте крајишке НОУ бригаде размјестиле су се по граду, са задатком обезбјеђења важних привредних објеката и одржавања реда. Први батаљон смјестио се у Трумбића улицу, Други код Градске пиваре, Трећи у Јајце касарну и Четврти код Катедрале, док су остале снаге биле на Кошеву.

Поред обезбјеђења објеката, борци и старјешине прикупљали су плијен, хватали заостале непријатељске војнике, вршили оправку одјеће и обуће, а Извијачка чета са обавјештајним официрима трагала је за заосталим непријатељским војницима и њиховим доушницима.

Није се знало колико ће се остати у Сарајеву. Вијест је процурила међу борце да остајемо дуже вријеме као посадна Бригада. Политички руководиоци говорили су својим борцима да има још добар дио наше домовине под окупацијом страних трупа, да ћемо га послје краћег одмора гонити из наше земље, све до Берлина.

Послије седмодневног боравка у граду и нама необичног живота, борци су се добро одморили и нахранили. Почела је и припрема за параду. Требало је послје ослобођења Сарајева одржати масовни народни збор грађана Сарајева и јединица које су га ослободиле.

-нзт Послије врло усијешно изведене параде, једиинце Шесте крајишке ЦДУ бригаде свечано су напустиле Сарајево, уз срдачаи испраћај Сарадшја. У Бригади се налазио већи број мобилисаних бораца из СарајфрјЗ, који су се брзо уклопили у нову средину.

Покрет је извршен 16. априла око 16 часова, када је почело са укрцавањем у отворене жељезничке вагоне. Возом смо се превезли од Жел»езиичке станице Сарајево до Жељезничке станице Високо. Међу борцима је владало велико расположење, орила се пјесма у свим вагосвирале су хармонике и гитаре младих Сарајлија. На вагонима и локомотиви биле су исписане паролe, међу којима су „Правац Берлин" или „Сарајево — Берлин". И војно-политичко руководство је за вријеме боравка у Сарајеву говорило како се непријатељ из наше земље мора што прије истјерати и гонити све до Берлина.

-ипс Само што смо стигли на Жељезничку станицу Високо, наређено је Ш се јединице искрцавају, пошто воз даље није могао. Тад су се чуле разне приче и шале на рачун кратке вожње. Само прије десетак дана ми смо пругу порушили па сад, нормално, опет морамо ићи пјешнице. Д<ж су се формирале колоне за покрет, успут се почело нагаћати куд шоћемо кренути када доћемо до Бусоваче — да ли према Травнику или према Добоју долином ријеке Босне? Многи су жељели да кренемо ка Тр&внику, јер тад би вјероатно прошли, на путу за Берлин, негдје ближе наше Босанске Крајине, родног краја многих бораца наше Бригаде.

Стигли смо у Витез, Хан Компанију и Крушчице, нама добро позмјеста, гдје смо и заноћили. Зеница је већ била ослобођена, тако да у близини нашег коначишта нема непријатељских снага. Сјутрадан рано наставили смо покрет према Травнику и Турбету. Поново се заорила пјесма бораца, јер су већ били сигурни да иду према Босанској Крајини. Борци и старјешине препричавали су доживљаје из покрета и борби током петомјесечног боравка на овом терену. Заноћили смо код језера иза Јајца. Обезбеђење је било уобичајено. Осјећао се замор од дужег марша. Ја сам из Сарајева кренуо са бициклом, од којег се нисам ода&јао све до 13. маја. Док би ја био на задатку, бицикл су возили курири или коморције. Захваљујући бициклу, ја практично нисам ни осјетно неки умор у току овог марша.

нНз Наредног дана, 19. априла, кренули смо ка Мркоњић Граду и у Ф&ћу Подбрду заноћили. Поново су почеле да се шире разне вијести међу борцима, разне жеље и нагаћања којим ће се правцем даље, који јр то најкраћи пут до Берлина, поготово што је ту била раскрсница путева према Петровцу и Бањој Луци. Чуло се да у Бањој Луци има још непријатељских снага, а у Босанском Петровцу их нема. Преовладала су мишљења да је нормалније да идемо на Бању Луку и наставимо гоњење непријатеља из наше Басанске Крајине. Посебна радост је настајЩ^када се сазнало да су обавјештајци и Извиђачка чета кренули раше ка Бањој Луци, што је био знак да и остале јединице крећу тамо. Оејећало се посебно задовољство међу борцима да и трећи пут окушају бој са непријатељем у Бањој Луци.

,втс Током сјутрашњег дана био сам са групом извиђача близу Бање Луке и сазнао да је непријагељ напустио град, не сачекавши Крајишсе да још једном са њима подијеле мегдан. Истог дана 22. априла наше јединице су ушле у ослобођену Бању Луку. Размјестили смо се у

675.

Бојића Хаиу Петрићевцу и Буцаку. Није се имало времена за обилазак града и тврђаве Каштел коју Крајишници нису могли освојити септембра 1944. године. Морали смо се припремати за даљи покрет, јер непријатељ више не прима борбу већ бјежи испред наших јединица, а нама је да га што више уништимо и заробимо на тлу наше домовине.

Старјешине су добиле распоред даље маршруте. Од Бање Луке до Приједора опет смо се превозили жељезницом. И на овој линији превоза до Приједора, јединице наше Бригаде сакупили су се у Љубрју, а потом кренуле ка Јасеници, гдје су стигле 25. априла око 22 часа и ту зановиле и наредног дана одмарале. Већ сутрадан, око 03 часа уследио је покрет правцем Гудавац — Босанска Крупа, гдје смо зановида. Од Приједора до Босанске Крупе прођосмо кроз подгрмечка села многи борци и руководиоци искористили су прилику да се сврате до својих породица. Неки од њих су се последњи пут видјели са својима, карловачка операција те била јако тешка и узела нам је доста старих подгрмечких бораца. Покрет је настављен у најбољем реду. У току 28. априла прошли смо поред Цазина и кретали смо се даље по нама непознатом терену. Стигли смо у Раштеле и Раковицу, гдје нас је хватило јако невријеме и ирислило нас да се зауставимо и занови. Наредног дана 29. априла у 08 часова наставио се покрет. Све више смо вјеровали да парола „Сарајево — Берлин“ није само парола, смо се кретали све даље на запад и све ближе Берлину. Прођосмо у правцу Слуња. Примиштје, Примишљански трг и око 22 часа стигосмо у село: Илићи — Бојанићи и ту зановисмо. Међу борцима су се новино могла чути разна нагађања о даљем ишту. Неки су говорили да идемо према Загребу, а неки да идемо према Карловцу.

Већ петнаести дан маршујемо и превалили смо око 650 км, а нигдје се не сукобисмо са непријатељем. Питали смо се шта је са непријатељем и да ли можда није већ напустио нашу земљу. Ова размишљања брзо су ишчезла. Њемачко-усташке снаге, нашој Бригади добропознате из четврте офанзиве, десанта на Дрвар, Травника и других ТФ-ста, са којима смо у току рата водили тешке борбе, дочекале су испред Карловца на добро утврђеним висинама.

Кренули смо у борбу. Овог пута били смо далеко јачи, боље наоружају. Непријатељ се грчевито борио. Пет дана и пет ноћи трајала је крвава борба. Њемачко-усташке снаге биле су поинуђене да напусте Карловац, последње јаче упориште које је штитило одступнику главним снагама из правца Загреба.

Местог маја Крајишници су наставили у маршевској колони на непријатељским снагама ка западу у правцу Кршког, и после мањих седмодневних борби зауставили се изнад Цеља, гдје смо доживјели и иштулацију фашистичке Њемачке.

Перо Вукић

ЈТШ

[ДВ8

БОРБЕ ПРВОГ БАТАЉОНА У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА КОД КАРЛОВЦА И У БРЕЖИЧКО—КРШКОЈ КОТЛИНИ

Ј. М

Послије напорног марша од Бање Луке преко Приједора, Босанске Крупе, Цазина и Слуња, отпочео је напад Четврте крајишке НОУ

Ш

дивизије на непријатељску одбрану Карловца у зони између р. Коране и Мрешнице.

Непријатељ је у зони напада Четврте дивизије организовао одбрану са предњим положајима на линији с. Сучевићи — с. Перјасица Горња — с. Својићи — Гоћешко брдо.

Одбрана је била организована по дубини са неколико узастопних положаја. Нарочито је добро непријатељ био организовао одбрану на брду Виница (триг. 321), на коме се налазила посљедња одбрамбена линија јужно од Карловца.

Четврта дивизија отпочела је напад 30. априла ујутро и у току дана није имала већих успјеха. Шеста бригада, која се налазила у резерви, уведена је у борбу 1. маја ујутро око 10.30 часова у рејону с Перјасица Горња.

Први батаљон отпочео је напад на линији с. Периновићи — к. 245 — с. Милинковићи, са задатком да по пробоју предњих непријатељских положаја продире на правцу к. 245 — Стражбеница — с. Вијенац — с. Церовац — Реница — Криж — Виница.

Послије кратке артиљеријске припреме, 1. маја у 9.30 часова, Батаљон се привукао на јуришне положаје. На дати знак отворена је паклена ватра, а затим је услједио јуриш. Њемачке снаге из ровова са аутоматским оружјем и бомбама спријечили су јуриш наших чета. У току једног сата борбе поновили смо неколико јуриша, али без успјеха. На другом јуришу погинуо је замјеник командира Друге чете, друг Буро Вранковић, и десетар Кременовић. Због неуспјелих јуриша, Штаб Батаљона рокира снаге Батаљона источно од к. 245 и убацује Трећу чету и на тај начин пробија одбрану. Овај успјех Треће чете омогућио је да се остале снаге Батаљона убаце у борбу. Појава наших чета источно од коте приморала је непријатељске снаге да напусте к. 245 и да се повуку на сљедеће положаје. Падом к. 245 омогућено је осталим батаљонима Бригаде да крену у напад. Заробили смо свега 4 непријатељска војника. Одбрана је била солидно организована. У тој борби имали смо 18 погинулих другова.

Другог маја 1945. године у раним јутарњим часовима Батаљон је продужио напад, сламао узастопне отпоре непријатеља и истог дана увече стигао у подножје брда Виница (триг. 321). Трећег маја отпочео је напад на непријатељске утврђене положаје на Виници. Услједио је јуриш за јуришем, и то са једне и друге стране.

Жестока борба за Виницу главних снага Шесте крајишке бригаде, у којој је учествовао и Први батаљон, продужила се 3 дана уз обострано велике губитке. Брдо Виница ирелазило је за то вријеме најмање десет пута из руку у руке.

Петог маја послије подне главне снаге Бригаде нападале су непријатеља на одсјеку између с. Стефанци и брда Виница са задатком да што прије избију на р. Мрежницу у рејону М. Шварће и сјеверно (позади) Винице.

Први батаљон добио је задатак да блокира непријатеља на Виници и да активним дејством спречава непријатељске противнападе са Винице на главне снаге Бригаде. Батаљон је такођер добио задатак да у повољном моменту разбије непријатеља на Виници и потјера га.

У посліјеподневним часовима дошло је до више окршаја између Батаљона и непријатеља на Виници. Смјењивали су се јуриши Батаљона са противјуришима непријатеља. У тим јуришима борци Првог батаљона били су остали без муниције, па је пред вече Штаб Батаљона хитно затражио од Штаба Бригаде муницију. И прије него што је муниција пристигла услиједио је нови њемачки противнапад. Дошло је до борбе „прса у прса“ с ножем на пушци, у којој је захваљујући одлучности и храбрости бораца и старјешина Батаљона њемачки прогивнапад одбијен. Том приликом храбро је погинуо командир вода Шаравања Марко.

Муниција је пристигла, а нама се журило да што ирије непријатеља збацимо са положаја и продужимо напад према р. Мрежници. Да би извршили задатак, одлучили смо да, од изабраних бораца, на челу са замјеником командира Чете, првоборцем Душаном Поповићем, формирамо ударну групу бомбаша у јачини око 50 бораца. Задатак групе је био да се привуче што ближе непријатељским рововима и да их нападне. У томе су потпуно успјели. Том приликом је тешко рањен вођа ударне групе, друг Душан Поповић.

Када је ударна група пробила и освојила то узвишење, хитно смо убацили остале чете у борбу, искористили пометњу код непријатеља и наставили гоњење непријатеља све до р. Мрежнице, гдје смо избили негдје пред зору 6. маја.

Послије ослобођења Карловца, Батаљон креће усиљеним маршем преко Жумберка у правцу Церкље — Кршко. Из покрета извршили смо напад на мост на р. Купи. Због јаке непријатељске одбране на лијевој обали ријеке Купе напад Батаљона је одбијен. Поновни напад извршен је уз нашу артиљеријску припрему. Успјели смо ослободити мост неоштећен, што је омогућило да се остале снаге Бригаде из покрета не сметано пребаци на лијеву обалу Купе. За прелаз осталих снага, створили смо мостобран. Настала је неописива радост код бораца што су прешли на територију Словеније. У овако повољно створеној ситуацији, Батаљон је добио задатак да се што прије пребаци преко аеродрома Церкље источно од села Лесковац, и у захвату цесте избије у рејон Кршког, да овлада мостом и да обезбиједи несметано пребацивање осталих снага на лијеву обалу Саве. Настављајући борбе кроз Церкље и преко аеродрома, заплијенили смо неколико оштећених авиона и комплетну противавионску одбрану топова 20 мм. На јачи отпор Нијемаца наишли смо у рејону раскрснице путева Церкље — Кршко — с. Лесковац — Кршко. Нијемци су покушавали да спријече продор Батаљона ка мосту, како би се њемачке колоне пребациле на лијеву обалу Саве.

Док су се чете привлачиле према поменутој раскрсници, на лијевом крилу Батаљона од села Лесковца појавила се једна њемачка колоне у јачини батаљона и журила да нас спријечи. Да би их онемогућили, наредио сам командиру Пратећег вода Батаљона, другу Раду Орловићу, да постави минобацаче за дејство. У непосредној близини у рову нашао се против авионски топ 20 мм напуњен реденицима. Ускочио сам у ров, нанишанио у правцу колоне и отворио рафалску ватру. Нијемци су се разбјежали. Помогли су и наши минобацачи. Док се ово дешавало, на цести се појавио један њемачки официр, који је наводно тражио преговоре. Пошао сам према њему, а пошто њемачки ништа ни-

сам знао, узео сам једног војника за иреводиоца. Када смо му иришли почели смо преговоре. Шваба је поставио питање шта желимо. Рекао сам да без одлагања нареди јединици предају. Одговорио је да то не смије да уради и да он има наређење, ако мора, да се преда једино Англоамериканцима. Одговорио сам да овдје нема Анлоамериканаца и да је овдје НОВ. У то су стигли наши војници и разоружали њемачког официра. Дошао је и командант Бригаде, друг Миланчић, и наредио да са Батаљоном кренемо према мосту и да га по сваку цијену ослободимо и сачувамо. Трчећи смо стигли на око 300 метара од моста. Иза неког жбуња појави се њемачка група војника наоружана аутоматским оружјем, и када су нас примијетили одмах заузеле борбени положај. Наредио сам командиру Треће чете, другу Грбић Душану (Писмени) да одмах издвоји један вод и упути га на обалу Саве, да зађе неирјатељу иза лећа и да га разоружа. У исто вријеме једна њемачка колона се спуштала низ падину према мосту. Да би је зауставили, издвојио сам око 10 пушкомитраљеза и наредио да изврше рафалску паљбу изнад њихових глава. Тог момента, колана је стала и ми смо већ стигли на мост. Преко војника тумача питали смо једног вишег официра да ли је мост миниран. Одговорио је да није. Ми им нисмо вјеровали, па смо их задржали при Штабу Батаљона под пријетњом да ће бити ликвидирани уколико лажл/. Наставило се разоружање колоне, а истовремено смо тражили од Штаба Бригаде да нам пошаљу минере. Пошто су минери стигли и установили да мост није миниран, Батаљон се пребацио на ли-1*су обалу Саве и пресекао колону непријатеља која се кретала од Загреба према Севници. Продужили смо покрет и навечер избили у рејон Севнице.

Заплијенили смо огромну количину ратног материјала и заробили велики број непријатељских војника и официра.

ЈТазар Шушница

СКИНУО САМ И ЗАПЛИЈЕНИО УСТАШКУ ЗАСТАВУ

Од 1. до 6. маја 1945. године, Шеста крајишка НОУ бригада водила је жестоке борбе на правцу Слуњ — Карловац између Г. Перјасице и Карловна. Нарочито жестоке борбе водила те Бригада за брдо Винош/, на коме су се налазили посљедњи одбрамбени непријатељски положаји. Ђужно од Карловца.

Петог маја 1945. године добио сам задатак од команданта Другог батаљона, Вељка Врућинића, да са водом идем у извићање непријатеља на брду Вииипа. Дао и је задатак куда да се привлачим и приближим јнто ближе непријатељском положају, а потом да иззијестим о свему што будем видио и дознао. Иако је био дан, са водом сам неопажено пришао сасвим близу непријатељу, у чему ми је помогла густа магла.

Пошто смо се маскирали, послао сам курира да обавијести команданта Батаљона о мјесту гдје се налази вод и о положашма непријатеља. Курир се није вратио и нисам знао шта даље да радим. Командир мо*е Друге чете, Ковачевић Драго, није знао ништа о мом задатку. Пошто нисам добио никакво наређење, а водиле су се борбе у другим

правцима, ја сам са водом и даље чекао иа једној чуки. У мојој непосредној близини стајале су 3 усташе и пушили цигарете, а поред њих се вијорила усташка заставица на једној мотки. Жеља ми је била да заплијеним усташку заставицу, па сам двојици митраљезаца рекао: „Видите ли, момци, ону усташку заставицу? Да нам је како да је заробимо, то би био успјех!“ Одмах су се сложили са мојим приједлогом. Ја сам им рекао да добро нишане и када им дам знак, да отворе јаку ватру. Кренули смо на јуриш, уз брзу паљбу и бацајући бомбе. Сва тројица усташа су погођена и пала мртва. Остале усташе које су се налазиле у близини, почели су бјежати. У том јуришу заробили смо 18 усташа. Док су их моји борци разоружавали и везивали, а пушкомитраљесци и даље тукли оне који су бјежали, ја сам се привлачио и у неколико скокова дошао до усташке заставице и скинуо је. Приликом скидања усташке заставице непријатељски војник је пуцао на мене. Један метак ме је погодио у панталоне и срећом, нисам рањен, а два су метка погодила у мотку на којој је била усташка заставица. И у тој борби ликвидирали смо више непријатељских војника, док на нашој страни није било погинулих. Само нам је један друг, Кајтаз Вукашин, рањен од непријатељског минобацача. Рањеника смо превили и оставили поред једног дрвета да лежи док се ми не вратимо. Рекли смо му да се не плаши, јер га нећемо оставити. Тако је и било.

Код усташких положаја било је везано и једно магаре. Заробљене усташе везане смо повели, а на магаре натоварили заробљено оружје, муницију и бомбе. Пошто смо успјешно извршили задатак, кренули смо са плијеном према Штабу Бригаде. Рањеног друга водио сам испод руке. Када смо дошли до Штаба Батаљона и Бригаде, рапортирао сам шта сам учинио, а плијен предао. Командант Батаљона и командант Бригаде су ми лично честитали на овом успјеху. Након извјесног времена, наишао је мој командир Чете, Драго Ковачевић. Питао ме је гдје сам био. Видио сам да је љут. Одговорио сам му да сам био на специјалном задатку који сам добио од команданта Батаљона. Он ми је рекао: „Какав је то задатак без мога знања?“ Ја сам му само показао руком на усташе и остали плијен, као и на усташку заставицу и магаре које сам заробио. Магаре је још стајало натоварено. Он се одмах орасположио, па смо се пољубили. Командир ми је био јако добар човјек. Добар и као борац и као старјешина. Добро смо се слагали и цијело вријеме рата били смо заједно.

Рајко Бурић „Рођени“

ШЕСТА КРАЈИШКА БРИГАДА У БОРБАМА ЗА ОСЛОБОБЕЊЕ КАРЛОВЦА И У КРШКО—БРЕЖИЧКОЈ КОТЛИНИ

Десетак дана након ослобођења Сарајева, Шеста крајишка НОУ бригада кренула је правцем: Сарајево — Високо — Травник — Јајце — Мркоњић Град — Бања Лука. Од Бање Луке, Бригада је продужила правцем: Приједор — Љубија — Српска Јасеница — Босанска Крупа — Цазин — Тржачка Раштела — Раковица — Слуњ — с. Примишље. Цијели овај марш изведен је у беспрекорном реду. Од Бање Луке до Љу-

бије, Бригада је пребачена возом, а од Љубије до Примишља ијешке. Из Љубије је Бригада кренула 26. априла, а већ 29. априла била је у селу Примишље (15 км сјеверозападно од Слуња), преваљујући дневно око 40 км.

Карловад је био врло јако непријатељско упориште са спољном и унутрашњом одбраном. То је била врло важна карика у систему одбране непријатеља. Њена улога је била да штити Загреб од југозапада, а уједно да спријечи или успори избијање наших снага у долину ријеке Саве сјеверозападно од Загреба, пошто се овим правцем непријатељ повлачио из Загреба на сјеверозапад према Аустрији.

У оперативном плану за ослобођење Карловца, Четврта крајишка НОУ дивизија је добила задатак да што прије ликвидира сва непријатељска упоришта између ријеке Коране и ријеке Мрежнице и да продре у доњи ток ријеке Мрежнице од ушћа до с. Дуга Реса.

На том одсјеку непријатељ је на дан 30. априла запосјео и припремио за одбрану линију (карта 1:100.000 лист „Карловац“) с. Сучевићи — к. 200 — с. Горња Перјасица — к. 230 (Св. Илија) — с. Својић — к. 231 — к. 277 — р. Мрежница.

Непријатељске снаге на том одсјеку биле су: Сто четврта њемачка ловачка дивизија, а касније у току борби она је појачана снагама неких батаљона из Другог и Четвртог пука њемачке полиције, као и мањим снагама усташа.

За нашу Четврту дивизију била је непријатељска Сто четврта дивизија (Седамсто двадесет четврти и Седамсто тридесет четврти путогари познаник. Знали смо се из борбе око Травника и Зенице.

За први дан борби око Карловца 30. априла, Штаб Дивизије направио је сљедећи распоред: десно на дијелу фронта р. Корана с. Сучевић — Г. Перјасица укључно нападала је Осма крајишка НОУ бригада. Лијево на дијелу фронта с. Г. Перјасица искључно — ријека Мрежница нападала је Једанаеста бригада. Десно од Четврте дивизије, нападале су снаге Десете дивизије, а лијево снаге Треће дивизије. Шеста крајишка НОУ бригада се налазила у дивизијској резерви на просторији с. Полој — заселак Павићи.

У току првог дана борби, непријатељ је био потиснут на сјевер само за један километар, па је Штаб Дивизије донио одлуку да се у току 1. маја убаци у борбу и Шеста бригада.

Ту одлуку Штаба Дивизије, борци и руководиоци Шесте бригаде дочекали су са великим одушевљењем. У славу 1. маја борци су окитили зеленилом и себе и своје оружје, те у зору кренули из села Полоја у правцу Горње Перјасице и даље на положаје. У колони су се могла видјети позната лица старих другова, прекаљених бораца Шесте бригаде измијешаних са много нових бораца из Сарајева и других мјеста кроз која је Бригада прошла и којима ће ово бити прва борба. Сви су клицали 1. мају и нашој Партији, спремни да прославу празника рада обиљеже новом побједом.

Бригада је за напад добила централни дио фронта у распореду Дивизије и отпочела борбу са два батаљона (Први и Трећи), а касније у току дана увела у борбу и остала два (Други и Четврти). Развила се огорчена борба. Непријатељ је грчевито држао своје положаје и активно се бранио ирмењујући противнападе уз подршку артиљерије и тен-

кова. Наши борпи су неуморно јуришали потпомогнути артиљеријом. Пјешадија је у таласима (можда у сувише густом распореду) упорно освајала један положај за другим. Нарочито су ми остали у сјећању јуриши наших бораца на непријатељски положај безимена шума сјеверно од с. Својића на сектору Трећег батаљона. Правовремена и правилна употреба резерве поколебала је непријатеља и он је био приморан на повлачење на друге прихватне положаје 6—7 км у дубини (сјеверније).

Само тог дана, тј. 1. маја убијено је 176 непријатељских војника, рањено 198, заробљено 10, заплијењено 10 топова, 3 камиона, 10 пуш-комитраљеза као и друге опреме. Оштећена су и заплијењена 2 тенка.

Било је губитака и на нашој страни: 43 погинула и више рањених.

Другог дана (2. маја) жестоке борбе су настављене, али непријатељ, иако нојачап, није успио да заустави надирање наших снага. Једна за другом падале су непријатељске утврђене тачке: к. 211, к. 214, к. 227, к. 169, с. Лесковац, Криж, к. 215, с. Бошт, к. 212. Непријатељ се зауставио на раније припремљеним положајима уже одбране Карловца на вису Виница (к. 321) око које су почеле тешке борбе.

Трећег маја настављене су тешке борбе за вис Виница, који је неколико пута прелазео из руке у руку. Десета дивизија форсирала је ријеку Купу и обухватила Карловац са истока. Осма бригада, из састава Четврте дивизије, помјерила се удесно преко ријеке Коране и преузела положаје које је држала Десета дивизија. Други батаљон Шесте бригаде (4. маја у 4 сата) преузео је положаје Осме бригаде: к. 191 — с. Загреб — с. Пољице.

На дан 5. маја, непријатељ је према Четвртој дивизији држао следеће положаје: Каменско — Стрекавац — к. 168 — с. Гољаки јужне падине к. 128 — Виница (к. 321) — с. Бишћан.

Шеста бригада добила је задатак да се уклони правцем к. 128 и к. 201 и да ликвидира упоришта на поменутим котама, остављајући истовремено јак застор према Виници. Задатак Бригаде такође је био да по ликвидацији к. 201 избије на р. Корану јужно од к. 113 — с. Мала Шварча, стварајући јак мостобран на сјеверној обали р. Мрежице. Једним батаљона постављеним јужно од к. 321, Бригада је имала задатак да спречи испад непријатеља са к. 321 у лећа наших јединица.

Бригада је добијени задатак врло успјешно извршила користећи искуство из борби које су вођене задњих дана и отклањајући уочене недостатке. Овдје је нарочито дошла до изражаја иницијатива командног састава у извршењу замисли Штаба Дивизије. Снаге Другог, Трећег и Четвртог батаљона, потпомогнуте артиљеријом, пробијале су ову задњу препреку непријатеља. Непријатељ је у 19 часова био коначно присиљен на одступање и са к. 321, кључне тачке у одбрани Карловца. Наше снаге гониле су непријатеља који је у повлачењу уништио мостове преко ријеке Мрежнице. То није зауставило наше борце. У ранијим борбама заплијењени гумени чамци овдје су одлично искоришћени за пребацивање пјешадије. Исте ноћи 5/6. маја Бригада је прешла преко р. Мрежнице и ујутро 6. маја, гонећи разбијене заштитне дијелове непријатеља, ушла у Карловац.

Шестог маја, тачно мјесец дана након ослобођења Сарајева, славили смо ову велику побједу. Шеста бригада је у овој тешкој борби час-

но испунила свој задатак и оправдала повјерење које је у њу имало наше руководство.

У ослобођеном Карловцу Бригада је задржана као посада 6. и 7. маја. Осмог маја, Бригада је са сва четири бљатаљона и артиљеријским дивизионом кренула из Карловца преко Жумберка до села Стојдрага, гдје је стигла 9. маја у 7 часова.

Непријатељ се непосредно пред долазак наших снага повукао у правцу долине ријеке Крке. Заједно са њемачком војском отишли су и Нијемци звани „Кочевери“ које су хитлеровци населили у та словеначка села, у куће и на имања оних Словенаца које су са свог огњишта протјерали у логоре или у избјеглиштво у Босну и Србију.

Попаљена устаничка села на Жумберку, као и ова опустела словеначка села, још више су појачала код наших бораца мржњу према непријатељу. Сјетили су се својих попаљених села по Крајини. Чули су они и раније о борби народа Жумберка, о борбама Хрвата из овог краја, чули су о прогонима Словенаца и јуначког одговора словеначког народа. Све то је још више утицало на њихову ријешеност да даду све од себе како ни један од тих крвника наших народа не би побјегао некажњен из наше земље. Тај пут био је још један прилог учвршћењу братства и јединства наших народа. По доласку у село Стојдрага, Бригада је добила задатак да нападне непријатеља на одсјеку Кршка Вас — Церкље. Готово из марша дугог 60 километара, Бригада је напала непријатеља. Непријатељ је одсудно бранио посједнуте положаје, јер су то били задњи одбрамбени положаји испред главне комуникације у долини ријеке Саве којом се иовлачила главнина њемачких снага, усташе и четници. Њемачка Команда је жртвовала јединице које су се налазиле на одбрамбеним положајима, како би главнини фашистичке силе, која је 4 године жарила и палила по нашој земљи, обезбиједила одступање према Аустрији.

Жестоко су напали наши борци и већ у 17.30 часова један дио снага Шесте бригаде освојио је мост код с. Кршка Вас, док је остали дио водио борбу за мост код с. Церкље. Вјештим маневром успјело је нашим снагама да присиле непријатеља на повлачење и спријече га у намјери да сруши мост. Тако су наше снаге у 18 часова прешле преко моста и продужиле гоњење непријатеља према Кршком. На том простору освојен је непријатељски аеродром са доста ваздухопловне опреме и два авиона.

Сјутрадан 10. маја настављене су борбе. Ослобођена су села Лесковац и Тршка Гора, гдје су снаге Првог батаљона успјеле да пресијеку непријатељску одступницу и присиле на предају 84 непријатељска војника.

Тог дана дошли смо до великог плијена: 11 топова, 20 противавионских оруђа (флакова), 25 камиона, 1 понтонски мост и много друге опреме.

Ноћу 10. и 11. маја снаге Првог и Трећег батаљона избиле су на десну обалу Саве код Крског и опочеле борбу за мост. Једанаестог маја у 13 часова снаге Првог и Трећег батаљона прешле су ријеку Саву преко моста код Видема и наставиле гоњење већ разбијеног непријатеља правцем Рајхенбург — Севнице — Шмарје — село Орешје. Тог дана вођене су борбе са заосталим усташким бандама. Бригада је хватала и

заробљавала већ потпуно разбијене остатке непријатељских јединица. Бригада је 13. маја продужила за село Планина. Тог дана завршене су борбе са непријатељем у Словенији. Међутим, у земљи је још остало четничких и усташких банди које нису стигле да се пребаце преко границе.

Четвртој дивизији одређени су за гарнизоне градове: Задар, Шибеник и Сплит. Још једанпут је Шеста бригада прошла стазама свог славног пута: Рајхенбург — Видем — Брегана — Самобор — Двор на Уни — Благај — Лушци Паланка — Смољана — Босански Петровац — Ресановци — Грахово — Книн. У Книн је Бригада стигла 30. маја и даље продужила за Сплит.

Мориц Леви

ОКРШАЈ НА ВИНИЦИ

Послије ослобођења Сарајева 6. априла 1945. године и малог предаха наших јединица у овом великом граду, услиједио је петнаестодневни покрет ка Босанској Крајини, а затим продужетак у нове окршаје за ослобођење Карловца.

Наше јединице, а нарочито артиљеријске и тенковске, у току овог покрета биле су окићене још од Сарајева паролем: „Правац Берлин“, што је у току нашег пута остављало јак утисак на народ свих мјеста кроз која смо пролазили. Народ нас је масовно дочекивао и са пјесмом испраћао. И ми борци и руководиоци вјеровали смо да ћемо рат завршити негдје око Берлина. Након врло дугог и напорног марша, такорећи из покрета, ушли смо у окршај са јаким усташко-њемачким снагама које су се браниле у посљедњем Павелићевом упоришту од већег значаја.

У току тешке и упорне петодневне непрекидне борбе, наши борци нису имали времена да мисле на одмор. Непријатељ се грчевито бранио, што је и нас изненадило. Касније смо сазнали да је Павелић рачунао на сигурну одбрану овог упоришта. Кад је установио да се неће дуго одржати, и он је у последњи час побјегао из Загреба, управо оног дана када смо ми ослободили Карловац. Једно вријеме водила се равноправна борба, а нарочито на к. 321 и вису Винаца, које је непријатељ упорно бранио, те је у току дана по неколико пута долазило до обостраног напредовања и одступања. Било је много жртава на обе стране. Међу нашим борцима био је добар број нових бораца, а нарочито Сарајлија, којима је ово била прва борба са титовком на глави, а некима прва и посљедња, јер су у току ове борбе многи жртвовали своје животе.

У току 3. маја 1945. године, Први, Трећи и Четврти батаљон Шесте КНУ бригаде, послје неколико часова одмора, поново су убачени у борбу око 17 часова на линији Винаца к. 321, Штефанци. Тог поподнева нагвао је тежак окршај и јуриш наших бораца. И непријатељске снаге су покушавале са три узастопна контрајуриша да поврате изгубљене положаје, у чему су дјелимично и успјевале, те су неке наше снаге морале да се повуку за неки метар назад. У току ових борби старјешине су често биле у стрељачком строју својих јединица и са њима заједно ишли на јуриш. Тако је и начелник Штаба наше Бригаде, друг Мирко Симић,

ишао од батаљона до батаљона усмјеравајући их на јуриш. Тог поподнева нашао се и на положају нашег Четвртог батаљона, који је уираво кренуо у јуриш и по трећи пут збацио непријатеља с тих положаја. И Мирко се укључио у стрељачки строј и једног момента био присиљен од непријатељске ватре да скочи у ров-траншеју из које смо већ избацили дио непријатељских војника. Међутим, било је још неких заосталих непријатељских војника, па се Мирко, скочивши у ров, нашао поред једног Нијемца исте конструкције. Нијемац је био бржи и Мирка ранио у руку. Нас неколицина били смо у непосредној близини, видјели смо шта се догађа, притрчали смо Мирку у помоћ и савладали подивљалог Нијемца. У току ове тешке борбе било је доста рањених и погинулих.

У мојој непосредној близини поред Мирка рањена је и болничарка Зора Муџиза, која се својом храброшћу равнала са најхрабријим мушкарцима. То је више пута доказала. За вријеме напада наше јединице на Гламоч 30. маја 1943. године, успјела је да, под кихом артиљеријских граната, изнесе тешко рањеног друга и укаже му прву помоћ. Или у току тешких борби око Травника и Гуче Горе пред нову 1945. годину, изнијела је мртвог друга испред јаке усташке митраљеске ватре, не дозволивши да и мртав наш друг остане на непријатељској територији. Поред своје храбрости, она је била снажна и била је у стању да сама носи рањеног друга.

Истог момента, на десном крилу нашег Четвртог батаљона налазила се и Митраљеска чета наше Бригаде, у којој је тада погинуо храбри пушкомитраљезац Бранко Радујко, младић са непуних 18 година. Тукао је он својим митраљезом по непријатељским рововима и није дозволио да на том мјесту непријатељ поврати већ изгубљени положај. Једног момента при мом наиласку у том правцу, гдје сам упућен да пренесем наређење да се и ова Чета пребацује напријед паралелно са осталим снагама, Бранку је понестало муниције. Био је у природно укопаном заклону поред једног вишегодишњег дрвета, одакле је врло успјешно дејствовао. Окренуо се према свом помоћнику, који је био од њега удаљен око два метра, тражио је муницију. Како се овај није јављао, Бранко је покушао да се пребаци до њега и сам узме муницију, јер је примијетио да му је друг већ погођен. Тог момента и Бранко је, само што је узео ранац са муницијом и кренуо ка свом митраљезу, био смртно погођен од усташког рафала. То мјесто су усташе и Нијемци врло прецизно гађали, па кад су погодили помоћника, држали су на нишану и пушкомитраљесца који је несмотрено изашао из заклона и тако изгубио свој млади живот дванаест дана прије коначног ослобођења наше домовине.

Како се није имало времена за изношење мртвих другова, то смо у први сумрак Бранка и његовог вјерног помоћника сахранили поред једног дугогодишњег стабла, на којем смо скинули дио коре и мастиљавом оловком написали њихова имена и презимена. Поред тога урезали смо и иницијале њихових имена. Послије рата сазнао сам да су Бранкови родитељи пронашли његов гроб уз помоћ наших другова и пренијели му посмртне остатке у његово родно мјесто.

Многи од наших старијих и млађих бораца изгубили су своје животе десетак дана прије завршетка рата. Један ОД њих је био и Бранко,

који је као врло млад етуио у партизаие. Борећи се у Шестој бригади провео је своју младост, у којој је и свој живот дао на олтар слободе,

Перо Вукић

СНИМАК ПОСЉЕДЊЕ БОРБЕ ШЕСТЕ КРАЈИШКЕ БРИГАДЕ

Послије ослобођења Карловца 6. маја и Самобора 9. маја 1945. године, Четврта дивизија се пребацила преко Жумберка и Стојдраге у Словенију, у међуречју Саве и њене притоке Крке. Већ 9. маја касно увече било је ослобођено Церкље, гдје су Нијемци имали своју ваздухопловну школу и аеродром. Послије жестоких борби наредни дан ослобођене су Брежице. Нашли смо се пред градићем Кршко које је ослобођено наредни дан, 10. маја. Наше јединице гониле су разбијеног непријатеља, а на много мјеста и разоружавале непријатељске јединице које су се предавале.

У Пропагандном одјељењу Четврте дивизије радио је и фоторепортер Буро, који је негдје претходне године доспио у неку нашу бригаду и онда упућен к нама. Био је врло вриједан, али и велики женскареш. Стално се распитивао кад ћемо га примити за члана КПЈ. Међутим, том његовом захтјеву супротстављали су се партијски руководиоци, па и политички комесар Дивизије, управо због његових грешака „по питању жена“, како се тада говорило. Рат се ближио крају, а он никако да постане члан КПЈ. Након ослобођења Брежица, 10. маја, замолио ме је да га пустим да иде у прве борбене редове и са фотографским апаратом снимити посљедње борбе и предају непријатељских јединица. Сложио сам се с тим, дао му дозволу за одлазак на положај и посавјетовао га да ипак пази да задњи дан не страда. Одјурio је на положај Шесте крајишке НОУ бригаде према Кршком, које је наредног дана, 11. маја, ослобођено. Дијелови Бригаде кренули су у гоњење разбијеног непријатеља, а с њима и фоторепортер Буро, овог пута „наоружан“ са једним од тада најмодернијих фотоапарата — Конгакс. Сустигли су непријатеља на неком потоку који се улијева у Саву код Видема. Дрвени мост их је раздвајао. Настало је краткотрајно пушкарање прије него што ће непријатељ извјесити бијелу заставу. Међутим, један од посљедњих испаљених метака смртно је погодио фоторепортера Буру. Пао је на самом мосту када је скочио на цесту да фотографише предају Нијемаца. Борци су му прискочили, али је све било узалуд. Био је мртав. Отпремили су га у позадину, а фотоапарат послали у Штаб Бригаде. Била је то посљедња борба коју су борци Шесте бригаде водили за ослобођење земље, не рачунајући још неке мање чарке са групама које су се разбјежале, али ипак предавале. Због одласка на други задатак, нисам одмах дознао за Бурину погинутију.

На том завршном борбеном путу пред нама су биле јединице по злу чувене њемачке „Тигар“ дивизије. Иако у тешком положају на простору јужно од Севнице и Кршког, никако се нису хтјеле предати Четвртој крајишкој дивизији, с којом су скоро двије године водиле жестоке борбе по Босни, па коначно и на сектору Карловца, Самобора и, ево, сада на завршетку рата, у Словенији. Међутим, 10. маја 1945. године, у

Штаб Четврте дивизије стигла је вијест да се та њемачка дивизија жели иредспи, али не Четвртој већ Десетој дивизији, која се налазила на лијевом крилу Четврте дивизије. Тог часа у Штабу Четврте дивизије био је и Војо Тодоровић, командант Десете дивизије, са једним куриром и шофером. Позвали су га из Штаба његове Дивизије да хитно дође у Раку, гдје се налази Штаб „Тигар“ дивизије који жели да се преда. Другови из Штаба Четврте дивизије жељели су да неко и од њих буде присутан предаји „Тигар“ дивизије. Али, због заузетости чланова Штаба, одредили су мене (тада сам био начелник Пропагандног одјељења Дивизије) да заједно с Војаом Тодоровићем одем у Раку. Међутим, требало је до Раке проћи цестом на којој су се налазиле јединице њемачке „Тигар“ дивизије са својим наоружањем. Нас четири сјели смо у отворени цип: Војо Тодоровић, командант Десете дивизије, ја, пратилац Војин и шофер. На поду ципа имали смо сандук ручних бомби, а у рукама сваки по машинку, а о појасу још и пиштољ. Кад смо кренули Војо Тодоровић рече: „Идемо кроз њемачке јединице, па шта буде. Ваљда више неће пуцати на нас, а ако запуцају — тући ћемо се!“.

Брзо смо прошли кроз распоред наших јединица и још брже се нашли међу Нијемцима који су почели одлагати оружје и слагати га поред цесте и то посебно пушке, посебно пушкомитраљезе, митраљезе, топове, машинке и др. Неки су били на возилима и кретали се у правцу Раке. Многи су још држали оружје у рукама, а бомбе и пиштоље о појасу. Гледали су нас љубопитљиво и погледом пратили док се не изгубисмо у њиховој колони коњских кола, камиона, тенкова, топова, која се још налазила на цести, а неки дијелови и у покрету према Раки, камо смо и ми хитали.

Без инцидената стигли смо у Раку и тамо поред цркве на триви најприје угледали гомилу пиштоља, а затим и друго оружје сложено по врстама, већ како то педантни Нијемци умију да чине у свакој прилици, па и приликом предаје. Међутим, закаснили смо на сам чин предаје. Предаја је већ била обављена и могли смо само да видимо заробљене њемачке генерале и више официре, као и масу разоружаних војника. Командант Војо Тодоровић је одмах издао допунска наређења потчињених штабовима за преузимање заробљеника на цести према Кршком, затим за обезбјеђење заробљеника и посебан смјештај генерала и официра. Прије него што ћу се ципом вратити у Штаб Четврте дивизије, Војо ми рече: „Узми један пиштољ са ове хрпе за успомену!“ Пришао сам гомили пиштоља разних марака и изабрах један белгијски са 9 метака, наћох и нешто резервне муниције и кренух назад у Штаб Четврт дивизије. Повратак је био сигурнији, јер су се дијелови Десете дивизије већ нашли на цести и преузели Нијемце кој су се предали.

Чим сам се вратио у Штаб Четврте дивизије, након подношења извјештаја распитао сам се шта је са фоторепортером Буром. Рекли су ми да је погинуо у последњој борби код Видема. Казали су ми да је фотоапарат „Контакс“ у Штабу Шесте бригаде. Након телефонског разговора с друговима из Штаба Шесте бригаде брзо је курир донио фотоапарат и филмове који су наћени код погинулог Буре.

Фоторепортера Буру смо сахранили у селу. Тек тада ми другови из Технике ГПропагандног одјељења рекоше нешто што нисам знао када сам одобрио фоторепортеру Бури да иде на положај и снима посљедње

борбе. Прије него што ће поћи на положај, рекао је друговима да тамо иде да покаже да је комуниста, и да ће, остане ли жив, тада сигурно постати члан КПЈ.

Већ кроз два дана кренули смо назад за Самобор, гдје смо се одмарали дан-два. Ту смо развили све снимљене филмове, па и оне које је направио фоторепортер Буро. И, тада на филму, који је изваћен из апарата после његове смрти, нађосмо на последњем снимку — последњи јуриш бораца Шесте крајишке бригаде преко моста.¹

Намјеравали смо да фотоапарат „Контакс“, којим је снимљена и последња борба Шесте крајишке бригаде, односно Четврте дивизије, сачувамо за музеј. Међутим, совјетски потпуковник, савјетник у Штабу Четврте дивизије, желио је да за успомену на боравак међу крајитиким партизанима добије тај фотоапарат. Нудили смо му фотоапарат „Лајку“, али узалуд. Тада је Петар Војновић, командант Дивизије, наредио да овај вриједан фотоапарат и ратни трофеј предамо совјетском потпуковнику.

Бранко Ј. Бокан

СА КРАЈИШНИЦИМА ОД САРАЈЕВА ДО ЗИДАНОГ МОСТА

Уочи ослобођења Сарајева, 5. априла 1945. године у окупираном граду настала је грозничава трка Нијемаца, усташа, есесоваца, гестаповаца и других издајника. Сви су били свјесни истине да после 4 године њихове црне и злочиначке окупације овај слободарски град морају коначно напустити. За слободарско Сарајево тада се помињала слобода као зрак сунца у рану зору. Челични обруч партизана — ослободилаца стезао је у граду из дана у дан све јаче и јаче мрске њемачке окупаторе и усташке злочинце. Напаћеним и поробљеним градом се шапатам преносила вијест: „Сто хиљада партизана напада Сарајево“. Глас о слободи, коју сваког трена треба очекивати, ширила се брзином муње кроз све дијелове града, особито његовом периферијом, гдје је претежно живио градски пролетаријат. Радосна вијест се примала и привијала као „мелем на срце“ и лијек за душу. Тешко је бити роб за вријеме окупације, бити обесправљен и понижен. Бити спреман сваког дана или ноћи да те мрски окупатор и његове слуге физички униште. Говором у себи: „Је ли могуће да ће мрски окупатор и његови помагачи — домаћи издајници морати да напусте овај град? О, слободо, сунце јарко, једном и ти стиже у мој град!“

Онако измучен, гладан и мршав (као живи костур) сјурих се као стријела у центар града са жарком жељом да видим и сретнем Титове партизане, о чијим сам подвизима слушао од родољуба од којих сам добијао вијести о народноослободилачком рату који се водио широм наше домовине. Дужан сам да споменем име мога драгог комшије Пере, који је био у домобранској униформи. Од њега сам први пут чуо да

¹ Након рата Дивизија је сву архиву, па и филмове, упутила у Београд, тако да не знам судбину тог последњег филма и последњег снимка фоторепортера Буре.

је Тито рањен, да се партизани боре против непријатеља као лавови. Да је народ листом уз народноослободилачку борбу и да се диве хероизму и другарству партизана. Да гину једни за друге. Да ће слобода убрзо доћи и у наш град. Комшија Перо (по националности Хрват) био је укључен у илегални рад, и на вријеме је обавјештавао Покрет о намјерама непријатеља. Добро се сјећам његових ријечи: „Данас морам отићи на једно мјесто и јавити да ће непријатељ топовима тући неко село у близини Сарајева." На жалост, друг Перо није дочекао слободу. Погинуо је као партизан у борбама за ослобођење Теслића 1945. године.

Партизане сам први пут видео цослије пете непријатељске офанзиве како их у малим групама проводе кроз град. Били су очајно мршави и изнемогли. Непријатељски војници били су према њима дрски и немилосрдни. Када су их проводили поред данашње Градске тржнице, један грађанин (домаћи издајник) истрча и повика: „Треба их све побити." Шутке сам посматрао ту мучну сцену. Ништа нисам могао учинити. Нутао сам и шапутао у себи: „Издајнице^ доћи ће и теби црни петак. Доћи ће слобода и на улице мога града." И, тај дан сам дочекао, дан ослобођења града у којем сам провео своје детињство и дио своје младости. Шестог априла 1945. године слобода је сванула и на улицама нападеног града. Народ и партизани били су једна цјелина. Сви су клицали слободи. Ништа љепше нисам доживио у свом животу него сусрет народа и ослободилаца града. На све стране се чула пјесма, жагор, одушевљење, сузе радоснице, али и сузе бола за изгубљеним оцем, братом, сестром, пријатељем, другом. Туга раздире срце, али јача понос да се окупација као ружан сан преживјела и дочекала Слобода. Њу треба увијек писати великим словима.

Борци у строју, има их на стотине и хиљаде, окићени цвијећем, заставама, бомбама и машинкама, пјевају и радују се слободи заједно са народом. На капама, им петокраке. Неке од искројене црвене чохе, а неке од метала сијају као мале звијезде. Посматрам и униформе. Ту су њемачки, домобрански и италијански шињели, енглеске блузе, војничке чакшире, цицелe, опанци и њемачке гојзерице. Разнолико, али на свој начин лијепо и занимљиво. Код неких бораца и командира на прсима одликовања. Добили су их за храбро држање у борби против непријатеља. Код ријетких појединаца сија и Споменица 1941. Њих носе борци из првих дана устанка. Првоборци изазивају посебну пажњу и радозналост. Таквим треба скинути капу у знак захвалности. Колико их је остало по чукама широм домовине — особито вољене Крајине? Они, и сви остали који су се касније њима прикључили, били су до краја на страни правде, слободе, једнакости и братства. Њима дугујемо слободу. Они су је донијели. Зато им и овога пута велико ХВАЛА.

Приближих се првој групи партизана. Упитах из које су јединице. Један високи бркајлија ми рече: „Из Крајишке, друже. Је си ли када чуо за Крајину?" Одговорих му: „Да, јесам, преко школских уџбеника." Он настави: „Ми смо Титови партизани, народноослободилачка војска, војска побједника. Има нас највише из Крајине, али има другова из Херцеговине, Далмације, Црне Горе, Санцака, из разних крајева домовине."

Слушао сам пажњиво ријечи „љутог" Крајишника и дивио се овим јунаци који нам донесоше слободу. Поред строја, стајао је и њихов командир Треће чете Првог батаљона Шесте бригаде, Илија Грбић, и ко-

месар Чете Елмаз Турчинхоџић, који данас живе у Бањалуци. Упитао ме: „Би ли и ти пошао са нама?" Брзо одговорих: „Врло радо, зато сам и дошао." Било ми је тек 17 година, онако голобрад, мршав од неисхрањености, али чврсто одлучан да станем у строј са осталим борцима. Био сам пресретан. Нисам стигао да јавим мојим укућанима да сам ступио у народноослободилачку војску.

Слушао сам сада борце моје Чете Првог батаљона Шесте бригаде како су живо причали о тешким борбама на прилазима Сарајеву са окупаторском војском у којој је било италијанских фашиста, издајника Црвене армије „Черкеза", четника, усташа и друге багре. Другови ми понудише цигарете. Нисам био пушач, али сам запалио и ја. Осјећао сам неку топлину у срцу. Био сам у друштву до тада непознатих људи, али на свој начин блиских и драгих. Пјевали смо заједно и радовали се слободи. Срео сам се са овим Крајишницима и са њима остао. Предвече пошли смо у данашњу касарну — данас касарну „Маршал Тито" да се смјестимо. По дворишту логора на све стране разбацани ратни материјал окупатора. За тренутак застајем. Ето, на овом мјесту, до јуче били су наши непријатељи до зуба наоружани, пуни бијеса, охоли и зли. Добро сам их упамтио за цијело вријеме рата. Гледао сам како набусито корачају у парадном строју, мрка лица и ледена срца. Носили су различите униформе са различитим ознакама на униформама и капама. Сматрали су себе непобједивом војском. За мене су сви били исти — моји непријатељи, окупатори моје земље, отимачи слободе који су овамо дошли као птице љешинари.

Послије неколико дана боравка у касарни и кратке војничке обуке којом је руководио командир вода Допунског батаљона Четврте крајишке дивизије, Клашња Миленко, напустили смо Сарајево и пошли према Крајини. Клашња Миленко, док сам био у Допунском батаљону Четврте дивизије, остао ми је у драгој успомени. Дјеловао је озбиљно и војнички у вријеме обуке, али у часовима одмора био је прави друг, пун топлине и разумијевања. Нас нове и младе борце често је бодрио и савјетовао. Цијенили смо га као родитеља. Причао нам је о тешким борбама Шесте и других крајишких бригада. Говорио је: „Мени је најтеже било у четвртој непријатељској офанзиви. Пјешачио сам бос са раскрвављеним ногама, гладан и изнемогао. Све прође у животу, па и највеће муке. Није било задатка којег нисмо извршили." Пјешачили смо дању и ноћу и по сваком времену. Било је тешко, особито за мене што нисам навикао на овакве врсте напора. Газио сам блато, спавао на земљи, кинуо са осталим борцима, али никада нисам зажалио што сам ступио у редове бораца — ослободилаца. И данас са поносом истичем да сам био у крајишким бригадама суборац храбрих и честитих Крајишника, правих јунака револуције и НОБ-е.

Кретали смо се попаљеном и искрвављеном Крајином, гдје је бијес окупатора и домаћих издајника био међу најжешћим у току рата. На путу су нас сусретала мршава и изгладњела дјеца, тражећи од бораца ако имају оловку да им даривају. Неки који су имали, ломили су их на мање комаде и дијелили дјеци. Колике ли само радости за добивени комадић оловке! Попаљена села и градови Крајине, њени зелени пејсажи, сусрети са људима, остављали су на мене дубок утисак. Никад нећу заборавити гест једне старице у близини Клуча која ми је поклонила

кожух (гуњ). Пришла ми је и рекла: „На, синко, понеси, требаће ти, ти си млад, назебћеш". Подијелила нам је и комад кукурузе. Био сам дирнут њеном пажњом. Говорио сам у себи: „Дивни су ови Крајишници. Примају нас као своју рођену дјецу, као своју војску, као своје ослободиоце." Од тих ратних дана, дружећи се са Крајишницима, за цио живот заволио сам Крајину као свој други завичај.

Негдје у рејону Карловца сада и моја јуначка Шеста крајишка ударна бригада примила је оштру борбу са Нијемцима. Битка за Карловац била је тешка и крвава. За мене је то било озбиљније „ватрено крштење". Било је јуриша, заробљавања непријатеља и погибије најбољих другова. Било је радости и суза, побједа, а некада и повлачења испред надмоћнијег непријатеља. Истину да кажем, у то вријеме се нисам много плашио. Нису ни остали, па ни ја. Имао сам велико повјерење у Крајишнике, који су се истицали особитом храброшћу и чврстином. Били су заиста дивни другови и прави јунаци. Дијелили су са мном и последњи залогај, помагали у невољи. Били су го не само јунаци, него и другови који те неће оставити у невољи. И поново истичем, вјечито сам заволио Крајину и Крајишнике.

Послије ослобођења Карловца јуришали смо као бујица према Кршком. Ноћу смо пролазили преко шумовитих Горјанаца на граници Хрватске и Словеније. Ноћ је била мркла као туш, а киша је падала као из кабла. У колони по један, тешко смо се пробијали и изненадили дијелове Седме СС дивизије. Мирно су се повлачили цестом и не слутећи да ће их Крајишници изненадити. Напали смо их и убрзо заробили њиховог вишег официра. Посматрао сам га. Био је нервозан. Тражио је цигарету. Устао је и са бијелом заставом позивао своје камараде да се предају. Прилазили су и предавали машинке, дурбине и остали ратни материјал. То је за мене био један од најрадоснијих дана у мом животу. „Непобједива армија" Хитлерове Њемачке предавала се као овце у тору.

У Кршком гдје је данас подигнута централа на атомски погон заробили смо њихову кухињу и слатко се најели топлих колача које су били спремили за себе.

У то вријеме био сам помоћник нишанције на митраљезу „шарцу". Нишанција је био друг Хусејин (Хусо) из једног села са Бјелашнице код Сарајева. Био је старији борац од мене. Жестоко је тукао из митраљеза по непријатељским положајима. Тукао је толико често, брзо и такорећи непрекидно да се цијев митраљеза морала мијењати. Могли смо код Карловца оба погинути. Непријатељска мина од минобацача ударила је поред нас, али срећом није експлодирала, јер се зарила у њиву која је у то вријеме била узорана. Ето, остали смо живи.

Након дугих и напорних маршева и борби кретали смо се у правцу Зиданог Моста. Био сам тада изузетно исцрпљен носећи митраљез на слабашим и мршавим плећима. Почео сам и тетурати. Ту се обрео поред мене мој комесар Чете, Елмаз Турчинхоџић. Зграбио је митраљез са мојих лећа и понио га. Погледао сам га онако уморан. Он се само насмијешио и прошапутао ми: „Идржи, друже Блажо, још мало. Побједа је наша." Зачудо, умора је нестало. Дирнула ме његова пажња у тренутку кад ми је било најтеже. Брига за борца била је на завидној висини. То је младим и новим борцима улијевало поуздање и одлучност.

Шеста крајишка НОУ бригада учествовала је у борбама и на Зиданом Мосту. То ми је мјесто остало до данас у живој успомени. Била је то права кошница — мравињак. Све војске које су ратовале на брдовитом Балкану ту су се сусреле, измјешале и капитулирале. Са окупаторском војском и њиховим квислинзима, овдје је био у бјекству и један дио породица усташких и четничких из Црне Горе и Херцеговине. Једва се стизало да се та шарена маса разоружа и отпреми у сабирни логор. Овдје, у Словенији, сломљена је њемачка ратна машинерија и заплијењена огромна количина наоружања и ратне опреме. Непријатељ је био поражен након четворогодишње тешке ослободилачке борбе, а слобода је синула на нашим границама.

Блажо Дубљевић

БРИГЕ НОБЈЕДНИКА

Само што средином маја 1945. године завршисмо са заробљавањем посљедњих њемачких, усташких, домобранских, четничких и бјелогардејских јединица на подручју Кршко — Севница — Костањевица — Целје, добисмо хитан задатак: што прије пребацити Четврту дивизију из Словеније у Далмацију и запосјести обалу на потезу Сплит — Шибеник — Задар. Говорило се да четници намјеравају уз помоћ Енглеске да се искрцају у Далмацију, па да то треба спријечити.

Већ сјутрадан Дивизија је по бригадним ешалонима напуштала Словенију и хитала на Јадран возом, камионима, а понајвише пјешице маршрутом од Карловца преко Цазинске Крајине, Крупе, Петровца, Дрвара, Книна па до Сплита, односно Шибеника и Задра.

Био је топао прољетни дан, а маршевска колона Шесте бригаде се отегла од Книна преко Дрниша и даље према Сплиту. Путовао сам са Пропагандним одељењем Дивизије, са два камиона крцата плијеном из Церкља код Кршког гдје су Нијемци имали ваздухопловну школу и аеродром. На два камиона превезени су покретна кино-апаратура за приказивање звучних филмова,¹ мноштво филмова, затим фотографски материјал, папир разних врста и специјалне намјене и слично. На камионима су били и неки чланови Пропагандног одјељења, а у аутомобилу марке „Пежо“ који смо заплијенили код Севнице, возило се нас неколико. У аутомобилу смо се одмакли подалеко од колоне која се полако кретала цестом уз један благ успон. Пролазили смо кроз кршевити крај и тек би понегдје видјели дрвеће и понеку кућу. Припекло је сунце. Жега је као да је већ лето. Кад већ прођосмо поред једног дрвета удаљеног 5—6 метара од цесте, одједном у усамљеном путнику, који је сједио на клупи испод дрвета намијењеној за одмор путника-намјерника, препознах мајора Миланчића Миљевића, команданта Шесте крајишке бригаде. Изненадих се што га видим самог, зауставим кола, изађох и упутим се к њему. Одмах примјетих да је тужан и забринут. Приђох му и весело га поздравих, рукујући се:

¹ Штаб Четврте дивизије ову киноапаратуру је поклатио омлатини на изградњи прве омлатинске пруге Брчко — Бановићи.

— Здраво, друже Миланчићу, побједниче Трећег рајха! Које су Те мисли притиснуле да изгледаш тако забринут?

Најприје ми рече да се у аутомобилу у коме је стигао доведе вратио према Книну један од чланова Штаба Бригаде да би пожurio баталјоне на маршу, а он сјео под дрво, у хлад, да сачека док се аутомобил не врати и не пристигне колона. Потом додаде:

— Побједили смо непријатеље, и Нијемце, и Галијане, и усташе, и четнике, и то ме радује. Али сад кад је рат готов ви ћете комесари и школарци да одмах организујете школе, курсеве — па нас у клупе. Е, то, мој Бокане, биће то за мене тежи дани него јуриши на санске, приједорске, бањалучке, травничке, какањске, сарајевске, карловачке и које не бункере, тежи него борбе у Четвртој офанзиви. Ето, кад сам се тога сјетио, кавки сад мирнодопски задаци стоје пред нама — забри-нуо сам се.

Потрудио сам се да разбијем прве мирнодопске бриге ратника — побједника. Убрзо пристигоше камиони с осталим члановима Пропагандног одељења и чланови дивизијске Културне екипе, па и неколике дјевојке дотрчаше да поздраве омиљеног команданта Миланчића. С његова чела несташе боре и бриге, а у сјени невеликог дрвета већ се орио жамор, шала и започе пјесма.

Браико Ј. Бокан